

La cruïlla andorrana de 1933: la revolució de la modernitat

Arnau Gonzàlez i Vilalta

Estimat amich: Tinch una agradable noticia que comunicarte; tal es la de que demá surto de Barcelona per anar al extranger. ¿Ahont dirias? ¿A Fransa? No, pero de poch te equivocas, vaig á una altre república. Ja sé que pensaràs ab Suissa ó ab los Estats Units, ó tal cop ab las repúblicas Sud-Americanas, pero ni aixís ho endevinas. Donchs ¿ahont rediable vas? pensarás tu. T'ho diré; me'n vaig á... Andorra, per uns cuants dias. Ja veus com no t'enganyava al dirte que me'n anava á una república, encara que no siga mes que una república minúscula.

No hi he estat may ni se á punt fixo'l camí, pero diu lo ditxo que qui llengua te à... Andorra va. Crech que hi ha varias vias per anar fins á la Seu d'Urgell: una passant per l'Ampurdá; unaltra molt dreta, passant per Berga; unaltra de Calaf cap á Pons; pero com la primera es molt llarga y se'm diu que las otras duas actualment no son molt seguras, agafarè la de Targa cap á Artesa de Segre, de la cual tinch molt bonas noticias. Espero que'l viatge será d'alló mes pintoresch. Andorra, apesar de ser un territori casi de casa, per tots conceptes, está molt descuydat, y crech que un catalanista pot recullir per alli infinitat d'impressions y apuntar altres tants datos tan curiosos com originals. No deixaré donchs d'escriuret tot quant cregui digne d'aquest viatge. Adeu.

Josep Aladern,

Cartas andorranas. Impresións a la lleugera d'una excursió per las Valls d'Andorra, 1892

<i>Introducció</i>	1
. Les dificultats d'una investigació	1
. Les estructures institucionals andorranes i els antecedents dels fets de 1933	4
. Els Coprínceps i les seves administracions a Andorra	10
. Andorra als anys trenta del segle XX	12
. Andreu Massó López, la omnipresència d'un nom clau	16
 <i>De la “revolució” del 5 d'abril als moments previs a la invasió d'agost del 1933</i>	 21
. Les diferents visions de l'oportunitat o no de concedir el sufragi universal (masculí)	21
. De la reivindicació a l'acció	25
. La reacció dels Coprínceps i les males relacions amb el Consell General	44
. Els precedents de la intervenció armada abans i després del 5 d'abril de 1933	50
. L'inici de la confusió: la Revolució del 5 d'abril a la premsa	60
. La visió de la premsa anglosaxona: el “The Times” i el “The New York Times”	68
. Conflicte diplomàtic Espanya-França (amb Catalunya i el Vaticà com a secundaris)	75
. De la revolució d'abril a la sentència del Tribunal de Corts	83
. El diputat francès Joseph Rous i els tres corrents polítics andorrans	106
 <i>La invasió de la Gendarmeria francesa (19 d'agost de 1933)</i>	 110
. L'entrada a Andorra de la Gendarmeria francesa	115
. La reacció de la premsa i el desenvolupament de l'ocupació francesa	125
. Les primeres hores, les primeres notícies	125
. L'enviament del delegat del govern espanyol al costat	

de la Mitra: Josep Buhigas	136
. El desllorigament de la crisi: la cessió del poder als Cònsols	141
. Dos comitès d'amics d'Andorra a banda i banda dels Pirineus	144
. La vaga de la FHASA, la campanya electoral i l'enviament de més gendarmes	148
. I la campanya electoral andorrana?	153
. Andorra com a escenari de les polèmiques alienes: Església Catalana i catalanisme	160
. De la suposada substitució de Monsenyor Guitart al capdavant de la Mitra d'Urgell	161
. La pugna Esquerra Republicana de Catalunya-Lliga Catalana al voltant de l'ocupació francesa d'Andorra	165
. El resultat de les eleccions del 31 d'agost	171
. Weilenmann i la protesta andorrana davant la Societat de les Nacions	179
<i>L'elecció del nou Síndic General de les Valls: de Francesc Cairat a Pere Torres.</i>	
<i>La sortida dels gendarmes i l'eliminació del càrrec de Veguer adjunt francès</i>	185
. La sortida dels gendarmes francesos	189
. La vaga de la Fhasa del 27 de novembre de 1933 i la reorganització de la policia andorrana	193
. De la modernització de les estructures institucionals andorranes	204
. El seguiment italià dels fets andorrans (1933-1934)	208
. 1934: l'interès italià segueix més enllà de l'ocupació	214
<i>Conclusions</i>	218
<i>Apèndix documental</i>	225
1.- Informe del Copríncep Justí Guitart enviat al Nunci Apostòlic a Espanya Monsenyor Tedeschini (8 de juliol de 1933)	225
2.- Informe del Copríncep Justí Guitart enviat al Nunci Apostòlic a Espanya Monsenyor Tedeschini (6 d'octubre de 1933)	230
3.- Fulletó anònim i sense datar: <i>La defensa d'Andorra és urgentíssima, inaplacable</i>	236

- 4.- Fulletó anònim i sense datar: *La petita Andorra atropellada per França* 239
- 5.- Informe enviat pel Delegat Permanent francès al Ministre de l'Interior a París del 21 d'agost de 1933 resumint el perquè de la intervenció de la Gendarmeria 241
- 6.- M. Luz Morales, *Carta de Andorra*, "La Vanguardia", 27 d'agost de 1933 243

Introducció

Les dificultats d'una investigació

Quant un historiador s'enfronta amb un projecte de redacció d'un llibre sempre prepara, com és el cas present, un pla de treball en que s'hi inclou com a element clau els diferents arxius o fons documentals que haurà de consultar per a poder procedir a l'elaboració de la monografia en qüestió. Així, en presentar-me a la convocatòria de la Beca Cebrià Baraut i Obiols de l'any 2006 del Ministeri d'Assumptes Exteriors, Cultura i Esports del Govern d'Andorra, aquesta preparació prèvia ja estava pensada i posada negra sobre blanc. Com era evident en parlar d'Andorra i de la seva evolució política al voltant de la "Revolució" d'abril de 1933, entre els esdeveniments que possibilitaren les reformes electorals del 5 d'aquell mes fins a l'ocupació per un destacament de Gendarmes francesos al mes d'agost d'aquell mateix any, s'imposava la investigació i recerca en arxius dels diferents actors polítics existents al país. És a dir, era imprescindible poder accedir a la documentació de les institucions andorranes i, al mateix temps, a la dels dos cosobirans: el President de la República Francesa i el Bisbe d'Urgell. Des d'un altre punt de vista era molt interessant per a completar l'anàlisi del període i els fets tractats, uns sèrie de documentació complementària d'arxius d'altre índole com el del Vaticà, del Ministeri d'Assumptes Exteriors d'Espanya, el de l'empresari Miquel Mateu al Castell de Peralada o de diferents arxius diplomàtics europeus que podien aportar-nos una visió externa i no implicada directament en els quefers de les Valls.

Aquesta programació d'arxius semblava iniciar-se amb certs condicionants i certes garanties. Per una banda, semblava complicat consultar l'arxiu de la Vegueria Francesa dipositat a l'Arxiu del Ministeri d'Afers Estrangers francès a la ciutat bretona de Nantes. Ningú l'havia consultat fins al moment. Com tampoc el de la Delegació Permanent francesa a Perpinyà. Tanmateix, i en una prova de paciència remarcable, després de mesos d'enviar correus electrònics i cartes, se'm concedia el permís per a endinsar-me en aquests dos rics oceans documentals. Veritables tresors per a interpretar la història contemporània andorrana, si així es pot dir, dels segles XIX i XX. Una documentació que, ja no només des del cantó francès, permet reconstruir de manera detallada la història del país. Una amplitud documental, pel que fa a l'arxiu de la Vegueria especialment, pròpia de la condició estatal o protoestatal andorrana, que no deixa de sorprendre i que permet deconstruir minuciosament qualsevol petit fet

esdevingut en un país de menys de 5.000 habitants en aquells moments (1933). Per tant, des d'aquí no puc fer res més que agrair a les autoritats franceses l'amabilitat de concedir-me l'accés a la citada documentació.

Un agraïment que, pel cantó francès de la frontera andorrana, a d'ésser complet en tant que finalment he pogut accedir, després de certes dilacions, a la majoria de la documentació del Delegat Permanent francès per Andorra, és a dir, el Prefecte dels Pirineus Orientals als Archives Départementales d'aquest departament. Certament que una immensa majoria de tot allò que fes referència a Andorra i que passés pel despatx del Prefecte s'acabava derivant al Veguer i, per tant, ho he pogut consultar en molts casos en la còpia i en l'original. Però també és veritat que en moltes ocasions una gran quantitat de documents no arribaven al Veguer. Per tant, és indubtable que amb tota seguretat he accedit i pogut utilitzar certs documents que només eren resumits al Veguer, referenciats o simplement que li eren transmesos. Un fet, el de poder accedir a la citada documentació, que ha ampliat en gran mesura la investigació present. Encara que, tot i això, cal lamentar la no accessibilitat dels expedients personals dels veguers i altres funcionaris francesos destacats a Andorra.

Una circumstància positiva que no s'ha repetit en d'altres escenaris provocant la desesperació per part de l'historiador que signa aquest llibre, davant de la impossibilitat d'accedir als arxius de la Mitra d'Urgell. Uns arxius que, tot i haver estat consultats en els darrers trenta anys per diferents historiadors, des d'Antoni Morell a Francesc Badia, no s'han pogut o no s'han volgut obrir a la investigació que aquesta introducció encapçala. Un fet que, lamentablement, condicionarà en gran mesura la meua tasca investigadora ja que hauré de treballar utilitzant únicament els documents del Copríncep episcopal que d'altres autors han cregut interessant o important citar o reproduir, alhora que les comunicacions intercanviades amb els responsables francesos. Per tant, no puc deixar d'expressar una gran decepció per la negativa constant del bisbat d'Urgell a concedir-me el permís necessari davant de les meves insistents peticions al llarg de dos anys. Ni les constants cartes, ni correus electrònics ni trucades a diferents persones del bisbat o la delegació permanent per Andorra, no han servit de res. Les respostes sempre han seguit el mateix curs: és impossible consultar aquesta documentació. Negativa que ha tingut dues argumentacions diferents. En primer lloc, es va parlar de la impossibilitat de consultar l'arxiu per la manca d'ordenació i catalogació dels fons, argument difícil de creure en tant que responia únicament a una manca de voluntat. En segon terme, i ja durant l'any 2008 se m'ha dit que només eren consultables documents amb un mínim de

noranta anys d'antiguitat i que, per tant, el que jo volia veure restava al marge de la cronologia accessible.

Una situació que, dins de l'àmbit eclesiàstic, contrasta amb la facilitat que he trobat a la Ciutat del Vaticà per a consultar els arxius referents a Andorra en el període analitzat en el present llibre. I és que des de l'obertura recent de l'Archivio Segreto del Vaticano no s'han posat traves als investigadors vinguessin d'on vinguessin. Per tant, al Vaticà sí i al bisbat no. Paradoxalment a Roma tot a sigut molt més fàcil que a la Seu d'Urgell. Una llàstima, ja que se'ns ha privat d'una important documentació que permetria completar una anàlisi encara no existent sobre la participació de la Mitra en tots els esdeveniments de la història andorrana del segle XX.

Tanmateix, aquesta sort dispar no s'ha centrat en els arxius de les administracions directament implicades en el cogovern d'Andorra. Sinó que també ha afectat d'altres fonts documentals indirectes. Així, per una banda he de donar les gràcies als diferents arxius diplomàtics de França, Itàlia, Portugal i la Gran Bretanya per les facilitats que m'han dispensat per a la consulta de la documentació referent a Andorra. Una altra qüestió ha estat la sort diversa en localitzar documents d'anàlisi diplomàtica sobre la realitat andorrana. Si a França i Itàlia hem localitzat allò que esperàvem, és a dir, un seguiment més o menys intens dels esdeveniments andorrans del 1933 des de les diferents legacions diplomàtiques a Barcelona, Madrid o delegacions a França els altres dos han seguit camins diferents. En el cas portuguès no s'ha localitzat cap document i en el britànic s'ha pogut trobar una àmplia i rica llista de documents però posteriors a 1940. Evidentment, aquesta selecció de documents britànics, oportunament reproduïts, han estat lliurats a l'Arxiu Nacional d'Andorra per a integrar-se en els seus fons arxivístics. Situació que s'ha repetit amb la resta d'arxius.

Seguint aquesta crònica d'èxits i fracassos arxivístics, al marge de la sort aconseguida als arxius diplomàtics, d'altres centres documentals privats no han seguit aquest mateix camí i s'han vist tancats parcial o totalment davant de les demandes de consulta. En primer lloc, cal citar l'Arxiu de Miquel Mateu al Castell de Peralada a les comarques de Girona. Aquest arxiu, bàsicament ric, pel que aquí interessa, en un ampli recull de premsa sobre Andorra, s'ha pogut consultar parcialment. Si es va aconseguir el permís per a recercar en els seus fons, a l'hora de reproduir part d'aquests interessants reculls de premsa, el responsable de l'arxiu va decidir en un moment donat que ja s'havien fet prou reproduccions. Seguint un criteri totalment arbitrari, no es permeté reproduir allò que volia sinó allò que el responsable cregué que era oportú.

Per altra banda, l'Arxiu de Ferran Valls i Taberner (membre del Tribunal d'Apel·lació d'Andorra), en mans, pels curiosos viaranys de la història, d'un catedràtic de la Universitat de Màlaga no s'ha pogut consultar ni una mica ni gens.

Una explicació que creia necessària per a que el lector tingui present el perquè de les mancances documentals existents. És a dir, que pugui conèixer quina és la realitat que els historiadors ens trobem en moltes ocasions i que, seguint criteris absolutament incomprendibles, provoca que no puguem analitzar els fets històrics amb la totalitat dels documents. Per tant, aquestes primeres línies no són un memorial de greuges sinó un avís al lector i un estímul per a que els responsables dels arxius en qüestió canviïn el seu punt de vista i permetin a d'altres especialistes completar el que aquí manca.

Una realitat però, que no converteix aquesta obra en un intent frustrat, sinó que l'erigeix en un anàlisi que caldrà millorar en un futur. Però que de totes maneres aporta una gran quantitat d'informació, dades i documents inèdits, al marge d'un anàlisi innovador sobre la temàtica en qüestió.

Per altra banda, a més de situar les principals fonts arxivístiques utilitzades, cal fer esment de la gran importància dels fons hemerogràfics presents en l'elaboració de l'obra. Si els documents oficials d'una o altre institució són bàsics, la premsa ens permetrà ampliar molts petits detalls i valorar l'impacte coetani d'uns fets com els andorrans del 1933. Per això, el recurs dels articles periodístics és un dels pilars d'aquesta monografia, i més tenint en compte l'escassa bibliografia existent.

En darrer lloc, cal assenyalar que en el present volum totes les cites estan transcrits en la llengua original amb la que foren escrites o publicades. Per tant, el lector, ja prou valent per enfrontar-se a la lectura d'una temàtica tant especialitzada, haurà de fer un sobre esforç que pagarà la pena per a llegir en català, castellà, francès, anglès i italià. Un fet que, avui en dia no pot suposar cap dificultat i que hauria de ser més habitual en el conjunt de la producció historiogràfica europea.

Les estructures institucionals andorranes i els antecedents dels fets de 1933

Per a iniciar l'anàlisi dels fets esdevinguts a Andorra durant l'any 1933, que suposaren una àmplia reforma en el sistema electoral, polític i social de les Valls, cal tenir present els orígens i l'evolució anterior de les estructures de poder del país. D'aquesta manera, fins que a l'abril del 1993 s'aprovà la primera Constitució d'Andorra, les Valls es governaren per les seves institucions tradicionals heretades

de l'edat mitjana, constituint durant els anys trenta del segle XX en què aquest règim fou vigent, un vestigi de l'antic dret feudal. Des del segle XVIII, el país rebé la denominació oficial de principat o coprincipat, tot i que de fet es tractava d'una senyoria compartida per dos consenyors (anomenats Coprínceps): el bisbe català de la Seu d'Urgell i el president de la República Francesa que l'heretà de la casa senyorial de Foix i, posteriorment, de la Monarquia borbònica francesa. Llur potestat derivava directament dels pariatges del 1278 i el 1288, que els atorgaven per indivís l'exercici del poder suprem legislatiu, executiu i judicial a Andorra. En la pràctica, però, ambdós coprínceps confiaren gairebé totes les seves atribucions als respectius delegats permanents, el vicari general de la diòcesi d'Urgell per part de la Mitra, i el prefecte del departament dels Pirineus Orientals resident a Perpinyà per part francesa (fins el 1882 el sotsprefecte de Prada). Els quals, al seu torn, eren representats a Andorra pels veguers i llurs ajudants, els batlles, episcopal i francès, i els dos notaris corresponents. Els veguers, designats pels coprínceps per temps indefinit, eren els caps de la força pública i els responsables de mantenir l'ordre públic i de la justícia penal alhora que de fer complir les disposicions dels Cosobirans. Els batlles, al seu torn, actuaven com a jutges ordinaris en les causes civils. Eren elegits per tres anys renovables pels consenyors entre set noms (setena), presentats pel Consell General. Hom els exigia la ciutadania andorrana i la residència permanent del país. Els notaris, a banda de llurs funcions habituals, actuaven també com a secretaris dels veguers i dels batlles en l'administració de la justícia. El càrrec de jutge d'apel·lacions durava cinc anys i el designava alternativament un dels coprínceps. Les qüestions referents a la justícia civil eren examinades i sentenciades en primera instància per un dels batlles escollit pel recurrent, i en segona instància pel jutge d'apel·lacions, després de la qual hom recorria a un dels tribunals superiors de la Mitra, a la Seu d'Urgell, o d'Andorra. El Tribunal de Corts, format pel jutge d'apel·lacions i pels veguers, dirimia els delictes i les causes penals. Les seves decisions tenien caràcter definitiu i no admetien recurs. Només les penes capitals podien ser commutades pels coprínceps. Mentre que les condemnes es complien en establiments penitenciaris de França o Espanya. El tribunal de veedoria, o de visura, intervenia en els litigis de servituds rústiques i urbanes (de veí a veí) i en les disputes entre quarts i parròquies, és a dir, lea administracions locals o municipals. Els seus components eren exclusivament andorrans -cònsols i consellers dels comuns- i depenien en última instància del Consell de la Terra. El 1866, la promulgació de la

llei dita de la Nova Reforma, recollia, en part, les idees democràtiques i liberals de la Revolució Francesa i ha estat qualificada d'acta de naixement de l'Andorra moderna. Alhora que apareix com un precedent remarcable dels fets de 1933, tant en la seva semblança en els debats polítics com en l'evolució dels esdeveniments, això sí, amb una gran diferència en les respectives durades temporals. La nova llei establia l'autoritat màxima del territori en el Consell General, que prenia el nom de l'antic Consell de la Terra (1419). Bé que deixava intacta l'estructura general de l'antiga organització administrativa, constituïa una innovació en matèria electoral, per tal com estenia el sufragi a tots els caps de casa -abans reservat a unes poques famílies-, modificava el sistema de designar els consellers generals i comuns, i sotmetia la gestió d'aquests darrers a l'examen d'uns comissionats, elegits també directament pel poble. El text de la Reforma deia: «Nos D.D. José Caixal y Estradé, por la gracia de Dios y la Santa Cruz Apostólica Obispo de Urgel, Delegado Apostólico del Abadiado de Gerri, Nullius Diocesis, y de la parroquia de Mur, Prelado asistente al Solio Pontificio, Príncipe Soberano de los Valles de Andorra, Caballero Gran Cruz de la Orden Americana de Isabel la Católica, Noble Romano del Consejo de S.M, etc. etc. En el nombre de Nuestro Señor Jesucristo, Amén. Ordenándose en los Pareages de Andorra de fecha 8 del mes de setiembre del año 1278, confirmados por Su Santidad el Papa Martín IV de feliz recordación que "Sobre la administración de Justicia y puro gobierno, que siempre los Vegueres del Ilmo. Sr. Obispo de Urgell y el Noble Conde de Foix, Príncipes Soberanos pro indiviso, de los Valles de Andorra, ejercen en común y juntos el puro gobierno sobre los dichos nombres de Andorra, es á saber: altas, medianas y bajas Justicias y todas las cosas que pertenecen y deben pertenecer al puro y misto gobierno y jurisdicción, y que ellos tomen y agavien y tengan prisioneros los delincuentes y malvados , y si acaso sucediese que uno de los susodichos Vegueres estuviese ausente, aquel que fuese presente podrá ordenar, hacer y ejecutar las dichas cosas, sin embargo de que en cualquier tiempo que sea el Veguer ausente, llegase, sea admitido y recibido por el que fuese presente. Considerando que la inmensa mayoría de los Andorranos han acudido á Nos en solicitud de 14 del presente Abril manifestando la necesidad de corregir gravísimos abusos y males que deploramos y que habían hecho gemir muchas veces, ya que en las Santas Visitas Pastorales de los Valles, ya cuando se nos comunicaban por los mismos andorranos y que habíamos deseado siempre corregir, provenientes principalmente de la inobservancia de las leyes, usos y costumbres de los Valles de

Andorra. Considerando que las cosas han llegado á un término que, sin duda una reforma radical, cual nos ha parecido la que nos proponen los recurrentes, los abusos no se corregirían nunca, é irritado de ellos los pueblos pondría aquello en una enarquía y originarse la ruina de nuestros amados Valles de Andorra; y deseando la felicidad de los mismos, despues de haberlo bien meditado, consultado con personas sábias y que se interesan por el bien de los Valles y encomendado á Dios, hemos venido en mandar como mandamos, que se observen y cumplan con toda exactitud las leyes, usos y costumbres legítimos de los mencionados Valles de Andorra: y además en cuanto á Nos toca las siguientes vases y su práctica aplicación que la referida inmensa mayoría de los Andorranos nos ha presentado y son las siguientes: 1ª Dret de votació a tots els caps de casa de las Valls per elegir los vint y cuatro individuos que componen lo Consell General. Estos elegits per quatre anys, mudant la mitat de ells á cada dos anys, y ab la condició que cuiden de tot lo concernent á las atribucions del Consell General. 2ª Dits vint y cuatro membres deurán ser elegits separadament dels Consells de Parroquia; pero ab la facultat conforme la tenen en la actualitat, de coneixer de les discensions entre administradors del Comú y lo Poble. 3ª Dret de votació als mateixos caps de casa de las Valls per elegir las autoritats comunals de cada Parroquia respectiva y estos que no passian de un numero determinat, pero suficient per ben cuidar los interessos comunals y cosas consernents á la Parroquia, y renovats o tornats á nombrar en los mateixos plassos que lo Consell General. 4ª Dret als mateixos caps de casa de las Valls de intervenir y coneixer la administració y comptes dels interessos comunals, que se donan anualment en dia determinat, deventi intervenir lo Poble per medi de dos comissionats, las autoritats del Consell General, y las autoritats comunals. Si los Señors Coprínceps ó las autoritats actualment constituidas fan indicació de que se deu traurer també algun altre abús ó mala práctica aceptan desde luego la reforma; aixís com regoneixen y proclaman tots els drets dels Coprínceps, las lleys, usos y prácticas tradicionals, y que no quedían modificadas per las variacions sobre referidas.»

Tanmateix, aquestes reformes no acabaren amb els conflictes entre els diferents sectors de la societat andorrana. Les rivalitats internes i les divergències entre els coprínceps -agregades per la propaganda demagògica de certes entitats financeres interessades a convertir Andorra, mitjançant l'establiment de cases de joc, en un nou Mònaco-, assoliren el punt culminant en temps del bisbe Salvador Casañas (1879-

1901). La revolució del 1880, el tractat del pont dels Escalls (1881), l'ocupació de la Solana el 12 de maig de 1881 per part de tropes franceses i les tumultuoses eleccions del 1885 són episodis ben notables d'aquestes discòrdies internes en llur fase més aguda. És a dir, en un període on es formaren dues grans tendències al voltant del partit de França, partidari a grans trets de la modernització i obertura del país, i un altre proper al bisbe i favorable al manteniment de la societat tradicional. Fou en aquest període on els enfrontaments entre aquests dos grans corrents arribaria a extrems de violència armada. El nou veguer episcopal Francesc Pallerola (1886-1920) i el seu col·lega francès Charles Romeu (1887-1932) contribuïren d'una manera efectiva, durant llur llarga permanència en el càrrec, a mitigar les tensions i a encaminar cap a una solució pacífica i constructiva els problemes socials i polítics que hi havia plantejats.

Com bé defineixen E. López Montanya, Joan Peruga i Carme Tudel en les seves conclusions parlant de l'Andorra de la segona meitat del segle XIX, i com anirem desgranant en els següents capítols, els esdeveniments de 1933 tindrien una íntima connexió amb els de 1866 i 1881: «Dos fenòmens havien influït de manera destacada perquè, durant la segona meitat del segle XIX, es produeixen a Andorra les convulsions socials i polítiques [...] d'una banda, l'arribada progressiva des de l'exterior de les transformacions de tota mena que suposa la revolució industrial – que a tot el Pirineu repercutirà de manera negativa, ja que significarà la fi de la protoindústria artesanal- [...], i d'altra banda, la inadequació interna a aquesta nova realitat exterior per la previvència d'estructures socio-polítiques tan anacròniques que resulten ja inacceptables per la mateixa societat andorrana. [...] Precisament per facilitar els canvis que puguin llimar aquestes tensions i modernitzar, per dir-ho d'alguna manera, l'economia del país, es produirà la Nova Reforma. Cal entendre-la, doncs, aquesta com una reforma des de dalt, des del cim del poder, motivada per la por que té el bisbe Caixal, tant d'un esclat de les tensions socials a la base, com d'una excessiva conscienciació del nucli dirigent, que podrien posar en perill el seu propi status de Príncep Sobirà. El canvi econòmic, vista la impossibilitat de rendibilitzar i fer competitives les explotacions secundàries i les limitacions que ofereix el sector primari, s'articularà entorn del projecte de les concessions de casinos i balnearis, és a dir, d'una terciarització de l'economia.» Una situació que aniria derivant, en paraules dels tres autors en un progressiu desacord i allunyament de les posicions dels dos

Coprínceps: «El desencadenament, però, serà l'actuació dels bisbes, particularment la del bisbe Caixal, que per la seva pròpia ideologia no podrà acceptar cap intent d'aquella adequació a què abans fèiem referència. França, que fins en aquell moment s'havia mantingut molt allunyada d'Andorra, a partir de la promulgació de la Nova Reforma i del canvi de veguer del 1867 començà a interessar-se pel Co-Principat. És veritat que, en un primer moment –del 1868 al 1881–, ho fa de manera que hom podria qualificar de defensa passiva, de contrapunt a les aspiracions de sobirania única dels bisbes i a qualsevol interès annexionista que vingués de l'altre costat dels Pirineus.»¹

Posteriorment, una sèrie de lleis aprovades durant el segle XX completaven la modernització legislativa andorrana que hauria de completar-se definitivament el 1993 amb el text constitucional. La instauració del sufragi masculí el 1933 (anul·lat pels veguers del 1941 al 1946), element fonamental de la present obra, a més de l'establiment del sufragi universal femení i la majoria d'edat a 21 anys el 1970 (rebaixada el 1985 a 18), i la llei de nacionalitat andorrana (1977), que establia les diverses modalitats d'adquirir la nacionalitat. El Decret de Reforma del 1981 creava la institució de govern d'Andorra, pel qual hom intentava la separació de poders i intervenia en l'ordenament jurídic andorrà. Entre les lleis promulgades de nou o que modificaven les regulacions tradicionals sobresortiren el reglament del Consell General (1984), el codi de l'administració i la llei de la jurisdicció administrativa fiscal, el codi de procediment penal, el reglament laboral, la creació d'un Tribunal Superior de Corts (1990) i la llei sobre transferències als honorables comuns (1991), que establia criteris per al repartiment del pressupost del govern. No obstant això, molts drets civils, bé que reconeguts i respectats de fet, no eren garantits per cap text explícit i, d'altra banda, des del punt de vista polític Andorra no era pròpiament un estat ni podia establir relacions directes amb països estrangers, les quals eren confiades, encara, als Coprínceps. Per aquests motius, el Consell General inicià un procés constituent l'abril del 1991, que culminaria amb l'aprovació per referèndum de la Constitució Andorrana el 14 de març de 1993, amb la qual el país esdevenia un estat de dret modern. El text constitucional el defineix com un copríncipat parlamentari i estableix clarament la separació de poders dels Coprínceps i de les autoritats andorranes. Així, el poder legislatiu és detingut pel Consell General, que

¹ E. López Montanya, J. Peruga Guerrero i C. Tudel Fillat, *L'Andorra del segle XIX. (De la Nova Reforma a la Revolució del 1881)*, Andorra la Vella, Conselleria d'Educació i Cultura, 1988, ps. 333-335.

consta de vint-i-vuit consellers elegits cada quatre anys. La figura dels Coprínceps es manté dins del nou ordenament legal i, tot i que llurs atribucions han disminuït considerablement, poden sol·licitar dictàmens d'inconstitucionalitat i participar en la negociació de tractats amb els estats espanyols i francès quan facin referència a seguretat i defensa. La seu del Consell General i les institucions judicials andorranes és la Casa de la Vall, a Andorra la Vella. El govern, per la seva banda, es reuneix a la Casa del Govern.

Els Coprínceps i les seves administracions a Andorra

Com ja ha estat dit, les Valls d'Andorra eren governades des de l'alta edat mitjana per dos sobirans o coprínceps. Dos càrrecs unipersonals que anirien derivant les seves funcions en una estructura idèntica creada per cadascun dels dos a Andorra. D'aquesta manera, arribats a l'any 1933, després de quasi mil anys de poder compartit, Andorra restava governat pels dos Coprínceps, però gestionat pels seus diferents representants. En el primer dels dos casos, no per importància, el President de la República Francesa, en aquells moments Albert Lebrun (Copríncep d'Andorra entre 1932 i 1940), delegava el seu poder en el Prefecte del Departament dels Pyrénées-Orientales amb capital a Perpinyà. Aquest, el Delegat Permanent Francès per Andorra, François Taviani (1932-1936), esdevenia el màxim representant efectiu francès. Responsable de tot el que passés a les Valls davant de tres instàncies de poder a París: en primer lloc, davant del Ministre d'Afers Estrangers Joseph Paul-Boncour (1933-1934), en segon lloc davant del cap del govern francès Édouard Daladier (1933) i, en darrera instància, del President de la República Francesa Lebrun.

El Delegat Permanent francès, resident a Perpinyà com a Prefecte departamental, delegava les seves funcions al Veguer francès, Charles Romeu (1887-1933), que des de 1931 tindria com a Veguer adjunt a Joseph Carbonell (1931-1933). El 12 de març de 1933 després de la mort de Romeu, era substituït en el càrrec per Henrie de Samalens (1933-1937). Al seu torn, els Veguers francesos comptaven a Andorra amb el Batlle francès per a fer complir les seves decisions. En aquell cas es tractava d'Anton Casals.

Per la banda episcopal, el Copríncep mitrat d'aquell període era el Bisbe de la Seu d'Urgell, Justí Guitart i Vilardebó que regentaria el títol entre 1920 i 1940. Guitart

tindria com a Delegat Permanent d'Andorra a la Seu, al Vicari General de la Diòcesis d'Urgell, Josep de Riba (1915-1933), i pel que ens interessa aquí, a Ricard Fornesa Puigdemasa. Per la seva banda, Fornesa mantindria com a Veguer episcopal a les Valls a Enric Llorens (1929-1934) que a la vegada tenia el seu Batlle.

Pel que fa referència al govern interior d'Andorra, el Consell General creat a partir de les reformes legislatives de finals del segle XIX, estava presidit durant l'any 1933 per Roc Pallarès i Rossell (1927-1933) i restava format pels següents Consellers:²

- . Síndic: Roc Pallerès
- . Sub-Síndic o Síndic segon: Agustí Coma
- . Secretari: Josep Picart
- . Consellers de Canillo: Pere Font; Josep Casal; Pere Rossell i Anton Casal
- . Consellers d'Encamp: Pere Font; Miquel Alis; Anton Plamitjavila i Pere Torres.
- . Consellers d'Ordino: Anton Torres; Guillem Adellach; Anton Riba i Ceferino Riba
- . Consellers de La Massana: Anton Armegol; Luís Montané; Manuel Armegol i Francisco Gabriel
- . Consellers d'Andorra la Vella: Esteve Nequi; Antoni Font; Amadeu Rossell i Josep Badot
- . Consellers de Sant Julià de Lòria: Agustí Travesset; Antoni Duro; Mariano Betriu i Anton Tor³

Un poder general que restava acompanyat en les funcions públiques pel govern municipal de les parròquies andorranes que durant el període 1931-1935 foren presidides pels següents cònsols major i menors:

- . *Sant Julià de Lòria*, Cònsols Majors: Joan Pol (1931-1933) i Llorenç Camps (1933-1935). Cònsols Menors: Pau Moliné (1931-1933) i Joan Capdevila (1933-1935).

² Escollit el 12 de desembre de 1931, aquest Consell General que havia de regentar el càrrec fins al 31 de desembre de 1933.

³ L. Armgeol, M. Mas i A. Morell, *El Consell General (1682-1979). Recull cronologic dels patricis Andorrans*, Andorra, Consell General, 1989, ps. 215-216.

. *La Massana*, Còsols Majors: Guillem Pons (1932-1933) i Cònsol Menor: Francesc Coma (1932-1933)

. *Canillo*, Cònsol Major: Antoni Casals Pons (1932-1933) i Cònsol Menor: Pere Casal (1932-1933)

. *Encamp*, Cònsol Major: Esteve Torres i Cònsol Menor: Antoni Mandicó (1932-1933)

. *Ordino*, Cònsol Major: Jacint Coma Font (1932-1933) i Cònsol Menor: Pere Babi Ros (1932-1933)

. *Andorra la Vella*, Cònsol president del Quart d'Andorra la Vella: Bonaventura Armengol (1924-1934)

En darrer lloc, i tot que no tenia un paper oficial i directe en la política interior andorrana, cal citar els responsables espanyols respecte als afers andorrans, és a dir, als ministres d'Estat del govern de Madrid. Durant l'any 1933 foren diversos els ocupants de la cartera d'Estat, equivalent a la d'Afers Exteriors. El primer fou, Luís de Zulueta Escolano, polític independent que, en un gabinet encapçalat per Manuel Azaña, ocuparia el càrrec entre el 16 de desembre de 1931 i el 12 de juny de 1933. El succeiria el socialista del PSOE, Fernando de los Ríos Urruti, que dirigiria el Ministeri entre el 12 de juny i el 13 de setembre d'aquell mateix any en el darrer govern Azaña. Poc després era Claudio Sánchez-Albornoz y Menduïña d'Acción Republicana el que s'ocupava de la cartera d'Estat en el govern de transició cap a les eleccions presidit per Alejandro Lerroux entre el 13 de setembre i el 8 d'octubre i d'aquesta data fins al 16 de desembre de 1933 en un nou executiu. A partir d'aquella darrera data, ja celebrades les eleccions espanyoles era l'independent, Leandro Pita Romero, el que dirigiria la política espanyola envers Andorra fins al març de 1934.

Andorra als anys trenta del segle XX

Quan el 1933 el francès Gaston Combarous publicava el llibre, *Les Vallées d'Andorre*, en la seva col·lecció *Voyage aux états lilliputiens*, la seva narració esdevenia el testimoni d'una realitat en l'impàs del canvi entre l'antiguitat medieval i la modernitat

industrial i política del segle XX.⁴ En aquest sentit l'autor francès podia parlar tant de l'anacronisme històric de les estructures institucionals i socials andorranes, alhora que de la modernitat de la Forces Hidroelèctriques d'Andorra Societat Anònima (Fhasa), els seus obrers i els seus treballs. És a dir, del trànsit entre dues realitats entre les quals Andorra es situà des de finals de la dècada dels anys vint fins als primer anys quaranta del segle anterior. Un impàs en que la modernitat, amb tots els seus beneficis i problemàtiques anirien fent-se un forat en la tranquil·la vida de les Valls. Una tranquil·litat dels andorrans i de la seva manera de viure que, absolutament idealitzada per alguns, arribaria a convertir el país en una mena d'arcàdia de somni. Un somni aparent, en un país extremadament pobre on les comoditats de la vida moderna i urbana, en major o menor mesura depenent de la classe social, encara no havien arribat. En aquest sentit a finals de 1931 i parlant d'Andorra, el mateix Síndic segon de les Valls, Agustí Coma, afirmava a un diari espanyol: «Una Arcadia. Costumbres sencillas y puras. Indumento arcaico y grave; sombreros como sombreros de teja, capas como capas talares; fiestas pintorescas de romerías y bailes; montañas de tres mil metros, en cuyas faldas los poblados parecen pequeñísimos polluelos de águilas monstruosas; cielo hermoso y sereno con aire de limpio cristal; caminos de égloga, que se pierden por vaguadas húmedas y por pendientes cubiertas de arboleda; fuentes, hierbas, rebaños, paz.»⁵

Davant d'aquesta idealització constant des de certs sectors de la política andorrana i de la premsa internacional, tot canvi en les condicions suposadament idíl·liques del país no podia fer res més que produir efectes “desastrosos”. Una evolució que semblava inevitable en una Europa on tots els territoris s'havien adaptat, en major o menor mesura, als canvis del segle XVIII, XIX i XX. Per tant, als efectes de la Revolució Francesa i de la Revolució Industrial. Des de les grans potències, fins als diferents microestats, o *états lilliputiens* en paraules de Combarrous, que com Mònaco,

⁴ G. Combarrous, *Voyage aux états lilliputiens. Les Vallées d'Andorre*, Montpellier, Éditions les Chênes Verts, 1933. En el moment de la publicació del volum d'Andorra, la resta de la col·lecció incloïa llibres sobre: Liechtenstein, Mònaco, San Marino i restava en preparació un referent a la Ciutat del Vaticà. Per una comparació d'aquest microestats coetània del llibre de Combarrous veure, per exemple, l'article de la revista dels Estats Units de H. C. Luke, *Freaks of freedom*, “Fortnightly Review”, n. 137, maig 1932, ps. 600-621, per a Andorra veure ps. 608-613 i el de la britànica-americana H. Luke, *Freak of Freedom. Andorra, the Ancient's Romantic History*, “Review of Reviews”, n. 84, octubre 1933. Per altra banda, cal dir que el llibre Combarrous seria utilitzat per a redactar alguns articles, com l'extens reportatge sobre Andorra, *La révolution dans les Vallées ou l'Andorre ancienne et moderne*, “L'Illustration”, n. 4719, 12-VIII-1933.

⁵ A. Carmona, *La más pequeña República. Arcadia que existe entre España y Francia*, “El Día Gráfico”, 29-X-1931.

Liechtenstein o San Marino havien patit canvis importants en les seves característiques socials, econòmiques i polítiques. Així, aquest grup de petites nacions en el que s'havia d'incloure Andorra seguirien gran part dels canvis operats a les Valls durant les primeres dècades del segle passat. O, per altra banda, servirien de model en el qual emmirallar-se o comparar-se. Per exemple, el model econòmic del Principat de Mònaco basat en les apostes, el joc i la creació de casinos, o la influència italiana sobre San Marino i els seus canvis polítics. Exemples que serien models i referents per a Andorra i per a qui parlés d'Andorra en aquella Europa d'entreguerres. Uns models però, que tenien un element propi a les Valls i que no es repetia en cap dels casos anteriorment assenyalats: la doble sobirania. I caldria afegir encara: exterior. És a dir, si a la resta de microestats europeus, des de Luxemburg (en aquells moments situat dins d'aquest grup), passant per la República de San Marino o el Vaticà, no existia cap sobirania sobre els seus territoris que no fos la pròpia, en el cas andorrà aquest fet era una realitat. Els dos Coprínceps andorrans, el bisbe de la Seu d'Urgell i el President de la República francesa representaven, juntament amb el Consell General de les Valls, els tres pilars sobre els quals s'organitzava l'estructura de poder andorrà. Una estructura complexa, heretada de l'edat mitjana i amb una llarga tradició de quasi mil anys, que establia un equilibri entre el govern interior dels propis andorrans i la supervisió i representació exterior dels coprínceps. Per tant, Andorra seguia un model únic a Europa i al món. Una correlació de forces internes i externes que implicaven dos càrrecs polítics i eclesiàstics com eren els de Bisbe d'Urgell i el de President de la República Francesa, ambdós de manera unipersonal, en el govern interior i exterior del país. Però que a la pràctica no feien res més que situar Andorra sota la cosobirania de l'Estat francès i, en menor mesura, i dependent del règim existent a Madrid de l'Estat espanyol. Circumstància que, en el període analitzat, esdevindrà de gran importància en tant que França actuarà com a cosobirana i la Mitra d'Urgell, la República Espanyola i la Generalitat de Catalunya es barallaran per a dilucidar qui ostentava l'altre càrrec de Copríncep. Tot això, tenint sempre present l'equívoc paper a desenvolupar pel Vaticà envers el seu "delegat" a la Seu d'Urgell.

Per tant, quan ens endinsem en la realitat de les Valls d'Andorra en els primers anys trenta del segle XX, haurem de tenir present que, al voltant d'Andorra, s'establirà un petit microcosmos propi de potències, estats, governs regionals, institucions eclesiàstiques i d'altres. Una complicada suma d'actors que permetrà el desenvolupament d'un debat polític i diplomàtic al voltant de la naturalesa dels canvis

que s'havien d'esdevenir a Andorra. Un sistema propi al voltant d'Andorra que, al cap i a la fi, és el que li dona interès a la seva Història.

Una situació única dins de la qual es produïrien uns canvis que es podrien exemplificar, en part en la següent cita anònima i, no del tot desinteressada políticament, apareguda en un diari de l'Urgell català: «Un senyor ben estranger anomenat Príncep, que al dia d'avui ple de República i Democràcia, es pensa encara, poder representar la farsa d'una inquisició abolida arreu d'Europa, pels pobles dignes i cultes. On es troba a Europa una altra Andorra sotmesa, ultratjada, envilida, tiranitzada? Què Andorra no pot viure completament independent? Molt conformes. Tampoc poden viure Luxemburg, Liechtenstein, Danzig, Mònaco i San Marino. Però cap d'aquests petits Estats independents viu com viu encara Andorra avui. Tots ells són plenament regits per llur poble, i no pas per homes de fora de casa. I ningú no podrà sostenir que els andorrans siguin d'inferior condició humana que els ciutadans d'aquests altres pobles. A Europa al dia d'avui tots som ciutadans de primera categoria. Perquè Espanya i França segueixin protegint dignament i humanament Andorra, no en cal pas de feudalisme.»⁶

I és que els debats sobre el futur d'Andorra que s'obriran al voltant de 1933 seran molts i diversos. Per una banda, la necessitat o no de la continuació del model del Copríncipat on els dos Coprínceps prenen gran part de les decisions que marcaven l'esdevenir de la vida andorrana. És a dir, calia que Andorra seguís aquesta via de sobirania compartida exterior, o era necessari passar a un nou estadi on les Valls es convertissin en un Estat de ple dret independent i reconegut internacionalment? Seria capaç Andorra de sobreviure a l'encaixonament entre Espanya i França sense ésser absorbida per cap de les dues si s'independitzava? O era precisament aquesta cosobirania suposadament protectora, on la Mitra desenvolupava el paper espanyol, el que impossibilitava aquesta desaparició de l'existència andorrana com a entitat semiindependent? Quina relació havia de mantenir Andorra amb una Catalunya amb la que compartia mateixa llengua i cultura i que li era econòmicament imprescindible.

Interrogants que s'aniran fent presents al llarg d'uns anys trenta on Andorra viuria l'arribada de les problemàtiques de la contemporaneïtat, això si amb dècades d'endarreriment. I es que, mentre els obrers catalans i espanyols de les explotacions hidroelèctriques portaven a les Valls els problemes de la condició treballadora industrialitzada: les vagues, lluites sindicals; d'altres buscaven a Andorra un nou

⁶ Un Andorrà, *La crisi política d'Andorra. Cultura, Justícia i Llibertat*, "Alt Urgell", 12-VI-1933.

Mònaco on enriquir-se. Alhora que els corrents polítics arribats d'Espanya i Catalunya, amb la proclamació de la II República, impulsaven als andorrans (tant als residents a Barcelona com als que ho feien el propi país) a impulsar o si més no desitjar canvis: la lluita pel sufragi universal (només masculí), la publicitat de les sessions del Consell General i l'elegibilitat dels andorrans majors de 25 anys, esdevindran la part de canvi polític que era esperable en un país on tot anava molt lent i on totes aquestes circumstàncies arribaren de sobte.

Andreu Massó López, la omnipresència d'un nom clau

Si hi ha un nom que serà citat repetidament en parlar d'Andorra durant la dècada dels anys trenta, entre 1931 i 1934, aquest serà el de l'advocat català, Andreu Massó i López (Barcelona, 1881-Tarragona, 1941). En un ràpid espai de temps, Massó s'erigirà en el més gran maldecap dels dos Coprínceps de les Valls, alhora que serà el protagonista del gruix de les polèmiques polítiques del país en els aquells primers anys trenta. Des de la seva tasca d'inspector d'educació o de delegat a Madrid, passant per l'assoliment de la nacionalitat andorrana, els projectes d'explotació del joc i dels casinos, fins a la seva ambigua relació amb el catalanisme i la Generalitat o el seu anticlericalisme antiepiscopal, Massó gaudirà d'un gran protagonisme en la història andorrana d'aquells anys. I ho feu caracteritzat com un dels molts aventurers que intentarien durant aquell període aprofitar-se de la "virginitat" andorrana i de les múltiples possibilitats econòmiques i polítiques que oferien el país.

Segons un informe de la Generalitat de Catalunya, Massó arribà a Andorra l'abril de 1931 després de proclamada la II República espanyola. Reivindicant sempre el seu republicanisme i patriotisme espanyol, es traslladà a Sant Julià de Lòria. Allà, segons l'informe «procurà captar-se algunes amistats fent ressaltar que venia a les Valls d'Andorra a fer una vida de repòs i curació. Amb l'ajut d'un tal Josep Picart, secretari del Consell de les Valls [...] començà a infiltrar-se en els assumptes d'Andorra. Amb aquest ajut és nomenat advocat assessor del Consell de les Valls.»⁷ Alhora que s'establí a les Valls, Massó intentava establir lligams amb els influents andorrans

⁷ Extret del meu article *Un personatge polèmic: Andreu Massó i López en la cruïlla andorrana dels trenta. Nsenyament i política*, "Papers de Recerca Històrica", n. 4, 2006, p. 50. Per al document original, Arxiu de la Diputació Provincial de Barcelona (ADPB), Arxiu General, n. 4157, informe de 1936 sense data concreta. Sobre Massó veure, entre d'altres, M. Jesús Lluelles, *Andreu Massó i López protagonista de les relacions institucionals andorranes durant la Segona República Espanyola*, "Quaderns d'Estudis Andorrans", n. 7, 1996, ps. 49-67.

residents a la capital catalana, fent-se soci de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona.⁸

Així, un cop establerts uns vincles andorrans sòlids, Massó comença a desenvolupar la seva actuació a les Valls. Per una banda, a finals d'octubre de 1931 el trobem a Madrid on, juntament amb el Síndic General i el segon síndic, visita amb president del govern de la República espanyola.⁹ Per altra banda, poc abans Massó havia iniciat gestions a Barcelona davant de la Generalitat de Catalunya per a obtenir una subvenció per al precari sistema d'educació andorrà.¹⁰ Després de que el Síndic general andorrà, Roc Pallarès, enviés una carta al President de la Generalitat, Francesc Macià el 21 de setembre, demanant ajuda econòmica per a les escoles andorranes, Massó pasava a l'acció. Reunit amb el President de la Generalitat, el 29 de setembre Massó rebia una ajuda de 16.000 pessetes per a organitzar i millorar l'educació, en català, a les Valls d'Andorra. Tanmateix, i després de ventar-se davant del Consell General d'Andorra de les seves influències a Barcelona, Massó s'autoadjudicava un sou de 6.000 pessetes anuals com a inspector d'ensenyament. Aquesta circumstància, un cop arribà a coneixement de les autoritats autonòmiques catalanes, desembocaria en una complicada polèmica que finalitzaria amb la renúncia del Consell General a l'ajuda catalana el juny de 1932. Una ajuda i la seva consecució que preocuparen a les autoritats franceses en dues direccions: la participació de la Generalitat de Catalunya i, per tant, del catalanisme en la vida política andorrana i, en segon lloc, per la iniciativa del Consell General en tant que ho feia directament i sense els Coprínceps com a intermediaris.¹¹ En aquets sentit, la Delegació Permanent francesa es dirigia al Consell General demanant explicacions i rebent la següent contestació: «tinc l'honor de fervos saber que es cert que el Consell General ha obtingut de la Generalitat de Catalunya la suma de 16.000 ptes. pera ajudar a subvencionar les escoles no catalanes sino andorranes i també ho es

⁸ “Butlletí de la Societat Andorra de Residents a Barcelona”, n. 19, abril 1931. Aquell mateix portaveu es felicitava del càrrec obtingut per Massó: «Per primera vegada el Consell tindrà assessoria que tanta falta li feia.» I en el número d'agost d'aquell mateix any (n. 23), afegia, sobre l'advocat català: «Ens cal afegir que el Sr. Massó és bon amic de totes les coses andorranes, i que les tracta amb una simpatia i abnegació que haurien d'imitar altres que són andorrans.»

⁹ A. Carmona, *La más pequeña República. Arcadia que existe entre España y Francia*, “El Día Gráfico”, 29-X-1931.

¹⁰ Sobre aquesta qüestió veure el meu article ja citat.

¹¹ Durant els mesos següents, el portaveu d'Esquerra Republicana de Catalunya, “La Humanitat”, publicaria alguns articles on es demanava una actuació de la Generalitat de Catalunya davant d'una suposada operació d'annexió de les Valls per part de França i de descatalanització: *La descatalanització d'Andorra. França, cada dia més, accentua la seva influència a la Vall*, 22-VII-1932; *La descatalanització d'Andorra*, 17-VIII-1932 i *La petita República catalana esdevé francesa, sense que nosaltres hi intervinguem per res*, 25-IX-1932.

que'l Consell nomenà Inspector al Sr. Masó per les escoles o mestres llogats per el Consell solament. El Consell acorda fer les gestions pera obtenir dita quantitat al efecte de millorar l'ensenyansa pero amb la condició que el Consell es l'unic que podra llogar, manar i despatxar los mestres.»¹² Una preocupació de la Delegació Permanent a Perpinyà que era traslladada a París a través dels informes del Veguer francès, Charles Romeu, que informava insistentment de les activitats de Massó a les Valls. De fet, Romeu parlava de Massó com d'un element clarament antifrancès i potenciador del distanciament del Consell General de les Valls respecte als Coprínceps: «Il manifesterait des tendances nettement anti-français et s'emploierait, en utilisant l'influence qu'il se serait acquise auprès de membres de l'Assemblée Andorrane, à ébranler l'autorité des Co-Princes.» Actitud que provocava la demanda, per part del Ministre d'Afers Exteriors francès, d'una posició recta i severa de les Delegacions: «Vous ajoutez que vous avez prié M. Romeu d'examiner d'accord avec son collègue de la Mitre, si les agissements de cet avocat espagnol ne justifieraient pas une sanction rigoureuse.»¹³

Un cop aquest primer intent d'aconseguir una dotació econòmica a través d'utilitzar el nom d'Andorra fracassà, Massó pasava a la segona alternativa. És a dir, demanar una nova ajuda econòmica per a l'educació dels infants de les Valls, però ara al Ministeri d'Instrucció Pública de la República espanyola. En aquest sentit, Massó escrivia al Ministre d'Estat (en aquells moments equivalent al d'Afers Exteriors), Alejandro Lerroux, interessant-lo per a evitar la creació d'un altre «Gibraltar, enclavado en el Pirineo español».¹⁴ Fet que, segons afirmava Massó, succeiria si no es corregia l'erràtica política espanyola envers Andorra, pel rol desenvolupat per la Mitra d'Urgell i per la creixent influència francesa sobre les Valls. Suposada realitat davant la qual sollicitava una subvenció per a intensificar la influència espanyola al país a través de l'ensenyament castellà i català. Unes tasques educatives que ell mateix supervisaria i defensaria de les intromissions del Copríncep episcopal, Justí Guitart, ja que «La Mitra

¹² Archives Departementales des Pyrénées Orientales (ADPO), Delegations Permanent Andorre (DPA), 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Maintien de l'ordre, Elections, politique, grèves à Fhasa, Carpette Octobre-Novembre-Décembre, 1931, Agissements de Me. Masó, carta signada pel Síndic Genera, Roc Pallrès, 31-X-1931.

¹³ ADPO, DPA, 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Maintien de l'ordre, Elections, politique, grèves à Fhasa, Carpette Octobre-Novembre-Décembre, 1931, Agissements de Me. Masó, carta del Ministre d'Afers Exteriors al Delegat Permanent francès, *Attitude des Autorités andorranes. Agissements de M. Maso*, 31-X-1931. Aquesta nota enviada des de París aniria seguida durant el següent any 1932 de constants informes del Veguer francès sobre l'activitat política d'Andreu Massó.

¹⁴ Precisament aquest mateix argument serviria el 1934 per a la sèrie d'articles d'Ángel Marsà apareguts amb el títol, *Entre Francia y España. ¿Un Gibraltar en los Pirineos?*, els dies 9, 10, 12 i 13-VI-1934.

de Urgel, en su conducta desatendida, está coartando y neutralizando mis esfuerzos a favor de la influencia de España en Andorra, incluso aliándose con el Co-Príncipe francés en contra de esta influencia cultural de España aquí.»¹⁵

Una demanda que era atessa per les autoritats espanyoles i que provocava la decidia l'inici de l'atac polític de Massó en dues direccions: el Copríncep episcopal i la Generalitat de Catalunya. Així, l'advocat català podia escriure el 23 de maig de 1932 sobre els seus èxits al haber evitat certs plans clericocatalanistes per apropiar-se d'Andorra: «Contando con esta asistenta espiritual, me he empleado a fondo en Andorra estos días, dando la definitiva batalla a los extremistas catalanistas separatistas de la Generalidad, apoyados po el Coseñor espanyol en Andorra el obispo de Seo de Urgel, D. Justino Guitart, también de los suyos, empeñados en monopolizar la enseñanza pública nacional del país, para catalanizarlo y antiespañolizarlo por todos los medios.»¹⁶

Tots aquests factors feren de Massó un dels elements més influents del país en el període 1931-1932, exercint una constant tasca de desestabilització de les Valls en potenciar i enfrontar el Consell General amb el Copríncep episcopal i, en menor mesura, amb el francès. Per tot això, l'octubre de 1932 els dos Coprínceps decretaven l'expulsió d'Andreu Massó del territori andorrà provocant les protestes –inútils– del Consell General que es manifestava contrari a la decisió dels Coprínceps: «El Consell General s'ha enterat del Decret d'expulsió del territori de les Valls, dictat pels M. Iltres. Senyors Veguers, contra Andreu Massó Lopez, com extranger indesitjable, i ha acordat manifestar a V. S.: Que aquestes Valls gosen del privilegi de no poder expelir del seu territori a home algun que hi vulgui habitar sino es per llei i justicia. I segons el Manual Digest, pera administrar justicia, se deuen obrir les Corts [Tribunal de], les que, segons altre privilegi, ho deuen esser pel Consell General i no poden els Veguers celebrarles sense l'intervenció del mateix Consell.»¹⁷

Tot i això, Massó seguiria actuant en la política andorrana des de la Seu d'Urgell, tot i amb les constants demandes del Copríncep episcopal al govern espanyol per a que fos allunyat de la frontera de les Valls.¹⁸ Així, l'11 d'abril de 1933, ara com a Delegat del Consell andorrà a Madrid, Massó enviava una carta al President de la República

¹⁵ Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores (Espanya, AMAE), n. 829, R. 1314, Exp. 2.

¹⁶ AMAE, n. 829, R. 1314, Exp. 2, carta datada el 23-V-1932.

¹⁷ ADPO, DPA, 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Maintien de l'ordre, Elections, politique, grèves à Fhasa, Carpette Octobre 1932, 28-X-1932.

¹⁸ En aquest sentit, son coneguts els manifestos i els articles periodístics que publicaria des de la seva expulsió de les Valls i la posterior rectificació de la seva posició el 1935 oferint-se al mateix Copríncep bisbe d'Urgell.

espanyola, Niceto Alcalá Zamora, en la que afirmava haver desmuntat un *coup de force* catalanista: «Mi respetado y querido amigo; nuevamente tengo el gusto de saludar hoy a V. Para comunicarle la fausta nueva, de haber desbaratado un burdo complot tramado últimamente en Andorra contra el Consejo General y demás autoridades del país, por elementos extremistas catalanistas separatistas de los Prats de Molló, en connivencia con algunos simpatizantes de Andorra estos escasísimos en número. Y algunos de ellos como el ex maestro nacional Buenaventura Armengol, destituido a instancia mía hace cosa de un año por el Consejo General [...] hoy funcionario de la Generalidad en Barcelona [...]»¹⁹ Una fantasia que començaria a posar el punt i final al protagonisme de Massó que, tot i això, no deixaria de tenir una constant i repetitiva presència a la política andorrana i als orígens dels conflictes esdevinguts l'any 1933.

¹⁹ n. 829, R. 1314, Exp. 2, carta datada el 10-VI-1932.

De la “revolució” del 5 d’abril a la invasió d’agost del 1933

«Si sou un bon andorrà feu atmosfera per la reforma i aixís contribuïreu a l’adveniment d’una nova Andorra.»

«Defensant l’igualtat ciutadana compliu un deure ètic envers els vostres germans de Pàtria, i laboreu pel rejuveniment de nostre mare Andorra.»

Manxetes aparegudes al “Butlletí de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona, n. 17, febrer 1931 i 18 de març 1931 respectivament.

Les diferents visions de l’oportunitat o no de concedir el sufragi universal (masculí)

En una societat com l’andorrana doblement influenciada per l’evolució política francoespanyola (en el segon cas a través de Catalunya), el manteniment d’un règim polític i electoral que només permetia el vot d’una exigua minoria havia de ser un dels primers elements a ser qüestionat pels nous corrents. Així, com hem dit anteriorment, els canvis polítics que es succeïren a Catalunya i Espanya a partir del 14 d’abril de 1931 tingueren una repercussió transcendental en l’evolució de la història andorrana de la dècada dels trenta. D’aquesta manera, les diferències entre la situació dels drets polítics dels andorrans amb la de l’estat veí del sud (i evidentment de la França de la III República també) on s’hi havia instal·lat un règim republicà i democràtic que concedia el dret a sufragi a tots els seus habitants, incloses les dones, era cada volta més important.

En uns moments on la modernitat començava a arribar a les Valls del Copríncipat amb tots els seus elements positius però també negatius, amb un país que tenia més ciutadans fora de les seves fronteres que dins d’elles on hi vivien uns 4.000 habitants (sense comptar els obrers estrangers), el curs de la contemporaneïtat fins al moment evitat semblava que, per fi, incorporaria Andorra al tren de la història europea.²⁰ En aquest sentit, la influència dels esdeveniments polítics espanyols i catalans, juntament amb la

²⁰ Les xifres d’habitants d’Andorra d’aquell període no són del tot precises. Si generalment s’accepta la xifra dels 5.000, cal dir que en un document de novembre de 1927 el Batlle francès, Bonaventura Armengol, informava al Veguer gal, Charles Romeu, d’una xifra de 3.876 individus (Centre des Archives Diplomatiques de Nantes –CADN- Archives Vigerie de France en Andorre –AVFA-, n. 490, Série Bayles Français, 28-XI-1927). Segons aquestes dades, aparentment facilitades pels responsables de cada parròquia, aquestes tenien els següents habitants: Andorra la Vella, 925; La Massana, 600; Ordino, 430; Encamp, 546; Canillo, 625; Sant Julià de Lòria, 750. Unes xifres molt similars es poden trobar en diferents fonts per al període 1930-1936. Per aquesta qüestió veure E. Belenguer (dir.), *Història d’Andorra. De la prehistòria a l’edat contemporània*, Barcelona, Edicions 62, 2006, p. 290. Per al segle XIX i la discussió que sempre envoltà la quantificació de les xifres d’habitants veure E. López Montanya, J. Peruga Guerrero i C. Tudel Fillat, *L’Andorra del segle XIX. (De la Nova Reforma a la Revolució del 1881)*, Andorra la Vella, Conselleria d’Educació i Cultura, 1988, ps. 11-29.

creixent presència política dels andorrans residents a Barcelona (i Beziers) i agrupats en diverses entitats en els debats desenvolupats a les Valls aniria situant les peces per als canvis operats durant l'any 1933.

Així, si prenem com a referència la situació andorrana d'abans del 5 d'abril de 1933, podrem constatar com el seu règim electoral vigent, nascut de la Nova Reforma del 1866 i de la revolució del 1881 (amb moltes similituds amb la de 1933), i que concedia el dret de vot només als caps de família, l'anacronisme resultava xocant, si més no en part.²¹ I és que si és cert que després de la I Guerra Mundial, i ja amb anterioritat, els sistemes electorals i polítics occidentals s'havien anat adaptant al patró democràtic, també ho era que a l'Europa dels anys trenta del segle XX les dictadures i règims autoritaris, de dretes o d'esquerres, estaven en el seu moment de màxima presència. Els exemples paradigmàtics de la Itàlia feixista de Benito Mussolini, l'Alemanya nacionalsocialista o "nazi" d'Adolf Hitler i la Unió Soviètica comunista de Lenin, Trotsky o Stalin no restaven sols en un continent on cada cop es produïen més cops d'estat que acabaven amb situacions més o menys democràtiques, des de Portugal a Lituània passant per Polònia.

Tanmateix, i al marge de la realitat europea en el tauler d'escacs de l'escena internacional d'aquells moments, Andorra hi jugava, al marge d'un rol molt menor, un paper en gran mesura mediatitzat pel seu veí del sud molt desconnectat en aquells moments dels corrents polítics europeus en boga. Per una banda, i com a concepte previ, calia tenir en compte que la situació andorrana provenia d'una pervivència inusual d'un règim d'origen feudal i molt ancorat al passat, però que no calia confondre amb una resta medieval digna dels llibres d'història. Certament, a Andorra només podien votar una part ínfima dels seus habitants, els caps de família, és a dir, els homes que regien les famílies i, per tant, una minoria extremadament reduïda. Ni les dones, ni la resta d'homes majors d'edat tenien dret de sufragi. Una pràctica que, tot i que de diferent natura, no restava molt allunyada dels règims electorals censitaris utilitzats a diferents països europeus durant el segle XIX. És a dir, que es portava un endarreriment d'unes quantes dècades, però no de segles com certs publicistes i grups afirmaren durant aquell període.

²¹ Per aquestes qüestions veure el ja citat *L'Andorra del segle XIX. (De la Nova Reforma a la Revolució del 1881)*, i també E. Albert Corp, *El calvari d'Andorra i el síndic Duran (1881-1884)*, Andorra, Editorial Andorra, 1990, del mateix autor *La fi de la revolució andorrana*, Andorra, Editorial Andorra, 1985.

Una altra qüestió era la modernització de les estructures socioeconòmiques i culturals andorranes i l'adaptació a la societat industrialitzada, urbana i capitalista de l'Europa d'aquells anys. Deixant de banda l'existència de tots els sectors rurals i agrícoles europeus totalment ignorats i marginats pels centres urbans i industrials.

Així, quan el 14 d'abril de 1931 Espanya procedí al seu canvi de règim polític, de la Monarquia borbònica d'Alfons XIII (amb uns darrers anys marcats per la dictadura del General Miguel Primo de Rivera de 1923 a 1930) a la II República, els efectes sobre Andorra s'havien de manifestar immediatament. Hi ho feren des d'aquell any, i ja des d'abans, en forma d'insistents crides a la modernització i reforma del sistema electoral i les institucions andorranes. En alguns casos amb articles perfectament il·lustratius de la situació andorrana, com el suposat i propagandístic diàleg entre un vell vingut de les Valls i un jove andorrà resident a Barcelona que deia:

«¿Aon diu-me aon, només els cap de família son els privilegiats de votar? En lloc del món no trobareu sinó a la vostra terra, patria dels endarrerits.

- Ves amb aixó tens raó nen, veus una cosa que jo jamai l'hauria suposada; tanmateix el esser joves val alguna cosa, esser jove vol dir esser fruit d'alló que en diuen evolució.
- Evolució, haveu dit? Aqueixa paraula brotada dels llavis d'un vell com vos, em sorpren i m'admira; es que allà ja teniu noció exacta de la ciència, que prepresenta aqueixa paraula?
- Jo francament, la paraula que'ns ocupa, la desconeixia fins fa poc arribà a les meves mans yun petit portaveu que se'n diu "Butlletí de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona" [...].»²²

Així, ja abans del canvi de règim espanyol, el portaveu dels andorrans residents a Barcelona feia evident aquestes demandes en dirigir-se a les autoritats del país: «Aneu a una reforma electoral, per tal de fer possible la renovació de vostres homes, i com és natural, la renovació dels homes engendrarà la transformació de l'Andorra. S'imposa doncs, la reforma: per l'avenir, pel progrés, per la fraternitat i sobretot pel respecte a la

²² Coll-de-Jou, *El joves enfront del vell*, "Butlletí de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona", Centre Andorra, n. 2, novembre 1929. En tots els textos transcrits en català hem respectat la ortografia original. Només en algun cas s'ha corregit si afectava la seva comprensió.

humil personalitat internacional de l'Andorra.»²³ Una demanda que el mateix autor explicava dirigint-se al Consell General de les Valls com el necessari trencament dels motllos que encorsetaven Andorra: «La nostra Andorra, que és per tant la que ens donà la primera llum, és la petita, la que ja mai podrà créixer, la que no podrà fer-se gran, puix que al néixer li foren posats uns motllos, que impedeixen el seu creixement i desenrotllo. Estèrilment nosaltres havem proposat mantes vegades la seva adaptació a uns nous motllos per a tal d'eixamplar els seus pulmons i fer possible la seva regeneració orgànica. Temps perdut, lletra morta, indiferència, ingratitude, despreci seran el premi a la nostra labor patriòtica; i nosaltres amb la resignació del benevolent assistirem a l'inanició de la nostra Andorra, petita sí, però amb possibilitats de créixer encara, si no s'hi oposessin els prejudicis i la incomprensió dels homes que avui regeixen els destins de l'Andorra.» I afegia, situant l'element determinant del debat: «¿Tan perillosa creuen la reforma electoral? ¿És que els fills d'Andorra que amb la reforma passarien de dret i de fet a fruïr els exercicis de llurs drets son més desconeguts, que tots aquells negociants que a la primera gestió arrenquen una concessió que ve a ésser com un tros d'Andorra?»²⁴

Uns desitjos de canvis democratitzadors a Andorra que també eren expressats pels cercles andorrans residents a la ciutat francesa de Béziers i que, juntament amb els de Barcelona, conformaven les comunitats d'andorrans a l'estranger amb més influència ja sia numèrica que política.²⁵ Colònies, per altra banda, expulsades del país per la insuficient riquesa material del mateix.

Seguint aquesta tònica i discurs, a finals de 1932, el nou portaveu dels andorrans de Barcelona “La Nova Andorra” insistia en els canvis necessaris en els drets polítics: «És ben evident que de nostra lluita envers les autoritats andorranes, per la reforma d'algunes lleis, fins l'hora present sols podem dir-ne que havem matxacat en ferro fred. Però no creguin aquests senyors que això ens desanima: molt al contrari! És menester posseir un grau de cultura molt mínim i desconèixer en absolut el significat de la

²³ Coll-de-Jou, *Continuïtat, renovació, reforma*, “Butlletí de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona”, Centre Andorra, n. 17, Febrer 1931.

²⁴ Coll-de-Jou, *Les dues Andorres*, “Butlletí de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona”, Centre Andorra, n. 18, març 1931.

²⁵ Aquestes demandes repetides des de finals dels anys vint pels andorrans instal·lats a Barcelona i Béziers, mereixeria l'atenció de les autoritats diplomàtiques i administratives franceses. Veure Archives Départementales des Pyrénées-Orientales –ADPO–, Délégation Permanent Andorre –DPA–, 1723 W, n. 10, niveau 4, Carpete Andorre 1930, on es poden trobar diferents informes sobre les activitats de l'Amical Franco Andorrana de Béziers (creada el 1928) i que tingué com a portaveu “Le Réveil de l'Andorre” i la Societat d'Andorrans de Barcelona (fundada el 1929).

paraula *ciutadania*, perquè s'ens vingui negant d'una manera tan absurda, a tots els fills lligítims del país el dret al sufragi universal.»²⁶ Una insistència dels andorrans residents a la capital catalana que es podia constatar en l'inici d'una enquesta en la que es preguntava si es creia convenient la reforma electoral. Una demanda que aniria prenent cos en els debats andorrans, tant a l'exterior com al propi país, i que derivarien en alguna cosa més que simples articles periodístics.

De la reivindicació a l'acció

D'aquesta manera, i recollint el testimoni dels articles anteriorment citats, entre finals de 1932 i mitjans de 1933, es procedia a passar a l'acció. Com a conseqüència de la convicció d'un sector de la joventut andorrana, tant de la resident a Barcelona com a les pròpies Valls, de la justícia d'aquestes demandes, el 14 de desembre de 1932 es lliurava al Consell General una petició amb 240 signatures de suport (algunes fonts parlen equivocadament de 500) que demanaven la reforma de la llei electoral andorrana impulsant la participació de tots els homes majors d'edat del país en la vida política del país. Unes demandes que en cap mesura anaven dirigides contra els Coprínceps, ni eludint-los ni sobrepasant-los, sinó més aviat el contrari, és a dir, demanant el seu beneplàcit a unes peticions que deien: «Al Molt Il.lustre Consell:

Els abaix firmats, tots majors d'edat, de nacionalitat andorrana, vehins de les sis Parrquies de la Vall, molts d'ells caps de casa, amb tot el respecte acudeixen prop del M. I. Consell i atentament exposen:

Que essent com son sempre lleis filles de les circumstàncies del temps en que son dictades i el temps evoluciona continuament i per lo tant una llei que omple quan es creada tots els buits que la motiven i depres dèu modificarse per resultar anticuada per rahò del natural avenç i progrés que tot sofreix i en aquest cas es troven els actuals costums del Iltre. Consell General i la vigent llei electoral o Nova Reforma.

Considerant també que quan un elector designe un répresentant seu pera la defensa dels seus interessos i drets desistoris del país, ho fa creient que interpreta bé i en tot moment l'ideal pel qual s'el va designar i es de raonar bé que dit elector tingui dret a jutjar per sí mateix si realment está d'acord amb l'actuació del seu representant a les sessions del M. I. Consell General; considerant ademés que el secret que actualment es garde en els acorts del M. I. Consell d'one lloc a ignorancies dels decrets dictats i a mal entesos entre

²⁶ Xavier Fiter, *Insistint sobre la reforma electoral*, "La Nova Andorra", Centre Andorrà de Barcelona, n. 3, octubre 1932.

el poble i les seves Autoritats, mal entesos que poden comportar i de ells resultar discordies i desavenencies, i havent-ho comprés aixís tots els països del món han fet públiques la major part de les sessions de les seves Altes Cambres; els firmants, creient interpretar la voluntat de la major part del present del país segons les firmes que acompanyen a la present instància, amb tot el respecte acudeixen davant del M. I. Consell General i atentament,

Supliquen: Que el M. I. Consell General es digni acordar els punts següents:

1. Que siguin públiques pels electors les sessions del M. I. Consell General i que no havent-hi premsa al país, siguin exposats al públic en les sis Parroquies els acorts d'aquest M. I. Consell que siguin d'interés general.
2. Que desde la data d'avui es concedeixi el dret de votar i ésser elegits, a tots els andorrans majors d'edat, siguin o no caps de casa, i que resideixin a les Valls la major part de l'any.
3. Que siguin revocats tots els articles de la Nova Reforma que s'oposin als punts demanats en la present instància.
4. Que aixís es proposi als M. I. Coprínceps pera que aquests acorts tinguin força de llei a la major brevetat, doncs es de justícia que tot andorrà major d'edat pugui tenir intervenció en l'administració de la seva terra i procurar el progrés de la nostra Patria pera a honor i gloria d'Andorra.

Gràcia que no dubtem alcançar de la recta justícia i sencer criteri del M. I. Consell Geeral.

Deu guardi al M. I. Consell General molts anys.

Andorra 14 Desembre 1932.»²⁷

²⁷ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Confidentiel.

CITACIONS
DEL
CONSELL GENERAL
INDICATURA
DE
ANDORRA

Al Molt Il·lustre Consell:

o Els sbaix firmats, tots majors d'edat,
de nacionalitat andorrana, vehins de les
sis Parroquies de la Vall, molts d'ells -
caps de casa, amb tot el respecte acudei-
xen prop del M.I. Consell General i aten-
tament exposen: _____

anente
du
pals
Que essent con son sempre les lleis fi-
lles de les circumstancies del temps en -
que son dictades i el temps evoluciona con-
tinuament i per lo tant una llei que omple
quan es creada tots els buits que la moti-
ven i despres deu modificarse per resultar
anticuada per rahò del natural avenç i pro-
grés que tot sofreix i en aquest càs es --
troven els actuals costums del Il·lustre. Con-
sell General i la vigent llei electoral o
Nova Reforma.

Considerant també que quan un elector -
designa un representant seu pera la defen-

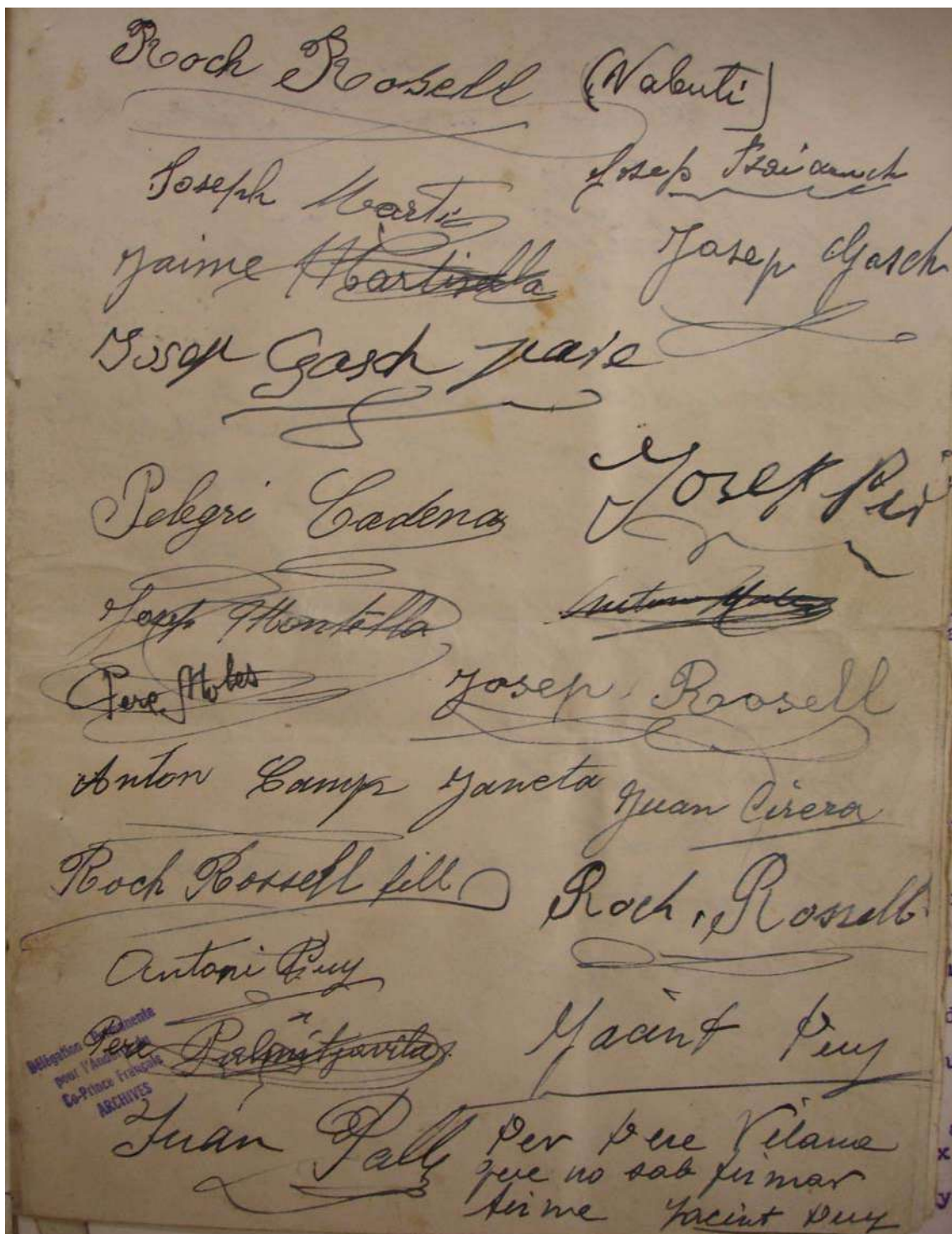
Primera plana de la petició de reforma electoral presentada al Consell General de les Valls d'Andorra el 14 de desembre de 1932 (ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpeta Confidentiel).

La petició elevada al Consell General anava seguida de les següents signatures:

Parròquia d'Encamp (50)

- Antoni Picart
- Josep Riba a) Rosell
- Joan Picart
- Antoni Mousoy
- Manuel Baró
- Josep Pons
- Pere Granja
- Francisco Naudí
- Jacinto Bonell
- Jacinto Bonell (fill)
- Joan Solsona
- Modest Paris
- Josep Oriola
- Roc Torres
- Anton Torres
- Roc Rosell (Valentí)
- Josep Martí
- Josep Freixenet
- Jaume Martisella
- Josep Gasch
- Josep Gasch (pare)
- Pelegrí Cadena
- Josep Pic
- Josep Montella
- Pere Moles
- Josep Rosell
- Anton Camp Janeta
- Joan Cirera
- Roc Rosell (fill)
- Roc Rosell
- Antoni Puy

- Jacint Puy
- Pere Palmitjavila
- Joan Palle
- Per Pere Vilana que no sab firmar firme Jacint Puy

Segon full de signatures de la Parròquia d'Encamp.

- Antoni Camp
- Pere Palleres
- Joan Puy
- Anton Plamitjavila
- Anton Mas
- Francisco Riba
- Ventura Trulló
- Anton Mandicó
- Pere Arajol
- Jacint Martí
- Pere Torres
- Ventura Arajol
- Armengol Cerqueda
- Benito Mas
- Pere Marsenyach

Parròquia de Canillo (5)

- Francesc Arcuy
- Anton Oriol
- Josep Palmitjavila i Rosell
- Joan Rosell
- Anton Duer [?]

Parròquia d'Andorra (Escaldes) (30)

- Xavier Pla Pujol
- Pere Font
- Pere Serra
- Joan Bonit
- Joan Serrofic [?]
- Miquel Espel (fill)
- Joan Sansa
- Pere Ros
- P. O. Bispals
- Alfonso Calba

- Pere Marquillo
- Antoni Fité
- Miquel Espel
- Manuel Guitart
- Joan Guitart
- Per ordre de Frederic Espot (per tenir la ma lesionada), Jaume Pla Puy
- Alexandre Altimir
- Francisco Cases
- Josep Guitard
- Francisco Rosell
- Joan Torrellardona
- Eduard Rosell
- Bonaventura Berges
- Marcelino Sola
- Francisco Riberaygua (fill)
- P. O. Joan Alba
- Josep Santuré
- Francesc Martell
- Francisco Ros Riu
- Enric Casals

Parròquia d'Andorra (Andorra la Vella) (37)

- Bartomeu Freixes
- Juan Armengol
- Joan Mollevi
- Esteve Armengol
- Pedró Baró
- Salvador San[?]
- Benito Bastida
- Fco. Cerqueda
- Jacint Riberaigua
- Enric Casany
- Guillermo Vidal
- P. O. Bonaventura Casal

- Tornar Borrell
- Anton Maestre
- Manuel Torres
- Josep Cassany
- Isidro Cassany
- Josep Vila
- J. José Bastida
- Anton Montaña
- Esteve Montaña
- Pere Pons
- Pere Cerqueda
- Esteve Vila
- Jacinto Riba
- Esteve Bila
- P. O. Esteve Dolsa
- Esteve Rosell
- Esteve Dolsa
- P. O. Anton Calvet
- Lluís Marquilló
- Anton Guardiet
- E. Rosell
- V. Moliné
- Anton Cerqueda
- Bonaventura Moliné
- C. Arejol

Parròquia de Sant Julià de Lòria (36)

- M. Cairat
- I. Co. Castells
- Alfonso Tor
- J. Pujol
- Antonio Adellach
- J. Marfa
- Juan Pujol

- Isidro Planes
- Francesc Rogé
- [?]
- Anton Pirot
- Armarfany (fill)
- Francisco Sastre
- Enrich Fiter
- Ventura Duño
- Dot Canal
- Francisco Casals
- Juan Canal
- Rossend Jordana
- Fco. Vianya
- Josep Travesset
- Anton Bou
- [?]
- Marcelino Arús
- J [?] Anton
- [?]
- Anton Pintat
- P. O. Firma Reig Ribó
- Joaquim Riba
- J. Reig Roqueta
- Manuel Orana
- Anton Ribot
- Josep Tuset
- Josep Pol
- Agustí Marfany
- [?] Canturri

Francisco Casal Juan Canal
 Rosend Jordana M^o Viçques
 Josep Bresset Anton Bon
 Josep Martí Marcellina Aguirre
 Josep Antoni
 Antoni Pintat
 P.O.
 Maria Ric Ribó Joaquim Ribó
 Josep Ribó
 Antoni Ribó
 Josep Guzet Josep Od
 Agustí Marfany Estelè Panturri

Delegation Permanente
 pour l'Andorre et
 Co-Prince Français
 ARCHIVES

Segon full de signatures de Sant Julià de Lòria.

Parròquia d'Ordino (28)

- Antonio Riba
- Bonaventura Coma
- Juan Baró
- Buenaventura Benazer
- Francisco Fillet
- Lluís Riba
- Antonio Torres
- Juan Pons
- [?]
- P. O. Valentí Adallac
- Joseph Pons
- Pere Alda[?]
- Isidro Mora
- Anton Tor
- Josep Armengol
- Martin Areny (pare)
- Martí Areny (fill)
- Anton Naudí (fill)
- Manuel Font
- P. O. Pere Solana
- P. O. Joseph Aristot (pare)
- Joseph Aristot (fill)
- Secundino Miró
- Rosendo Miró
- Per ordre del meu pare Guillermo Vidal
- Ventura Bonfill
- Joaquim Calbó
- Anton Tor

Parròquia de La Massana (45)

- Pere Camp
- Armengol Torres
- Miquel Armengol

- Ribé
- Guillem Areny (fill)
- Guille Areny
- Josep Ateny
- Francisco Martí
- Valentin Call
- Antonio Font
- Alfonso Mora
- P. O. Joaquim Escluse
- Juan co. Mora
- Antoni Mora
- Antoni Mora (fill)
- P. O. De Josep Solà firma Antoni Mora
- P. O. Antonio Mandicó
- Ventura Areny
- Anton Bons
- Antonio Claudé
- Joseph Areny (fill)
- Francisco Mora
- P. O. Andreu Cadena
- Joaquim Cadena
- Josep Sires
- Mateu Font
- Benito Font
- Salvador D[?]
- Joseph Grau
- Agustí Camp
- Salvador Mora
- Francisco Riba
- Juan Riba
- Bonaventura Santure
- Pere Armengol
- Valentin Rioba
- Magí Torres

- Salvador Mora Sabate
- P. O. Antono Garralla
- Manuel Armengol
- Joaquim Mora
- Antonio Mora
- V. Font
- Josep Martí

En total 231 signatures (tot i que el document n'indiqués la xifra rodona de 240) a les que calia afegir-ne una xifra indeterminada que no s'havia pogut aconseguir a la Parròquia de Canillo, segons deia la petició: «per haver prohibit la recollida de firmes l'Hble. Sr. Consul de la dita Parroquia.»²⁸ Unes signatures en les que es podien trobar molts pares i fills, fet que trencava, si més no en part, la consideració que adjudicava l'únic protagonisme als sectors joves i que la historiografia ha anat perpetuant. Un manifest que no feia res més que reiterar les demandes de modernització que durant els anys anteriors s'havien publicat als portaveus dels andorrans residents a la ciutat de Barcelona. Per tant, una simple adaptació als “temps moderns”, en termes “chaplínians”.

Un pas a l'acció que responia a un estat de ple convenciment que era explicat de la següent manera pel llavors jove andorrà, Josep Cassany i Grau: «Cap a finals de l'any 1932, la joventut andorrana va començar a sentir inquietuds polítiques, i encara que les associacions de caràcter social i polític estaven prohibides, alguns andorrans, units per obtenir una democratització del país, es reunien secretament.»²⁹ És a dir, que aquella acció es realitzava en un marc estrictament il·legal i fora del marc jurídic i en el què, sense partits polítics, només es podia actuar de manera directa per a demanar canvis polítics.

En aquest context, el 17 de gener de 1933 una delegació del Consell General encapçalada pel sub-síndic Agustí Coma i amb els Consellers, Antoni Armengol, de La Massana i Pere Rosell, de Canillo, es desplaçava a Perpinyà per a exposar al Delegat Permanent Francès, el Prefecte dels Pirineus Orientals, la demanda referent al canvi de

²⁸ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Confidentiel.

²⁹ J. Cassany, *Memòries Polítiques del Sr. Josep Cassany i Grau (1930-1989)*, Andorra La Vella, 1989, p. 22.

règim electoral andorrà sol·licitada.³⁰ Una reunió que, tanmateix, la reunió no tractaria exclusivament d'aquella qüestió ja que el Delegat francès aprofitaria per a retreure als representants andorrans una sèrie d'actuacions del Consell General que no havien agradat gens a Perpinyà. Per una banda, es preguntava el perquè de l'expulsió del Dr. Nequi del Consell, alhora que es denegava de nou el permís (ja repetidament demanat) per a que les autoritats andorranes establissin una concessió a l'empresari espanyol Pedro Briones per a obrir un casino a les Valls. També es parlaria sobre el pressupost del Consell General i en referència a la ampliació i explotació de les línies telefòniques andorranes.³¹ Una qüestió, aquesta darrera, que juntament amb la gestió del servei postal andorrà generaria una llarga polèmica entre Espanya, França, la Mitra i les autoritat andorranes durant la dècada dels anys vint i trenta.

Després de rebre la delegació andorrana, el Delegat François Marie Taviani iniciava un seguit de consultes amb el Quai d'Orsay a París, el Veguer Francès, Charles Romeu, i amb el seu adjunt, Joseph Carbonell, en les que els donava compte de la demanda alhora que els sol·licitava la seva opinió abans de procedir a posar-ho en coneixement de la Delegació Permanent de la Mitra.³² Pel que fa a les demandes en qüestió dels signants, i resumint la petició, aquestes eren les següents: «1° Que les sessions du très Illustre Conseil Général soient rendues publiques pour les électeurs et qu'en raison de l'absence de presse locale, les décisions présentant un caractère d'intérêt général, soient exposées au public des six paroisses; 2° Qu'à dater de la pétition, les droits de vote et d'éligibilité soient concédés à tous les Andorrans majeurs qu'ils soient ou non chefs de famille, résidant dans les vallées la plus grande partie de l'année; 3° que soient annulés tous les articles de la Nouvelle Réforme contraires aux dispositions qui précèdent ; 4° que cela soit ainsi proposé aux très Illustres Co-Princes, afin que ces décisions sur les trois points en question aient force de loi dans le plus bref délai, attendu qu'il est de toute justice que tout Andorran Majeur puisse intervenir dans l'Administration de son pays et

³⁰ En data 13-I-1933 es procedia a sol·licitar la reunió amb el Delegat Permanent francès, confirmant-se per al dia 17 a les 16h (ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Suffrage Universel 1933, Janvier 1933 à Août 1933, Octobre 1933).

³¹ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Suffrage Universel 1933, Janvier 1933 à Août 1933, Octobre 1933, informe del Delegat enviat al Ministre d'Affaires Etrangères i al President del Consell de Ministres francès, 21-I-1933).

³² El Delegat Permanent francès es dirigia per carta al Veguer francès el 11-II-1933 i al Veguer adjunt el dia 15 del mateix mes. Pel que fa a François-Marie Taviani (Gatti-di-Vivari, Còrsega, 1889-?), fou Prefecte dels Pirineus Orientals des del 8-VI-1932 fins al 10-VI-1936. Anteriorment havia desenvolupat diferents càrrecs burocràtics al Ministeri d'Agricultura. Posteriorment, seria prefecte d'Argel, jubillant-se el 1946.

faciliter le progrès de la patrie Andorrane et la gloire de l'Andorra.»³³ Per tant, com ja hem vist en la demanda original, es demanava el que feia anys que certs publicistes andorrans exigien. És a dir, uns canvis que situessin Andorra en la llista dels països democràtics del món al costat, per exemple, dels dos estats fronterers amb el seu territori.

Davant d'aquestes demandes, la resposta de Carbonell, escrita a Andorra la Vella el 24 de febrer, restaria marcada per una considerable temença envers els suposats efectes socials dels canvis proposats. Sota aquesta premissa avisava al Prefecte: «Sil est équitable, en principe, de voir tous les Andorrans jouir des mêmes droits de citoyen, il faut dépendant tenir compte du fait qu'une rapide mise en pratique intégrale de ce principe pouvant amener de réactions violentes et provoquer un trouble social profond.» Per altra banda, el Veguer adjunt subratllava alguns altres elements que creia importants d'assenyalar al seu superior. En primer lloc, subratllava que aquella era una maniobra impulsada per una facció «despotique dans les Vallées» i una part important de «Jeunes Andorrans» residents a Barcelona amb la intenció de desprestigiar el poder dels Coprínceps. I és que segons creia es situava el paper del Copríncep francès en una funció simplement consultiva, alhora que s'ignorava del tot la Mitra de manera intencionada.³⁴ Per tant, no es demanava l'aprovació d'una reforma tant important com l'electoral, sinó que senzillament es sol·licitava l'opinió. A més, des d'un altre punt de vista, la posició del Consell era interessadament contrària als Coprínceps. Ja que tot i no afirmar-ho, era contrari a la reforma en qüestió i el seu objectiu era culpabilitzar als Coprínceps del pressumible fracàs de la reforma. Un punt de vista que semblava afirmar que a Andorra tothom, o si més no les autoritats i els sectors més dinàmics de la societat, estaven en contra dels Coprínceps. Uns perquè volien exercir sense traves el seu govern i uns altres perquè veien els cosobirans com a elements reaccionaris contraris a la democratització del país. Una realitat que, com veurem, no reflectia l'evolució dels esdeveniments.

Com a solució a aquesta disjuntiva, Carbonell proposava un procés de transició no brusca que permetés una “pacífica” evolució del vell sistema al nou sufragi universal masculí.

³³ CADN, AVFA, n. 225, Série: Elections Andorranes (élections 1933-1937-1939), carta datada l'11-II-1933.

³⁴ En el sentit d'ignorar la cosobirania de la Mitra es prou eloqüent la carta d'Andreu Massó al subsecretari del Ministeri d'Estat espanyol del 24-I-1933 en que deia: «tal como se iban poniendo las cosas era de prever la decisión tomada por el Consejo General. Hoy, de hecho, ya no hay en Andorra más que un Coseñor, el prefecto de los Pirineos Orientales.» Citat a J. Robinat, *El bisbe d'Urgell, copríncep d'Andorra. Estudi d'una peculiar figura jurídica*, Andorra la Vella, Edicions Promocions Literàries, 1991, p. 175.

Una fórmula que, consultada amb diferents caps de família andorrans i per tant electors però també amb d'altres que restaven fora del sistema, donava com a conclusió una redefinició de les demandes reformistes concretades en els següents punts molt més restrictius i sotmesos a la supervisió dels Coprínceps: «Article 1er – Les séances du Conseil Générale des Vallées d'Andorre sont publiques pour les électeurs andorrans. Les Coprinces peuvent s'y faire représenter par un mandataire désigné à cet effet. La Syndicature a l'obligation de prévenir les Délégués Permanents des Coprinces en même temps qu'elle convoque le Conseil. Les Conseillers sont convoqués par la Syndicature individuellement au moins huit jours à l'avance, sauf les cas d'urgence motivés par des calamités publiques ou des événements graves. Les Décisions du Conseil sont prises à la majorité des voix des Conseillers présents. Le vote par procuration n'est pas admis. Le vote doit être public. Chaque Conseiller a le droit d'expliquer son vote et le procès-verbal de la séance doit enregistrer cette explication. Les Procès-verbaux sont signés par le président de la séance et les Conseillers majors qui y assistent. Toutes copies ou extraits des procès-verbaux, levés officiellement, serout signées et certifiées, par le Secrétaire du Conseil et visés par la Syndic. L'original des procès verbaux dora être signé avant la clôture de chaque session.

Une copie ou extrait des procès-verbaux portant décisions du Conseil sera envoyes aux Délègues Permanents des Coprinces et il eu sera affiché un exemplaire dans chacune des Paroisses pendant 15 jours et au plus tard dans les 8 jours qui suivront la clôture de la session. Les mêmes modalités serout observées pour toutes les sessions ordinaires et extraordinaires, ainsi que pour les séances des Commissions ou juntas qui comportent des décisions. Le Syndic devront également porter à la counaissance des coprinces les mesures d'ordre général qu'ils seraieut anenés à prendre.

Article 2- Est électeur tout citoyen Andorran, majeur de 25 ans, résidant habituellement dans les Vallées ou y payant une impôt direct minimum de 50 pesetas par an. Sauf les chefs de famille –Caps de casa- qui, pour les élections au Conseil Général seulement, auront deux voix, tous les électeurs, et pour quelque élection que ce suit, auront une voix chacun. Est éligible au Conseil Général des Vallées tout électeur andorran âgé d'au moins Trente cinq ans. Est éligible au Conseil de Paroisse –Comú- tout électeur andorran qui y est domicilié ou y paie un impôt d'au moins 25 pesetas par an, et âgé d'au moins Trente ans. Il ne peut y avoir cumul entre deux mandats pour des paroisses différents. Nul ne peut être électeur que dans une seule paroisse. En cas de vacances de mandats le collège électoral intéressé sera convoqué par le Syndic quinze jours au

moins avant la date fixée pour l'élection qui devra intervenir dans un délai de deux mois.

Le droit de vote et le mandat d'un élu ne peuvent être perdus ou supprimés que par une décision du Tribunal des Corts. Chaque assemblée d'élus conserve la discipline de ses séances ; mais les membres ne peuvent être exclus que sur la proposition du président, par un vote de la majorité, l'élus visé ayant le droit d'exprimer sa défense avant le vote et de la faire constater au procès-verbaux de la séance. L'exclusion ne peut excéder une session. Il n'est rien innové en ce qui concerne les modalités d'acquisition de la nationalité andorrane.

Article 3- Toutes dispositions de la Nouvelle Reforme, tous usages des Vallées, contraires aux dispositions qui précédant sont expressément annulées.

Article 4- Les T. I Coprinceps décrétant l'application immédiate des présentes décisions dont la mise en pratique régira provisoirement ces questions, en attendant que l'expérience révèle, à l'usage, le meilleur moyen de doter les Vallées d'un statut politique nouveau. Les T. I. Coprinceps espèrent pouvoir éviter ainsi a l'Andorre les secousses trop violents qui caractérisés les changements brusques de régime. Leurs desois tendent à assurer l'Avenir de l'Andorre sans heurt et en l'adaptant au progrès social moderne que les Coprinceps souhaiteut aussi ardemment que la population des Vallées.»³⁵

Per tant, Carbonell proposava una reforma certament "revolucionaria" i immediata pel règim electoral imperant a les Valls però que restava mediatitzada per tres factors cabdals: la primacia dels vots dels caps de família, la diferència d'edat entre l'elector i el candidat i el ferri control dels Coprínceps. Una reforma suavitzada que, certament, facilitava una transició ja que si era cert que augmentava el cos electoral d'una manera espectacular, per contra limitava molt més la possibilitat d'un canvi de dirigents al situar als trenta-cinc anys l'edat mínima per a ésser escollits, alhora que marcava una supervisió dels cosobirans molt potent. Unes consideracions a les que afegia un pas previ imprescindible abans de que els cosobirans prenguessin una decisió: la consulta de l'opinió del Consell General de les Valls i els Comuns sobre els possibles canvis a emprendre.³⁶

³⁵ AVFA, n. 225, Série: Elections Andorranes (élections 1933-1937-1939), carta datada el 24-II-1933, *Modification de la Nouvelle Reforme*.

³⁶ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Confidentiel, informe sense datar resumint els diferents fets esdevinguts al voltant de la reforma electoral.

Un cop coneguda l'opinió de Carbonell, en aquells moments el màxim representant a Andorra després de la mort de Charles Romeu, el Delegat Taviani sotmetia la mateixa qüestió a les autoritats andorranes. Per a conèixer el punt de vista de les institucions andorranes, el 30 de març el Delegat Permanent francès escrivia al Síndic General, Roc Pallarès, per a que fes les oportunes gestions per a consultar el Consell General i els Comuns sobre l'oportunitat o no de procedir a les reformes electorals.³⁷ Mentrestant, davant de la lentitud dels tràmits i la impaciència dels sol·licitants (les demandes s'havien cursat a finals de 1932) els esdeveniments es precipiten i el 5 d'abril un grup de joves intenta aconseguir l'anhelada reforma per la via directa. Amb aquest objectiu entre trenta i vuitanta homes segons les fonts, entren a la Casa de la Vall on restava reunit el Consell General i tanquen les portes fent-se forts a l'interior. Com explica Josep Cassany en les seves memòries: «Vam aprofitar un dia, en què el Consell General de les Valls estava reunit, i els set policies de què es composava el cos, estaven enfeinats, controlant els obrers de la FHASA que s'havien declarat en vaga per reclamar augment de jornal. [...] Uns trenta de joves vam entrar a la Casa de la Vall, on tenia les sessions el Consell General, aproximadament, a les 10 del matí.» Després d'apoderar-se de les claus i tancar la porta, els joves pujaven al primer pis i nombraven una comissió per a portar al Consell la súplica en la que es demanava l'aprovació de la reforma electoral presentada mesos abans. El document, signat per Bonaventura Armengol (en aquells moments secretari de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona), Manuel Cairat, Esteve Forné, Francesc Areny i Miquel Espel cominava als membres del Consell a donar una resposta immediata a les demandes:³⁸ «Molt Il·ltre. Concell General. Els sota signants en representació de les signatures estampades en la súplica, fa temps presentada al Molt Il·ltre. Concell General demanant el dret de vot i poder ésser elegit tot andorrà major d'edat y resident en eixes Valls, suplica al Molt Il·ltre. Concell General tingui a bé donar la seva apreciació o opinió sobre els motius que ha tingut lloc la demanda, fent constar també la seva opinió respecte les sessions públiques tal com fou demanat en la mateixa súplica. Ço que esperem de la benevolencia d'aquesta molt Il·ltre. Corporació.» La resposta del Consell, davant de la impossibilitat de sortir de la Casa de la Vall i després d'hores d'estira-i-arrotonsa amb els joves, era lliurada a les set de la tarda d'aquell 5 d'abril amb l'acceptació dels punts exigits: «Vista, el Consell General acorda

³⁷ Citat a A. Morell, *Una revolució andorrana: 1933*, "Quaderns d'estudis andorrans", n. 2, 1977, p. 67.

³⁸ B. Armengol seria escollit president de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona en l'assemblea d'aquesta entitat del 14-IV-1933 (*Acta de l'Assamblea extraordinària*, "La Nova Andorra", n. 10, maig 1933).

concedir el sufragi universal (dret a votar y ésser elegit) [només masculí] a tots els andorrans majors d'edat per a que puguin ferne ús en les properes eleccions. Además acorda fer públiques les sessions del Consell.»³⁹ Un esdeveniment de transcendental importància per a la història d'Andorra que era resumit de la següent manera per part del Batlle francès, Anton Casal què, explicant en primer lloc els problemes ocasionats per la vaga contemporània dels treballadors de la Fhasa, deia: «tinc a exposar-li que lo dia 5 sent lo Consell General en son Palau amb celebració del Consell dit de Semana Santa també hi hagut una sublevació de jovent de les Parroquies dels quins habien presentat unes Bases ja al Consell anterior de San Tomàs, demanant lo Vot i sessions públiques i altres condicions. I han pogut serrar [tancar] lo Consell dins de son Palau i sent ells un numero de cinquanta o mes han dit Consellers que'ls han obligat bonament a Decretar les seves pretensions i que si no'ls en concedien que no marcharien d'allí. Resumint de tot lo exposat la meua impressió es que Andorra avuy dia [?] que hi ha algunes opinions, i algunes d'elles son secundaries, que amb definitiu podrian portar conseqüències. Aixís es que entre la sublevació dels obrers i poca tranquil·litat al país, tenim los Batlles les nostres molesties a la vigilancia del ordre públic de lo que poso tot al seu coneixement, esperant de V. I. les instruccions a fi del bon regim dels fins conseqüents. S'ha estat informat que en aquest Consell s'ha firmat la concessió del Sr. Briones.»⁴⁰

I que era transmès a l'opinió pública espanyola pel diari el "Mundo Gráfico" d'aquesta manera: «hace ya unos cuantos años la juventud de Andorra venía sintiendo una inquietud, una comezón, unas ansías, difícilmente contenidas, de llevar a cabo la revolución, que serenamente y con firmeza ejemplares han realizado estos días. [...] La juventud andorrana quería tener los mismos derechos que disfrutaban los ciudadanos de los países europeos, de los pueblos civilizados. Y en el mes de Diciembre último presentó una instancia, avalada por unas quinientas firmas, dando a conocer al Consejo de los Valles sus pretensiones. Los días pasaban, y la instancia no era contestada, ni se resolvía nada. Los requerimientos a los consejeros de los que presentaron el documento en cuestión se contestaban con evasivas, con dilaciones. Por último, se dio el pretexto de que los copríncipes de Andorra estudiaban el asunto. Pero tal contestación no

³⁹ Citat a A. Morell, *Una revolució andorrana: 1933*, "Quaderns d'estudis andorrans", n. 2, 1977, p. 77.

⁴⁰ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Grèves, révoltes 1933, carta del 6-IV-1933.

satisfizo a los peticionarios. Y el 5 de abril los iniciadores del movimiento y redactores de la citada instancia [...]»⁴¹

Per tant, amb una acció agosarada i arriscada s'havia aconseguit, si més no aparentment, l'aprovació de les demandes llargament sol·licitades i un augment substancial del cos electoral andorrà. Unes xifres que segons un document de la Delegació Permanent francesa estableixen les següents dades del nou cens electoral comparat amb la situació anterior:

	1932	1934	
Canillo	91	142	electors
Encamp	50	115	
Ordino	62	-	
La Massana	86	135	
Andorra-Les Escaldes	155 (85+70)	216 (120+96)	
Sant Julià de Lòria	91	180	
<i>Total</i>	<i>535</i>	<i>788 (menys Ordino)</i> ⁴²	

Ara calia esperar la reacció dels dos Coprínceps, alhora que verificar si el document signat sota coacció pel Consell General, era mantingut o esdevenia paper mullat. És a dir, que s'havia forçat el sistema polític, encara que només una part del mateix, a l'espera del que determinessin la resta d'actors polítics. Mentre els cosobirans que restaven d'acord amb un cert reformisme no havien estat implicats en la sanció del canvi, el Consell General contrari era qui l'havia aprovat.

La reacció dels Coprínceps i les males relacions amb el Consell General

Davant d'aquests fets (qualificats de revolucionaris) els diferents actors polítics andorrans responen de diversa manera a la complexitat institucional i política del país. Per una banda, mentre els sol·licitants de la reforma divulguen la nova llei amb total prestitud per tots els comuns de les Valls, per altra, el Consell General espera per a pronunciar-se definitivament mentre que els dos Coprínceps es mostren contrariats per

⁴¹ C. Ferran, *La revolución en Andorra. Los elementos jóvenes de la pequeña República han logrado en quince minutos la concesión del sufragio universal*, "Día Gráfico", 26-IV-1933.

⁴² ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Confidentiel, document sense datar.

una decisió que havia menystingut la seva sobirania. Tot i que, com hem vist anteriorment, parcialment hi estaven d'acord, si més no la part francesa. Fet que impel·lia al Veguer francès a demanar una ràpida decisió per part dels Coprínceps per a poder desactivar la campanya periodística que s'havia desfermat a Catalunya i Espanya i que analitzarem tot seguit: «J'ai eu l'honneur de vous signaler lors de ma dernière visite, l'intérêt qu'il y aurait à ce que les Co-Princes prissent position dans la question du suffrage universel, dont la promesse a été arrachée le 5 Avril par la jeunesse andorrane au consentement du Conseil Général. Cet intérêt revêt de jour en jour un caractère plus urgent.» I és que, com encertadament explicava Samalens, des de Barcelona i Madrid s'interpretava, amb bones o males intencions, que els Coprínceps eren enemics de la sanció del decret instituint el sufragi universal masculí: «une habile campagne menée dans la presse espagnole et dans la presse catalane tend à présenter la revendication du suffrage universel comme une manifestation d'indépendance à l'égard des Co-Princes, auxquels on prête des intentions d'opposition à l'adoption de cette réforme.»⁴³

Amb aquesta situació, des del Palau Episcopal la Mitra d'Urgell es criticava que ningú l'hagués informat de res ni sol·licitat el seu criteri i qualificava els fets de «moviment produït en un sector d'opinió d'Andorra de tendència reformista de la llei electoral», mentre que els representants francesos actuaven amb més contundència decretant la il·legalitat del decret del Consell General.⁴⁴ Tanmateix, si era cert que a diferència de la

⁴³ ADPO, DPA, 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Elections, politique, grèves à Fhasa, Carpette Avril 1933, Situation intérieure en Andorre, 30-IV-1933. En un informe posterior Samalens posava èmfasi en la manca de legalitat del conjunt de l'actuació del Consell General Andorra que, al seu parer, no respectava els usos i costums del país (ADPO, DPA, 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Elections, politique, grèves à Fhasa, Carpette Mai 1933, Situation en Andorra).

⁴⁴ Citat a A. Morell, *Una revolució andorrana: 1933*, "Quaderns d'estudis andorrans", n. 2, 1977, p. 68. La Mitra s'havia dirigit al Delegat Permanent Francès en carta del 8-V-1933, segons un informe de Perpinyà, expressant la seva posició favorable a la reforma: «Par lettre en date du 8 Mai 1933, M. le Délégué Permanent de la Mitre indiquait que Monseigneur d'Urgel était disposé à faciliter les modifications opportunes et convenables de la Loi de Réforme en vigueur pourvu que le Co-Prince Français soit animé des mêmes intentions.» (ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Confidentiel, text sense datar). La carta en qüestió de la Mitra deia: «Mereix la nostra completa aprovació la iniciativa que ha pres V. S. encaminada a explorar el veritable estat d'opinió del país en aquest assumpte, consultant els seus organismes representatius. Mentre s'espera l'informe dels Comuns, podem anticipar a V. S. que la Mitra d'Urgell està disposada a facilitar les modificacions oportunes i convenients de la vigent Llei de la Reforma, sempre que el Sr. Co-Príncep Francès estigui animat de les mateixes disposicions favorables a dites modificacions. Hem de fer constar, però, que en la nostra Delegació no s'ha produït cap classe de representació oficial per part del Consell, respecte a la modificació de la Llei de la Reforma. Lo qual consignem amb previsió de que pugui arribar el cas de formular una reserva, si el Consell persistís en l'anòmala actitud de prescindir d'acudir a la Delegació de la Mitra per donar estat oficial a les negociacions de la reforma legislativa esmentada. Pel que es refereix a la posició de V. S. ens plau manifestar que la reconeixem acertada i correctíssima.» (ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée

cosobirania francesa, la Mitra no havia rebut consulta alguna, també ho era que els fets del 5 d'abril no responien a cap acció volguda pel Consell General. Alhora que la manca d'interlocució amb el Príncep català d'Andorra era conseqüent amb l'estat de les relacions bilaterals d'aquest amb el govern andorrà. I és que podríem qualificar de suau la posició de la Mitra si tenim en compte les tempestuoses relacions que mantenia amb les autoritats andorranes en aquells moments i que descobrim si acudim a la carta que el Consell General de les Valls havia remés al Nunci apostòlic a Espanya, Monsenyor Tedeschini, el dia abans de la Revolució. En una misiva molt dura, el govern andorrà anunciava el trencament de les relacions amb la Mitra i amenaçava de procedir a mesures més dràstiques si no es produïa un canvi en l'actitud del bisbe Guitart envers Andorra. I ho feia a un sol dia de la revolució d'abril, demanant a l'Ambaixador del Vaticà a Espanya que intercedís davant la Mitra. És a dir, que el tauler d'escacs andorrà començava a tenir un excés de jugadors.

El Papa de Roma i el Vaticà semblaven erigir-se en un nou actor de l'escenari andorrà, potser secundari, però certament de luxe. En aquest sentit, el Consell criticava l'actuació del bisbe Guitart sense pal·liatius en diverses qüestions i àmbits: «Que en vista de la conducta que viene observando con relación a Andorra la mitra de Urgel, representante hasta hoy de la cosoberanía de España en la minúscula nacionalidad hermana, y muy espacialmente su actual titular, D. Justino Guitart, el Consejo General de los Valles, ha acordado elevar a S.S. por mediación de los suscritos, esta exposición, antes de tomar por su sola cuenta otras resoluciones, por si S.S. estima conveniente, subsanar en lo menester la conducta del Obispo señor Guitart.» Afegint a aquesta, ja de per si prou contundent entrada, alguns adjectius poc agradables a l'oïda de l'Església: «Prescindiendo de la desatendida e inquisitorial actuación política del actual titular de la mitra de Urgel en Andorra, que ha obligado al Consejo General de los Valles, a romper sus relaciones con ella [...]» I continuava amb una llista de greuges que feien referència a la suposada substracció d'obres d'art sacre de les Esglésies andorranes per part del bisbe, el nomenament de clergat no andorrà enlloc del natural del país, com també el d'un notari episcopal sense seguir les costums andorranes. Tanmateix, al marge d'aquestes problemàtiques, el Consell posava especial èmfasi en el darrer punt en el que afirmava que el bisbe pretenia cedir les seves funcions a la República Francesa,

460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Suffrage Universel 1933, Janvier 1933 à Août 1933, Octobre 1933, 8-V-1933).

un element de controversia política llargament utilitzat: «Por si todo ello fuera poco, se rumorea en Andorra y fuera de ella, que el Obispo Guitart, trata de ceder sus derechos delegados, de cosoberanía en Andorra, a Francia, como si Andorra fuese su feudo, y su población, un Pueblo de esclavos. Y aún cuando sobre este particular no sea S.S. la llamada a actuar, no es por demás que conozca también esta interesante iniciativa del señor Guitart, por demás significativa y llena de sugerencias.» Fets que portaven el Consell General a donar un termini per al canvi d'actitud de la Mitra si no volia veure's davant d'un canvi d'estatus políticoinstitucional: «Por lo expuesto, caso de no acceder el Obispo Guitart, a la expresada demanda del Consejo General de los Valles, en el plazo de un mes a contar desde el día de la fecha, el Consejo General de los Valles como suprema representación de la milenaria nacionalidad andorrana, tomará las resoluciones que estime pertinentes.»⁴⁵ Amb aquests arguments i utilitzant el Nunci apostòlic a Espanya com a intermediari, el Consell General amenaçava de trencar l'equilibri de la cosobirania andorrana amb la Mitra. Per tant, durant aquells primers dies d'abril de 1933 Andorra restava en una doble tensió política que semblava anunciar canvis en diversos sentits.

Així, recuperant el “memorial de greuges” del Consell, davant d'aquesta llarga llista de desacords i crítiques vehements i ja amb els fets del 5 d'abril com una realitat consumada, el bisbe prenia la iniciativa i movia fitxa. Amb l'element col·lateral vaticà a una banda, si en els mesos posteriors el rol del Copríncep episcopal semblaria anar sempre a remolc de l'actuació francesa donant la raó a les acusacions del Consell, immediatament després del 5 d'abril el Bisbe Guitart escrivia al Ministre d'Estat espanyol, Luis de Zulueta, per a demanar-li ajuda. I ho feia en uns moments on la República Espanyola no mantenia una bona relació amb la jerarquia catòlica. Segons aquella carta, la Mitra culpabilitzava Andreu Massó i la seva influència sobre el Consell General del conjunt de la situació de desacord amb les autoritats andorranes. Recordant que en reiterades missives anteriors havia sol·licitat l'expulsió de Massó de La Seu d'Urgell des d'on actuava després d'ésser foragitat d'Andorra per ordre dels Coprínceps, Guitart retreia l'actitud espanyola: «Lejos de atenderse mi indicación, parece que el Gobierno español sigue dispensando su favor a D. Andrés Masó en asuntos de Andorra. [...] La rebeldía del Síndico y Consejo (inspirados por su asesor Sr. Masó) contra la autoridad de los Co-Príncipes y de sus respectivas Delegaciones

⁴⁵ ASV, Nunziatura di Madrid, n. 923, 4-IV-1933.

Permanentes, han llegado a tal extremo que pone a Andorra en un estado de completa anarquía.» I afegia un segon element que complicava encara més la situació i que donava pistes del que succeiria mesos després referint-se a la vaga dels obrers de la FHASA: «Con ella ha venido a complicarse estos días una huelga general de los obreros de la sociedad “Fuerzas hidro-eléctricas de Andorra S.A.”; huelga que está preocupando seriamente a las Autoridades de esta Ciudad y de la provincia de Lérida, y sobre la cual seguramente habrá sido ya informado el Ministerio de la Gobernación. El Sr. Veguer francés, por su parte, considerándose impotente para mantener el orden, ante la insubordinación de las Autoridades andorranas, me ha insinuado la posibilidad de que su Gobierno envíe a los Valles la fuerza armada que considere necesaria para dicho objeto, y para garantir los intereses de la mencionada sociedad, cuyos capitales pertenecen aproximadamente por igual a súbditos franceses y españoles. Dejo a la elevada consideración de V.E. la gravedad de esta resolución.» I encara hi afegia una darrera mostra de voluntat de col·laboració amb el govern espanyol: «Por mi parte creo cumplir un deber en ponerlo en conocimiento del Gobierno de la República; declinando toda responsabilidad mientras se tolere la funesta actuación del Sr. Masó, que levanta a Andorra contra sus legítimos Soberanos, la Mitra de Urgel y el Sr. Presidente de la República francesa.»⁴⁶ Per tant, Guitart feia una crida més que clara al govern espanyol per a que prenguéssin partit en la qüestió d'Andorra demanant-li tot el seu suport, alhora que avisava de les intencions franceses si no s'aconseguia restablir l'ordre públic i jeràrquic a les Valls. Unes intencions que com veurem més endavant foren comunicades en diferents ocasions.

En conseqüència, la Mitra restava del tot marginada de les decisions de govern andorranes, fets del 5 d'abril al marge, i no sabia fer res més que acudir al seu protector l'Estat espanyol. Fet que provocava certes contradiccions: un bisbe que demanava suport a un govern laïcista que el negava i un govern anticlerical que, més tard que d'hora, li donaria el seu suport com a penyora de futurs canvis en la titularitat de la cosobirania.

Mentre això passava al sud de les fronteres andorranes, al nord i per la banda francesa, les notícies del que es coneixeria com la Revolució Andorrana arribaven ràpidament a Perpinyà. En dues cartes del 7 d'abril, el Veguer adjunt Carbonell informava al Prefecte Taviani en una crònica dels fets de que la revolució anunciada «depuis longtemps s'est

⁴⁶ ASV, Nunziatura di Madrid, n. 923, 8-IV-1933, p. 582.

produit le 5 Avril», i concretava més tard, «J'avais depuis longtemps prévenu la Délégation de l'état d'esprit qui régnait et de la véritable impopularité dont les tyrauneaux du Conseil», alhora que afegia una consideració sobre la influència de diferents estrangers a les Valls. Així, segons es podia llegir a l'informe, Carbonell situava, de manera paral·lela als fets del 5 d'abril (segons deia, ja previsibles) la importància del paper desenvolupat per Andreu Massó des de la seva «officine antifrançaise» de l'Hotel Mundial de La Seu i pel ciutadà suís Frederick Weilemann en la concessió de diferents negocis a Andorra.⁴⁷

Fotografia d'un grup d'andorrans de Barcelona amb el ciutadà suís, F. Weilemann, al centre (amb boina i bigoti) i indicat amb el número 2, E. Bonell (1) a l'esquerra i R. Roca (3) a la dreta.⁴⁸

Pel que feia referència a Massó citava la sol·licitud d'ésser nomenat delegat a Madrid del Consell General, mentre pel que feia al suís i actuant en complicitat amb el primer,

⁴⁷ Weilemann, juntament amb el seu ajudant i intèrpret Schaub resident a Barcelona, arriba a la capital catalana el 1926. Allà, segons A. Soriano, seria l'impulsor de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona i del seu portaveu, alhora que el 1934 de la publicació "El Andorrà" (*Andorra durant la Guerra Civil Espanyola*, ps. 26-28).

⁴⁸ ADPO, DPA, 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Elections, politique, grèves à Fhasa, Carpette Fête d'Andorrans domiciliés à Barcelone, présidée par M. Weilemann.

havia aconseguit la promesa del monopoli de l'emissió de segells de les Valls. En darrer lloc, l'informe assenyalava amb preocupació la presència de dos alemanys a Andorra, el secretari de Weilemann i un metge que actuaven «avec une manière tout a fait Hitlérienne.»⁴⁹ Comentaris que, encara unes setmanes després, s'ampliaven fent esment a les relacions establertes entre Weilemann i el secretari del Consell General, Josep Picart, i el Vice-síndic, Agustí Coma. Alhora que s'explicava que, davant de la ineptitud lingüística del suís amb passaport andorrà (no parlava català, castellà ni francès), s'havia de fer acompanyar pel seu secretari intèrpret, F. Schaub.⁵⁰

Una atenció a les activitats de ciutadans alemanys a les Valls que preocupaven sobre manera. I és que després de l'ascens al poder d'Adolf Hitler i el NSDAP a Alemanya el gener d'aquell any, les susceptibilitats franceses estaven a flor de pell. La situació geoestratègica andorrana, a la reraguarda francesa, a prop del Mediterrani i veritable pont entre Espanya-França, era envejable i desitjable per a qualsevol potència que tingués alguna ambició al sector occidental del Mare Nostrum o alguna disputa amb l'Estat gal. Per tant, tot allò que pogués tenir ressonàncies alemanyes provocava l'alarma general a l'Hexàgon.

Davant d'aquesta realitat i de les preocupacions gales, pocs dies després, el Veguer adjunt es dirigia al Veguer Samalens (nomenat el 12 de març d'aquell any després de la mort del seu predecessor en el càrrec els trenta anys anteriors, Charles Romeu) per afirmar que calien sancions «afin d'éviter la création de précédents qui, dans un pays de costume et avec la mentalité spéciale des Andorrans, ne manqueraient pas d'être invoqués».⁵¹ És a dir, que es reclamava "mà dura" per perdre el control d'una petita societat que semblava iniciar un gran desgel de les seves estructures.

Els precedents de la intervenció armada abans i després del 5 d'abril de 1933

Davant de tots aquests esdeveniments, i prenent com a punts de preocupació bàsica el manteniment de l'ordre públic, però sobretot el respecte a les funcions del poder dels Coprínceps, les autoritats franceses decidiren actuar per a controlar les vagues de la Fhasa i la dita "Revolució" andorrana del 5 d'abril. A partir d'aquell moment els representants francesos reprendrien l'argument de la possible necessitat d'una

⁴⁹ AVFA, n. 56, Série: Correspondance (Correspondance 1932-1934), informes datats el 7-IV-1933, *Situation dans les Vallées*.

⁵⁰ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Destitution Conseil Général, 15-V-1933.

⁵¹ AVFA, n. 56, Série: Correspondance (Correspondance 1932-1934), *Gestions du Viguer adjoint du 5 au 12 Avril 1933*, 17-IV-1933.

intervenció armada, per part francesa bàsicament, però que no deixava de seguir una sèrie de fets que ja la presagiaven anteriorment. D'aquesta manera, i sense cap dubte, la intervenció del contingent de Gendarmes que es produiria l'agost de 1933 no seria el resultat d'una operació improvisada i sense cap crònica anunciada. I és què durant els mesos previs i posteriors a l'estiu de 1933, tant per part francesa com espanyola, les "amenaces", oferiments o propostes d'enviament de forces d'ordre públic no feren res més que aparèixer en determinats contextos.

En un país on la correlació de sobirania, entre el President de la República Francesa i el Bisbe de La Seu d'Urgell, semblava situar al costat gal el paper de mantenir l'ordre públic, la Mitra, sense el suport del règim republicà espanyol, apareixia com un actor sotmès als mitjans francesos. Ni el bisbe Guitart tenia un cos de policia propi, ni el podia tenir o mantenir. Alhora que, amb una República Espanyola girada d'esquena al seu paper a Andorra, semblava que no pogués disposar, si així ho creia necessari, de l'ajuda policial-militar espanyola. Cal recordar aquí que la Generalitat de Catalunya no gestionaria l'ordre públic fins al 1934. No es pot afirmar quina hagués estat la posició catalana en cas contrari.

En aquest estat de coses, ja a mitjans de 1932 i gràcies a una denúncia d'Andreu Massó, les autoritats espanyoles desenvoluparen una operació policial a Andorra dirigida pel governador civil de Lleida, Gaietà Freixa. Perseguint les suposades manifestacions antirepublicanes de diferents ciutadans espanyols residents a les Valls, i en el context del cop d'Estat fallit del general Sanjurjo a Sevilla i el suposat refugi a Andorra d'alguns partidaris del mateix, s'autoritzava a l'agent Ramon Sáiz per travessar la frontera andorrana i passar a Sant Julià de Lòria. Efectivament, l'agent de vigilància de frontera es traslladaria a la primera població del Principat per a redactar un informe. Text que li fou demanat pel Delegat Permanent de la Mitra, Ricard Fornesa, alhora que el Copríncep Guitart procedia a realitzar una protesta formal davant del govern espanyol per aquesta intromissió.⁵² La carta de Fornesa, redactada amb un pulcre respecte i sense un to d'exigència que podia ésser justificat, deia: «habiendo tenido noticia esta Delegación de que en su calidad de Jefe de Inspección y Vigilancia, se constituyó recientemente en San Julián de Lória, Principado de Andorra, para proceder a una información por escrito en comprobación de unas denuncias contra determinados sujetos residentes en dicha población, acusados de haber hecho manifestaciones hostiles

⁵² M. Batllori, *La crisi política d'Andorra el 1932-1933 i la seva repercussió a les diòcesis catalanes*, dins de *L'Església i la II República Espanyola*, València, Edicions 3 i 4, 2002, p. 34.

a las Autoridades Españolas y al régimen que estas representan; ruego a V. facilite a esta Delegación cuantos informes le sea posible sobre lo practicado por V. en el indicado sentido, al objetivo de proseguir con el mejor acierto las diligencias oportunas en evitación de conflictos entre España y Andorra, que tenemos el deber de impedir, y velar para que en Andorra se guarden con leal fidelidad las normas de neutralidad respetuosa con respecto a los asuntos españoles.»⁵³ El conflicte no nat, no tindria més conseqüències polítiques que una campanya periodística molt intensa contra el Bisbe Guitart.

En un sentit similar, però ara amb caràcter purament policial però no polític, el febrer de 1933 el Veguer francès a Andorra donava compte als seus superiors que tenia informacions que «appris de source espagnole que le General Commandant la 4eme Division a Barcelone se disposerait a envoyer un détachement de la garde civile en Andorre pour y appréhender un sujet espagnol accusé de vol.» Possibilitat davant la qual París ordenava al seu Ambaixador a Madrid que es mostrés contrari de manera enèrgica davant del Ministre d'Estat espanyol: «Au cas où celle serait vérifiée, vous voudrez bien faire savoir a M. de Zulueta que nous ne saurions admettre l'intervention d'une force armée espagnole sur le territoire andorran, qui est pour l'Espagne un territoire étranger.»⁵⁴ Una possibilitat que finalment no es plasmaria en cap fet real i que evitaria un incident diplomàtic entre Espanya i França. Però que tanmateix no deixà de preocupar seriosament París en descobrir-se un tractat datat el 1841 i signat per les autoritats andorranes i espanyoles en el que s'autoritzava a les forces d'ordre públic de Madrid a entrar a les Valls.⁵⁵ Document que, un cop estudiat al Ministeri d'Afers Estrangers a París, era desestimat com a il·legal davant de la manca de signatura dels Coprínceps, els únics amb capacitat per a signar tractats amb estats estrangers i únics representants internacionals d'Andorra en l'àmbit de les relacions estrangeres.

Sota aquesta premissa, París ordenava a l'Ambaixador Jean Herbette que comunicés a les autoritats espanyoles que el citat tractat no gaudia de validesa i que, per tant, no el podien utilitzar com argument legal per intervenir a Andorra: «Au cas où, pour répondre à votre démarche, le Gouvernement espagnol ferait état de cette convention, il conviendrait de faire observer que le droit de passer valablement des accords intéressant l'Andorre a toujours appartenu exclusivement aux co-Princes, seuls détenteurs de la

⁵³ ASV, Nunziatura di Madrid, n. 942, Situazione del Coprincipe di Andorra, Vescovo di Urgel, 5-IX-1933.

⁵⁴ CADN, Ambassade Madrid, Série C, n. 220, Telegrama de París a Madrid, 17-II-1933.

⁵⁵ CADN, Ambassade Madrid, Série C, n. 220, Telegrama de Madrid a París, 18-II-1933.

souveraineté dans les Vallées. Or, les co-Princes étaient demeurés complètement étrangers l'un et l'autre à la signature de cette convention.»⁵⁶

Al marge de dirimir la validesa o no d'aquesta convenció de la primera meitat del segle XIX, com dèiem en introduir l'apartat, no seria fins als fets del 5 d'abril d'aquell any 1933 quan es tornaria a proposar o pensar en una intervenció armada, aquesta vegada pel cantó francès i ja amb clares connotacions políticosocials. I es feia no només per la qüestió política “revolucionària” sinó que calia afegir-hi una vaga dels obrers de la Fhasa que amenaçava de col·lapsar el país i els treballs de la societat franco-espanyola. Així, el mateix dia 5 d'abril, el Veguer adjunt, notificava al Veguer francès la informació sobre una més que probable vaga a iniciar immediatament pels obrers de l'empresa Fhasa que podia derivar en greus desordres al país dels Pirineus. Alhora, a aquests dos factors pertorbadors de l'ordre públic calia sumar-hi el desacord del Consell General de les Valls amb l'actuació dels delegats del Copríncep francès. Situació davant la qual, el Prefecte dels Pirineus Orientals i Delegat Permanent francès ordenava a Carbonell que es desplaçés immediatament a Andorra per a prendre les disposicions adequades per mantenir l'ordre: «Suis avisé que trois cents cinquante ouvriers Fhasa ont cessé travail hier en Andorre vous prie vous rentré immédiatement dans les Vallées pour prendre sur place toutes les mesures que peut comporter situation me rendre compte télégraphiquement des votre arrivée a Andorre la Vielle, du caractère, de l'importance du mouvement et des dispositions prises pour maintien de l'ordre.»⁵⁷ Ordre immediatament executada per Carbonell que informava al Veguer de la directiva rebuda de dirigir-se ràpidament a Andorra on, i això no era poca cosa, havia de rebre el beneplàcit de les autoritats andorranes per a prendre oficialment possessió del seu càrrec de Veguer adjunt que regentava des de 1931. A aquest efecte Carbonell escrivia al Batlle francès a Canillo per a comunicar-li que es feia càrrec de les funcions de Veguer interinament alhora que li «participo que tinch ordres del Senyor Delegat de prendre todas medidas que dictin las circunstancias, fent jo mateix l'interim de la Vegueria Francesa.»⁵⁸ Però encara més important escrivia també al Síndic General de les Valls per comunicar-li que hauria d'ésser rebut a la Casa de la Vall per a realitzar els tràmits

⁵⁶ CADN, Ambassade Madrid, Série C, n. 220, Ministère des Affaires Etrangères a Madrid, *Espagne et Andorre*, 20-II-1933. Aquesta nota fou seguida d'un informe datat el 22-II-1933 (*Convention hispano-andorrane de 1841*) en que la secció Europa del Ministeri d'Afers Estrangers francès repassava els incidents que des de 1841 a 1903 s'havien produït entre les autoritats espanyoles, les andorranes i la intervenció francesa. Llistat entre el qual no es trobava cap testimoni de la possible validesa de la convenció del 1841.

⁵⁷ CDAN, AVFA, Série Correspondance (Correspondance 1932-1934), n. 56, 5-IV-1933, 16,30 h.

⁵⁸ CDAN, AVFA, Série Correspondance (Correspondance 1932-1934), n. 56, 6-IV-1933.

de presentació davant de les autoritats andorranes: «Illustrissime Monsieur. J'ai l'honneur de vous informer que j'ai l'ordre de Monsieur le Délégué Permanent de prendre toutes mesures utiles pour le contrôle des événements en cours. Par suite, et pour me conformer a la costume d'Andorre, je vous prié de vouloir bien me dire a quel moment de la journée de demain, Sept Avril, vous serez prêt a recevoir mon serment d'observand de la dite costume, a la Casa de la Vall. Vous avez en mains copie du Décret me nommant Viguier Français Adjoint, a la date du 9 June 1931.»⁵⁹ Un cop allà Carbonell esperaria les ordres de Samalens per a prendre les mesures convenients a la fi d'evitar conflictes socials a Andorra.⁶⁰

Amb aquests objectius un cop arribat a Andorra, Carbonell escrivia al Delegat Permanent informant-lo de la situació a les Valls. En primer lloc, i afegit a la visió dels fets del 5 d'abril ja comentats anteriorment, la qüestió de la vaga es mostrava extremadament perillosa segons afirmava per la presència d'agitadors espanyols i per la impotència i ineficàcia de la reduïda policia andorrana formada per set efectius. Alhora que calia afegir-hi les dificultats amb les que s'estava trobant per a exercir l'encàrrec del qual havia estat objecte: el Síndic no havia contestat a la seva carta i el seu càrrec restava sense l'aprovació protocol·lària de les autoritats locals. Una situació que es constatava si resseguim l'intercanvi de cartes entre Carbonell, el Batlle francès i la Sindicatura de les Valls. Així, si a les deu del matí del dia 7 el Veguer adjunt es dirigia al seu Batlle en els següents termes: «Hble Senyor. Per la present y conforme als ordres que habeu rebut de la Delegació de Perpinyà preng jo mateix carrech de la Vegueria Francesa d'Andorra. Amb aqueixa calitat us prego, después que vos aureu acordat amb l'Hble Senyor batlle Episcopal, confiar el mando de tots els policies inclùs el cap de Policia, al Senyor Larrieu instructor de la policia. Quedara aquest Senyor Larrieu encarregat de la distribució del personal i de las ordenances de servei. Pero de tots modos amb referencia i baix vostre autoritat (los dos Hbles. Batlles), tractara tot sol de la cuestió de las armes. Us prego m'envieu cada dia una relació. Lo present es provisional com las circunstancias quel motivan i os particparé en tems degut la cessació efectiva de lo que queda ordenat mes amunt.»⁶¹ Davant d'aquestes ordres que situaven Carbonell i l'instructor policial francès Larrieu amb el control efectiu de l'ordre públic a Andorra, el Batlle Francès, Anton Casal (acusat reiteradament

⁵⁹ CDAN, AVFA, Série Correspondance (Correspondance 1932-1934), n. 56, 6-IV-1933.

⁶⁰ CDAN, AVFA, Série Correspondance (Correspondance 1932-1934), n. 56, Prades, 5-IV-1933.

⁶¹ CDAN, AVFA, n. 490, Série Bayles Français, 7-IV-1933.

d'antifrancès), manifestava que no podia acudir a la petició del seu superior per restar ocupat en un judici. Resposta davant la qual Carbonell li comunicava que l'esperava, juntament amb Larrieu, a partir de mitja tarda al seu despatx.⁶² Mentrestant, si la Sindicatura andorrana havia ignorat la missiva de Carbonell no era per una simple qüestió de manca de diligència administrativa, sinó perquè no pensava acceptar la figura i el càrrec del Veguer adjunt.

Una posició política que es posava de manifest en la carta que la Sindicatura dirigia als batlles francès i episcopal i que era rebuda pel representant gal a les nou del vespre d'aquell mateix dia 7 d'abril: «Honorables Senyors Batlles, Vista la present comunicació donada a Vostès en fetxa dia d'avui pel Sr. Carbonell, i enterat de la comunicació en data dia d'ahir; Esta Sindicatura no pot reconeixer les diposicions donades pel mateix per no estar conforme dit Senyor amb los requisits que marque la llei. I sols deu haver de fer complir esta Sindicatura les del Il.lustre Consell General. Per lo tant te a be ordenar com ordeno la suspensió interina dels Hbles. Senyors Batlles de les Ordres donades per dit Senyor fins a la proxima dicisió del Il.lustre Consell General.»⁶³ Actitud d'obstrucció i no reconeixement del seu càrrec i figura institucional davant la qual Carbonell no podia fer res més que escriure un telegrama al Prefecte a les deu de la nit on, a més de notificar els fets, suggeria una possible intervenció armada francesa per a establir el respecte a les decisions dels Coprínceps i per a evitar conflictes obrers greus: «Suite intervention Syndic Bayle français fait difficultés pour exécuter mes ordres écrits. Stop. Fort groupe agitateurs est monté d'Espagne. Prudent tenir force armée française prête intervenir rapidement. Menaces faites couper lignes télégraphiques. Pouvons pas compter sur police locale dont chef très suspect. Je possède aucun moyen empêcher désordres probables suite connivences politiques espagnoles et andorranes.»⁶⁴ Per tant, en aquest telegrama Carbonell ja anunciava la possibilitat de que la part francesa enviés un destacament policial per a mantenir l'ordre en el camp obrer, és a dir, pel que feia referència a les vagues dels treballadors de la Fhasa principalment, però també per a fer complir les decisions dels Coprínceps i restablir la

⁶² CDAN, AVFA, n. 490, Série Bayles Français, 7-IV-1933. Carta de la Batllia Francesa a Andorra amb l'escrit a mà de Carbonell on es responia i es fixava la cita.

⁶³ CDAN, AVFA, n. 490, Série Bayles Français, Sindicatura de les Valls d'Andorra (Roc Pallarés) als Batlles, 7-IV-1933.

⁶⁴ CDAN, AVFA, n. 490, Série Bayles Français, 7-IV-1933.

jerarquia de poder, alhora que situar Carbonell en el càrrec per al qual havia estat designat a París.⁶⁵

Una opció armada que seria comunicada al Copríncep episcopal, Monsenyor Justí Guitart com ja hem vist, de manera immediata com explicava ell mateix en un informe enviat al Nunci vaticà a Espanya mesos després: «A primeros de Abril del corriente año, con motivo de habrese declarado en huelga los obreros de la sociedad “Fuerzas Hidroeléctricas de Andorra S.A.” (F.H.A.S.A.) y hallarse ya el Consejo General en actitud de rebeldía contra los Co-Príncipes, el Gobierno francés pensó que probablemente llegaría el caso de tener que enviar fuerza de aquel país, para el mantenimiento del orden en los Valles. Vacante el cargo de Veguer francés, el Subveguer Mr. Carbonell, de regreso de un viaje a París, me visitó para comunicarme este pensamiento. Le contesté que veía la necesidad de hacer frente a los peligros que amenazaban a Andorra; pero que debía meditarse bien la trascendencia de aquella resolución, por lo odiosa que había de resultar a todos los andorranos, incluso a los adictos a los Co-Príncipes. Que a mi juicio debían apurarse antes todos los recursos; y sólo en caso de manifiesta necesidad se debía acudir a la introducción de fuerza francesa.» Posició prudent davant la qual Carbonell insistia demanant-li directament quina seria la seva actitud davant de la realització d'una intervenció armada francesa per a restablir el poder dels dos sobirans: «Insistió Mr. Carbonell en la gravedad de la situación, que por mi parte reconocí; y por fin me dijo sinceramente que el objeto de su visita era explorar mi ánimo para que, si el caso había de llegar, no considerase dicha medida como una extralimitación del Sr. Co-Príncipe [francès], o un agravio a mis derechos de co-soberanía. En este sentido le contesté sin reparo, que, supuesta la necesidad, no había de ofenderme lo más mínimo; y que me bastaba la atención que el Sr. Subveguer había tenido en comunicármelo de parte de su Gobierno, para que me diese por satisfecho. No obstante, repetí, téngase buena cuenta de la trascendencia de tal acuerdo.»⁶⁶ Una explicació feta davant dels representants de Roma que el mateix Guitart ja havia comunicat anteriorment al Delegat del Copríncep Lebrun en una carta

⁶⁵Al seu llibre R. Baulard, *La Gendarmerie Française dans les Vallées d'Andorre (18 Aout-9 Octobre 1933)*, Perpinyà, Imprimerie Catalane, 1934, p. 12, afirmava que durant aquells dies un destacament de gendarmes esquiadors va ser mobilitzat al voltant d'Andorra per a una possible intervenció. Cal dir que abans de la publicació del seu llibre, Baulard escriuria un text més curt de vint-i-sis pàgines que ja resumia l'operació policial a Andorra i que, segurament, seria l'origen del posterior llibre (ADPO, DPA, 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Elections, politique, grèves à Fhasa, Carpette L'envoi et l'arrivée en Andorre du Détachement de Gendarmerie –rapport du Chef d'Escadron Baulard du 9 octobre 1933-).

⁶⁶ ASV, Nunziatura di Madrid, n. 923, Informe enviat pel bisbe Guitart al Nunci vaticà l'11-X-1933, p. 598.

del 10 d'abril de 1933 en la que donava la seva plena aprovació per a una possible intervenció armada: «La situació política i social d'Andorra es cada dia més difícil; ambdues Delegacions n'estàn prou informades. L'excessiva consideració que s'ha tingut amb els qui, des de fa algú temps, s'han posat en oberta rebelió contra l'autoritat dels Senyors Co-Prínceps i llurs Delegacions, ha donat lloc a un estat de veritable anarquia dintre les Valls, que no podrà combatres sino amb mesures molt més doloroses, que les que un any enrera haurien estat suficients.» Mesures que passaven, sembla que inexorablement, per la suggerència del Veguer adjunt Carbonell: «en atenta visita que feu dissabte passat, dia 8, a l'Excim. Sr. Bisbe, li manifestà confidencialment la possibilitat de que el Govern de la República Francesa determinés enviar força armada a Andorra, pel manteniment de l'ordre; tota vegada que no es podia confiar per aquest objecte amb la força propia del país.[...] El Sr. Bisbe li manifesta que, en aquest sentit, res absolutament tenia que oposar-hi; i que es donava per completament satisfet amb l'atenció guardada pel Sr. Veguer, en consultar-ho abans de tot determini. Empró feu notar al ensems la gravetat d'aquella determinació, i l'odiositat que provocaria entre els andorrans; raó per la qual era menester pensar-ho be, i procedir en tot cas amb la prudencia mes exquisita.»⁶⁷

Una informació que, com ja hem vist anteriorment, Guitart transmetria ràpidament a les autoritats espanyoles en carta del 8 d'abril però sense rebre cap tipus de resposta. Així, el govern espanyol restava informat però sense aparent reacció davant d'una situació que posteriorment s'arribaria a retreure al Copríncep català per activa i per passiva a través de la premsa. Un fet, el de la no resposta espanyola, que sembla que es produiria per dos factors de diferent natura: per una banda, per la mala relació entre les autoritats republicanes espanyoles del primer bienni esquerrà liderades per Manuel Azaña («España ha dejado de ser católica») i la Mitra, però també, i ja en un pla més circumstancial, pel canvi de ministre d'Estat. Un canvi realitzat amb la formació del nou govern espanyol el 12 de juny de 1933 que, tot i el marge de temps respecte a la carta de Guitart del 8 d'abril, sembla que provocaria el seu desconeixement. Fet però que es compensaria amb l'arribada al càrrec del jurista socialista, Fernando de los Ríos Urruti, gran coneixedor del règim polític i institucional andorrà i autor del llibre *Vida e*

⁶⁷ ADPO, DPA, 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Elections, politique, grèves à Fhasa, Carpette Avril 1933, Lettre di Délégué Permanent de la Mitre du 10 Avril 1933, au sujet de la situation dans les Vallées, carta del Delegat Episcopal, Ricard Fornesa al Delegat francès, 10-IV-1933.

instituciones del pueblo de Andorra: una supervivencia señorial.⁶⁸ Tot i això, i prenent com bona la nota de premsa apareguda a “La Vanguardia” del 12 d’abril de 1933, les

⁶⁸ F. de los Ríos Urruti, *Vida e instituciones del pueblo de Andorra. Una supervivencia señorial*, Madrid, 1920. Reeditat recentment a Madrid, Universidad Internacional Menéndez y Pelayo, 1994. Una obra que ja en el seu moment rebé diverses crítiques com també la seva posterior reedició. Crítiques recollides per J.L. Hague-Roma i M. J. Peláez en el seu article “La jefatura del Estado en Andorra y sus relaciones con las Repúblicas Española y Francesa (1931-1939): análisis jurídico-político e institucional”, disponible a la xarxa a l’adreça (http://www.ciere.org/CUADERNOS/Art%2050/la%20jefatura.htm#_ftn1): «De esta obra se ha hecho una reedición anastática por parte de la Universidad Internacional Menéndez y Pelayo y la "fantasmagórica" Fundación Fernando de los Ríos, sin contrastar los posibles errores existentes en la primera edición. J. A. Brutails tuvo oportunidad de hacer una crítica feroz en la que mostraba las profundas contradicciones de este libro, a la vez que sus carencias y errores en ocasiones de bulto. Desde Granada no se puede escribir atolondradamente sobre la historia y las instituciones públicas de Andorra, si uno no está expuesto a que especialistas de notable valía intelectual y conocedores profundos de la temática desarrollada, como es el caso de Brutails, argumenten -con solidez crítica envidiable- sobre la propia producción intelectual. Ver *Bulletin Hispanique*, vol. 23 (1921), pp. 335-339, donde J.A. Brutails advierte, entre otras denuncias que extractamos, las siguientes ocho ideas y aseveraciones críticas contra el institucionista De Los Ríos: 1ª) No tiene ningún sentido escribir en relación a Andorra invocando a Cicerón, Aristóteles, Maquiavelo y Montesquieu, cuando uno ignora la Jurisprudencia catalana -que esa si tiene que ver con Andorra- o la de los Tribunales de Toulouse (p. 335); 2ª) Equivoca la fecha de consagración de la Seu d’Urgell (también la equivocaría Brutails), sin darse cuenta que Ferran Valls i Taberner, dos años antes de que De Los Ríos publicara su libro, trató de demostrar que no fue el 819, sino en el 839 (p. 336). Efectivamente Ferran Valls había publicado un artículo "Els Orígens dels comtats de Pallars i Ribagorça", en *Estudis Universitaris Catalans* (revista en la que actuaba Valls como director efectivo aunque no lo fuera formalmente), IX (1915-1916) <1918>, pp. 1-101 y lo que es más elocuente, tanto la teoría de Valls como la de Pere Pujol i Tubau, en "L’acta de consagració i dotació de la catedral d’Urgell de l’any 819 ó 839", en *Estudis Romànics*, (luego republicado en *Obra Completa*, Andorra la Vella, en edición al cuidado de Joan Riera i Simó, 1984, pp. 87-106), han sido contestadas por Cebrià Baraut que ubica la consagración con posterioridad al año 860. Vid. Baraut, "La data de l’acta de consagració de la catedral carolingia de la Seu d’Urgell", en *Urgellia*, VII (1984-1985) (sed 1987), pp. 515-525; no obstante, este trabajo de Valls había sido ya muy superado por las investigaciones ulteriores de Ramon d’Abadal i de Vinyals (1888-1970); 3ª) Demuestra De Los Ríos sus carencias notabilísimas en cuanto al conocimiento del latín medieval, y confunde la institución del *emparamentum* con los términos *ad empramentum* que aparecen en el texto, y no sabe tampoco lo que significa el término señorial *honor* (p. 336); 4ª) No ha sido capaz de entender ni el *pareatge* de 1278, ni el de 1288 (p. 337); 5ª) Confunde la titularidad del poder del Obispo de Urgel (p. 338); 6ª) No acierta a señalar con claridad lo que es un Coprincipado (p. 338); 7ª) No distingue entre legislar y constatar la eficacia práctica de una costumbre; 8ª) Introduce confusiones notables respecto a la titularidad jurídica de la riqueza forestal, recursos hidráulicos y minas (p. 339). Por último, pensamos que Brutails coloca en su sitio a De los Ríos cuando concluye: "Je me résume. Si M. de Los Ríos avait voulu donner des preuves de son érudition générale, il aurait parfaitement réussi; mais cela n’était pas en question. Sur le point particulier qu’il avait à traiter, à savoir l’histoire et les usages de l’Andorre, le savant professeur a été trop vite et il a pris la plume avant que son information fût au point. Il cherche le titre fondamental de la seigneurie andorrane dans un document du IXème siècle qui ne se rapporte pas aux droits seigneuriaux; il prête à une charte de 1133 un sens et une portée que cette charte n’a pas; il se méprend relativement à des clauses essentielles du Pariage de 1278... Constatons, une fois de plus, que l’Andorre exerce sur les travailleurs un attrait périlleux et qu’il ne suffit pas de parcourir en touriste les gorges des deux Vallées pour parler congrument des usages locaux. Sans doute, M. de Los Ríos Urruti défendrait d’autres thèses s’il avait pris le temps de se faire une opinion personnelle, au lieu d’emprunter à des Andorrans passionnés et dépourvus de toute compétence historique des thèses qui ne se peuvent pas soutenir" (p. 339). Por nuestra parte facilitamos algunos de estos datos, para que los tuvieran en cuenta, en la recensión que de la versión de 1994 de la obra de De los Ríos, publicaron Carlos Santos Galera y María de los Reyes Martín Sánchez, en *Revista de Estudios Políticos*, 87 (Enero-Marzo/1995), pp. 410-412 y en *Cuadernos informativos de Derecho histórico público, procesal y de la navegación*, 18 (abril-1995), pp. 5028-5030. Patricia Zambrana Moral y Jean-Louis Hague han elaborado una amplia nota “Fernando de los Ríos y Jean Auguste Brutails”, para el vol. 19-20 (1996) de la revista *Cuadernos informativos de Derecho histórico público, procesal y de la navegación*, pp. 5603-5628. Ver también el resumen de este trabajo publicado, también en colaboración con P. Zambrana, en *Poder Judicial*, nº 40 (1995), pp. 553-561.»

autoritats espanyoles si que reaccionaren d'alguna manera davant de la carta de Guitart i la situació d'Andorra enviant un contingent de Guàrdies Civils a la Seu d'Urgell: «Con motivo de los sucesos de Andorra han llegado procedentes de la provincia 18 guardias civiles y un sargento, además de los aquí establecidos.»⁶⁹

Mentrestant, si Espanya ignorava les advertències de la Mitra, per part francesa el Veguer adjunt no acceptat seguia la pugna amb les autoritats andorranes. El 8 d'abril, Carbonell escrivia al Prefecte Taviani explicant-li la negativa del Consell General de reconèixer-li el càrrec.⁷⁰ Una posició que li era comunicada amb la següent notificació signada pel Síndic General, Roc Pallarès, pel Sub-síndic, Agustí Coma, i pel secretari, Josep Picart: «Reunit avui el Consell General amb assistència dels Hbles. Cònsuls i principals contribuyents de les Valls, ha acordat recordar-vos que l'Andorra no vos podia reconèixer el títol que preteneu de Veguer adjunt, proibint-vos d'immiscuir-vos en res dins de les Valls i en especial de donar cap ordre als Srs. Batlles i Polícies baix les responsabilitats a que hi hagi lloc per usurpació d'atribucions.»⁷¹

⁶⁹ *Seo de Urgel*, "La Vanguardia", 12-IV-1933.

⁷⁰ CDAN, AVFA, n. 56, Série Correspondance (Correspondance 1932-1934), 8-IV-1933.

⁷¹ CDAN, AVFA, n. 56, Série Correspondance (Correspondance 1932-1934), 8-IV-1933. Juntament amb la carta original del Consell General de les Valls, Carbonell, enviava una traducció al francès per al Prefecte i Delegat.

L'inici de la confusió: la Revolució del 5 d'abril a la premsa

«En ple segle XX, en l'Occident d'Europa, és cosa que crida vivament l'atenció el fet d'existir un reste medieval, tal com el constitueix en essència la diminuta República enclavada en el cor dels Pirineus. La República d'Andorra, única sobrevivent d'aquells petits Estats muntanyesos, que des de Navarra als Pirineus constituïren en un temps el baluard enfront del qual es detingueren totes les invasions [...]» *Les Valls d'Andorra*, "L'Autonomista", Girona, 10-III-1933.⁷²

A partir d'abril de 1933 Andorra iniciaria una exitosa aparició al món periodístic internacional. Mentre "La Vanguardia" de Barcelona publicava el 3 de maig de 1933 una nota en que constatava un augment substancial de turistes a Andorra durant aquelles darreres setmanes, la secció d'Europa del Ministeri d'Assumptes Estrangers de la República Francesa redactava un informe en el que reproduïa diferents notes de premsa referents als esdeveniments andorrans del 5 d'abril.⁷³ En aquest cas es feia referència a diferents notícies aparegudes a la premsa de Madrid, a la francesa, al "Times" de Londres i del "Diluvio" de Barcelona.⁷⁴ Una primera constatació de la importància que tindria la premsa en l'evolució dels esdeveniments andorrans del 1933 o, si més no, en el seu coneixement i transmissió a l'opinió pública internacional. I subratllo el fenomen periodístic perquè, com deia, durant aquell any Andorra atraurà l'atenció de les principals capçaleres de premsa d'Europa i dels Estats Units d'Amèrica, amb una barreja d'atracció per "l'exotisme" i la "relíquia històrica" andorrana. Una allau d'articles i d'enviats especials que, en la majoria dels casos, no acabaran d'entendre la veritable naturalesa dels conflictes polítics o socials d'un país que encara no s'havia

⁷² El mateix text en versió castellana i acompanyat per tres fotografies de diferents salts d'aigua andorrans fou publicat per "La Vanguardia" del 9-III-1933. El text sencer, nota de propaganda pagada segurament per la Fhasa deia: «En pleno siglo XX, en el Occidente de Europa, es cosa que llama la atención vivamente el hecho de existir un resto medieval, tal como lo constituye en esencia la diminuta República enclavada en el corazón de los Pirineos. La República de Andorra, única sobreviviente de aquellos pequeños Estados montañoses que desde Navarra al Pirineo, constituyeron un tiempo la Marca, baluarte ante el que se detuvieron todas las invasiones, así del Mediodía como del Norte, gracias al coraje de los naturales que, con sus primitivas instituciones, guardaron la tradición del Pirineo a través de la Edad Media., defendiéndola con sus espadas forjadas entre los riscos de las sierras. Sus estanques de Tristany y Engólasters no tienen rival en toda la cadena; sus picachos de Estanyó, Ascobes y Sanfons pueden equipararse a los Malditos; sus amenos y deliciosísimos valles de Ordino y del Serrat, atravesados por los remansos del Valira y del Arinsal, sólo compararse pueden a los idílicos rincones del Valle de Aran, Suiza de España. Actualmente se está valorizando la riqueza hidráulica, que por virtud de sus caudalosos ríos posee Andorra. Mediante diversas centrales eléctricas, en la diminuta República podrán producirse, libres de impuestos, la enorme cifra de 180.000.000 de Kwh, que serán aportados a la economía catalana para facilitar, fomentar y dar incremento a nuestras industrias y transportes.»

⁷³ *Lérida*, "La Vanguardia", 3-V-1933. Cal assenyalar que resseguint la premsa de Barcelona d'aquells mesos es poden localitzar múltiples anuncis de viatges i excursions turístiques on Andorra era un dels punts de destinació principals.

⁷⁴ CADN, Ambassade du Madrid, n. 220, Série C, *Les évènements d'Andorre*, 19-IV-1933.

adaptat als estàndards de lluites sociopolítiques occidentals. I que, amb aquest anacronisme, dificultava l'anàlisi dels periodistes estrangers. Així, tant al voltant de la revolució del 5 d'abril com també de l'entrada del contingent de gendarmes el 19 d'agost, la premsa, catalana, espanyola, francesa, britànica o nord-americana teixiran una difícil teranyina interpretativa on els lectors no podien fer res més que perdre-s'hi o amistançar-se amb la migranya. Andorra no serà, en aquest període, un escenari de fàcil interpretació no tant per les seves múltiples implicacions institucionals diverses, sinó per la manca d'estructures partidistes, econòmiques i culturals modernes. I, si és veritat que la premsa ajudarà a difondre els seus esdeveniments polítics al món sencer, també ho és que ho farà amb constants i dispars criteris.

Així, si ens remetem a la premsa editada a Catalunya, les primeres notícies dels fets del dia 5 d'abril eren publicades quasi bé una setmana després. El portaveu d'Esquerra Republicana de Catalunya, "La Humanitat", publicava un article de l'alcalde de La Seu d'Urgell i diputat del Parlament de Catalunya, Enric Canturri, en el que donava compte de la revolució en un sentit totalment positiu emplaçant als andorrans a defensar les conquestes assolides: «Al minúscul i pintoresc territori andorrà acaba d'esdevenir-se un fet polític digne d'ésser conegut i que els catalans hem d'observar i seguir amb la màxima atenció i simpatia per tractar-se de germans nostres.» Seguia Canturri donant explicacions de la situació andorrana pel que feia als poders dels Coprínceps i la limitació del dret de vot als caps de casa, motiu del moviment dels joves: «Aquesta desigualtat ha estat la causa que en aquelles valls es produís un esdeveniment polític de manifesta importància i que constitueix una veritable revolució. D'ençà de molt de temps l'element jove feia una campanya per tal que obtinguessin el vot tots els súbdits majors d'edat. En diferents ocasions s'havien dirigit al Consell General en súplica, signada per un nombre considerable d'andorrans, perquè cessés aquell règim de desigualtat i se'ls reconeguessin els seus drets, cosa que el Consell anava esquivant sense resoldre-la en cap sentit.» Continuava Canturri narrant breument els fets del 5 d'abril en que els joves «arrenquen, més que no obtenen» l'aprovació del Consell a les seves demandes, alhora que cominant als andorrans a defensar les conquestes: «que els andorrans reflexionin sobre això i que s'adormin damunt els llorers d'aquest triomf, sinó que es disposin a defensar aquesta conquesta contra les probables envestides de què serà objecte, car no cal ésser molt expert per predir que significa, a més a més de l'enderrocament del feudalisme, el principi del recobriment de les llibertats, fins a arribar a la total emancipació. Amb l'execució d'aquest nou dret, tenen els andorrans el

mitjà per transformar radicalment l'estructura política del seu país i de prosseguir la revolució que iniciaren uns joves audaçs i patriotes el dia 5 d'abril, amb la gesta que deixem transcrita.»⁷⁵ En la mateixa data, el dretà “Diario de Gerona” publicava una breu nota en la que, en síntesi, resumia els fets però sense donar-li interpretació alguna: «Sembla que a Andorra també hi ha malestar. Ultra les vagues que de tant en tant es declaren, també en l'aspecte polític hi ha influències revolucionàries. Sembla que el Consell no vol supeditar-se a les imposicions dels co-prínceps, actuant contra el voler d'aquests, en certes matèries. Mentre el Consell General actuava, cert element jove de les parròquies va tancar tots els membres i els deixà lliures quan el dit Consell accedí a signar uns drets sobre el dret electoral i d'assistència per part del públic, a les sessions. Això concorda amb el que aquests dies ha publicat la premsa francesa, que dona la notícia que en l'última reunió del Consell general s'acordà atorgar la facultat d'emetre llur vot en les eleccions a tots els ciutadans andorrans majors de 25 anys.»⁷⁶

D'altres capçaleres comarcals catalanes també comentaren amb un destacat editorial els fets andorrans, dotant-los d'una importància a nivell internacional com a exemple contradictori dels corrents polítics europeus de moda en aquells moments a que fèiem referència anteriorment: «Feia temps que a Andorra, la tranquil·la i paradisiàca república pirinenca de parla catalana, hi havia un cert malestar. Quelcom que alterava els esperits. Les noves generacions no es sentien còmodes amb l'organització política de la Vall. Els corrents moderns de liberalisme i democràcia no hi entraven. Els mètodes de govern medievals imperants no responien pas als anhels de renovació de les joventuts. Calia airejar l'ambient nacional enrarit per segles de règim semi-feudal. Calia donar als ciutadans d'Andorra, a tots els ciutadans, els drets individuals que gaudien els ciutadans dels altres països. I en aquest sentit temps ha que els joves s'adreçaven endebades al Consell o Govern de la Vall.» Situació que un cop esclatada la revolució i aconseguits els seus objectius conduïa a l'editorial del “Diari de Vic” a afirmar: «Andorra en aquests moments que el món sembla retornar a les èpoques reculades de domini personal absolut, dona exemple de democràcia que hauria d'averkonyir a molts pobles. Andorra en alçar-se contra els poders de l'Estat que li restringien els drets i les llibertats, es situa, tanmateix, a un pla molt superior al d'aquells pobles que entronitzen o toleren dictadures i governs personals renyits amb l'esperit modern i contraris a tota idea de

⁷⁵ E. Canturri, *Esdeveniments polítics a Andorra*, “La Humanitat”, Barcelona, 11-IV-1933.

⁷⁶ *La situació política a Andorra*, “Diario de Gerona”, 11-IV-1933.

justícia i de progrés.»⁷⁷ Una clara referència a tots els règims autoritaris i dictatorials existents a Europa, però sobretot a l'impacte que causà la instauració de la dictadura nazi-hitleriana a Alemanya a principis d'aquell mateix any.

La següent explicació dels fets ocorreguts a Andorra apareguda a la premsa era de l'omnipresent Andreu Massó, que arribat a Madrid amb el càrrec de delegat andorrà a la capital espanyola, valorava la revolució del 5 d'abril com un fet transcendental en la història andorrana alhora que desvetllava d'altres qüestions: «La gent jove d'aquelles valls se dirigí, en manifestació pacífica, a la capital i el Consell accedí a les peticions de la joventut. Es feren treballs per a la consecució del sufragi universal i s'aconseguí la publicitat de les sessions del Consell.» Una valoració excessivament plàcida dels fets a la que encara afegia, ara ja parlant de les possibilitats econòmiques de les Valls: «Ara es ravaloritzaran les fonts de riquesa nacionals i la petita nació serà convertida en un gran centre de turisme universal. Els seus paisatges, les muntanyes nevades, els boscos, els rius, i els llacs constitueixen una meravella natural. Ha estat feta la concessió, per setanta-cinc anys, a una entitat hispanofrancesa per a construir un gran casino, amb teatres, hotels i camps d'esports. Al casino s'explotarà el joc, i no hi tindrà accés cap ciutadà andorrà. El pagament d'impostos, la reparació i coberta de camins i els serveis d'assistència social aniran a càrrec de la societat explotadora.»⁷⁸ Concretament, Massó feia referència a la concessió del joc que el Consell General feia a Pedro Briones i un

⁷⁷ *Andorra*, "Diari de Vic", 17-V-1933.

⁷⁸ *Els fets d'Andorra. Els explica l'advocat assessor i delegat d'Espanya*, "La Humanitat", 22-IV-1933. Segons recollia la premsa Massó es trobava a Madrid per a les celebracions del 14 d'abril espanyol, festa de la proclamació de la II República: «Con objeto de ofrecer sus respetos al Gobierno en la conmemoración del segundo aniversario de la proclamación de la República española, ha salido para Madrid el abogado asesor y delegado para España del Consejo general de Andorra, don Andrés Masó y López, quien lleva el encargo de expresar al presidente del Consejo señor Azaña, el profundo reconocimiento de los andorranos por los grandes beneficios morales y materiales que les han sido ya otorgados por el Gobierno de la República española. Entre ellos, merece citarse el nombramiento de seis maestros titulares españoles, designados en oposiciones efectuadas al efecto en Madrid, que, bajo el control del inspector de Instrucción pública del Consejo General, prestan ya servicio en las seis parroquias o cabezas de partido de Andorra; el libre tránsito de granos y harinas y los cupos anuales con franquicia de Aduanas para diversos artículos alimenticios, así como la exención especial acordada con respecto a Andorra en relación con el Registro de exportadores.» (*Andorra*, "La Vanguardia", 13-IV-1933). Precisament repassant els anuncis de "La Vanguardia" el dia 5-V-1933 es publicava un breu anunci en que es sol·licitava: «Falta socio capitalista para terminar la construcción y explotación de hotel con casino, juego y atracciones en la República de Andorra.» Aquesta presència de Massó a la capital espanyola provocaria certes temences de la premsa francesa. En aquest sentit veure, per exemple, l'article de "L'Éclair" de Montpel·lier que deia: «Certains journaux se font l'écho ciomplaisant et certainement abusé d'intrigues trop visibles ourdies en Andorre contre la France. Nous conseillons à nos confrères de filtrer très soigneusement les informations qui leur parviennent au sujet de la coprincipauté. Elles sont généralement tendancieuses et malheureusement presque toujours dirigées contre notre pays.» (*Attention a l'Andorre!*, 16-IV-1933. També *La République d'Andorre aura un représentant à Madrid*, "La Volonté", 25-IV-1933). Per altra banda, també es provocaria l'atenció de les autoritats franceses (ADPO, DPA, 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Elections, politique, grèves à Fhasa, Carpette Avril 1933, Situation intérieure en Andorre, informe del Ministre d'Afers Estrangers al Delegat Taviani, 28-IV-1933).

grup d'inversors a principis d'abril d'aquell any 1933 contrariant la posició del Delegat Permanent francès.⁷⁹

No obstant, l'article que intentà aclarir més les circumstàncies precises dels fets andorrans seria el del diari catòlic i catalanista "El Matí" amb un text que iniciava un apel·latiu periodístic força utilitzat en parlar de les Valls "La veritat sobre la revolució d'Andorra" (idea abonada des de l'única publicació andorrana).⁸⁰ Començava l'article, totalment partidari dels Coprínceps, preguntant-se que havia passat al Principat: «La cristallització d'un desig sentit en el fons de l'ànima per quasi tots els andorrans amants de les seves llibertats i privilegis; res de revolució, res més que una bravata periodística inspirada pel cinisme d'uns i l'egoisme i l'ambició dels altres. Els fets confirmaran sense comentaris, aquesta lleial afirmació.» En una primera puntualització elemental però que ningú seguiria, ni abans ni després, "El Matí" sentenciava: «Andorra no és una República.» I precisava: «Com creuen falsament molts que saben perfectament el contrari: Andorra és un Principat; la sobirania d'Andorra radica exclusivament en els seus Coprínceps. Els idòlatres de la democràcia tenen dos camins a seguir parlant d'Andorra: el primer, acceptant els fets històrics seculars que constitueixen l'origen i són la conservació de la nacionalitat d'Andorra; el segon, oblidar o repudiar els fets històrics esmentats, renunciant als drets que d'ells se'n originen, i en conseqüència, subjectar Andorra al veritable corrent democràtic que de moment sols seria qüestió de veure si ha de formar part d'un departament francès o d'una regió catalana, perquè, repudiada la seva història, no té més dret a la independència d'Andorra que l'Alt Urgell o la Cerdanya; i més tard, provats els avantatges de la democràcia sobre el feudalisme sistema segle XX –impostos, matrícules, servei militar, duanes (prerrogatives democràtiques)- aleshores "per la veritable revolució" i proclamar-se en república

⁷⁹ Certa premsa recollia la notícia, amb grans imprecisions, afirmant que «Andorra seguirà el ejemplo de Mónaco» de la següent manera: «Andorra, la más antigua República del mundo, sigue el ejemplo de Mónaco, el más pequeño de los Principados. Ha dado a una empresa la concesión del juego, a cambio de dinero y de otras cosas no menos despreciables, como un Cuerpo de policía, edificios, etc. Un grupo financiero español ha obtenido la concesión y pagará por ella una suma, que bastará, por un período indefinido de tiempo, para librar a los andorranos del peso de los impuestos. Dos años han transcurrido antes de que el "Consejo de los Valles" –el Parlamento de Andorra- superase el reparo moral que se oponía hacer tal concesión. Por fin lo ha hecho, y un grupo financiero de Barcelona, con Pedro Briones a la cabeza, ha adquirido la concesión. Por de pronto, ese grupo se ha tenido que comprometer solemnemente a emplear en el casino de Andorra ciudadanos del lugar y por otra parte, a prohibir el juego en el casino mismo a todo ciudadano de Andorra.» (*Andorra seguirá el ejemplo de Mónaco*, "Diario de Ávila", 11-IV-1933).

⁸⁰ La revista "Andorra Agrícola" introduïa al seu segon número (juny 1933, p. 16) una manxeta en la que recomanava el diari "El Matí": «Andorrans: Si voleu saber notícies de lo que passa a Espanya i a tot el món, subscriuiu-vos al diari El Matí, que és el diari que porta les informacions més extenses de la nostra Andorra i desmenteix totes les informacions equivocades que aquests últims dies han publicat la major part de diaris estrangers respecte a la nostra Pàtria.»

independent. Solament així, Andorra seria una República.» I afegia respecte a la pervivència de la independència andorrana: «No hi ha més solució: Andorra frueix de la seva independència per la raó única de tenir dos prínceps que vetllen per ella; treta aquesta sobirania, resta mancada de fonament tan inestimable privilegi.»⁸¹

Per tant, des del punt de vista catòlic-catalanista era gràcies a l'existència dels dos cosobirans que es mantenia l'existència d'una Andorra no incorporada a cap dels dos grans estats veïns. I no només això, sinó que també era gràcies a aquesta situació que tenia sentit la independència d'Andorra. I evidentment en aquest primer aspecte, no faltava raó a l'article. Una altra qüestió ja era la interpretació que feia del moviment dels joves andorrans, complicat d'analitzar i que, des del seu punt de vista, era un acte contra el Consell General i la influència que sobre aquest exercia Andreu Massó, però favorable als Coprínceps: «Fa dos anys, que un català anomenat Andreu Massó i López, advocat, aconseguí infiltrar-se a les Valls [...]. Sota la seva orientació el Consell deixà per antiquada la política de germanor i de bon sentit, que era la joia més preada de les Valls, i es comença una política d'arbitrarietats i atropellaments al dret i a la tradició; sota la seva assessoria el Consell obre la porta de la Casa de la Vall a estrangers aventurers que cerquen la conquesta d'aquest micro-Estat per a l'explotació d'aquells negocis que repudien els països amants de la pau i de la llibertat –loteries, joc, emissores per a l'espionatge, edició de segells...- en una paraula, dos anys d'una política que hauria acabat per fer impossible la vida a les Valls a la gent honrada.» Seguia la crònica incidint en la suposada indignació dels andorrans, i especialment dels joves, amb l'actitud del Consell pel fet de seguir els consells de Massó: «Com a mesura d'urgència, els dos Veguers expulsen el Sr. Massó del territori andorrà com a estranger indesitjable; però aquest des de la Seu continua en contacte amb els seus comparses i el “chantatge” va en augment i creix també l'excitació del poble contra el Consell i heus ací que el dia 5 de l'abril, l'element jove exigeix que s'incorpori a tots els drets polítics del país, i que s'acabi el secret de les sessions del Consell, perquè ja mai més no es pugui deliberar allí a les espatlles del poble.» I conclouïa com a resultat de la revolució: «El Consell general accedeix, encara que de mala gana, a la cessió d'aquells drets als homes majors d'edat, residents a Andorra; però aquesta evolució no representa una repulsa als Prínceps, sinó ben al contrari, marca un desig profund d'aproximació del poble amb els seus Sobirans, [...]. L'acte de les joventuts ha estat el repudi donat a

⁸¹ *Reportatges comarcals. La veritat sobre la revolució d'Andorra*, “El Matí”, 14-V-1933.

aquells estrangers aventurers. [...] Els Coprínceps estudien amb satisfacció i amb interès l'esmentat anhel de la joventut andorrana, i estan disposats a fer una reorganització total de la Constitució andorrana, incorporant a la plenitud dels drets polítics la joventut sana i d'ideals més nobles que els d'uns consellers que fan el joc a uns estrangers que volien prostituir l'Andorra i perdre les seves llibertats.»⁸² Un darrer apunt totalment cert com hem vist anteriorment.

Uns dies després, era un altre portaveu d'Esquerra Republicana de Catalunya el que aportava més informació a la qüestió andorrana a través d'una entrevista a Bonaventura Armengol, conegut progressista i catalanista andorrà:⁸³ «El nostre home el tenim ací al davant. És jove. Parla amb un accent simpàtic de seguretat. En l'intent revolucionari de Prats de Molló, ell hi participà d'una manera directa. Catalanista de tradició, revolucionari de temperament, andorrà de naixença, ell, el nostre home, ha tingut, ara, una intervenció primordial en la realització d'aquest moviment andorrà. Algú ens hi adreça. [...] El nostre home té, tanmateix, una qualitat no pas massa abundosa: la discreció. Abans de confiar-se'm m'ha declarat que sols restant ell en l'anonimat s'avindrà a parlar-me d'Andorra i de la seva Revolució.» Responent a les preguntes del periodista, Armengol argumentava que l'acció dels joves no havia estat un fet mancat d'una trajectòria prèvia, sinó tot el contrari: «No es cregui pas que la Revolució andorrana hagi estat una cosa improvisada sens més ni més. L'any 1926 ja se'n parlava. De que es parlava, concretament...? De dues coses. De la necessitat d'establir el sufragi universal. I de la conveniència de donar publicitat a les deliberacions del Consell. Poc a poc, sobretot en els elements joves, s'anà embarrant l'entusiasme per aquestes reivindicacions democràtiques. Hom elevà una petició. Sembla que algú estava interessat a donar llargues a l'assumpte.» Fet que precedí els fets del 5 d'abril i l'aprovació per part del Consell General de les noves disposicions legals referents al dret de sufragi masculí i a la publicitat de les sessions del parlament andorrà. Un nou escenari que l'articulista aprofitava per a introduir un nou element catalanista reproduint el rumor del possible nomenament d'un nou advocat assessor del Consell: «Aquesta aspecte nacionalitaria no fora estrany que tingués conseqüències immediates. Una d'elles podria ésser, per exemple, el nomenament del senyor [Francesc] Maspons i Anglassel per al càrrec [...] que fins ara ostentava Andreu Massó i López [...]. Aquest

⁸² *Reportatges comarcals. La veritat sobre la revolució d'Andorra*, "El Matí", 14-V-1933.

⁸³ Joan Bonaventura Armengol Julià, conegut com a mestre "Orelleta" o "Orelletes", delegat d'Estat Català a Andorra a la dècada dels anys vint, seria bibliotecari de la Biblioteca Nacional d'Andorra el 1930 i Consell general en els següents períodes: 1950-1957, 1964-1967 i 1970-1973.

lloc, sembla que la joventut andorrana voldria emplenar-lo amb el nom de Maspons i Anglassel. Donem aquesta notícia a títol de rumor. Però el simple fet que se'n parli ja ens diu que des del punt de vista català, la Revolució andorrana és una victòria interessantíssima. Una victòria que el Centenari de la Renaixença ve a donar un alt valor de símbol.»⁸⁴ Tot i que aquest rumor no tingué cap continuació, cal recordar aquí la conferència feta per l'advocat catalanista a la Societat Andorrana de Resident a Barcelona el dia 11 de gener de 1930 sobre la realitat institucional de les Valls.⁸⁵

En canvi, i de manera totalment antagònica al protagonisme que gaudí en la premsa catalana, els diaris del sud de França, dedicaven una minsa atenció en les seves edicions a la "Revolució" andorrana. Per exemple, "L'Indépendant" de Perpinyà només publicava un breu el 10 d'abril en que es podia llegir una crònica dels fets en qüestió sense però cap tipus d'anàlisi editorial: «Un soulèvement populaire a été déclenché ces jours derniers par la Jeunesse d'Andorre, dans le but d'obtenir le suffrage universel. Un Comité composé de cinq manifestants a rédigé les demandes jugées nécessaires et les a apportées au Conseil général qui s'était réuni. Le Conseil a repoussé ces demandes, mais les manifestants sont parvenus jusqu'à la porte de la salle où le Conseil se trouverait réuni. Ils ont insisté pour obtenir satisfaction; finalement leurs demandes ont été acceptées. Le Comité a parcouru de nouveau les vallées, donnant lecture du document.»⁸⁶ Uns quants dies després i uns quants quilometres més al nord, a Toulouse, "La Dépêche" seguia la brevetat tot i que amb una mica més d'informació: «A la suite d'un mouvement populaire qui s'est produit récemment, le suffrage universel a été institué en Andorre, avec droit pour le peuple d'assister aux séances du conseil. Les vallées d'Andorre avaient été régies, jusqu'à présent, par un conseil avec attributions législatives et exécutives et toutes décisions étaient prises en séances privées. Ledit conseil était élu au suffrage restreint représenté par les seuls chefs de famille. Le mouvement démocratique qui vient de se déclancher s'est déroulé dans le calme et un comité élu par acclamations comprend les notabilités suivantes: M. Bonaventure Armengol, Emmanuel Cairat, Michel Espel, Etienne Forné et François Areny.»⁸⁷

⁸⁴ Font i Ferran, *La revolució d'Andorra. Un país que ha fet la seva revolució democràtica*, "L'Opinió", 17-V-1933. Per a l'entrevista a B. Armengol veure l'apartat *L'aspecte nacionalista de la revolució andorrana*.

⁸⁵ *La conferència del Sr. Francesc Maspons i Anglassel amb el títol Consideracions generals sobre Andorra*, "Butlletí de la Societat Andorrana de Residents a Andorra", n. 5, febrer 1930.

⁸⁶ *Une révolution législative en Andorre. La jeunesse andorrane a exigé et obtenu le suffrage universel*, "L'Indépendant", 10-IV-1933.

⁸⁷ *Le suffrage universel en Andorre*, "La Dépêche", 13-IV-1933.

No serà fins al dia 14 d'abril que una capçalera francesa publicarà un article més extens i analític sobre els fets esdevinguts a les Valls vuits dies abans. En aquesta ocasió serà "L'Eclair" de Montpel·lier el que publicarà una crònica més elaborada del seu col·laborador Maurice Ricord, en aquells precisos moments a Andorra: «J'avais tout prévu dans mon récent voyage en Andorre, sauf que j'y assisterais à une vraie révolution, avec un commencement, un milieu, et, ce qui est beaucoup plus étonnant en ce siècle ou les révolutions s'allument partout et ne s'éteignent nulle part, une fin! Un acte d'opérette, pour tout dire, et magistralement joué. Le final fut étourdissant... de gaieté...» I prosseguia amb la crònica dramatitzada dels fets situant els protagonistes: «Les jeunes Andorrans patientaient, en piaffant, parfois, en ruant, aussi, lorsqu'ils eurent, tout récemment, la preuve que le Conseil les trompait et n'avait jamais transmis aux suzerains l'expression de leurs souhaits. Indignation! Révolte! Révolution!»⁸⁸

La visió de la premsa anglosaxona: el "The Times" i el "The New York Times"

«Andorra is not exactly a republic because it is compelled to pay annual dues to the government of France and the Spanish bishop of Urgel. The little country is an autonomous, semi-independent state. It consists of six parishes in the diocese of the Spanish bishop of Urgel. It is in the valleys of the eastern Pyrenees between France and Spain. Within its 191 square miles of territory, 5,000 people live, one-fifth of them in the capital city, Andorra. The altitude of the country varies from about 6,000 feet to about 10,000 feet. The chief occupation is the cultivation of tobacco. The story is told that Charlemagne rewarded the country for its help during his campaigns against the Moors by declaring it independent. In those days, similar independence was enjoyed by a number of groups in the Pyrenees. Andorra is self-governed. France and the Spanish bishop appoint two civil judges to work together. Catalan is the language spoken. French and Spanish currency are both in use. French influence dominates the state.» *Andorra self-governed but Not Real Republic*, "Chateaugay Record", Chateaugay -estat de Nova York, EUA-, 10-I-1933 i 22-IV-1933.

Com ja hem assenyalat, durant aquelles jornades d'abril de 1933, alguns diaris de gran importància a nivell mundial decidiren dedicar un petit espai de les seves pàgines a explicar els esdeveniments polítics que s'estaven desenvolupant a Andorra. En aquest apartat ressegüim com explicaren la revolució andorrana als seus lectors a la Gran Bretanya i als Estats Units aquestes dues capçaleres de gran difusió. Un punt de vista molt similar que es centrarà en afirmar que els fets del 5 d'abril a Andorra la Vella havien acabat, en poques hores, amb un règim que durant segles havia restat immutable. Al mateix temps que es posava especial èmfasi en la lluita entre "joves i vells" en el que havia desembocat el conflicte. Així, el primer en publicar una nota era el diari de Nova York que el 9 d'abril i ja amb el cridaner titular de, *Revolution in Andorra*, explicava als

⁸⁸ M. Ricord, *Une révolution dans les Vallées d'Andorre*, "L'Eclair", 14-IV-1933.

seus lectors: «This tiny republic between France and Spain underwent a revolution in which no one was hurt or arrested today, with the Cabinet that the franchise henceforth would be granted to all citizens. Several hundred young men stormed the Parliament building with demands that in future elections the Cabinet of twenty-four members, which rules the country, be elected “by universal vote” rather than by a “restricted vote”. The Cabinet refused at first to hear the petition. Thereupon the youthful rebels attacked the building and forced the Cabinet to agree to recognize their demands.»⁸⁹ En uns termes similars, insistint en el desenvolupament pacífic i sense violències de l’acció dels joves andorrans el corresponal del “The Times” a Barcelona, M. Fernworth, explicava els fets al públic britànic amb els següents termes: «There has been a bloodless revolution in the Republic of Andorra. It lasted less than an hour, but changed an order that had endured for centuries. The rebels were the youth of the land who descended en inasse upon the capital building known as the House of the Valleys, and demanded that the Parliament, or Council-General, composed of mountain peasants, grant them the right to vote and assist at its Sessions. When the Council refused, they entered the capital by force and compelled the elders to grant their demands forthwith. Then they hastened to inform all the villages of the change. [...] only the heads of families had been permitted to vote in Andorra, while the Sessions of the council were secret. So long as the head of the family lived neither sons nor grandsons could vote, even though they might also have families. The present arrangements, where by the land is ruled jointly by a Parliament and two co-princes, one of whom is the Bishop of Urgel, dates from 1278. The other co-prince is the head of the French State.»⁹⁰

Després d’insistir en aquest sentit en els següents articles, les dues capçaleres a banda i banda de l’Atlàntic, publicaren dos articles en els que es situava l’accent en l’admiració despertada per Andorra en l’opinió pública europea i occidental en general.⁹¹ Per una banda, el diari de la capital dels gratacels deia: «One of the most remarkable of all European revolutions was Andorra’s “motor car revolt”, which this week brought universal manhood suffrage to that patriarchal country in this Franco-Spanish Pyrenees, where old men with gray beards have ruled down the ages. The spirit of democracy

⁸⁹ ‘Revolution’ in Andorra. Youths Storming Parliament Win Universal Suffrage Promise, “The New York Times”, 9-IV-1933.

⁹⁰ Revolution in Andorra. Patriarchal system overthrown, “The Times”, 10-IV-1933.

⁹¹ Veure els articles de “The New York Times”: *Andorra yields to youth*, 10-IV-1933 i *Andorra brewing a counter-revolt*, 17-IV-1933. Pel que fa al “The Times”: *A Revolution in Andorra. Concessions to youth*, 22-IV-1933.

finally has penetrated and the mountain valley [...].»⁹² Mentre que a la capital britànica, el “Times” s’aventurava més i parlava sense cap intencionalitat política d’una nova revolució que seguia a la nacionalsocialista alemanya amb la lluita entre generacions com a teló de fons: «In any record now being kept of the many revolutions which have lately convulsed different countries the hard-worked compiler may find one or two interesting peculiarities in the political upheaval which has just changed the face of Andorra by widely extending the franchise. Even HERR HITLER may have felt a twinge of jealousy when he read about revolutionaries who transformed in one hour a system that had endured for centuries. For some years the younger citizens of Andorra, like younger citizens in other lands, have felt that the affairs of the State were concentrated unfairly in the hands of its oldest men, whose views were frankly criticized as being out of harmony with post-War tendencies. In these restless days it began to appear intolerable that old age should be almost the chief qualification for the exercise of a vote.» I encara hi afegia un toc de modernitat totalment extemporani, en parlar del model electoral restrictiu andorrà que, tot i el seu anacronisme, era seguit en aquells mateixos moments pel règim autoritari portuguès d’António de Oliveira Salazar: «The custom that only heads of families should be voters has indeed much to recommend it, linking as it does a position of responsibility with the exercise of the franchise; and this old Andorran practice has in fact quite recently been copied in the new Constitution of the not very distant Republic of Portugal.»⁹³

Informacions que anirien sempre acompanyades d’una breu explicació de la situació institucional andorrana per a poder orientar als lectors.⁹⁴ I que seguiren amb la crònica

⁹² *Auto aided ‘revolt’ of youth in Andorra. Afternoon Tour of Tiny Republic Preceded Wrestling of Vote From Council*, “The New York Times”, 16-IV-1933.

⁹³ *Another Revolution*, “The Times”, 11-IV-1933. Cal dir que certa premsa dels Estats Units, concretament el diari del comtat d’Essex a l’estat de Nova York, “The Essex County Republican” (*News in the world*, 18-VIII-1933), afirmava l’existència d’un moviment nazi a Andorra format no ja per alemanys sinó pels mateixos andorrans: «After Adolf Hitler’s success in Germany Nationalsocialism has become fashionable to Europe. Young men of Andorra—one of the world’s smallest state, situated on the Franco-Spanish border in the Pyrenees have been inspired by it and have formed an Andorran Nazi party. As a result Andorra is seething with revolutionary ideas and claiming independence from its ruling princes, the President of the (French Republic and the Bishop of Urgel.»

⁹⁴ El “The Times” publicava una explicació més extensa el 22-IV-1933: «*Political Control*. Andorra has an area of 191 square miles, mostly mountains, and is credited with a population of something like 5,000. In truth it has far less, for 5,000 is more than its land can support. Sometimes called a Republic, sometimes a Principality, at other times an Aristocracy, or even a Socialistic State, it is none of these, although it takes on the characteristics of each. It has a Chief of State popularly called the President, although owing to the more official title of “The Most Illustrious Sindic and Procurator-General of the Valleys of Andorra.” Its elective system is far from democratic, since its political control is in the hands of Patriarchs, the heads of its first families. Two lords, called co-Princes, are its sovereigns. All pastures, untellable lands, and forests are common property. In 1278 two lords who had been warring over Andorra signed an agreement, still in existence, whereby they were to rule over it jointly, each having the same

de la primera sessió del Consell de les Valls que es realitzava oberta als electors andorrans i en la que l'element jove exigí la convocatòria d'eleccions immediates: «The rebels and others were admitted, and for the first time in Andorran history the state of the nation was debated in public. During the session one of the young rebels addressed the notables. Thus Andorran history was made for a second time, since it had not been customary for youth to speak up to venerated age, especially in public. The notables are still inclined to repudiate the concessions. The rebels, however, have notified them that if they do so it will be at their own risk. They demand, moreover, immediate elections so that the younger men may step into office and begin the work of reforms.»⁹⁵

Un cop explicada la Revolució d'abril, les dues capçaleres anglosaxones seguien informant sobre Andorra. Pel que fa referència a aquest període del 1933, és a dir, el dels efectes immediats de la revolució del 5 d'abril, tant un diari com l'altre, publicarien la carta que el nou president dels Estats Units d'Amèrica, Franklin Delano Roosevelt, remetia al Síndic General en resposta la misiva d'aquest felicitant-lo per la seva

power as the other. One of the lords was the Count of Foix, a Frenchman; the other was the Bishop of La Seo de Urgel, just outside Andorra's gateway, in Spain. While this agreement, called the Pariaties, explains the political arrangement to this day existing between Andorra and its lords, it does not explain the country's origin, nor its peculiar institutions, laws, and customs, most of which existed in some form long before the two lords had had a misunderstanding. *French influences.* The Bishop of Urgel continues, from that far day, to be one of the lords of Andorra. The title of the Count of Foix underwent many vicissitudes and eventually devolved upon the Kings of France. But revolutionary France repudiated all alliance with Andorra. It was only after the advent of Napoleon I. that the relationship was resumed upon the petition of the Andorrans, who sought the good will of France as a safeguard against possible aggressions by Spain. The relationship of the early Count of Foix to Andorra was the purely personal and chivalrous one of its protector. The fortunes, whether political or economic, of Andorra were in no way identified with the fortunes of the domains of Foix. Thus the relation of the President of France to Andorra is still personal; juridically the country is not a dependency of France. Some years ago, however, France undertook a peaceful penetration which now gives it much influence in the country. France now has a system of schools which exist side by side with the schools of the country. It owns the telegraph line and has established its own postal system, in spite of the protests of the people. It has also obtained supervision over the newly built highway which for the first time traverses the country, providing, for France, an important gateway to Spain by way of the Pyrenees. The cap de casa is the head of his family, the chief of his tribe. He represents the traditions of his family, traditions that often go back for hundreds of years. His children and his children's children live under his rule. The day will come when one of them will be his *hereu* (heir), inheriting all the land, the role of upholding the family prestige, and the title of chief. The caps (le casa, also officially called the notables, alone have had the right to vote or become members of the Council General, or Parliament. The notables of the Parliament, of whom there are 24 in addition to the Sindic, wear long black robes when in session, and their sessions are feudal conclaves, strictly secret. There is an unwritten law that each councillor must come wearing a black tie. The state of affairs just described, in which the people could never know what was being done in the Councils, was what brought about the recent revolt. The new decree gives the vote and the right to hold office to all Andorran male citizens, whether residing in the country or not, and gives all citizens the right to attend the Parliamentary sessions.»

⁹⁵ *A revolution in Andorra*, "The Times", 22-IV-1933. També *Young Andorrans win*, "The New York Times", 20-IV-1933.

elecció.⁹⁶ Una carta que portaria el Cònsol dels EUA a Barcelona a la mateixa Andorra i que el rotatiu novaiorquès anunciava amb una eloqüent introducció sobre la mida dels països respectius: «The President of the world's most powerful republic saluted the President of the world's most unpretentious State this week.»⁹⁷

⁹⁶ F. D. Roosevelt prengué possessió del càrrec de President dels Estats Units el 4-III-1933.

⁹⁷ *Roosevelt sends message. President Transmits Greetings to Head of Little State in Pyrenees*, "The New York Times", 28-V-1933. Precisament aquella visita del Cònsol dels EUA a Andorra era vinculada per la Vegueria francesa amb la possible negociació del Consell General per a concedir l'exploració telefònica del país a la Companyia Telefònica espanyola dominada per capital nord americà (CADN, AVFA, n. 56, Série Correspondance (Correspondance 1932-1934)), 22-V-1933.

THE WHITE HOUSE
WASHINGTON

April 12, 1933.

My dear Mr. President:

It is with a sense of sincere appreciation that I have received the courteous communication which you were good enough to address to me on the occasion of my inauguration as President of the United States of America.

With kind regards, believe me, my dear Mr. President,

Yours very sincerely,

A handwritten signature in cursive script, reading "Franklin D. Roosevelt".

His Excellency
Roc Pallares,
President of the Republic of Andorra.

Carta de Franklin D. Roosevelt al Síndic Roc Pallarès.⁹⁸

Un article que donaria pas a la cobertura dels esdeveniments anteriors a l'ocupació francesa del 19 d'agost i a la mateixa acció de la Gendarmeria francesa en les setmanes següents.

⁹⁸ Còpia de la missiva facilitada pel professor de la Universitat Pompeu Fabra de Barcelona, Enric Ucelay-Da Cal, del seu arxiu particular.

Tanmateix, com era evident, aquestes no eren les úniques publicacions nordamericanes que informaren dels esdeveniments andorrans. També als Estats Units, entre d'altres, cal dir que el setmanari nord americà "Time" s'ocuparia breument de la revolució andorrana d'abril.⁹⁹ En un breu article aparegut a l'exemplar del dia 17 d'aquell mes es podia llegir la següent crònica: «With their black berets jammed on their heads, clutching their steel-tipped walking stick-sheep goads, the young men of Andorra crowded into the tiny State's Council chamber last week and broke a 1,000-year old precedent. Since Charlemagne Andorra has been an autonomous State, but a State in which only the heads of land-owning families could vote. No man could vote whose father was still living, and Andorran shepherds and smugglers (leading industries) are almost indestructible. Faced by the menacing crowd of vote-seekers last week, the Andorran Councillors—who govern with "advice" from the Spanish Bishop of Urgel and the Government of France—suddenly discovered that there was no written law denying sons a vote. Universal male suffrage was decreed.»¹⁰⁰

⁹⁹ En les hemeroteques digitals d'altres diaris dels EUA com el "Chicago Tribune" o el "Washington Post" es poden trobar també notícies sobre Andorra: <http://pqasb.pqarchiver.com/chicagotribune/advancedsearch.html> i http://pqasb.pqarchiver.com/washingtonpost_historical/search.html

¹⁰⁰ *Sons Emancipated*, "Time", 17-IV-1933.

Conflicte diplomàtic Espanya-França (amb Catalunya i el Vaticà com a secundaris)

«¿Ha pasado algo con la proclamación de la República en España?»

Andorra, "El Diluvio", 11-X-1932

Com hem anat repetint, durant la dècada dels anys trenta la política andorrana restà condicionada, com no podia ser de cap altra manera, per l'estructura institucional que la situava entre dos grans estats com el francès i l'espanyol. Alhora, els diferents esdeveniments polítics espanyols, proclamació de la II República, instauració de l'autonomia a Catalunya i la conseqüent pèrdua de la bona sintonia política entre el Copríncep episcopal i el nous governants espanyols i catalans, derivarien en una complexa disputa diplomàtica pel control de l'exercici de la cosobirania "espanyola". En aquest sentit, el 10 de juliol de 1931 la publicació satírica de Barcelona "L'Esquella de la Torratxa" llançava un interrogant que esdevindria la clau per a entendre les disputes entre França i Espanya amb la Mitra d'Urgell, el Vaticà i l'autonomia catalana pel mig: «Andorra, després de la proclamació de la República espanyola, seguirà essent encara un principat? Seguirà encara, per part d'Espanya, sota la mitra del senyor bisbe d'Urgell? Els andorrans, al capdavant, són gent catalana, i caldrà que algun dia ens ocupéssim d'ells.»¹⁰¹ Unes setmanes després, en un article signat per un tal José Carbonell i amb certes notes francòfones que l'acosten sense poder-ho confirmar al subveguer francès a Andorra, Joseph Carbonell, es deia sobre els efectes del canvi de règim a Espanya: «El único Estado fronterizo donde se ha notado cierta inquietud desde que aquí cambiamos de régimen ha sido la República de Andorra; pero parece que la apaciguaron los seis municipales [policías] de que dispone su honorable Consejo.»¹⁰² Uns mesos després un nou article amb un cert to agressiu criticava la pervivència de la Mitra com a cosobirana d'Andorra en una Espanya republicana i laica: «Sí... sí... Andorra. Nada más que Andorra. Nada menos que Andorra. ¿Que qué es eso de Andorra? ¿Qué si existe Andorra? ¡Pues ya lo creo, señor! Escudriñe en sus recuerdos de estudiante. Busque en las celdillas de su cerebro dedicadas a almacenar Geografía. ¿Lo ve usted? ¡Aquí está! Andorra. "Andorra la Vieja", antes República; ahora, Principado.» Un article que seguia, després d'aquesta imprecisió històrica, comentant la

¹⁰¹ *Coses d'Andorra*, "L'Esquella de la Torratxa", Barcelona, 10-VII-1931.

¹⁰² J. Carbonell, *Carnot, Necker y Nelson. Ahora nos falta un Sièyes*, "El Progreso", Pontevedra, 7-VIII-1931.

naturalesa de la cosobirania del país: «Andorra se permite el lujo de estar bajo la doble protección de dos grandes naciones: España y Francia. [...] Pues ahora entérese usted de esto, señor. El representante del protectorado francés en Andorra es nada más que un funcionario civil el prefecto de los Pirineos Orientales. Pero por la parte de España, ya es otra cosa. ¿Hemos dicho que Andorra es un Principado? Pues, sí; es todo un Principado que tiene por religión oficial la católica, apostólica y romana. Y la autoridad superior en Andorra, el Príncipe de Andorra, es un eclesiástico español: el obispo de la Seo de Urgel.» Situació davant la qual l'articulista exclamava: «¿Que a qué viene todo esto, señor? A casi nada. La cosa tiene poca importancia. Queríamos decir que España es –cierto que desde hace poco tiempo- una República. Y una República laica que ha separado la Iglesia del Estado y que, naturalmente, va a suprimir su presupuesto de clero y culto. ¿Y que más? ¡Ah, sí! No es más que esta pequeña cosa: que el representante oficial en Andorra de la España republicana y laica es un Príncipe, que además es obispo católico... Es decir, que cuando el Estado español no tiene soberano, resulta que el representante español en Andorra, que la mitra y el báculo del obispo de la Seo de Urgel siguen siendo signos de soberanía en la pequeña Andorra, que es católica y habla catalán y emplea, indistintamente, las monedas francesas y españolas... Y nada más, señor... Ni siquiera queremos con esto llamar la más pequeña atención al ministro de Estado de la República española...»¹⁰³

Seguint amb aquesta línia argumental, un any després era el portaveu del Partido Republicano Radical a Barcelona, “El Diluvio”, el que feia encara més explícita la pregunta i crítica: «En España han sido suprimidos los títulos y el de príncipe, desde luego. Resulta absurdo que se tolere que, contra la Constitución, un ciudadano español residente en España, repetimos, use el título de príncipe y a título de tal se cartee con jefes de Estado extranjeros. Y resulta inadmisibile que se tolere una soberanía principesca ejercida por un ciudadano español sobre territorio situado fuera de las fronteras españolas.» I seguia incitant, ara ja, a la confusió i al dubte: «Llegamos a sospechar que la soberanía del obispo de Urgel sobre Andorra no es expresamente directa, sino tácitamente delegada de la soberanía española. Esto hay que ponerlo en claro. Los juristas tienen la palabra. Y si no los juristas, los historiadores. [...] Si es España la soberana conjuntamente con Francia, deléguese a una autoridad civil; véase si desde la promulgación del Estatuto de Cataluña esa delegación no debiera recaer en la

¹⁰³ *Mientras España es republicana y laica... El representante de España en Andorra es un obispo que se titula príncipe*, “Nuevo Mundo”, 31-X-1931.

Generalidad o en la autoridad de la comarca que luego se constituya dentro del régimen autonómico. Si el soberano directo es el ciudadano español que hace de obispo en Urgel, dispóngase lo menester para que en lo sucesivo se abstenga dicho particular de usar títulos que las leyes prohíben y tómense las disposiciones necesarias [...].»¹⁰⁴

Prement com a guia aquest interrogant, i tenint clar que no hi havia cap tipus de dubte jurídic o històric, la diplomàcia espanyola i francesa iniciaran una sèrie de discussions sobre la necessitat o no de modificar l'*estatus quo* andorrà en el sentit de procedir-se a la substitució de la figura del Copríncep episcopal pel President de la República Espanyola i, segons es cregués o no oportú, la delegació d'aquest en el President de la Generalitat de Catalunya com reclamava part de la premsa espanyola (seguint el model francès de sobirania delegada de l'Elisi a la Prefectura de Perpinyà). En aquest sentit, aquesta discussió s'iniciava en un context on des de finals de 1931 les autoritats andorranes començaren a actuar de manera il·legal establint una relació bilateral amb el govern republicà espanyol i les autoritats autonòmiques catalanes, eludint el paper de representant internacional dels Coprínceps i, en el cas espanyol, de la Mitra d'Urgell. I ho feren en assumptes com l'ajuda concedida per la Generalitat a l'educació andorrana i que ja hem citat anteriorment. Així, si fins aquell moment havia estat una de les funcions del Bisbe representar Andorra davant del govern espanyol, a partir de la instauració d'una II República laica i mal relacionada amb l'Església, semblava que es començaven a esquarterar els principis fonamentals de la cosobirania andorrana.

Assenyalant aquesta circumstància de superació de la seva sobirania, el bisbe Guitart escrivia al Ministre d'Estat espanyol el març de 1932 queixant-se de l'actuació del Consell General, a parer seu motivada i ideada per Andreu Massó: «Por razones de delicadeza que no escapan a la elevada comprensión de V.E., me he abstenido hasta la fecha de hacer a ese Ministerio la más leve indicación sobre la forma anómala como, de un tiempo a esta parte, vienen sosteniéndose las relaciones entre el Gobierno Español y el Síndico y Consejo General de los Valles de Andorra. Salvo casos excepcionales, dichas relaciones se sostuvieron siempre por mediación del Obispo de Urgel, Príncipe Soberano de los Valles, cuya Soberanía comparte en la actualidad con el Sr. Presidente de la República Francesa. No he de extenderme en consideraciones sobre las ventajas que en el orden político y diplomático lleva consigo esta mediación. Andorra ha tenido siempre en su Obispo Príncipe un celoso y desinteresado Protector. España, con la

¹⁰⁴ *Andorra*, "El Diluvio", Barcelona, 11-X-1932.

intervención del Obispo de Urgel, ha ejercido constantemente una marcada influencia en el Principado de Andorra. Y Francia ha respetado sin el menor reparo este influjo, como se respetan mutuamente ambos CoPríncipes los derechos y autoridad inherentes a la Soberanía.»¹⁰⁵

Una situació de trencament del principi d'autoritat al Principat que, com deiem, també era objecte de discussió entre França i Espanya. D'aquesta manera a mitjans d'octubre de 1932 l'Ambaixada francesa a Madrid redactava un informe en el que es reflectien els principals elements d'anàlisi de les relacions hispanofranceses referents a Andorra. Després de mantenir una entrevista amb el Ministre d'Estat espanyol, Luís de Zulueta, i de constatar la bona sintonia en els afers andorrans, Jean Herbette es referia als efectes dels canvis polítics espanyols en els assumptes andorrans: «la situation de l'Andorre présente, depuis l'avènement de la République, certaines particularités. Sous l'ancien régime, l'évêque de la Seo de Urgel, coprince d'Andorre, se trouvait en vertu du concordat dans des rapports officiels avec le Gouvernement espagnol. La séparation de l'Eglise et de l'Etat met fin à ces rapports. Bien que la position de l'évêque, comme administrateur appoint d'un diocèse espagnol, appointé à ce titre par le gouvernement espagnol, soit distincte en droit de ses attributions comme co-princes d'Andorre, il n'en reste pas moins que l'ancien régime disposait d'une certaine influence sur ce prélat et que la République n'a plus d'influence sur lui.» Remarcant el trencament del suport espanyol al bisbe i la delicada situació de la Mitra, incorporava un altre factor de preocupació des del punt dels dos estats: «D'autre part, l'avènement de la République a naturellement incité toutes les populations de langue espagnole ou catalane à rechercher les origines de l'autorité qui s'exerce sur elles. Cet esprit de critique politique et historique s'est traduit, notamment, par les revendications d'autonomie qui, été satisfaites en Catalogne [...]. Il est inévitable que de telles tendances pénètrent jusqu'en en Andorre, ne serait-ce qu'à travers de la Catalogne dont les Andorrans parlent la langue.» Unes tendències nacionalistes que, a més de poder transmetre la “infecció” catalanista a les Valls d'Andorra, podien provocar que els mateixos andorrans es situessin en contra d'uns Coprínceps d'origen feudal i que, per tant, qüestionessin l'estructura institucional del país: «Or l'origine des institutions qui existent aujourd'hui en Andorre remonté au XIIIème siècle, c'est-à-dire à une époque de féodalité. Les co-princes sont les héritiers de droits qui existaient sous le régime féodal et qui trouvaient

¹⁰⁵ ASV, Nunziatura di Madrid, n. 942, *Situazione del Coprincede di Andorra, Vescovo di Urgel*, p. 547, 15-III-1932.

en lui leur base. Il ne faut pas faire un grand effort de propagande pour présenter les droits comme une sorte d'exception, peut-être unique dans l'état actuel de l'Europe.»¹⁰⁶

Una preocupació respecte a la intervenció catalana o del nacionalisme català a Andorra que era seguida per la premsa francesa de Perpinyà durant aquelles setmanes des de diferents punts de vista. El primer en obrir el tema era la revista monàrquica francesa, “Le Roussillon”, que el 15 d’octubre de 1932 denunciava les intromissions espanyoles a Andorra alhora que les apetències de la Generalitat de Catalunya i el seu President, Francesc Macià, sobre les Valls. Una argumentació que era contestada per “L’Avant-garde” de Prada de Conflent, que qualificava de ridícules les suposades pretensions catalanistes sobre Andorra: «Nos monarchistes sont particulièrement furieux contre les catalans d’Espagne qui ont largement contribué au renversement de la dictature royaliste du hideux Alphonse XIII. Il fait donc trouver contre les républicains catalans à la recherche de leur indépendance, un énorme et foudroyant pavé diplomatique susceptible de leur créer des ennuis avec le Quai d’Orsay. L’inépuisable imagination de M. Ripoull a découvert qu’à Barcelone on aspirait à faire la *plus grande Catalogne* en annexant, non seulement l’Andorre mais aussi la Catalogne Française. C’est tout simplement idiot.»¹⁰⁷ Una contundència que era contrarestada de nou per “Le Roussillon” reproduint unes declaracions de Francesc Macià en les que situava la Catalunya francesa com a territori que havia d’incorporar-se a la Catalunya autònoma, alhora que diferents cites de llibres escolars catalans en què Andorra era incorporada al seu veí del sud: «Puis tout comme le Président de la République Française, devenu Prince d’Andorre après qu’on eut coupé le cou au Roi de France, le Président de la Généralité de Catalogne compte bien devenir le Coprince par le sol des biens de “La Mitre.”»¹⁰⁸

Poques setmanes després, i davant dels dubtes que despertava a París l’actitud espanyola envers Andorra i el bisbe de La Seu d’Urgell, l’ambaixador francès a Madrid es reunia de nou amb el Ministre d’Estat espanyol. I ho feia arran de la discussió, a les Corts espanyoles, de l’assignació anual de 7.500 pessetes concedida al Copríncep episcopal en concepte d’ajuda a l’educació a Andorra. Un debat en el que diversos diputats, especialment Eduardo Ortega y Gasset, es mostraren contraris a que una

¹⁰⁶ CADN, Ambassade du Madrid, Série C, n. 220, *Evènements d’Andorre*, 19-X-1932.

¹⁰⁷ *Contre-enquête en Andorre*, «L’Avant-garde», 15-XI-1932. Sobre la qüestió pancatalana veure A. González i Vilalta, *La nació imaginada. Els fonaments dels Països Catalans (1931-1939)*, Barcelona-Catarroka, Afers, 2006. Per al cas d’Andorra, veure ps. 235-255.

¹⁰⁸ *Notre Enquete en Andorre. Réponse à «L’Avant-Garde»*, “Le Roussillon”, 26-XI-1932.

república laica seguis ajudant econòmicament un bisbe al que reclamaven el traspàs del càrrec de Copríncep a la més altra magistratura espanyola. Una demanda que el diputat aragonès, Antonio Royo Villanova, argumentava de la següent manera fent referència al Concordat Espanya-Vaticà que la República no reconeixia: «Ahí tenéis, señores Diputados, el poder que ejerce, por virtud de los Tratados y del derecho tradicional, en la República de Andorra, el Obispo de Urgel. Este Obispo, como príncipe cosoberano de Andorra, ejerce allí un poder político. Pues bien, ni en tiempos de la monarquía ni en tiempos de la primera República el Obispo de Urgel era nombrado libremente por el Papa, era designado libremente por la Iglesia, sino a propuesta del soberano español. De modo que ese poder político estaba intervenido, controlado –como ahora se mal dice contra el castellano- por el Poder español; pero resulta que el día en que esté vacante la sede de Urgel, como el Gobierno se empeña en ignorar el Concordato, como no se proveen las diócesis. ¿quién va a ejercer aquella autoridad política, si se rompe por completo el Concordato [...]»¹⁰⁹ Certament, com deia Royo Villanova, la denúncia del concordat per part de la República espanyola podia provocar que en cas de mort del bisbe d'Urgell no fos el govern de Madrid qui decidís el seu substitut com s'havia fet durant segles. Sinó que seria directament el Vaticà el que designés l'ocupant de la Mitra d'Urgell sense consultar-ho a les autoritats espanyoles.

Per altra banda, en aquest mateix debat parlamentari el diputat català d'ERC, Domènec Palet i Barba, exigia que es canviés el nom oficial de l'assignació que passava de fer referència al bisbe com a Copríncep a parlar només d'una ajuda a la cosobirania espanyola.¹¹⁰

Així, amb el debat a les Corts Constituents espanyoles referent al Copríncep d'Andorra de fons, l'ambaixador francès es reunia amb Zulueta que li afirmava que Espanya no pretenia canviar la situació d'Andorra «sans une volonté étrangère (qui est celle de la France)», tot i que el redactat final del document de l'ajuda a la Mitra de la cambra deixés la qüestió oberta per si «sans préjuger e rien l'avenir pour le cas où l'Espagne et la France seraient d'accord ultérieurement sur une modification.» Tot i això, Zulueta es mostrava disposat a fer corregir el redactat del text, possibilitat a la que el representant francès afegia la negativa del seu govern a acceptar cap tipus de canvi en la cosobirania andorrana: «L'Ambassadeur a dit que la doctrine du Gouvernement français s'opposait

¹⁰⁹ Citat a M. Batllori, *L'Església i la II República Espanyola*, ps. 39-40.

¹¹⁰ Per a veure la crònica francesa d'aquesta discussió a les Corts espanyoles veure: CADN, Ambassade du Madrid, Série C, n. 220, *L'évêque de la Seo de Urgel et le budget du Ministère d'Etat*, 25-XI-1932.

absolument à une modification telle que celle à laquelle on pensait, c'est-à-dire à un transfert de droits de l'évêque au Gouvernement espagnol, d'autant plus que les droits de l'évêque son considérés par le Gouvernement français, en vertu des textes, comme d'une nature spirituelle et ne peuvent par conséquence être transférés à un Gouvernement. L'Ambassadeur s'est appliqué à montrer qu'une discussion engagée dans ce sens et destinée à soulever uniquement la question d'Andorre n'aboutirait à aucun résultat.» Una apreciació, aquesta darrera, d'una gran importància ja que situava sobre França una sospita de voluntat annexionista o de predomini envers Andorra. I és què, tot i que era cert que el bisbe Guitart no presidia cap tipus d'administració estatal a diferència del Copríncep francès, President de la República, cap document andorrà rebaixava el seu paper a una simple autoritat espiritual o religiosa. I més tenint en compte que el Copríncipat francès era unipersonal no estatal. Per tant, la declaració de l'ambaixador, si era feta en nom del govern francès, trencava en part la igualtat de cosobirania dividint-la en una de política i una d'espiritual. Una visió que s'aniria repetint al llarg d'aquells anys.

Al marge d'aquesta qüestió, el diplomàtic francès tornava a posar sobre la taula el factor català en un to que intentava atemorir Espanya i facilitar-ne la col·laboració: «D'autre part l'Ambassadeur a fait remarquer que l'amendement tendant à faire changer l'intitulé du crédit provenait d'un député catalan et qu'un autre orateur avait souligné les aspirations des Catalans sur l'Andorre. Ces aspirations sont d'ailleurs bien connues. Elles ont cette conséquence que si l'Espagne essayait de déposséder l'évêque de ses droits, le Gouvernement de Madrid se trouverait bien vite en compétition avec la Généralité de Catalogne qui prétendrait prendre pour elle les droits qui échapperaient à l'évêque.» Una opció que, com plantejava la qüestió Herbette, només podia tenir dues solucions: o el govern espanyol es negava a cedir la cosobirania a la Generalitat o, en cas contrari, Catalunya es trobaria de cop i volta amb «un droit de souveraineté étranger à l'Espagne.»¹¹¹ Fet que seria un precedent que afavoriria les demandes nacionalistes i o independentistes catalanes (separatistes en dirien en aquells moments) i que, a més de qüestionar la unitat espanyola, també amenaçaria en arribar a les comarques catalanes de la Catalunya francesa passant per Andorra i arribant a Occitània. És a dir, que des del punt de vista hispanofrancès, i amb l'evolució política andorrana pel mig, el catalanisme

¹¹¹ CADN, Ambassade du Madrid, Série C, n. 220, *Dossier Andorre*, 28-XI-1932.

era un element que preocupava als dos estats en tant que podia esdevenir, a través de les Valls, un fenomen transfronterer.

Qüestions que ja venien preocupant des de feia anys a les autoritats espanyoles i franceses, però que la instauració de l'autonomia catalana l'abril de 1931 i el curs dels esdeveniments andorrans, especialment la influència del catalanisme sobre els andorrans residents a Barcelona, posaven sobre el tauler de les relacions bilaterals entre els dos països: «Malgré que l'Espagne ne possédait aucun droit sur l'Andorre, pas même un droit de regard, l'influence espagnole à certains moments s'est fait sentir sur la co-principauté. [...] La chute de la monarchie a réduit cette influence. En revanche celle de la Catalogne, du fit de la renaissance de la nationalité catalane, est à l'heure actuelle très vive. La Généralité de Catalogne, gouvernement de gauche, *L'Esquerra*, a trouvé dans le parti Jeune andorran, d'enthousiastes affiliés. Malgré que de parti prétende demeurer profondément nationaliste, il n'est point douteux qu'il voit avec complaisance les manifestations catalanistes [...].»¹¹²

Uns arguments que tot i la seva importància no tornarien a sorgir en els contactes hispano-francesos fins als moments previs a l'entrada a les Valls del contingent de Gendarmes que imposaria la destitució del Consell General i convocaria unes noves eleccions. Alhora, com ja hem vist en parlar del pancatalanisme d'aquells primers anys trenta, si era cert que existia aquesta voluntat annexionista de la Generalitat, també ho és que no es feu cap moviment en aquest sentit més enllà d'uns minsa actuació cultural.

¹¹² *Chez nos voisins. La situation politique en Andorre*, "L'Indépendant", 1-VIII-1933.

De la revolució d'abril a la sentència del Tribunal de Corts

«Els darrers esdeveniments a la fins avui pacífica República d'Andorra, han d'haver posat de moda, arreu del planeta, aquest bocí de terra pirinenca, batejat amb un nom tan sonor. [...] El fet és que hom deu parlar tant i tant d'Andorra que una actriu de cinema, de nacionalitat hongaresa, es proposa, no pas menys, presentar la seva candidatura a la presidència del minúscul país.» Article satíric de J. M. Francès, 18-VIII-1933.¹¹³

«Senor Roc Palleres, Most Illustrious Sindic and Procurator General of the Valleys of Andorra –President for short gets a salary of about eight dollars a year. Nevertheless, he likes his job and is determined to keep it.» *Andorra: Pyrenees State Defiant of France and Spain*, “News-week”, 12-VIII-1933.

Davant de totes aquestes circumstàncies: revolució del 5 d'abril i desobediència de les autoritats andorranes, conflictes obrers, denegació del reconeixement del Veguer adjunt francès i del notari episcopal, concessió de llicències de joc i nomenament d'un delegat a Madrid; els dos Coprínceps, i més concretament les seves respectives delegacions, iniciaven les negociacions per a procedir a la destitució del Consell General i el nomenament d'un nou govern provisional que precedís a unes eleccions immediates, tot i que els informes francesos anunciessin una reacció negativa dels andorrans a una actuació com aquella.¹¹⁴ I és que la qüestió de la reforma electoral semblava quedar a una banda, i amb el beneplàcit dels Coprínceps, un cop s'entenia que no era un moviment contrari a la Mitra i París. En aquest sentit, el Ministre d'Exteriors francès expressava al seu Delegat Permanent el seu punt de vista favorable a acceptar les demandes sempre que no alteressin les bases institucionals del país: «j'estime que le problème posé par les récents revendications d'un certain nombre d'habitants des Vallées doit être résolu de manière à donner satisfaction à ces desiderata dans la plus large mesure possible, mais en sauvegardant les bases mêmes des institutions qui ont régi jusqu'à présent l'Andorre et qui peuvent seules lui permettre de conserver sa situation privilégiée.» I tot això perquè es creia que la posició del corrent encapçalat pels joves no s'havia situat en una posició antagònica dels Coprínceps: «ce groupement

¹¹³ J. M. Francès, *Focs de Bengala. Andorra, a l'ordre del dia*, “La Humanitat”, 18-VIII-1933.

¹¹⁴ CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes 1933-1937-1939, *Situation politique*, informe enviat pel Veguer Samalens al Delegat francès, 11-V-1933.

ne parait pas animé de dispositions hostiles au statut actuel de l'Andorre et aux pouvoirs des co-Princes.»¹¹⁵

I es feia per l'estat de rebel·lió en que s'estava acomodant el Consell General, sempre a parer del Veguer francès, que en un informe enviat el 14 de maig al Delegat Permanent a Perpinyà, al marge de criticar la fredor de les autoritats locals en la visita anterior d'aquest a les Valls (realitzada per a comunicar el nomenament del nou President de la República francesa i, per tant, Copríncep d'Andorra, Lebrun), afegia la necessària actuació o l'abandonament d'Andorra: «J'ai l'impression qu'une attitude ferme pourrait encore redresser une situation très compromise, mais pour avoir négligé d'agir en temps voulu, la France devait, sous peine de renoncer à la tutelle séculaire qu'elle exerce dans la minuscule Andorre, pour le bien de ses habitants actuellement terrorisés par un groupe de profiteurs et sans aucun profit pour nous-mêmes, envisager dans un avenir peut-être prochain une intervention énergique, ne risquerait-elle pas de jouer un rôle un peu ridicule, sans compter les complications toujours possibles.»¹¹⁶ Un punt de vista que restava compartit per la Mitra i que conduí als dos sobirans a preparar un decret de destitució del Consell i de constitució d'un de nou i provisional.¹¹⁷ Circumstància que s'hauria de possibilitar a través d'una sentència en aquest sentit d'un Tribunal de Corts dominat per les delegacions, ja que restava integrat pels dos Veguers i l'advocat català nomenat pels sobirans, Pere Casagran. Mentre això no es produïa, en la seva reunió del 29 de maig, era el Consell General el que intentava guanyar-se el suport popular aprovant de manera efectiva i després de moltes dilacions, la reforma electoral i la publicitat de les sessions (fins i tot encarregant una nova tribuna per als nous espectadors), dies després de que els comuns es pronunciessin en la mateixa direcció.¹¹⁸

¹¹⁵ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Confidentiel, carta del Ministre d'Afers Estrangers al Delegat Permanent francès. En aquella mateixa carta es recomanava que el Veguer francès Samalens entrés en contacte amb els "joves".

¹¹⁶ CADN, AVFA, Série Bayles Français, n. 490, 14-V-1933. Lebrun fou escollit President de la República el 10-V-1932.

¹¹⁷ Per a refermar l'acord de les dues delegacions, el 25-V-1933 es realitzava una reunió entre el Veguer francès i el seu adjunt i el Delegat Permanent Episcopal, en la que el Vicari general i Delegat de la Mitra, Dr. Fornesa refermà el que ja havia dit al diari "La Dépêche" (A. Coutet, *Un pays qui s'éveille. Que sera l'Andorre demain?*, 11-V-1933) expressant el compromís del Bisbe Guitart amb la reforma electoral (ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Suffrage Universel 1933, Janvier 1933 à Août 1933, Octobre 1933, informe enviat pel Veguer Samalens al Delegat Permanent francès, 26-V-1933).

¹¹⁸ Les autoritats de les sis parròquies andorranes es mostraven favorables a les reformes del sistema electoral. Les notes dirigides pels comuns al Consell General per a respondre la seva demanda cursada el 2-V-1933, seguien un patró molt similar encara que amb certes puntualitzacions especialment insistents en la qüestió de la residència a Andorra. És a dir, fent una indirecta referència a la negativa a un vot decisiu dels andorrans residents a Barcelona o França: *La Massana* (15-V-1933): «l'Hble. Comú de la Massana done lo dret de votar a tots els joves andorrans y majors d'edat, y per ser elegits visquin dintre

Una decisió que, tot i que sobrepassava les competències del Consell General responia, en part, a la petició que sobre la seva posició respecte al sufragi universal, li havia fet setmanes abans el Delegat Permanent francès. Per tant, les autoritats andorranes aprofitaven per a fer un gest popular i il·legal, ja que tornaven a saltar-se l'autoritat dels Coprínceps, alhora que complir la sol·licitud de Perpinyà amb la següent carta: «El Consell General ha acordat fer saber a V. S. que està conforme a que tots els homes andorranos majors d'edat puguin ésser electors i elegits, comensant a les pròximes eleccions, subjectantse interinament a la llei electoral vigent, sens perjudici de les modificacions que's faran en temps oportú.»¹¹⁹

Mentrestant s'anaven obrint d'altres escenaris polítics a les Valls. El dia 25 de maig els "Joves Andorranos" ara transformats en "Unió Andorrana" celebraven un míting al casino de Les Escaldes on hi assistien 150 persones. El manifest fundacional del grup esdevenia una confirmació que els efectes dels fets del 5 d'abril eren del tot irreversibles en tant que eren acceptats pel conjunt de les tendències polítiques del país. En un manifest signat per Manuel Cerqueda, Antoni Picart, Cinto Riberaygua, Manuel Cairat i Esteve Cirés, es feia èmfasi en la voluntat popular d'actuar en la gestió pública del govern andorrà i la necessitat d'establir una constitució que definís de manera clara la jerarquia i funcions institucionals andorranes. Un objectiu, el de modernitzar el país, per al qual es presentava Unió Andorrana sota el paraigües del reconeixement dels Coprínceps però amb una necessària delimitació de funcions. A més, de reivindicar-se

de les Valls y que tinguin la capacitat y arraigo corresponent.»; *Andorra la Vella* (15-V-1933): «aquest Hble. Comú li sembla en quant a sa part corresponguia, no hi ha inconvenient ningun en cedir als majors d'edat y propis andorranos, residents a les Valls, el dret de sufragi mediant n'obstant sian imposadas per qui corresponguia las restriccions al efecte necessarias a aquest particular en son dia oportú.» *Canillo* (21-V-1933): «La parroquia de Canillo ha otorgat apoyar el dret d'esser elector i elegit a tots els andorranos majors de edat i que tinguin un any i un dia de residencia dins de les Valls deventse atenix ademés en principi a la nova Reforma de 1866, solament modificar l'article que diu que tenen de ésser Caps de Casa i majors d'edat quedant en vigor la dita nova Reforma de 1866, fins que'l Molt Iltre. Consell General haigi fet una nova Constitució d'Andorra la que es prega se fasi lo mes prompte possible.»; *Ordino* (21-V-1933): «aquest Hble. Comú li sembla en quant a sa part corresponguia, no hi ha inconvenient ningun en cedir als majors d'edat i propis andorranos residents a les Valls, el dret de sufragi, mediant n'obstant sina imposadas per qui corresponguia las restriccions al efecte necessaries a aquest particular en son dia oportu.»; *St. Julià de Lòria* (21-V-1933): «lo Comú d'aquesta Parroquia acorde que no trova ningun inconvenient en cedir lo vot als individus que'l reclamen mediant seguin propis andorranos i resideixin lo menis un any i mitx en la Parroquia i tinguin l'edat competent, mitjansant no porti ningun perjudici al Comú ni a la Parroquia, i que sigui aixó amb acort de tots los Comuns de les demés Parroquies, com també amb la previa autorisació dels Iltres. Coprínceps.»; *Encamp* (28-V-1933): «referent a lo haber concedit el dret de ésser electors i elegits tots els joves andorranos majors d'edat, aquest Comú a V. S. vos deu comunicar: Que li sembla be lo disposat i acordat per lo M. I. Consell general mediant las restriccions fetas a qui correspongui ab equitat i justícia.» (ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Suffrage Universel 1933, Janvier 1933 à Août 1933, Octobre 1933).

¹¹⁹ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Suffrage Universel 1933, Janvier 1933 à Août 1933, Octobre 1933, 30-V-1933.

el sufragi universal (masculí), la regularització de la concessió de la ciutadania, una reorganització judicial i econòmica a base del turisme, entre d'altres.

ANDORRANS!

La data del 5 d'Abril marcarà en la història d'Andorra un punt de partida.

El moviment de la joventut ha portat conjuntament el redreçament de l'esperit patri i el desig de renovellament de les nostres institucions, desig que la gran premsa n'ha dit revolució. Una petita revolució si es vol. I revolució en aquest cas és quelcom més que una paraula. No és fa pas una revolució perquè les coses restin com ja eren. I el moviment de la joventut andorrana, tant comentat a fora, tant petit en si mateix, ha d'ésser gran en llurs conseqüències.

Cal no menysprear la primera empenta, i es arribada l'hora en que tot ciutadà conscient ha de actuar en la cosa pública, complint amb els seus deures i afrontant la responsabilitat de l'hora present.

La Nova Reforma i demés lleis vigents no obeeixen a les necessitats d'avui i ens han portat a l'estat de coses que tots lamèntem, s'han creat noves necessitats, i hi ha un abim apreciable entre l'Andorra d'ara i la de 1866. S'imposa amb tota urgència la construcció d'una nova Andorra que ofereixi horitzonts més dilatats i sigui motiu d'orgull per tots els andorrans. El procediment únic ha d'ésser l'estructuració d'una *nova constitució* que ens posi al nivell que ens mereixem. Més per això cal l'acció col·lectiva i disciplinada que ens uneixi a tots sota la mateixa senyera.

UNIÓ ANDORRANA ve a omplir aquest buit que és troba en la nostra vida pública, aquesta manca d'una força política organitzada que portant la veu del poble sigui l'instrument que endegui la prosperitat de la nostra volguda Andorra.

Anem ara a exposar amb tota la concisió possible *el nostre ideari*:

- a) Reconeixem l'autoritat dels Co-Prínceps i creiem suicida la política de volguer-ne prescindir, però, per tal d'evitar una repetició dels fets presents, estímem necessari que siguin determinades les seves atribucions com també les del Consell General i demés organismes públics de les Valls.
- b) Demanem la igualtat de tots els ciutadans davant la llei, amb sufragi universal actiu i passiu per a tot andorrà major d'edat resident a les Valls o que hi tingui interessos creats.
- c) Regulació del dret de nacionalització de l'estranger que porti diversos anys de residència a les Valls, renunciant sempre a la seva nacionalitat d'origen.
- d) Reorganització de la funció judicial.
- e) Creació d'una Economia Nacional, a base de l'organització del turisme, etc.
- f) Garantitzar el respecte a tota classe d'interessos legalment creats en el territori andorrà, tant nacionals com estrangers.
- g) Coodificació del dret andorrà amb adaptació al dels països més avançats.
- h) Declarar públics i de la propietat de les Valls els protocols notarials, doncs es incomprendible en els temps moderns que els títols justificatius de la propietat estiguin en poder de persona privada.
- i) Publicitat de les sessions del Consell General i dels Consells Comunalns.
- j) Organització de la Instrucció Pública, amb l'ensenyament tant primari com secundari a base de la llengua i elements del país.

Volem que la nostra actuació sigui completament diàfana, i per això treballarem a plena llum de cara al poble i per el poble, prescindint per complert de tot partidisme personal, en una paraula, procurarem desterrar per sempre el flagell del caciquisme tant propici a ensenyorir-se en un país petit com el nostre, com proves ben paleses en podem arxivar. I naturalment, això, sols pot obtenir-se procurant per tots els mitjants possibles el nivell cultural del nostre poble, puix que és llavors que serà apte a obrar per convenciment, no per coacció ni per rutina.

I per recollir òptims fruits, ajuntem-nos tots sota el mateix ideal fets els ulls solament en la prosperitat de la nostra terra volguda.

VISCA ANDORRA!

Manuel Cerqueda, Antoni Picart, Cinto Riberaygua, Manuel Cairat i Esteve Cirés.

Tots els andorrans, joves i vells, que sentin l'ideari nostre, són pregats d'assistir a la GRAN ASSEMBLEA que tindrà lloc dijous vinent dia 25 (Ascensió) a les 9 del matí a la sala d'espectacles del Casino Andorrà d'Escaldes, per l'organització de l'Unió Andorrana.

NOTA: Hi haurà cotxes per a puguer-se traslladar a Escaldes i per el retorn a l'hora del dinar a la casa llur. Per els de la Vall d'Ordino i la Massana haurà cotxes a les 8 i mitja al pont de St. Antoni. I per els demés pobles és procurat establir l'horari millor.

Manifest de la Unió Andorrana (CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes 1933-1937-1939).¹²⁰

¹²⁰ Poques setmanes abans, el 7-V-1933, es reunien els comitès de les parròquies de la Joventut andorrana formalitzant la creació d'un Comitè Nacional format per: Jacint Riveraigua, Manuel Cairat, Anton Picart, Manuel Cerqueda i Anton Cirés. Segons la nota apareguda a "La Nova Andorra", n. 10, maig 1933, les

Anteriorment, el 28 d'abril i després d'una reunió entre Samalens i el Veguer episcopal, Enric Llorens, s'havia acordat l'obertura de la sessió del Tribunal de Corts per al dia 26 de maig, posteriorment aplaçada fins al 6 de juny (presumiblement per les demandes del Consell General en aquest sentit).¹²¹ Una obertura del màxim òrgan judicial andorrà que hauria de deliberar sobre les actuacions del Consell que, segons el parer de les Delegacions Permanents, havien sobrepassat les respectives competències de cada institució. Una llista d'onze elements de polèmica que enumerava el Prefecte Taviani en carta al Quai d'Orsay pocs dies abans d'obrir-se les sessions: «a) Refus de présenter une sizaine au nouveau Viguiet pour la désignation du nouveau Bayle Français; b) Refus par le Conseil Général de reconnaître M. Carbonell en qualité de Viguiet Adjoint; c) naturalisation des sieurs Weilhemann et Maso [sic] en qualité de citoyens andorrans; d) Désignation comme délégué du Conseil Général auprès du Gouvernement espagnol du sieur Maso qui a été l'objet d'un décret d'expulsion du territoire des Vallées; e) Octroi de concessions accordées sans l'autorisation des Co-Princes (jeux, monopole d'importation la farine et de la vente de l'essence, privilège d'émission radiophonique accordé à Weilhemann [sic]; f) Expulsion du Dr. Nequit du Conseil Général, g) Interdiction aux médecins d'être candidats au Conseil Général; h) Délivrance de passeports par le Syndic Général au nom de la «Republique d'Andorre»; i) Délivrance de certificats d'origine dans des conditions irrégulières (melons et raisins en 1932); j) Non publicité des comptes des Communs (affaire Pirot); k) Ordre donné par le Syndic au Bayle et par le Bayle aux policiers de ne plus assister aux cours d'instruction de M. Larrieu.»¹²²

Una sèrie de conflictes entre les diferents instàncies de poder andorrà que, per part francesa, necessitaven d'una actuació ferma dels Coprínceps per a imposar de nou el

decisions que es prengueren eren les següents: «I. Que el comitè nacional es dirigeixi al Sr. Síndic, protestant de la forma amb que s'han celebrat fins ara les sessions públiques i demanant que aquestes es regeixin amb un reglament més pràctic. II. Que el comitè nacional envii al Consell General una súplica, com a ratificació de la presentada al Sr. Síndic per la S. A. de R. a B., demanant que es retiri a Andreu Massó el pasaport i per tant la nacionalitat andorrana, i tots els títols que ostenta. III. Que el comitè nacional demani als Prínceps vulguin indultar als Srs. Armegol i Pla de la pena de 3 i 5 anys respectius d'inhibició política, que els hi fou imposada per el Tribunal de Corts. IV. Que el comitè nacional, sol.licitant l'autorització necessària de les autoritats, redacti un programa i activi la formació d'un partit.»

¹²¹ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Destitution Conseil Général, 24-IV-1933 i 10-V-1933. Segons explicava el Veguer al Delegat Permanent francès en un informe datat l'11-V-1933, l'anunci de l'obertura del Tribunal de Corts havia provocat una gran alteració a Andorra. Per altra banda, aquell mateix text també explicava el rebuig dels dos veguers a la demanda del Consell General d'un nou aplaçament de l'obertura del Tribunal.

¹²² ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Destitution Conseil Général 1933, 24-V-1933.

respecte més absolut a les cosobiranies. Posició que havia estat consensuada amb el Copríncep episcopal en una reunió celebrada el dia 16 de juny al Palau de la Seu d'Urgell i de la qual Samalens informava a Taviani afegint-hi d'altres temes: «J'ai été aujourd'hui Samedi longuement reçu par l'Evêque d'Urgel qui se montre très satisfait de l'arrêt du Tribunal des Corts. Le Co-Prince est partisan de l'octroi à tout andorran du droits de votes a vingt cinq ans, de l'éligibilité à trente ou trente cinq ans; la question de la modification possible du régime successoral lequel est de droit catalan en même temps qu'andorran ne lui parait pas devoir susciter d'inquiétude.»¹²³

En aquesta direcció, des de París, el Ministre d'Afers Estrangers reclamava i donava per bona la posició intransigent a adoptar pel Tribunal de Corts: «je suis pleinement d'accord avec vous sur la nécessité pour les co-Princes de faire acte d'autorité en dénonçant solennellement les excès de pouvoir du Conseil général et en déclarant entachées de nullité les décisions que l'Assemblée a prises depuis quelque temps.»¹²⁴ Tot i que també manifestava el seu desacord amb que fos el Tribunal de Corts el que jutgés l'actitud política del Consell General. Segons el Ministre Paul-Boncour s'havia de trobar una altra fórmula per a que els Coprínceps descredites les actuacions de les autoritats andorranes que creien fora de lloc. I és que aquell Tribunal jutjava els delictes penals diferents, per tant, d'aquells desacords.¹²⁵ Una suggerència però, que no tindria cap mena d'efecte, essent el Tribunal de Corts el que acabaria per prendre la decisió sense dirigir-se a cap altra instància o fórmula jurídica. Fent-ho en les sessions que, tot i l'oposició del Consell, es celebrarien entre el 6 i el 10 de juny de 1933 i que desembocarien en una sentència destitutòria del govern andorrà.

D'aquesta manera, confirmant la intenció dels Coprínceps, el Tribunal de Corts decidia destituir el Consell General per diferents irregularitats en una sentència que deia el següent: «Resultant: Que per comunicacions de la Delegació Permanent de la Mitra d'Urgell de dates 8 d'octubre de mil nou-cents trenta-dos i 2 de juny del corrent es denuncia que, entre altres fets, el següent:

Que amb data 20 de maig de mil nou-cents trenta-un, la Sindicatura de les Valls, en nom del Consell General, aquest pretenia administrar les subvencions que pel

¹²³ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Destitution Conseil Général, 18-VI-1933.

¹²⁴ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Destitution Conseil Général, 31-V-1933.

¹²⁵ Cal recordar que en aquelles sessions del Tribunal de Corts es discutiren moltes més qüestions, al marge dels conflictes de competències entre el Consell General i els Coprínceps (veure ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Destitution Conseil General, carta del Veguer Samalens al Delegat Taviani, 11-VI-1933).

sosteniment de les Escoles de Sant Julià i Encamp rebia el Senyor Bisbe d'Urgell del Govern espanyol, i que per altra comunicació dirigida al Sr. Bisbe, amb data trenta-u d'Agost, del mateix any, el Consell General per conducte de la Sindicatura, manifesta que desconeix les Escoles Episcopals i afirma, que no permetrà a l'Andorra altres escoles que les públiques per ell autoritzades.

Que havent el Consell ordenat la clausura de l'Escola Episcopal de Sant Julià, la Delegació de la Mitra per ofici de 16 de Desembre de mil nou-cents trenta-un; declarà sospesa i revocada aquella ordre de clausura, a l'ordre de la qual contestà la Sindicatura en comunicació de 24 del propi mes de Desembre manifesten, que desconeix al titulat Mestre episcopal, per no existir tal càrrec en Andorra, i que mantindrà en tot moment i ocasió les seves genuïnes prerrogatives indeclinables, desobeint i menyspreuant l'ordre de clausura, dic, de suspensió de clausura de l'Escola de Sant Julià, acordada per la Delegació Permanent de la Mitra d'Urgell.

Resultant: Que amb data 25 de Setembre de mil nou-cents trenta-dos, el M. I. Consell General acordà separar de la Corporació al conseller N'Esteve Nequi Marquilló; que havent estat aquesta separació deixada en suspens per les Delegacions dels Senyors Coprínceps, i comunicada aqueixa suspensió al Consell General telegràficament per la Prefectura de Perpinyà, el Consell General, acordà no accedir a la suspensió acordada.

Resultant: Que tenint-se de proveir el càrrec de Notari Episcopal i havent-lo sol·licitat En Rossend Jordana Besolí, el Consell, s'oposà al seu nomenament, al·legant que no era andorrà a la negativa del qual, en virtut de recurs formulat per l'interessat a les Delegacions Permanents de la Mitra i el Copríncep francès, amb resolució de dates 20, i 23 de Gener d'enguany, declararen que En Rossend Jordana havia adquirit la nacionalitat andorrana, i estan en condicions de sol·licitar i exercir el càrrec de Notari dins el territori d'Andorra, a qual efecte fou nomenat tal amb data 4 de Febrer de l'any en curs, i que malgrat això, el Consell General i en el seu nom l'Il·lustre Sr. Síndic amb data 4 de Març darrer, contestà negant-se a reconèixer com a Notari Episcopal de les valls al repetit Rossend Jordana Besolí, veï de Sant Julià i en la mateixa data el mateix Síndic posa, un comunicat al Sr. Jordana, manant-li que s'abstingués d'autoritzar cap contracte sota la més estricta responsabilitat, que reiterada l'ordre al Síndic en data 8 de Març, aquest la retornarà sense cap classe d'explicació; com un menyspreu a l'autoritat de la Delegació del Copríncep d'Urgell.

Resultant: Que havent el M. I. Consell General, concedit una autorització a la Societat Broom-Sindicat, referent a l'establiment en Andorra la Vella d'una Agència d'Apostes

mútues amb emissió de tickets per les curses de cavalls, i havent aquesta autorització esta anul·lada per les Delegacions dels Ilms. Srs. Coprínceps, el M. I. Consell General en una exposició feta de data 20 de Maig de mil nou cents trenta-u, protestant de l'anul·lació de l'autorització al Broon-Sindicat, fent una sèrie de comentaris irònics i irrespectuosos.

Resultant: Que el Consell General nomenà a N'Andreu Massó López, Delegat del Consell General prop del Govern espanyol, prescindint dels Ems. Coprínceps, el que constitueix un greuge a aquestos, únics que representen Andorra en el Concert Internacional.

Resultant: Que acordada la comparecència per davant d'aquest Tribunal dels M. I. Síndic Primer i Segon, per informar i declarar respecte totes les qüestions detallades en els resultants anteriors, aquestos, en sa declaració prestada en el dia d'ahir, manifestaren de ser certs, tots els estrets i contingut de les comunicacions a que fan referència els expressats resultants.

Resultant: Que posada en coneixement la Sindicatura la necessitat de que se celebren les sessions del Tribunal de Corts, en els dies 6 i següents de l'actual mes, el M. I. Síndic General amb data trenta de Maig últim, contestà, que el Consell General estava conforme en la celebració de tals sessions, sempre que es despatxin els assumptes de tota urgència i sota apercibiment de que en el successiu es celebren les sessions dintre del temps reglamentari.

Considerant: Que segons la proposició del Politar, vigent a Andorra, el M. I. Tribunal de Corts és competent per conèixer de les extralimitacions del M. I. Consell General, en el cas de que tot el cos del Consell delinqua.

Considerant: Que la resistència oposada pel M. I. Consell General a complir les ordres que se li han donat i consten detallades en els resultants anteriors, desacaten les resolucions de les Delegacions dels Il·lustríssims Co-prínceps, constitueix un estat latent de rebel·lió, que no pot tolerar-se i menys tractant-se de dit Consell, que com a representant de l'autoritat, és el primer que ha de donar l'exemple de sostenir el principi d'autoritat, acatant i complint les resolucions dels Excms. Co-prínceps, suprema expressió de la soberania de les Valls.

Considerant: Que els dos M. I. Srs. Síndics com a executors i representant del M. I. Consell General, tenen obligació de procurar que els acords d'aquella assemblea no sien portats a la pràctica sospenen llur aplicació, sempre que ella signifiquia un descat o rebel·lió, a les ordres i resolucions de les Delegacions Permanents dels Excms. Senyors

Co-prínceps, i en aquest sentit s'ha d'estimar que la Sindicatura té més responsabilitat, que els demés Consellers, en l'execució dels acords del repetit Consell General.

Considerant: Que l'ofici de trenta de Maig, accedint a la celebració de les sessions del M. I. Tribunal de Corts amb les restriccions en ell fixades, constitueix una coacció al Tribunal, puig que la justícia s'ha d'administrar amb serenitat i no amb urgència, i que pertany als Veguers i no al Consell General, el senyalar la oportunitat i la urgència dels cassos greus que facin necessari la reunió de Corts.

Vistos els Usos, Costums, Privilegis i lleis, vigents a les Valls i aplicables a la qüestió.

El M. I. Tribunal de Corts, falla

Que deu declarar i declara, que procedeix la destitució del M. I. Consell General de les Valls, la que serà portada a efecte, dintre del terme que senyalaran les Delegacions dels Excms. Co-prínceps, els que convocaran les corresponents eleccions en el temps que estimin necessari, per la substitució dels Consellers actuals. Atesa la major responsabilitat dels Srs. Síndics, En Roc Pallarès i N'Agustí Coma, s'imposa a aquesta, la pena de inhabilitació durant un any, per a desempenyar càrrecs públics.

Aixís ho pronuncia, mana, i firma dit Il.lustre Tribunal de Corts. Hi ha les firmes dels M. I. Srs. Veguers, episcopal i francès, Don Enric de Llorens i Don Enric Samalens, i del Magnífic Jutge Delegat d'Apel·lacions, En Pere Casagran. Hi ha un segell en tinta que diu: Tribunal de Corts. Andorra.

Diligència.- En la vila d'Andorra als 24 dies del mes de juny de 1933. Notificada en aquesta data, la precedent Sentència als M. I. Srs. Síndics de les Valls per lectura íntegra que de la mateixa els he fet jo l'infrascrit Notari i Secretari, en presència dels Hbles. Sr.s Batlles que sotscriuen; han manifestat que hi protestaven interinament a l'execució de la Sentència a ells notificada i a l'ensem que demanaven als Hbles. Srs. Batlles els fos lliurada còpia de la mateixa.»¹²⁶

Amb aquesta sentència es destituïa el Consell General escollit el 1932 i s'obria una nova etapa en l'enfrontament entre els Coprínceps i les autoritats andorranes. Una sentència que, tot i que no es posicionava contra la reforma electoral, provocava la protesta de diferents sectors de la societat andorrana, especialment dels ciutadans de les Valls residents a la ciutat de Barcelona. D'entre els diferents grups que composaven

¹²⁶ A. Morell, *52 dies d'ocupació (agost-octubre 1933) a Andorra*, Lleida, Pagès Editors, 2008, ps. 271-272. La destitució era difosa per la premsa bastants dies després, per exemple, "L'Express du Midi" ho feia el 10-VII-1933 assenyalant que els representants de dues parròquies proposaven el trencament total amb els coprínceps, alhora que es suggeria demanar ajuda a la Societat de Nacions si els cosobirans pretenien aplicar la sentència.

aquesta colònia a la capital catalana destacava la publicació “Acció Andorrana”, portaveu de l’Agrupació Democràtica Republicana Pro-Andorra, que en el segon número de la seva revista (apareguda poc abans) blasmava la sentència acusant els Coprínceps de dèspotes i, de manera indirecta a la joventut andorrana qualificada de col·laboradora necessària: «No creiem necessari reproduir el text de la sentència pronunciada pel Tribunal de Corts. De tothom és prou coneguda. Es coneix a París, Madrid i fins a Ginebra. Andorrans! [...] Una tàctica estúpida completament contrarevolucionària emprada pels “Judas” de la pàtria i recolzada inconscientment per una part de la joventut andorrana, ha fet possible aquest moment tant difícil de la història d’Andorra. [...] Calia però, escalar el poder, fos como fos per tal de pasturar, i poder així apuntalar els Prínceps, uns poders ancestrals prescrits a tot arreu i a Andorra ja prou corcats, per la corrent universal de vents renovadors. Uns prínceps, que depassant d’una manera brutal el límit del llur poder moderador, escarnint i violant el dret consuetudinari d’Andorra, han arribat a pronunciar una sentència antinatural i arbitrària que pretén la destitució del M. I. Consell General Únic i legal Govern constituït d’Andorra.»¹²⁷ Una crítica publicada des d’una doble vessant, en part real i en part manipulada, ja que si era cert com s’argumentava que aquell era un Consell escollit pel poble; no era molt conseqüent el defensar uns suposats principis democràtics i, alhora, fer-ho en defensa d’unes autoritats que s’havien distingit per la seva oposició a les reformes electorals i institucionals democratitzadores. Tanmateix, era també cert que, en teoria, les demandes dels sectors joves havien estat acceptades (a la força) i havien d’ésser aplicades en un termini de temps molt reduït, per part d’aquell Consell. Una sentència però que ni el Consell ni els Comuns no pensaven acatar ni complir. En aquest sentit, el 9 de juliol el Comú de la Parròquia de La Massana feia públic una nota en què negava validesa al decret de destitució: «Reunits l’Honorable Comú i vehins de la mateixa, s’ha donat lectura d’una Sentència dictada pel M. I. Tribunal de Corts contra el Consell General, a instància de la Mitra d’Urgell, en la què es declara la destitució del Consell de la Vall i a més, que per formar el nou Consell es convocarà eleccions quant les dues Delegacions ho determinaran. En aquesta reunió s’ha acordat per unanimitat de tots, protestar a la dita Sentència pronunciada, per quant atempta contra els drets i Costums d’Andorra.»¹²⁸ En la mateixa data i en una direcció idèntica, el comú del quart

¹²⁷ *Una revifalla del feudalisme a Andorra*, “Acció Andorrana”, Barcelona, n. 2, agost 1933.

¹²⁸ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Evénements de 1866 et de 1933, acord enviat al Consell General, 9-VII-1933.

d'Escaldes-Engordany acordava: «Reunits el poble en la Casa del Quart a fi de ser-li comunicada la Senetència del M. I. Tribunal de Corts, referent a la destitució del M. I. Consell General s'acorda:

I.- Que en quant a dita Sentència, com que seria sentar un mal precedent, de cap manera la podem acceptar.

II.- Que resultant d'aquest assumpte, s'està en males relacions amb els Coprínceps i, considerant que pot haver-hi culpa per ambdues parts, seria necessari i convenient transigir en lo possible, de manera que tots quedessin en el seu lloc.»¹²⁹

Davant de la desobediència manifesta del Consell General destituït pel Tribunal de Corts i de les autoritats comunals, el 21 de juny trobem el primer redactat del decret de reforma electoral redactat pels Coprínceps que havia de precedir al de destitució, però que encara no era el redactat definitiu que no es coneixeria fins a l'agost. Un decret elaborat per la part francesa però que era acceptada per la Mitra que el creia necessari: «El creiem molt oportú com a preparació de la delicada reforma electoral en projecte, i al propi temps per a donar solució a la situació creada per la destitució de l'actual Consell en mèrits de la sentència del Tribunal de Corts de sis del corrent. Però entenem que aquest Decret ha de completar-se amb l'altre projecte que també acompanyem relatiu a la designació dels membres del Consell Provisional que haurà de fer-se càrrec de l'Administració en el mateix moment que cessi el Consell destituït pel Tribunal de Corts.»¹³⁰

El document deia: «Els infrascrits Delegats Permanents del Principat d'Andorra. En nom i representació dels Srs. Co-Prínceps, l'Excim. Sr. Bisbe d'Urgell i l'Excim. Sr. President de la República de França, moguts del noble afany de satisfer les aspiracions legítimes del poble andorrà en tot allò que fa referència a l'elecció dels seus representants, i amb l'intent de restablir, al propi temps, el degut ordre en l'administració del país, guiats per l'esperit tutelar de benevolència i cordialitat, consagrat per la tradició secular, en us de nostres atribucions, venim a decretar i decretem

Article 1er. Tant bon punt hagin sigut determinats els extrems de la projectada modificació de la llei electoral, assumpte delicat i de la major importància, seràn

¹²⁹ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Evénements de 1866 et de 1933, acord enviat al Consell General, 9-VII-1933.

¹³⁰ CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes 1933-1937-1939, 21-VI-1933. La traducció catalana l'extrec d'A. Morell, *52 dies d'ocupació) agost-octubre 1933 a Andorra*, Lleida, Pagès Editors, 2008, p. 293. L'autor, però, no ens indica si la traducció és seva o és directament d'un document en català d'algun arxiu no referenciat.

convocades eleccions que's celebraran pel sistema de sufragi universal, el dia previament assenyalat per ambdues Delegacions Permanents, procedint-se a la substitució definitiva dels Consellers Generals destituïts per la sentència donada, el dia 10 del mes actual pel Tribunal de Corts.

Article 2on. Interinament actuarà un Consell provisional, constituït per dos representants de cada parròquia, nomenats per les Delegacions. Els membres d'aquest Consell procediran a l'elecció dels Síndics.

Article 3er. A partir de la publicació del present Decret:

Primer: les sessions que celebri el Consell General o el Provisional a la Casa de la Vall tindran el caràcter de públiques.

Segon: Tots els andorrans de mes de 25 [anys] d'edat podran presenciar les referides sessions, en tant que ho permeti la capacitat de la sala a on aquelles es celebrin, la qual, com a mínim, deurà tenir cabuda per a dotze persones assistents.

Tercer: Dos dies abans de la celebració de cada una de les sessions, serà fixada a la porta de la Casa de la Vall, la corresponent "ordre del dia" amb expressió dels afers sotmesos a la deliberació del Consell.

Quart: Es portarà en deguda forma el Llibre d'Actes del Consell de la Vall, fent-hi constar si els acords son per unanimitat o per majoria, i, en aquest segon cas, expressar els noms dels qui estan en contra, si aixís ho volen els interessats. Les sessions començaran amb la lectura de l'acta anterior. Un extracte d'ella, amb expressió detallada dels acords, serà fixat a la porta de la Casa de la Vall, dintre els dos dies següents a la celebració de la sessió, on deurà permanèixer per espai de vuit dies.

Quint: Seran considerats sense cap valor tots aquells acords o resolucions preses pel Consell, que no es subjectin a les condicions primera i quarta de l'article precedent, i particularment si no constan en el Llibre d'Actes del Consell de la Vall.»¹³¹

¹³¹ CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes 1933-1937-1939, 21-VI-1933. A finals del mes de maig de 1933 el Ministeri d'Afers Estrangers francès havia ordenat a la seva Comissió d'Afers Andorrans que estudiés la viabilitat de les reformes electorals andorranes. El 14-VII-1933 la Comissió donava el vist-i-plau als dos decrets, reforma electoral i destitució, però afegia que calia afegir un cinquè punt que posposés per a més endavant la definició del pressupost del Consell general (CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes 1933-1937-1939, *Réforme électorale en Andorre et désignation d'un Conseil provisoire*, carta de la Direcció d'Afers Polítics i Comercials al Delegat Permanent francès).

Principat d'Andorra

Delegacions Permanents de Mr. el President de la República Francesa i de la Mitra d'Urgell.

DECRET

Nos els Delegats Permanents dels Excms. Senyors Co-prínceps de les Valls d'Andorra; En nom i representació d'ambdós Co-Prínceps, moguts del noble afany de satisfer les aspiracions legítimes del poble andorrà, en tot allò que fa referència a la designació dels seus representants, i amb l'intent de restablir, al propi temps, el degut ordre en l'administració del país, guiats per l'esperit tutelar de benevolença i cordialitat, consagrat per la tradició de tants de segles, en ús de les nostres atribucions, venim a decretar i

DECRETEM

Article 1.er El règim electoral serà modificat i establert amb més ampla base que no ho era fins avui. Així que hauran sigut acordats els extrems d'aquesta reforma, en afer tan delicat i de tanta importància, es faran les eleccions el dia fixat per ambdúes Delegacions Permanents, a l'objecte de substituir definitivament els Consellers Generals destituïts per la sentència donada el deu de Juny darrer, pel Molt Il·ltre. Tribunal de Corts de les Valls.

Article 2.^{on} Funcionará mentrestant, un Consell provisional, constituït per dos representants de cada parròquia, nomenats per ambdúes Delegacions. Els membres d'aquest Consell procediran a la elecció de Síndics provisionals.

Article 3.er A partir de la publicació del present Decret:

1) Les sessions que celebrarà el Consell General o el Consell provisional, a la «Casa de la Vall» seran públiques.

2) Tot andorrà, de més de 25 anys d'edat, podrà assistir a dites sessions, en tant que ho permeti la capacitat de la sala, on aquelles es celebrin, la qual tindrà, al menys, dotze plaçes reservades a aquest objecte.

3) Dos dies abans de l'obertura de cada sessió es fixarà a la porta exterior de la «Casa de la Vall», la corresponent ordre del dia, en la qual constaran els assumptes sotmesos a la deliberació del Consell.

4) L'oportú «Llibre d'Actes del Consell de la Vall» serà portat en deguda forma, i deurà ésser presentat als Veguers sempre que ho demanin. Constarà en ell si els acords han sigut presos per unanimitat o, solzament, per majoria, i, en aquest segon cas, hom farà constar els noms dels qui hagin votat en contra, sempre que aquests hagin manifestat voler-ho així.

Les sessions començaran per la lectura de l'acta de la sessió anterior.

Un extracte de l'acta de la sessió, amb expressió detallada dels acords, serà fixat a la porta de la «Casa de la Vall», dintre els dos dies següents d'haver-se celebrat la sessió, on restarà fixat per espai de vuit dies.

Article 4.er La no observança de qualsevulla de les prescripcions ressenyades en l'article precedent, implicarà de ple dret la nul·litat dels acords presos.

Article 5.^{on} Un decret ulterior formularà les condicions d'establiment i d'execució d'un pressupost regular dels ingressos i despeses de les Valls.

Perpinyà, 17 de Juliol de 1933.—El Delegat Permanent de Mr. el President de la República Francesa, =Thaviani.—La Seu d'Urgell, El Delegat Permanent de la Mitra d'Urgell, =Ricard Fornesa.

Decret de les Delegacions Permanents del 17-VII-1933.

Per tant, amb aquest projecte les delegacions permanents no concretaven les condicions amb les que es farien les futures eleccions, però es confirmava la intenció de procedir a complir les principals demandes, si no totes, dels “joves” andorrans. Fet que desmentia qualsevol argumentació tendent a adjudicar als Coprínceps una inexistente oposició a la reforma electoral. Tanmateix, encara mancava la destitució efectiva del Consell i la designació dels que havien de desenvolupar les tasques d'interinatge de la representativitat política fins als comicis que normalitzessin la situació. Un decret que seria signat el 18 de juliol de 1933 i en el qual es podia llegir el següent edicte: «Les Delegacions Permanents d'ambdós Coprínceps de les Valls d'Andorra; En execució de l'article segon del Decret 17 del mes actual, han acordat decretar i decreten

I- Queda constituït un Consell provisional integrat per les persones a baix designades, en concepte de representants de cadascuna de les parroquies:

Andorra la Vella: D. Amadeu Rossell, D. Joan Pla (Prat d'Escaldes)

Canillo: D. Josep Areny (a) Calvó, D. Jaume Bonell (a) Ricart

Encamp: D. Pere Torres (a) Cauba, D. Anton Palmitjavila (Ricart)

La Massana: D. Anton Armengol (a) Areny d'Era, D. Francisco Gabriel

Ordino: D. Anton Torres, D. Bonaventura Coma

Sant Julià de Lòria: D. Joan Canturri, D. Agustí Marfany

II- El Consell Provisional tindrà les mateixes atribucions que el Consell General, i deurà, en particular, complir les disposicions contingudes en el Decret esmentat del 17 del mes corrent.

a) Procedirà, a la data que fixaran ambdues Delegacions, a la convocatòria de les eleccions del nou Consell General.

b) Els Consellers nomenats en virtut del present Decret, es constituïran immediatament en Consell. Els donarà possessió de llurs càrrecs el M. Iltre. Veguer designat a aquest efecte per les Delegacions.»¹³²

Un cop aquest decret nomenava un nou govern provisional per a les Valls d'Andorra, les legalitats o, si més no, les posicions polítiques restaven del tot enfrontades. Per una banda, els Coprínceps tenien un executiu propi que s'havia nomenat, suposadament, amb el beneplàcit dels noms que hi figuraven. Mentre que per la seva part, el Consell destituït liderat per Roc Pallarès no semblava estar disposat a abandonar els seus càrrecs. Un xoc de trens que semblava inevitable i que caldria resoldre d'alguna manera. Un atzucac en el que el primer en moure fitxa era Pallarès i el Consell destituït. Mentre el Copríncep francès acceptava tots els suggeriments de la Mitra pel que feia els dos decrets, la primera reacció del Consell General davant de la sentència de destitució i de substitució era radical i subversiva envers l'autoritat dels Cosobirans, en tant que es negava a complir-la situant-se en posició de rebel·lia manifesta.¹³³

¹³² CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes 1933-1937-1939, 18-VII-1933. En un altre esborrany redactat per la Mitra d'Urgell es podien trobar alguns noms diferents (en cursiva els canvis nominals respecte a l'altre document): Canillo: Josep Areny (Calvó) i Jaume Bonell (Hostet); Encamp: *Anton Picart* (metge) i *Benito Mas* (hostaler); Ordino: Bonaventura Coma i Anton Torres (Pal de la Cortinada); La Massana: Anton Armengol (Areny) i Francisco Gabriel (Sastre); Sant Julià de Lòria: *Clemens Travasset* (Boulangier) i Joan Canturri Pallarés (ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Destitution Conseil General, sense data). Per altra banda, cal dir que en cap document queda del tot clarificat si els designats per al Consell General provisional estaven corrent d'aquest nomenament.

¹³³ CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes 1933-1937-1939, carta del Veguer al Bisbe d'Urgell del 19-VII-1933.

Segons el document aprovat pel Consell el 25 de juliol: «Per acord d'una Junta de la majoria de l'Il.lustre Consell General s'ha acordat no respectar la sentència de destitució dels Il.lustres Srs. Síndics i Consell General. Ordenant que tota persona que conspiri o faci coacció en contra serà castigada rigorosament. Totes les autoritats de les Valls reconegudes per l'Il.lustre Consell General des d'aquest moment queden obligades a detenir a qualsevol persona que contravingui les citades disposicions com també no obeir altra autoritat que no emani de l'Il.lustre Consell General.»¹³⁴

Tot i això, oficialment aquell dia encara no s'havia procedit a informar al Consell General dels dos decrets en tant que el delegat episcopal, Dr. Fornesa, tenia diferents problemes amb la traducció al català del decret i la seva impressió. Un fet que enutjava al Veguer francès que, però, no deixava de manifestar a Fornesa la satisfacció de París davant de l'actuació conjunta dels dos Coprínceps: «Je n'ai pas manque de prier M. Fornesa de transmettre à Mgr. Guitart le témoignage de la satisfaction avec laquelle le Co-Prince Français a constaté l'unité de vues qui s'est manifestée sur les mesures à prendre dans les circonstances créées en Andorre par les récents événements.»¹³⁵ Una notificació oficial que es procedia a efectuar amb lentitud pels problemes materials de la Mitra i que, per tant, es realitzava amb posterioritat a la decisió del Consell General del 25 d'aquell mes en el sentit de desobeir “oficialment” la sentència del Tribunal de Corts.

Desobediència que, com era d'esperar, havia d'anar acompanyada de la no acceptació de cap comunicació dels batlles en el sentit d'executar la sentència, alhora que de l'exigència de la seva fidelitat al Consell: «En vista de les comunicacions rebudes per l'Honorable Senyor Batlle Episcopal en data del vint-i-cinc del corrent, referent a l'execució d'una sentència de data 10 de juny del prop-passat que fou notificada als M. I. Srs. Síndics, en la que s'ordena la destitució del M. I. Consell General, se us ordena que per acord d'una majoria del mateix, que, Queda vostè sospès de tota classe d'acció i actuació que es refereixi a l'esmentada sentència, i igualment a les disposicions donades per les Delegacions i Iltres. Veguers pel mateix efecte. També se us ordena, que al propi temps, que a la menor agitació contrària al Consell i demás autoritats, siguin detinguts

¹³⁴ *Notes d'Andorra*, “Alt Urgell”, 30-VII-1933. Aquest mateix text es pot trobar a ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Destitution Conseil General, 26-VII-1933. També a ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Evénements de 1866 et de 1933, 25-VII-1933.

¹³⁵ CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes 1933-1937-1939, 24-VII-1933.

els pertorbadors de l'ordre, donant-ne immediatament coneixement a aquesta Sindicatura sota tota mena de responsabilitat, acusant rebut del present comunicat.»¹³⁶

Fet que havia concedit avantatge al Consell rebel, que ara era qui prenia la iniciativa a l'espera de la posició dels Coprínceps i llurs delegats. Davant de tot això el Veguer francès escrivia al Síndic recordant-li la il·legalitat de l'ordre rebuda: «En contestació a la vostra lletra sense data, que m'ha sigut entregada aquest matí, dec dir-vos que voldria conèixer la costum que permet a l'Il·lustre Sr. Síndic de donar ordres a un Veguer, reservant-me en quant a les conseqüències que pot portar-vos la vostra gestió.»¹³⁷ Alhora, que també es dirigia al Delegat Permanent a Perpinyà per a informar-lo de la situació i per afirmar que el millor era esperar el curs dels esdeveniments: «Pour ma part je crois devoir m'abstenir de toute action, et attendre avec calme les événements. Je me rendrai samedi, à la Casa de la Vall. La décision promulguée par le Syndic est sans nul doute illégale: mais les dirigeants parlent d'audace vis à vis d'une population qui lui fut en grande partie hostile, mais qui est apeurée et sans ressort.»¹³⁸

Precisament seguint el curs d'aquests esdeveniments, el 29 de juliol i després de desobeir al Tribunal de Corts i als dos Coprínceps, el Consell General de les Valls d'Andorra convocava una assemblea popular magna com a acte de força i reafirmació de la seva posició. Una reunió que s'havia de celebrar a les deu del matí del 29, el mateix dia que els Veguers havien ordenat l'acte de formació del nou Consell General nomenat per decret dels Coprínceps i per al qual havien sol·licitat la protecció de la policia andorrana.¹³⁹ Un intent d'executar els decret de la Mitra i París que no es podien arribar a portar a terme per l'oposició del Consell destituït, d'una manifestació d'uns

¹³⁶ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Evénements de 1866 et de 1933, carta del Síndic General al Batlle Francés, 25-VII-1933. Aquest document no és original sinó que es tracta d'una versió transcrita als anys setanta o vuitanta i, segurament, corregida ortogràficament.

¹³⁷ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Evénements de 1866 et de 1933, carta del Veguer Samalens al Síndic General, 26-VII-1933.

¹³⁸ CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes 1933-1937-1939, 27-VII-1933. En una mateixa direcció veure el telegrama següent: «Syndic Général a publié hier matin un edit déclarant qu'une Commission de la majorité du Conseil Général des Vallées n'avait pas reconnu la sentence et a invité les consuls et les Bayles épiscopal et Bayle français à ne reconnaître que son autorité. Il m'a envoyé un ordre m'interdisant de faire la moindre notification relative à la publication des décrets. Les nouveaux conseillers sont convoqués pour samedi matin. Je vous ai envoyé ce matin une lettre détaillée.» (ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Destitution Conseil Général, 27-VII-1933).

¹³⁹ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Destitution Conseil General, carta del Veguer francès al cap de la Policia Andorrana, Secundino Tomàs, 28-VII-1933. La resposta del cap de Policia era la d'avisar Samalens de la coincidència de les dues reunions.

cent-cinquanta andorrans i pel cap de policia de les Valls.¹⁴⁰ Circumstància que Samalens ja havia intentat evitar aquell mateix dia amb una carta dirigida al Síndic, Roc Pallarés, cominant-lo a no reincidir en la desobediència als Coprínceps: «Tinc notícia de que el M. I. Consell General, quals poders expiraran, està convocat per tenir reunió demà, les decisions de la qual seran ilegals. Per l'interés de l'ordre i la pau, considero que és el meu deure de cridar seriosament l'atenció de tots, sobre el dany que pot ocasionar-vos al país aquest manament a les decisions dels Co-prínceps i del M. I. Tribunal de Corts, l'acció tutelar dels quals ha vingut essent durant llargs segles la millor garantia de la pau i de la tranquil·litat de les Valls.» I encara afegia: «Aquesta actitud, esdevé més lamentable encara, des que els Co-prínceps pel decret donat en llur representació el 17 de juliol, han iniciat, responent als desigs del poble, unes reformes destinades a posar les institucions seculares i tradicionals de les Valls en harmonia amb el progrés democràtic dels pobles veïns. Es per demés que jo afegeixi que aquesta actitud importa greument la responsabilitat de tots aquells que la fan seva.»¹⁴¹

Mentrestant, i després de reunir-se el Consell General, es procedia a celebrar una Assemblea popular, de la qual en sortiria un document que situava Andorra, si més no les seves autoritats i la majoria de la seva població, en una posició antagònica a la dels seus dos Cosobirans. Els punts acordats deien: «Reunit el poble andorrà en assemblea general, convocada pel M. I. Consell General amb assistència del poble i de totes les autoritats andorranes ha acordat el següent:

1r. No acceptar la Sentència del M. I. Tribunal de Corts i la pretesa constitució d'un nou Consell nomenat pels M. I. Srs. Delegats per ésser això únicament de la competència i atribucions de les autoritats i Poble Andorrà.

2n. Ordenar als Hables. Cònsols i Comuns de fixar les llistes electorals al públic per tot el dia deu d'Agost pròxim vinent, incluint-hi tots els andorrans majors d'edat.

3r. Expirat aquest terme es reunirà el Consell General per examinar o resoldre les peticions que es facin sobre les llistes electorals i es fixarà a la brevetat possible, el dia que es deuran celebrar eleccions per a renovació de tots els membres del Consell General i

¹⁴⁰ CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes 1933-1937-1939, *Andorre. Destitution du Conseil Général*, 1-VIII-1933, carta del Delegat francès al Ministre d'Afers Estrangers.

¹⁴¹ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Evénements de 1866 et de 1933, carta del Veguer Francès al Síndic General, 29-VII-1933 (Document no original i, segurament, traduït del francès).

Darrer. Qualsevol andorrà que s'oposi activament a aquestes llegendades aspiracions del poble andorrà se'l considerarà traïdor a la Pàtria. Per acord de les autoritats i Poble.»¹⁴²

Una reunió que acabaria reafirmant la posició de desobediència, però després de la qual el Consell intentà un acostament als Veguers per a pactar una sortida de compromís al conflicte. D'aquesta manera, segons explicava en el seu informe el Veguer francès, després de que la immensa majoria del poble donés el seu suport a la continuïtat del Consell destituït, i remarcant la presència a la reunió del suís Weilmann en condició d'advocat:¹⁴³ «Vers quatorze heures, les deux Consuls d'Encamp se présentaient au restaurant où M. Samalens était en train de déjeuner et lui exprimaient le désir d'avoir vers 17 Heures, un entretien avec les Viguiers à la Maison des Vallées, en présence de

¹⁴² AMAE, n. 829, R. 1316, Exp. 9. Aquesta nota era publicada, entre d'altres, per "La Publicitat" (*La situació a Andorra*) de Barcelona, portaveu d'Acció Catalana, el 12-VIII-1933 i per "Le Figaro" de París, *La situation a Andorre*, 14-VIII-1933. Alguns dirais europeus però, ja publicaven la notícia de la destitució del Consell aquell mateix primer d'agost però amb certes impresions que apuntaven a la signatura d'aprovació del sufragi universal per part dels dos Coprínceps i al jurament del càrrec del Consell provisional: «Qualche mese fa la gioventù di Andorra aveva iniziato un movimento insurrezionale contro il Consiglio generale della Repubblica al quale si rimproverava di lasciare il paese nelle mani di gruppi intemazionali. I giovani chiedevano fra altro l'introduzione del suffragio universale. Il Consiglio, dopo lunga resistenza emanava un decreto firmato dal presidente della repubblica e dal vescovo Urgel. Il decreto dà completa soddisfazione al movimento insurrezionale. Il Consiglio generale è stato sciolto e venne costituito un governo provvisorio che ha già prestato giuramento.» (*Una rivolta in Andorra*, "Libera Stampa", Lugano -Suïssa-, 1-VIII-1933).

¹⁴³ Segons afirmava la publicació andorrana de Barcelona, "Acció Andorrana" (*Un exemple de patriotisme digne d'imitar*, n. 2, agost 1933), el ciutadà suís i andorrà en condició d'honorari viatjà a Andorra tant bon punt tingué coneixement de la sentència destitutòria del Tribunal de Corts: «Sabem que el Senyor Weilmann, ha donat una prova del seu amor a Andorra, puix además de posar a contribució de la minoritat andorrana la seva influència internacional, quan s'assabentà de que es considerava imminent la destitució del M. I. Consell, es desplaçà ràpidament a Andorra, i es posà al seu costat d'una manera espontània i incondicional. Senyor Weilmann: els patriotes andorrans us restem molt agraïts i, voldríem saber imitar el vostre exemple i ara ens preguntem: ¿perquè la República més petita del món, no podria tenir com la més gran, el seu "Lafayette"?» Per altra banda, també s'incorporava una lloança a la muller de l'ex-Veguer francès mort poc abans, Charles Romeu: «Madame de Romeu que fou durant 30 anys secretaria de l'enyorat Veguer M. Romeu, al tenir coneixement del que es tramava a Perpignan, puix no era cap secret que els "bisbistes" anaven sovint a la Prefectura a embarniçar saliva les sabates del Prefet, es traslladà a Andorra per tal de preparar el Consell i encoratjar-lo. Madame de Romeu: nosaltres que estimem a tots els que estimen Andorra, us agraïm de tot cor la vostra protecció.» Aquests dos comentaris despertaren l'interès del Veguer Samalens que enviava una traducció francesa al Prefecte Taviani (CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes 1933-1937-1939, 12-VIII-1933). A l'arxiu de la Delegació Francesa trobem una carta o manifest signat per la vídua de Romeu a Prada de Conflent l'1-VII-1933, que diu : «Permettre aux Princes de destituer le Conseil des Vallées c'est créer un précédent bien dangereux! Vous ne le voyez donc pas? Vous faites de la mauvais besogne en continuant la politique de Don Pepe. Si celui qui a sacrifié sa vie à votre bien-aimé pays, était là il vous dirait de même. Gardez votre indépendance ne vous livrez pas pieds et poings liés. Que les bons Andorrans s'unissent pour se défendre au lieu de se diviser et vendre leur pays au plus offrant. Je suis rentrée navrée de voir le désordre qui règne parmi vous pour des questions de personnes et sans que nul d'entre vous ne songe à la vie de la nation. Vous étés des fous criminels qui détruisez de vos propres mains votre patrimoine en le laissant accaparer par les premiers venus. Vous pouvez m'objecter que vous ne m'avez pas demandé mon opinion, je vous la donne quand même, et, je suis sure, cela faisant, de vous donner celle du pauvre mort qui aimait votre pays autant que le sien.» (ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Destitution Conseil General).

tous les autres Consuls des paroisses et dans l'intérêt de la pacification.»¹⁴⁴ Acceptada la proposta i un cop reunits a la Casa de la Vall, els Cònsols exposaren la seva proposició als representants dels Coprínceps en uns termes totalment inacceptables per Samalens i Llorens. Per una banda, es demanava la no execució de la sentència del Tribunal de Corts del 10 de juny, la no substitució del Síndic i la convocatòria d'eleccions per al 10 d'agost següent. Propostes denegades sense pal·liatiu pels veguers que, en el cas francès, escrivia al seu superior: «Les deux Vigiérs se sont efforcés de faire entendre raison à leurs interlocuteurs, et de rectifier certaines opinions erronées et aussi l'interprétation inexacte des faits. C'est ainsi que l'excitation produite par l'annonce de la nomination d'une Commission provisoire, doit être attribuée à l'accusation répandue dans le peuple contre les délégués des CoPrinces auxquels on prête l'intention de perpétuer la durée de cette Assemblée soi-disant provisoire et de mettre ainsi la main sur l'Administration du Pays.»¹⁴⁵

Un intent d'arribar a una transacció que sembla que es repetí si fem cas de la premsa nord-americana que feia referència a l'oferta rebutjada que feren els veguers al Consell de nomenar unes autoritats de consens: «The Vigiérs, as a conciliatory gesture, have offered to let six of the First Consuls in Chief of the principality's six communes, as representatives of the people, name twelve additional members of the provisional council General, which would thereupon call new elections. The old Council General has refused this offer [...]»¹⁴⁶

Un cop aquestes darreres oportunitats d'arribar a algun tipus de transacció de les dues posicions es demostraren impossibles per la intransigència d'ambdues, el camí cap a la intervenció armada francesa restava obert (un cop el President de la República Francesa, Albert Lebrun, es negaria a accedir a la reunió sol·licitada pel Consell General uns dies després).¹⁴⁷ Alhora, com ja preveia l'informe de Samalens, l'assemblea era explicada per la premsa de molt diversa manera fet que preocuparia insistentment als representants francesos. Una sensació molt ben definida pel diari republicà d'esquerra de Girona,

¹⁴⁴ La nota de Samalens feia referència a Weilmann i a un advocat de Barcelona, Ot Hurtado, en tant que autors d'informes jurídics en que es donava la raó al Consell General de les Valls en la seva disputa amb els Coprínceps.

¹⁴⁵ CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes 1933-1937-1939, *Andorre. Destitution du Conseil Général*, 1-VIII-1933, carta del Delegat francès al Ministre d'Afers Estrangers.

¹⁴⁶ *Andorrans reject compromise plan*, "The New York Times", 3-VIII-1933.

¹⁴⁷ CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes 1933-1937-1939, nota del Ministeri d'Afers Estrangers francès al Veguer, 8-VIII-1933). Aquest darrer ho comunicava al Síndic en una nota del dia següent (ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Evénements de 1866 et de 1933, 9-VIII-1933).

“L’Autonomista”, que el 9 d’agost analitzava amb força encert les múltiples i diverses versions periodístiques dels fets d’Andorra: «Alguns diaris de Madrid, portats del seu anticatalanisme, no s’adonen que els interessos de la República [Espanyola] estan representats en aquest cas pels andorrans que se senten més prop de Catalunya que no pas dels francesos i volen que el seu país no es descatalanitzi. [...] La premsa anglesa dóna una gran extensió al relat dels fets, l’alemanya descobreix que a Andorra hi ha un moviment nacional-socialista. Els andorrans es poden adonar com el seu país es converteix en un motiu d’especulació per gent de tota mena i han adquirit en pocs dies una gran susceptibilitat davant dels estrangers.»¹⁴⁸

En el cas de la premsa catalana la visió dels fets com el resultat d’una acció conjunta d’una societat unànimement situada en contra dels Coprínceps i de la injustícia de les seves decisions, alimentava encara més l’interès per la situació andorrana. Sota el paraigües d’aquesta interpretació, un dels portaveus d’Esquerra Republicana de Catalunya a Barcelona, “L’Opinió”, deia en la seva crònica sobre l’assemblea: «Heus ací, doncs, com el petit i humil poble andorrà tampoc no està disposat a deixar-se arrabassar les seves minses llibertats, màxim després d’una injusta sentència del Tribunal de Corts, que ha tingut la virtut de compenetrar els andorrans, i és a la fi la pròpia sentència dels que la volien executar i, certament, la que ha fet fracassar un cop d’Estat a Andorra. El M. I. Consell General, freturós de consolidar democràticament la seva posició, es disposa a confeccionar ràpidament un cens electoral a base ja del nou sufragi universal; essent de preveure que seran convocades eleccions el proper mes d’agost.»¹⁴⁹ A més, a la capital catalana els ànims es començaven a encendre en parlar de la situació a Andorra. I ho feien no només des del punt de vista de la realitat andorrana sinó establint un paral·lelisme de dubtosa realitat amb la situació catalana, és a dir, el resultat de la pugna entre les dues forces polítiques dominants a Catalunya: l’ERC del President de la Generalitat, Francesc Macià, i la Lliga Catalana de Francesc Cambó. Una apropiació d’un debat extern per a traslladar-lo a la realitat catalana de manera totalment reduccionista, facilitada per la figura del lliguer, Ferran Valls i Taberner, membre del Tribunal de Corts i jutge d’apel·lacions del Principat d’Andorra des de 1916. Una figura al voltant de la qual, juntament amb el bisbe Guitart, es desenvoluparia una intensa polèmica periodística i política entre les dues formacions polítiques dominants a Catalunya. En aquest context, a principis d’agost de 1933, Valls

¹⁴⁸ *La situació a Andorra. Un poble que lluita per la seva llibertat*, “L’Autonomista”, 9-VIII-1933.

¹⁴⁹ *Agitació a Andorra*, “L’Opinió”, 1-VIII-1933.

i Taberner feia unes declaracions a “La Vanguardia” en les que explicava des del seu punt de vista la situació existent al Copríncipat en aquells moments: «En cuanto a las atribuciones del Consejo general son meramente administrativas, y su actitud de rebeldía a un decreto del “Tribunal de Cortes”, que es la suprema autoridad legal en los aspectos criminales o políticos, constituye un verdadero golpe de Estado. Realizado sin violencia? Con la pequeña violencia que suponen el desacato, el motín, la negativa de los delegados destituidos a abandonar sus cargos, y del Consejo a aceptar los nombrados por el “Tribunal de Cortes”.» Circumstància que s’havia produït per diferents fets a ulls de l’historiador Valls i Taberner: «Son múltiples, aunque –acaso- no justas. Ante todo, la constante pugna del Consejo general –elegido por representación de cabezas de familia- por extender sus atribuciones y afirmar su autoridad. Política tendenciosa contra el obispo-príncipe que el co-príncipe francés es el primer interesado en desvirtuar pues es absolutamente preciso el respeto a la doble autoridad conjunta. Un algo de embriaguez de ciertos conceptos nuevos... o que lo parecen... Y, desde luego, al intervención de elementos forasteros. Así como otros aspectos menos confesables: móviles enteramente positivistas...»¹⁵⁰ Circumstàncies que Valls i Taberner afirmava que no desembocarien en un canvi de la sobirania andorrana, és a dir, de la substitució o eliminació de cap dels Coprínceps. I és que per a Valls i Taberner, la situació andorrana era més que perfecte per al manteniment de la seva independència i la no absorció de cap de les dues potències veïnes. Posició que mereixeria l’atac des del portaveu d’ERC per part de Marc-Aureli Vila, que qualificava de feudal el règim institucional de les Valls, i en subratllava els principals inconvenients: «1er.- Els co-prínceps són estrangers a Andorra. 2on.- Els co-prínceps resideixen en territori estranger. 3er.- Els co-prínceps són designats per elements; un del poble francès, l’altra la Santa Seu, en els quals no hi cap la més petita intervenció del poble andorrà. 4rt.- Els dos co-prínceps són designats per a regir altres afers que res no tenen a veure amb Andorra. El President de França ha de curar del país que l’ha elegit. El Bisbe d’Urgell té com a tasca en aquest món, segons els bons catòlics, el d’anar salvant ànimes per a l’altre.» I afegia criticant l’article de Valls i Taberner als motius de la Revolució del 5 d’abril: «Vós dieu, senyor Valls i Taberner, que la revolució portada a cap a Andorra, d’una manera tant pacífica és deguda a l’embriaguesa d’uns conceptes nous. Nosaltres us preguntaríem, si ens fos

¹⁵⁰ *La situación en Andorra. Agitación política en los valles*, “La Vanguardia”, 3-VIII-1933. Al dia següent l’article era reproduït en català per “La Veu de Catalunya” (*La situació a Andorra. L’opinió del senyor Valls i Taberner*).

permès: És cap concepte nou el liberalisme i la democràcia? És cap concepte nou el desig de la pàtria, una pàtria més antiga que no pas els estats que la rodegen, visqui la seva pròpia vida sense cap mena d'intervenció per part d'elements estrangers?»¹⁵¹

En una mateixa direcció, la premsa de Barcelona recollia la protesta dels andorrans residents a aquella ciutat contra la destitució del Consell General per part del Tribunal de Corts.¹⁵² Per la seva banda, la premsa de Perpinyà adjudicava tota la problemàtica andorrana al fet de la designació del Veguer adjunt, Joseph Carbonell, al qual el país s'havia negat a acceptar: «L'état d'esprit de l'administration française étant de mettre plusieurs fonctionnaires là où un seul suffirait largement, on a nommé, il y a quelques mois, un sous-viguiier. L'Andorre possède donc, du côté français, un viguiier et un sous-viguiier. Les Andorrans ont trouvé, à juste raison, que la France exagérait et ils ont jugé qu'un viguiier étant largement suffisant, ils se sont donc refusé à accepter le serment du sous-viguiier.»¹⁵³

Encara des d'un altre angle, la premsa anglosaxona centraria gran part del seu interès en un aspecte que no podia presagiar res de bo però que s'ajustava en gran mesura al que succeiria uns dies després: la possible resistència armada de les autoritats i població andorrana a un *coup de force* francès. En aquest sentit, el 31 de juliol es feia la primera referència a la preparació de la policia i la milícia ciutadana andorrana en uns moments en que també es posava èmfasi en el possible embargament comercial gal: «Members of the recently organized Andorran police, in khaki uniforms, and members of the citizen militia, in no uniforms whatever but with shot-guns slung over their shoulders, paraded all the roads leading to the chief city called Andorra- the-Ancient, and guarded the town and all approaches to the Government building known as the House of the Valleys.»¹⁵⁴

Unes forces que seguien a les ordres del Consell presidit pel Síndic Roc Pallarès: «The Andorran armed forces continue to take their orders from the old Council, which the Veguers have declared deposed, but which issued a formal proclamation refusing to recognize the sentence.»¹⁵⁵ A més el “New York Times” recollia l'amenaça de Roc

¹⁵¹ M. A. Vila, *Contestant al senyor Valls i Taberner*, “La Humanitat”, 10-VIII-1933.

¹⁵² *La situació a Andorra. Guanya terreny el moviment renovador i la protesta contra els co-prínceps*, “La Humanitat”, 14-VIII-1933.

¹⁵³ *L'Andorre donne des leçons d'économies a la France*, “L'Indépendant”, 7-VIII-1933.

¹⁵⁴ *Andorrans up in arms Co-Princes defied people's meeting in guarded city*, “The Times”, 31-VII-1933.

¹⁵⁵ *Deadlock in Andorra warnings by rival authorities*, “The Times”, 1-VIII-1933. La mateixa nota al “The New York Times” del mateix dia.

Pallarès d'acudir a la Societat de Nacions si França portava a terme alguna acció de força.¹⁵⁶ Un recurs que finalment seria utilitzat setmanes després.¹⁵⁷

Per la seva banda, les Delegacions Permanents, no presentaven fins a principis d'agost el decret de reforma electoral signat ja el 17 del mes anteriors pels Coprínceps, a causa de diferents problemes burocràtics sempre de la Mitra.¹⁵⁸ Fet però, que no evità la convocatòria de les eleccions per al 10 de setembre segons havia determinat el Consell General destituït pocs dies abans però que seguia manifestant el manteniment del suport popular.¹⁵⁹ Així, un sol dia abans de l'operació de la Gendarmeria francesa encapçalada pel Comandant d'Esquadró René Baulard, la premsa recollia l'alegria dels andorrans per l'elaboració de les noves llistes electorals: «Ens diuen d'Andorra la Vella, que regna gran entusiasme a les localitats [...], o sia a les set ciutats del Principat amb motiu de la inscripció dels ciutadans andorrans en les llistes electorals que es confeccionen en cadascuna de les dites parròquies. Per altra part, els andorrans emigrats a Espanya i França han sol·licitat així mateix que se'ls inclogui a les llistes electorals, petició a la qual s'ha contestat afirmativament. A conseqüència d'aquesta decisió s'han rebut nombroses comunicacions telegràfiques i telefòniques d'andorrans residents a Espanya i França. En certes parròquies, els joves que van a votar per primera vegada, han marxat en manifestació a inscriure els seus noms i han demostrat gran entusiasme, fins al punt

¹⁵⁶ *Andorrans reject compromise plan*, "The New York Times", 3-VIII-1933.

¹⁵⁷ Andorra havia sol·licitat la seva incorporació a la SDN el 1919 segons consta a les actes de les reunions mantingudes a París durant aquell any durant la confecció dels Tractats de Pau posteriors al final de la I Guerra Mundial (*Papers relating to the foreign relations of the United States, 1919. The Paris Peace Conference, Volume I* (1919), *The Council of ten: Minutes of meetings february 15 to June 17, 1919*, p. 545). En primer terme, Andorra quedaria exclusa, juntament amb d'altres països com Abissina, Afganistán, Liechtenstein, Mònaco, Nepal, Oman i San Marino de la signatura dels tractats de pau i de la creació de la Societat de Nacions (*Papers relating to the foreign relations of the United States, 1919. The Paris Peace Conference, Volume I* (1919), *Policies and proposals of the United States and the allies*, p. 314). De fet, el text transcrit en els documents dels Estats Units, deia explícitament: «If Andorra, Liechtenstein, Monaco, Nepal Oman and San Marino are to be considered as members of the Society of nations, they are all of negligible importance.» Accessible a la xarxa a la pàgina: <http://digicoll.library.wisc.edu/FRUS/Search.html> Per altra banda, Amparo Soriano assenyala que el 1925 a través d'una petició del Síndic General, Andorra sol·licità de nou la incorporació a la SDN. Tanmateix, la especial condició jurídica andorrana, de fet el Consell General no era el govern d'un estat independent, impedí la seva adhesió a la institució internacional: «el país no entrava dins la categoria d'estats susceptibles de ser admesos. Per una part, ho impedia l'exigüitat del seu territori, segons s'havia decidit en l'Assemblea de la Societat de Nacions el 1920, i per l'altra, no podia ser considerat com un estat que es governés lliurement, segons l'article número 1 del Pacte de la Societat.» (*Andorra durant la Guerra Civil Espanyola*, Andorra, Consell General, 2006, p. 28).

¹⁵⁸ Segons aniria repetint insistentment el Veguer francès, Samalens, els serveis de la Mitra dirigits pel seu Delegat, Ricard Fornesa, patiren un contratemps rere l'altre per a publicar els decrets, fet que provocaria el seu endarreriment constant (CADN, AVFA, n. 225, *Série Elections Andorranes 1933-1937-1939*, 3-VIII-1933).

¹⁵⁹ *The troubles in Andorra another manifesto*, "The Times", 15-VIII-1933.

que anaven cantant. Sembla inútil consignar que en els presents moments, l'autoritat dels “veguers” és pràcticament nul·la.»¹⁶⁰

Mentrestant, l'agència de notícies internacional United Press repartia una nota de premsa en la que definia les disputes andorranes com el producte de la guerra entre “joves i vells”. Una nota que seria repetidament utilitzada per diferents capçaleres europees i en la que es repassava de manera ràpida els esdeveniments dels mesos anteriors, per cert, amb certes imprecisions. La nota d'UP deia: «Después de cientos de años de tranquilidad invariable, la fecha del 10 de septiembre puede ser definitiva en la historia de la República de Andorra, ya que por primera vez, en elección popular y general se procederá a la elección del Consejo de los Valles. [...] al que hasta ahora solo tenían acceso los padres de familia, puesto que solo estos eran los electores y elegidos. En lo sucesivo votará todo el mundo. Los patriarcas, si niegan a otorgar nuevos derechos a la juventud, pero la juventud está dispuesta a tomarse de su mano lo que el patriarcado no le da. [...] Los ánimos están tan excitados que en todo momento cualquier tropiezo puede conducir a una revolución. Claro que sería una revolución “sui generis”, pero es lo cierto que está latente desde el año 1914. Desde aquel año la juventud hizo grandes esfuerzos para lograr el sufragio universal y los padres de familia hicieron otros tantos para que fuera respetada la vieja Constitución que data nada menos que de los tiempos de Carlomagno.»¹⁶¹

*El diputat francès Joseph Rous i els tres corrents polítics andorrans*¹⁶²

¹⁶⁰ *La situació a Andorra. Entusiasme davant les properes eleccions*, “La Humanitat”, 19-VIII-1933. René Baulard (Saint Reny en Bouzemonte, 1883-?), estudià a l'escola militar de Montreuil entre 1897 i 1901. Enrolat a l'exèrcit francès el 1901 al cos d'infanteria. Entraria a la Gendarmeria el 1910, on ascendiria a Capità el 7-X-1917, cap d'esquadró el 29-VI-1928. Durant la I Guerra Mundial s'integraria a l'exèrcit dels Estats Units d'Amèrica en l'organització de la Policia Militar i, posteriorment, després de l'armistici del 1918 com a conseller al Gran Quarter general americà on desenvoluparia diferents càrrecs i funcions com el d'oficial d'enllaç entre el subsecretari d'Estat de justícia militar francès i el quarter nord americà i adjunt del coronel comandant de la Gendarmeria francesa de l'exèrcit dels EUA. L'estiu de 1933 dirigiria el cos de gendarmes enviats a Andorra, país on tornaria també com a cap de la força francesa que restaria a les Valls entre el juliol del 1936 i el juny del 1940. Amb diverses condecoracions dels EUA i França i ciutadà honorari d'Andorra (1937) es llicencià en dret el 1926, i fou autor dels articles: *La Gendarmerie d'Afrique*, Revue de la Gendarmerie, 15 juillet 1931, n° 22, p. 453-59; 15 septembre 1931 que, posteriorment, es s'ampliaria en el llibre *La Gendarmerie d'Afrique (1830-1930)*, París, Ed. de la revue de la Gendarmerie, 1930. Posteriorment, el 1934 publicaria la seva obra sobre l'operació policial a Andorra: *La Gendarmerie Française dans les Vallées d'Andorre (18 Aout-9 Octobre 1933)*, Perpinyà, Imprimerie Catalane.

¹⁶¹ *La Revolució en Andorra*, “La Vanguardia”, 19-VIII-1933.

¹⁶² La relació del diputat Rous amb Andorra no naixeria en el context de la ocupació francesa, sinó que ja provenia d'una etapa anterior. Així, en un informe del Delegat Permanent francès del 23-V-1933 enviat al Quai d'Orsay i fent referència a la mort del Veguer Charles Romeu i el control dels seus arxius, la figura

En darrer lloc, i abans d'endinsar-nos de ple en l'operatiu policial que desembocaria en la invasió de les Valls per part de la Gendarmeria francesa, cal situar dos aspectes més. En primer terme, certa premsa parlaria d'un enfrontament entre David i Goliat, Andorra contra França (i, en certa mesura també contra Espanya): «On foot and on mule-back, Andorrans streamed over the mountains into the capital, Andorra-the-Ancient. There, Davids defying two Goliaths at once, they formed a guard for the elders, who took possession of the House of the Valleys, the two-story Capitol set in a rocky field beside the village.»¹⁶³ Un David que en el camp francès només semblava tenir el suport del diputat francès de l'Assemblea Nacional per Prada de Conflent, Joseph Rous. Un parlamentari esquerrà, en contacte estret amb l'alcalde de la Seu d'Urgell, Enric Canturri, que esdevindria l'única veu política gala que es mostraria contraria a qualsevol acció de força de l'Estat francès abans i després del 19 d'agost. Així, el 10 d'agost la premsa parisenca publicava una nota en la que assenyalava que Rous estava a Andorra i es mostrava disposat a «interpeller à la rentrée [a l'Assemblea Nacional francesa] si les revendications andorranes non pas reçu satisfaction.»¹⁶⁴

En aquella mateixa data, l'ambaixador espanyol a Paris informava al seu Ministre d'Estat de la irrupció de Rous i de la reunió que havia mantingut aquest amb una delegació andorrana: «Los periódicos de ayer hablan de la visita recibida por M. Rous, Diputado de los Pirineos orientales, de una Comisión de Andorranos que ha protestado ante él de ciertas informaciones de prensa que les presentan como enemigos de Francia. Como consecuencia de esta entrevista el Diputado M. Rous dirigió al Quai d'Orsay un telegrama transmitiendo los deseos de la delegación de Andorra de ser recibida por las Autoridades francesas, o que estas envíen un delegado a aquel territorio insistiendo en la necesidad de su pacificación inmediata. Dicen también que el texto del telegrama fue enviado igualmente al Prefecto de los Pirineos Orientales y M. Rous por su parte anuncia que hablará en la Cámara tan pronto esta se reúna, sobre las legítimas protestas del pueblo andorrano.»¹⁶⁵

Una posició que mantenia uns dies després en ésser entrevistat per “Le Figaro”: «La nouvelle attitude de la France est à l'encontre des sentiments démocratiques de notre pays qui, le premier, a proclamé le droit des peuples à disposer d'eux-mêmes. Or, le

de Rous apareixia com intermediària entre la vídua i la Delegació a Perpinyà (ADPO, DPA, 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Elections, politique, grèves à Fhasa, Carpette Mai 1933, Situation en Andorre).

¹⁶³ *Andorra: Pyrenees State Defiant of France and Spain*, “News-Week”, 12-VIII-1933.

¹⁶⁴ *Informations politiques*, “Le Figaro”, 10-VIII-1933.

¹⁶⁵ AMAE, n. 829, R. 1316, Exp. 9, 10-VIII-1933.

peuple andorran a élu un conseil général qui a son entière confiance, ainsi qu'il l'a du reste solennellement confirmé depuis le début des événements actuels. Ce conseil général a été dissous par les viguiers de France et de la mitre d'Urgel. C'est un abus de pouvoir, comme d'ailleurs la nomination d'un viguier adjoint et l'institution d'un nouveau régime électoral, parlementaire et administratif.» Uns arguments que el conduïen a afirmar que els andorrans no tenien res en contra dels Coprínceps, sinó més aviat «reconnaissent aux coprinces le droit de haute justice, mais ils refusent de les laisser s'immiscer dans les affaires intérieures de la petite République. Cela étant définitivement établi, la France doit adopter une attitude conforme à sa politique démocratique.» Per tant, i aquí el comentari ja era de la redacció i no del propi Rous: «M. Rous estime qu'en agissant autrement le gouvernement français aboutirait à la proclamation de l'autonomie d'Andorre qui deviendrait un petit Etat hostile à notre pays.»¹⁶⁶ Un paper, el de Rous que, tot i que no obtingué cap resultat concret tornaria a fer-se present dies després.

En últim lloc, cal situar una consideració periodística recurrent durant aquells dies i que no s'arribaria a plasmar mai en cap realitat a Andorra i que feia referència a l'existència de tres corrents polítics al país: «Les parties en présence sont le parti francophile, ou vieil andorran, partisan du statu quo; le Parti catalaniste, partisan du rattachement de l'Andorre à la Catalogne; le Parti nationaliste, partisan de la proclamation de la république indépendante.»¹⁶⁷ Rumor que, tot i que mai anà acompanyat de noms, seria reproduït en diferents mitjans de comunicació i documents oficials. Per exemple, el "Times" ja n'havia fet esment uns dies abans: «The immediate necessity is to fix as early as possible the date of a General Election, which will enable the three political parties to discover their real position. These parties are the Francophiles, who wish to maintain the joint sovereignty of the President of the French Republic and the Bishop of Urgel; the Catalan Party, which demands the simple annexation of Andorra by Catalonia; and the National Socialist Party, which wishes to depose the co-Princes and proclaim a republic. There are indications that the National Socialists may get their way. Both they and the Catalan Party are hostile to French influence, and accuse the French Government of treating Andorra as a colony.»¹⁶⁸ I, fins i tot, la diplomàcia espanyola acceptà com a bona aquesta interpretació i la reproduí en els seus informes. En aquesta

¹⁶⁶ *L'agitation en Andorre*, "Le Figaro", 13-VIII-1933.

¹⁶⁷ *La révolution dans les Vallées ou l'Andorre ancienne et moderne*, "L'Illustration", n. 4719, 12-VIII-1933.

¹⁶⁸ *National Socialism in Andorra. French control opposed*, "The Times", 2-VIII-1933.

direcció l'Ambaixada espanyola a París dividia els andorrans en «tres incipientes partidos políticos: el de los Jóvenes andorranos que aspira a instaurar una República independiente; el de los catalanistas que pretenden unirse a Cataluña y el de los partidarios del statu-quo defensores del estado actual. La tirantez entre estos grupos aumenta, según las noticias últimamente recibidas, y se acrece la acometividad de algunos, el Catalanista por ejemplo, al que se atribuye la publicación de una hoja en que después de agradecer los beneficios recibidos de Francia se la acusa de querer hacer en Andorra una Colonia. Se señala como inspirador de estos manejos al maestro catalanista Don Buenaventura Armengol, uno de los expulsados durante la dictadura de Primo de Rivera y complicado en el asunto de Prats de Molló. Se dice también que los quieren llevar el asunto de la soberanía de los copríncipes, puesta ahora en tela de juicio, [...] ante la Sociedad de las Naciones, [...], mientras que los partidarios del status-quo pretenderían someter la cuestión surgida entre el Consejo y los Copríncipes al Gobierno francés.»¹⁶⁹

¹⁶⁹ AMAE, n. 829, R. 1316, exp. 9, enviat per l'Ambaixada de París al Ministeri a Madrid, 7-VIII-1933.

La invasió de la Gendarmeria francesa (19 d'agost de 1933)

«La premsa internacional, fins la més seriosa, troba aquests dies una magnífica avinentesa de fer brometa, en el què està passant a les Valls d'Andorra. Alguns diaris fantasiegen sobre conflictes internacionals, sobre possibles rompiments i intervencions ginebrines...» J. Ruiz Manent, *Butlletí de l'estranger. El cas d'Andorra*, “El Matí”, 23-VIII-1933.

Poques setmanes abans de l'operació policial que havia de desembocar en la invasió d'Andorra per un contingent de gendarmes francesos, la publicació favorable als Coprínceps, “Andorra Agrícola”, situava tots els elements a debat en aquelles jornades sobre el futur del país. Així parlant de la funció protectora de la Mitra i de França envers les Valls i contestant certs articles apareguts a la premsa, deia: «França l'alliberadora, la que ja en certa ocasió va donar la llibertat a l'Andorra i va ésser més tard l'Andorra la que va voler viure sota el tutoratge de França, no pensa ni ha pensat mai amb una annexió que no sols no li interessa sinó que inclús li perjudicaria el prestigi al donar l'espectacle internacional de que no respecta els drets minoritaris; de manera, doncs que aquest “coco” que fan sortir alguns quan els hi convé, no deixa d'ésser una nimiesa que no pot arreglar dintre cap cervell equilibrat.» Una consideració que, des de l'angle contrari, feia desmentir els rumors de l'abandonament de la funció de la Mitra: «També la Mitra –que proves ha donat en certes ocasions d'estimar a l'Andorra- no pensa ni ha pensat mai en abandonar-la i en quan al “bulo” fet córrer per alguns de que ja no tenia prestigi degut a les circumstàncies laiques perquè travessa Espanya, devem dir-lo's que la Mitra ha perdut la seva representació oficial de mitra en quan representa a Espanya, però que la tutoria vers l'Andorra, es cosa reconeguda per el Ministeri de Estat espanyol [...].» I encara afegia, respecte al paper secundari però essencial a jugar per Espanya respecte a les Valls: «I tingui's també present per a posar en clar que mai Espanya no s'enemistarà ni amb la Mitra ni amb França per una qüestió de rossadura entre la nostra Pàtria i amb dos protectors legalment constituïts –cosa que pretenen fer-nos veure alguns- sinó que més aviat si veu ultratjats els respectes al seu compatriota –em refereixo al Sr. Bisbe- [...].»¹⁷⁰ Consideracions que, al marge de l'anàlisi excessivament plàcid i idíl·lic de la publicació, ens donen els arguments que ja feia mesos que s'havien posat sobre el tauler d'escacs andorrà i que durant l'agost esdevindrien protagonistes de desenes d'articles de premsa i de discussions polítiques.

¹⁷⁰ *Parlem del pervenir*, “Andorra Agrícola”, n. 4, agost 1933, ps. 1-3.

Per altra banda, i contrariant l'anterior text uns dies després de l'ocupació de la Gendarmeria, l'alcalde de la Seu d'Urgell, Enric Canturri, publicava un article en el que desmentia les anteriors afirmacions i sentenciava, amb la realitat com a aval, un conjunt de situacions anteriors que ja feien preveure l'actuació de París. Segons deia Canturri recuperant un fet, manta vegada citat en aquell moment, quan el març de 1933 el Veguer francès d'Andorra, Charles Romeu, estava a punt de morir avisà al Consell General sobre les suposades intencions franceses envers les Valls: «Digueu als meus amics d'Andorra que vagin alerta i que vigilin, car França té el propòsit d'apoderar-se d'aquell país i transformar-lo en una colònia. Que es mantinguin forts si volen conservar la seva llibertat.» A partir d'aquí Canturri anava situant els passos previs a l'operació del 19 d'agost: nomenament de Larrieu com a instructor de policia a Andorra i la seva permanència quan ja havia finalitzat la seva tasca, nomenament d'un nou Veguer francès, Samalens, i d'un sots-veguer no reconegut per les autoritats andorranes però que restaria al país sense funcions aparents fins a l'ocupació. Una sèrie de fets que portaven Canturri a afirmar que la predicció de Romeu s'estava complint fil per randa: «Els vaticinis de M. Romeu van acomplint-se matemàticament fins ara, i per una persona que no conegui a fons els andorrans, la seva aparença indiferent sembla demostrar que és una cosa fatal la seva fi. S'equivoquen els qui tal pensen. Els andorrans, pels fets apuntats i altres detalls, sospitaven i temien a França; no esperaven una ocupació militar tan ràpida i brutal; es creien que França intentaria anar-los sotmetent de manera habilidosa i diplomàtica.»¹⁷¹

Sota l'ombra d'aquesta rumorologia política contradictòria, el 10 d'agost el Quai d'Orsay enviava una carta al Delegat Permanent a Perpinyà en la que anunciava la decisió d'enviar un destacament policial davant de la impossibilitat de fer complir la voluntat dels Coprínceps. En unes ordres al Veguer francès datades tres dies abans, el Ministeri d'Exteriors gal renunciava a qualsevol opció negociadora amb el Consell General: «Dans ces conditions, j'estime qu'il serait vain de poursuivre une tentative quelconque de conciliation que M. Roc Pallares et ses complices ne manqueraient pas de présenter comme une renonciation aux droits des Co-Princes et que le moment est venu pour les Co-Princes d'assumer directement l'administration des Vallées [...].» Un cop decidida aquesta posició dràstica, les ordres eren posar-se d'acord amb la Mitra d'Urgell per a nomenar un Comissari Extraordinari que actués com a autoritat

¹⁷¹ E. Canturri, *La qüestió d'Andorra. Prediccions que s'acompleixen*, "La Humanitat", 24-VIII-1933.

transitòria a les Valls, alhora que fixar el 27 d'agost com a data per a celebrar eleccions al Consell General. Unes eleccions que es farien sota la supervisió i presència d'un cos de gendarmes francesos: «Vous feriez savoir en même temps à la Mitre que, en raison de la gravité de la situation et pour prévenir tous incidents, le Co-Prince français se propose d'envoyer en Andorre les forces de police nécessaires pour assurer, avec le maintien de l'ordre, le respect de leurs décisions et le fonctionnement régulier des opérations électorales.» Situació a la que calia afegir la detenció de les principals autoritats andorranes: «Il conviendra au surplus de procéder avec toute la fermeté nécessaire pour mettre un terme à des entreprises séditeuses. Vous examinerez notamment si M. Roc Pallares, M. Picart et leurs complices ne devraient pas être immédiatement mis en état d'arrestation pour être traduits devant le Tribunal des Corts pour rébellion et usurpation de fonctions publiques.»¹⁷²

Dos dies després, el 12 d'agost de 1933 a dos quarts de deu de la nit, el Ministeri d'Afers Estrangers francès enviava un telegrama al Prefecte dels Pirineus Orientals on li confirmava el projecte d'enviar un destacament policial a les Valls (preguntant-li per la xifra d'agents que serien necessaris), alhora que ordenant-li posar-se d'acord amb la Mitra: «Je vous confirme, pour exécution, les instructions dont le texte e projet était joint à ma lettre du 10 Août; veuillez les transmettre sans délai au Viguiet de France. Je vous serais obligé de me faire part d'urgence de la réponse de la Mitre et de me préciser entre temps, après accord avec M. Samalens, l'importance numérique du détachement de police qu'il vous paraîtrait opportun de voir mettre à sa disposition.»¹⁷³ Nota que era transmesa per Taviani a Samalens el dia següent adjuntant les ordres dictades pel Ministre el 10 d'aquell mes i que aquest havia de complir: «1° en fixant d'urgence au 27 août les élections pour le nouveau Conseil Général; 2° en me faisant connaître par télégramme chiffré l'importance numérique du détachement de police qu'il serait indispensable de mettre à votre disposition; 3° en me mettant à même de renseigner le Ministère dans le moindre délai, sur la réponse de Mgr. Guitart.»¹⁷⁴

Amb aquesta documentació es fa evident que França ja havia decidit molt abans (els precedents esmentats en son prova) l'enviament del destacament policial que hauria de comandar René Baulard. I més si recordem que el mateix Baulard afirmava haver estat a Andorra el 27 i 28 de juliol d'aquell any informant-se sobre el país, la seva geografia i

¹⁷² ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Suffrage Universel, Janvier à Aout 1933, Octobre 1933, 10-VIII-1933.

¹⁷³ CADN, Ambassade du Madrid, Série C, n. 220, *Affaires d'Andorre*, 12-VIII-1933.

¹⁷⁴ CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes, Elections 1933-1937-1939, 13-VIII-1933.

el caràcter dels seus habitants per a preparar l'operació.¹⁷⁵ Així, només mancava decidir quina quantitat d'homes hi prendrien part i aconseguir l'acord de la Mitra que, prenent com a bo l'acceptació tàcita del mes d'abril, no havia d'oposar cap reticència.

D'aquesta manera, com escrivia el comandant de la Gendarmeria francesa, René Baulard, en el seu llibre *La Gendarmerie Française dans les Vallées d'Andorre (18 Aout-9 Octobre 1933)*, el 14 d'agost de 1933 es realitzava una reunió a la Prefectura de Perpinyà per a preparar l'operació de policia que havia de suposar la invasió: «une conférence avait Bailly, secrétaire général, remplaçant le Préfet, appelé à Paris, M. Samalens, Viguiier français d'Andorre, et moi, pour régler les conditions de notre entrée en Andorre, les opérations de police que nous aurions à y exécuter et les effectifs à prévoir.» Una reunió en que s'imposaria el criteri de Baulard per sobre del Veguer pel que feia a la xifra de gendarmes: «Le Viguiier français avait d'abord envisagé l'envoi de trente, puis de quarante gendarmes; mais, après avoir examiné la situation, ce que l'on devait exécuter dès l'arrivée : prises de corps, perquisitions, expulsions, saisies d'armes, occupations de villages, et envisagé les réactions possibles, j'estimai que la chiffre de cinquante gendarmes était un minimum au-dessous duquel je ne pouvais garantir le succès de cette petite expédition, ni la sécurité de mon personnel. C'est finalement cet effectif de cinquante hommes qui fut adopté; mais il fut entendu que j'emmènerais avec moi tous les moyens automobiles dont je pouvais disposer, que la réussite était conditionnée par le secret préalable et absolu des opérations, par la surprise et la rapidité dans l'exécution et que, si je me sentais à un certain moment en danger, des renforts me serait immédiatement envoyés.»¹⁷⁶ Per altra banda, Baulard expressava certs dubtes de la legalitat de l'entrada francesa a les Valls, fet pel qual i segons el seu propi relat, el dia 15 d'agost rebia la notificació oficial del govern francès: «D'autre part, je ne pouvais me défendre d'exposer mes scrupules au sujet de cette réquisition sans précédent et pour moi, officier de gendarmerie, sans bases clairement légales. Si le Préfet a le droit de requérir la gendarmerie pour maintenir l'ordre dans son département, son action est nulle hors de ce département et, à plus forte raison, hors de France. Et l'Andorre, bien qu'un de ses deux Co-Princes soit le Président de la République Française, n'est pas la France et l'envoi de forces de police en Andorre n'a jamais été codifié par les lois

¹⁷⁵ R. Baulard, *La Gendarmerie Française dans les Vallées d'Andorre (18 Aout-9 Octobre 1933)*, Perpinyà, Imprimerie Catalane, 1934, p. 13. Reeditat anys després amb el mateix títol a *La gendarmerie française dans les Vallées d'Andorre, 18 août - 9 octobre 1933*, en "Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales", n. LVIII (1943), ps. 137-223.

¹⁷⁶ R. Baulard, *La Gendarmerie Française dans les Vallées d'Andorre (18 Aout-9 Octobre 1933)*, Perpinyà, Imprimerie Catalane, 1934, p. 10.

françaises, ni par les paréages, ou autres actes subséquents constituant la Charte des Vallées.» Insistència davant la qual rebia nota oficial de l'acord de l'executiu gal: «Je priai donc M. Pierre Bailly, de faire part de ces scrupules au Préfet et au Président du Conseil, Ministre de la Guerre, et de demander au Ministre de me couvrir, en plus de la réquisition, par un ordre, soit directement, soit par l'intermédiaire du Général commandant la région ou du Colonel commandant la légion de gendarmerie, mes seuls chefs directs. Le lendemain, 15 août, jour de l'Assomption, je recevais, en réponse, notification d'une conversation téléphonique entre le Secrétaire général et un officier du cabinet du Ministre de la Guerre, de laquelle il résultait que la Présidence du Conseil était d'accord avec le Ministère des Affaires Etrangères pour toutes mesures d'exécution prises ou à prendre au sujet de l'Andorre.»¹⁷⁷

Alhora, mentre a Perpinyà es preparava l'expedició, a l'interior d'Andorra els representants francesos deurien intentar algun tipus de gestió davant de certs elements de l'administració andorrana per assegurar-se la seva col·laboració. Tot i que no podem confirmar de que es tractava, aquell mateix 14 d'agost el Veguer adjunt, Carbonell, escrivia a Samalens comunicant-li la negativa del segon Cònsol d'Andorra la Vella, Esteve Dolce, a satisfer les seves demandes.¹⁷⁸ En un sentit similar, en una altra nota de Carbonell a Samalens del 18 d'agost s'informava que els dos Cònsols de la capital andorrana, contraris a l'actitud de rebel·lia del Consell General, estaven sent pressionats pel Síndic General i per part de la policia en andorrana «et en particulier du chef Secundino Tomas, pour changé d'attitude.» Alhora que informava que la situació restava totalment favorable a l'èxit de l'operació policial en curs ja que «tout le monde dans les Vallées a l'impression que les Coprinces fuiront par céder [...]»¹⁷⁹

Al marge dels moviments interiors, i prenent com a real la visió de Carbonell, Baulard preparava la sortida del contingent de Gendarmes per al 18 d'agost de Perpinyà i d'altres poblacions de la Catalunya Nord on s'anirien incorporant més agents. Una sortida que tot i la discreció pretesa despertà certa curiositat dels habitants de la capital nord catalana i de la resta de pobles a partir dels quals s'anaren incorporant la resta de policies, però que davant de qualsevol pregunta sempre rebria la mateixa resposta: «Notre passage ne manque de susciter quelque curiosité dans les villages traversés, surtout de la part de quelques rares passants attardés, ou de personnes peu vêtues se

¹⁷⁷ R. Baulard, *La Gendarmerie Française dans les Vallées d'Andorre (18 Aout-9 Octobre 1933)*, Perpinyà, Imprimerie Catalane, 1934, ps. 10-11.

¹⁷⁸ CADN, AVFA, n. 56, Série Correspondance (Correspondance 1932-1934), 14-VIII-1933, 15,30 h.

¹⁷⁹ CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes, Elections 1933-1937-1939, 18-VIII-1933.

penchant aux fenêtres des habitations. Mais la consigne était formelle: le personnel était censé ignorer le but de notre voyage. Cependant, à Vinça, où les cafés étaient encore ouverts, je dus me défendre contre des questions insidieuses de quelques noctambules; mais l'adjudant Delclos, qui n'est jamais pris de court, expliqua gravement que nous allions quelque part faire une vaste opération de répression de contrebande de la chasse!»¹⁸⁰ No es volia despertar cap sospita per a evitar cap resistència a l'entrada a les Valls. Com tampoc es pretenia provocar un escàndol en l'opinió pública internacional però sobretot en l'espanyola. Calia fer una operació de cirurgia precisa i sense preoperatori. Una acció ràpida i que no donés opció a la reacció.

L'entrada a Andorra de la Gendarmerie francesa

«Mr. Bargeton me dijo de la manera más clara que los daba a título personal y de amigo a amigo porque estimaba que España no tenía ningún interés en este problema, a lo que le objeté que me atrevía a asegurarle, aún sin instrucciones sobre el particular, que no sería ésta la posición de España, que se consideraba sin duda como interesada, no sólo a título de país fronterizo, sino de autoridad política y soberana superior al Obispo de Urgel.» De la conversa entre l'ambaixador espanyol Madariaga i Mr. Bargeton del Ministeri d'Afers Estrangers francès, 22-VIII-1933.

Un cop tot el contingent de Gendarmes arribà a dos quarts de set del matí del 19 d'agost al pas fronterer del Pas de la Casa, Baulard donà l'ordre d'entrar en territori andorrà. Allà els vingueren a rebre el Veguer francès i l'instructor policial francès destinat anteriorment a Andorra, Larrieu, que seria nomenat cap de policia de les Valls. Precisament aquest darrer havia rebut l'ordre de posar-se a disposició de Baulard el dia abans: «A partir de demain 0 Heure, vous vous mettez à la disposition du Commandant du Détachement de Police qui vient en Andorre pour assurer l'ordre. Vous lui donnerez toutes indications utiles pour occuper sans délai les postes téléphoniques de F.H.A.S.A. à Ransol et du Conseil des Vallées à Canillo et Encamp, tout le temps qui paraîtra utile.»¹⁸¹ En la mateixa direcció Samalens havia enviat el seu ajudant, Joseph Carbonell, a controlar els telèfons de la companyia hidroelèctrica amb la següent ordre:

¹⁸⁰ R. Baulard, *La Gendarmerie Française dans les Vallées d'Andorre (18 Aout-9 Octobre 1933)*, Perpinyà, Imprimerie Catalane, 1934, p. 16. Segons un informe Pierre-Paul-Léonard Delclos (St. Genis Les Fonts, França, 1880-?) entrà voluntari a l'exercit el 1899. Després d'ascendir fins al grau de Marechal des Logis s'integraria a la Gendarmerie el 17-X-1904, arribant Maréchal des logios Chef el 26-VIII-1925 (ADPO, DPA, 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Elections, politique, grèves à Fhasa, Carpette Novembre 1933, A/1 du personnel de Gendarmerie que a servi en Andorre jusqu'en 9 octobre).

¹⁸¹ CADN, AVFA, n. 56, Série Correspondance (Correspondance 1932-1934), 18-VIII-1933.

«Au reçu de la présente veuillez cesser toute communication téléphonique par fils de votre réseau, reliés à votre tableau central de l'usine dans toutes les directions, et les laisser sans opposition sous l'exclusive surveillance de M. Joseph Carbonell, Viguier Adjoint, jusqu'au moment où il vous en donnera le libre usage. Mais votre ligne sur Séo d'Urgel sera coupée immédiatement et aucune communication avec l'extérieur des Vallées n'est autorisée jusqu'à nouvel avis.»¹⁸²

Amb tots aquestes elements preparats, i amb el factor sorpresa al seu favor, Baulard procedia a ordenar l'entrada dels seus quaranta-quatre gendarmes a territori andorrà sota el comandant dels següents oficials: Capità Sansa, Ajudants Delclos i Camredon, i Guerre, Gayraud, Respaut i Alagnou. Ràpidament es procedí a l'ocupació dels telèfons de la Fhasa a Ransol i Canillo. A les 9 del matí del 19 el destacament arribava a Encamp on Baulard es dirigí directament a la residència del Síndic General destituït, Roc Pallarès, per a procedir a detenir-lo com se li havia ordenat a més d'aconseguir les claus de la Casa de la Vall. Tanmateix, allà només trobava al Vicesíndic, Agustí Coma, i al secretari de Pallarès, Eduard Bonell, que era detingut. A continuació Baulard seguia el camí cap a Andorra la Vella, obligant a aturar tots els cotxes de turistes per a que no informessin de l'entrada dels gendarmes francesos. Un intent de tancar totes les comunicacions d'Andorra amb l'exterior que fou aconseguida, i que només fou trencada, des de Barcelona, pel Cònsol major del Consell General, Pere Font, en aquells moments a la capital catalana que enviava una demanda d'ajuda al president del govern espanyol: «Habiendo fuerza armada Francesa, penetrado interior Andorra practicando detenciones contraviniendo y violando derecho consuetudinario persiguiendo con este acto imponer un Gobierno faccioso con aquiescencia del Obispo de Urgel, protesto enérgicamente en nombre Gobierno de semejante atropello y le suplico se digne prestar ayuda diplomática en defensa pequeño pacífico y humilde pueblo andorrano.»¹⁸³ Immediatament, i com veurem mes endavant, aquest telegrama generaria una resposta del govern espanyol en forma d'un delegat que era enviat a la Seu d'Urgell.

Un cop arribat a la capital andorrana, s'ocupava l'oficina de la Fhasa i vuit gendarmes s'instal·laven a prop del local de la policia local, mentre s'enviava a diferents agents a

¹⁸² CADN, AVFA, n. 56, Série Correspondance (Correspondance 1932-1934), *Réquisition. Forces Hydroélectriques d'Andorre Société Anonyme*, 18-VIII-1933.

¹⁸³ AMAE, n. 829, R. 1316, Exp. 9, 19-VIII-1933. Cinc dies després, un representant del Consell General a Barcelona, el jove andorrà i director de la revista "Acció Andorrana" Rafael Roca, enviava una carta al Ministre d'Estat espanyol per encàrrec del govern andorrà en la que adjuntava una còpia de les resolucions de l'Assemblea del 29 de juliol celebrada a les Valls negant-se a acceptar la sentència del Tribunal de Corts. I argumentant que, per tant, França havia actuat de manera injusta i arbitrària (AMAE, n. 829, R. 1316, Exp. 9, 24-VIII-1933).

Sant Julià de Lòria a controlar el pas fronterer amb Espanya. Al mateix temps, durant aquelles primeres hores es procedia a la detenció del català Bonaventura Riera (membre del Consell General) per a procedir a expulsar-lo. Alhora que es detenia Agustí Coma que es negava a reconèixer l'autoritat de Baulard. No obstant, unes hores després Coma dimitia del seu càrrec i era posat en llibertat per ordre del Veguer francès rendint-se a l'evidència de la força policial francesa: «Finalement, Coma m'assura que, s'inclinant devant la force, il cessait ses fonctions de vice-syndic et qu'il ne ferait pas, moi présent, d'agitation. Je terminai l'entretien sur ces mots. Conformément aux instructions du Viguier, je fis alors remettre le vice-syndic en liberté. Durant tout cet entretien, les partisans de Coma et des curieux s'étaient rassemblés sur la place, devant la poste de police, attentifs aux éclats de voix; mais il n'y eut aucune réaction contre nous, ni même d'ombre, d'une protestation.»¹⁸⁴

Un cop acabades les operacions d'aquell primer dia el Delegat Permanent francès escrivia a París per a informar del curs de les mateixes amb un ràpid telegrama: «Viguier français commissaire extraordinaire m'informe que détachement de 50 gendarmes est arrivé à Andorre la Vielle à 2h ½, les opérations prévues se sont poursuivies jusqu'à présent sans incident notable.»¹⁸⁵ Informació que completava posteriorment, a les 23,20 h de la nit amb més informació sobre la reacció dels andorrans davant l'entrada dels gendarmes al país: «Viguier français commissaire extraordinaire me fait connaître qu'à la suite opération de police en Andorre il y a une certaine effervescence mais aucune manifestation, aucun acte de violence ne se sont produits. Un espagnol nommé Riera qui avait été arrêté comme un des principaux agitateurs écrit de résider à la Seo d'Urgel jusqu'à nouvel ordre. Aucune autre arrestation n'a été opérée. Viguier adresse aux Consuls des paroisses une lettre et un manifeste annonçant élections à la date du 31 courant. Viguier a estimé impérieusement nécessaire octroyer éligibilité aux andorrans habitant le pays et majeurs de trente ans.»¹⁸⁶

Concretament, el manifest al que feia referència el Delegat era el que aquell mateix dia 19 d'agost havia fet públic el Veguer francès i Comissari Extraordinari per Andorra, Samalens, i en el que s'argumentava l'ocupació i es convocaven eleccions per al 31 d'agost amb un nou sistema electoral: «Andorrans, Par ordre des Co-Princes d'Andorre

¹⁸⁴ R. Baulard, *La Gendarmerie Française dans les Vallées d'Andorre (18 Aout-9 Octobre 1933)*, Perpinyà, Imprimerie Catalane, 1934, p. 30.

¹⁸⁵ CADN, Ambassade Madrid, Série C, n. 220, 19-VIII-1933, enviat a les 17,45 h i rebut a les 18,45 h.

¹⁸⁶ CADN, Ambassade Madrid, Série C, n. 220, 19-VIII-1933, enviat a les 23,20 h i rebut les 00,13 h.

et en vertu des pouvoirs extraordinaires qui me sont délégués, je fais connaître aux populations des Vallées ce qui suit: Par sentence du Tribunal des Corts du 10 Juin 1933, le Conseil Général des Vallées a été destitué bien que certains de ses membres n'aient pas eu de responsabilités dans les actes qui lui ont été reprochés. Mais l'absence de procès-verbaux des séances, défaut auquel il a été remédié par le décret des Co-Princes du 17 Juillet 1933, ne permettait pas de les excepter de cette condamnation générale. Cette condamnation aurait d'ailleurs été beaucoup plus sévère si le Co-Prince français n'avait pas cru devoir s'abstenir de soumettre ses griefs au Tribunal, se réservant de prendre d'autres sanctions. La sentence du 10 du Juin a été rendue exécutoire par le décret des Co-Princes du 17 Juillet. Les Syndics et le Conseil Général en ont empêché l'exécution en propageant la menace et en cherchant à provoquer des troubles. Ils sont destitués de leurs fonctions depuis le 29 Juillet. Tous les actes administratifs qu'ils ont pu accomplir sont illégaux et nuls. C'est pour ce même motif que S.E. le Ministre français des Affaires Etrangères, et ensuite le Co-Prince français, se sont refusés à accorder les audiences qui leur étaient mandées pour des Délégués du Conseil Général destitué. Les Délégués du Conseil Général destitué. Les Délégations ont évité soigneusement ce qui aurait pu amener la violence et inquiéter les populations. Car la mission des Co-Princes est de tutelle et de prix. Leur désir d'éviter avant tout de créer des divisions entre les Andorrans ; leur but : d'assurer une administration correcte et honnête, d'éviter le renouvellement des abus qui se sont produits au cours des dernières années, et dont les auteurs avaient cru rester impunis, se rendant coupables d'indélicatesses, de violence et de menaces, et n'hésitant pas à faire appel au concours d'intrigants et d'aventuriers étrangers. Il n'est pas et il n'a jamais été dans la pensée des Co-Princes de s'immiscer dans de détail de l'administration locale ou de se mêler aux compétitions des partis. Le décret du 17 Juillet prouve qu'ils sont d'accord pour octroyer au peuple toutes les réformes démocratiques. Leur mission entièrement désintéressée est plus haute et plus noble, et ils sont décidés de la mener à bien par tous les moyens qui sont en leur pouvoir. Un délai suffisant a été laissé aux populations pour réfléchir dans le calme sur les derniers événements et leurs conséquences. Le moment est venu de mettre un terme, dans l'intérêt de l'Andorre, à une situation entièrement irrégulière. En conséquence, en vertu des pouvoirs qui me sont concédés. Je décrète ce qui suit :

1°) Les élections pour le Conseil Général auront lieu le jeudi 31 di mois d'août. Es Comuns procéderont immédiatement à la publication des noms de tous les Andorrans

majeurs de 25 ans et résident habituellement en Andorre, les quels seront électeurs, et éligibles au Conseil Général des Vallées tous les Andorrans majeurs de 30 ans, résident habituellement en Andorre. La publication des listes sera close le 27 du présent mois à 6 heures du soir. Les réclamations pourront être présentées dans les journées des 28, 29 et 30 Août aux Consuls des Paroisses, qui décideront, sous leur responsabilité. Une réforme plus complète et plus étudiée de la loi électorale sera décrétée ultérieurement, après consultation des représentants légaux du peuple d'Andorre.

2°) Les Viguiers français et épiscopal nommés commissaires extraordinaires pour l'administration provisoire des Vallées, rempliront ces fonctions jusqu'à la désignation de nouveaux Syndics par le Conseil Général élu. Le détachement de police qui est venu dans les Vallées pour assurer le libre exercice à tous du droit de vote et le respect de la légitime autorité des Co-Princes, restera également en Andorre jusqu'à cette même date. Le Gouvernement français espère pouvoir ordonner son rappel dès que l'élection di Syndic aura eu lieu. Je fais appel au bon sens de la population en l'engageant à résister à toutes les provocations intéressées et à rester sourde à toutes les excitations fausses ou méchantes répandues en particulier sous la forme anonyme, procédé de tout point méprisable et indigne de tout citoyen libre et conscient. Nous ne cherchons que le bien de l'Andorre, le maintien de son renom et de son prestige devant le monde civilisé.

Vive l'Andorre !»¹⁸⁷

Al dia següent el Prefecte-Delegat, en funcions de mitjancer entre els enviats francesos a Andorra i el govern de París, enviava un nou telegrama en que donava compte de la negativa de les dues màximes autoritats andorranes a dimitir i lliurar les claus de la Casa de la Vall, amb unes esperances força increïbles: «Ensemble de la populations est calme et on ne signale aucun incident dans la nuit. Mais les 2 syndics que l'on n'aurait pu arrêter hier sans risquer de faire couler le sang résisteront jusqu'à extrême limite dans l'espérance de l'appui de l'Allemagne; on n'a pu avoir encore les clefs de la Maison des Vallées.»¹⁸⁸ Una ajuda alemanya, nazi hauria hagut de ser ja en aquells moments, que ni

¹⁸⁷ CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes, Elections 1933-1937-1939, 19-VIII-1933.

¹⁸⁸ CADN, Ambassade Madrid, Série C, n. 220, 20-VIII-1933. En referència a la recurrent suposició de l'interès alemany a crear alguna estructura a Andorra, un mes abans el "The New York Times" (*Andorra is pawn in Europe's game*, 20-VII-1933) recollia el rumor de la possible instal·lació d'una emissora de ràdio a les Valls: «Andorra's strategic position undoubtedly has awakened French interest. A new highway traversing the country from the French to the Spanish border, now open for the first time, makes an important gateway to the Mediterranean. Moreover, there have been evidences of an attempt by Germany to gain a foothold there. Recently the Council General was on the verge of granting concession for a radio station, which appears to have been backed by German interests. France does not desire to have a German radio station on her Pyrenean frontier.»

el Cancellor del Reich Adolf Hitler envià ni ningú creia veure arribar. Així, mentre la Luftwaffe i la Werchmarct no arribaven, com tampoc la Kriegsmarine per l'evident manca de mar, eren les autoritats republicanes espanyoles les que començaven a moure's. En primer lloc, el Ministre d'Estat ordenava al seu Subsecretari que enviés immediatament a Josep Buhigas a La Seu d'Urgell al costat de la Mitra (element que més endavant recuperarem): «Ruegole ordene señor Buigas salga sin dilación alguna para Seo de Urgel a fin informarse sucesos Andorra debiendo entrevistarse Obispo ofreciéndole apoyo Gobierno para mantenimiento íntegro cosoberanía y haciéndole ver necesidad oponerse a todo lo que suponga alguna merma de la misma o de prestigio España mediante intervención fuerzas armadas.»¹⁸⁹ Tot seguit també s'enviava nota a l'Ambaixada espanyola a París amb la qual s'obligava a manifestar la més ferma oposició davant del govern francès per la seva operació a Andorra: «Ruegole que con la máxima diligencia se informe de las razones que hayan podido mover al Gobierno francés para tomar la determinación de enviar tropas a Andorra y haga saber de modo tan cortés como expresivo que España considera indispensable que por tratarse de un país de cosoberanía que no se adopta en Andorra sin el consentimiento de ambos cosoberanos resolución alguna que modifique la vida normal política, social o jurídicamente de los Valles.» I afegia un element important, en tant que Espanya mantenia un argument defensat a mitges anteriorment, i que ara, tot i declarat obertament, aparecava momentàniament: «No discutimos en este momento si la cosoberanía ejercida por el Obispo de la Seo de Urgel corresponde por subrogación en todo derecho feudal o señorial al Estado español aun cuando esta debe ser la tesis jurídica y política de España, pero por el pronto prestamos nuestro apoyo pleno a los derechos de la Mitra y solicitamos para ellos el más absoluto respeto. Saludos. Ministro de Estado.»¹⁹⁰

Així, el teatre andorrà anava incorporant actors a l'obra. Si la diplomàcia i agents espanyols es començaven a moure, França no restava aturada i feia el mateix en la direcció inversa. Per una banda, l'Ambaixador francès comunicava a París que en conversa amb el Ministre espanyol d'Estat, aquest l'havia informat del suport de Madrid a la Mitra: «Le Ministre d'Etat m'a dit qu'au cours d'une récente conversation avec le Nonce, il avait fait mention de l'évêque d'Urgel pour expliquer que le Gouvernement

¹⁸⁹ AMAE, n. 829, R. 1316, Exp. 9, telegrama enviat des de Sant Sebastià a Madrid a les 12 h i rebut a les 12,05 h., 20-VIII-1933.

¹⁹⁰ AMAE, n. 829, R. 1316, Exp. 9, telegrama sense data.

espagnol désirait naturellement le maintien des droits que ce prélat exerce en Andorre, mais qu'il jugeait également souhaitable que ces droits ne fussent pas outrepassés.» Una posició espanyola que preocupava a França, i més en tant en quant De los Ríos informava Herbette de la intenció del seu Ministeri de publicar una nota oficial sobre aquesta qüestió. Idea a la que el diplomàtic gal reiterava la doctrina francesa sobre Andorra: «constamment soutenue par tous les Gouvernements successifs de la France en ce qui concerne les droits des deux co-princes, les domaines dans lesquels chacun d'eux exerce les droits et l'impossibilité, pour le Gouvernement espagnol, de succéder aux droits spirituels de l'évêque d'Urgel.»¹⁹¹ Posició que vista en la mateixa entrevista però amb els respectius homòlegs a París (substituint el Ministres d'Estat pel Secretari General del Ministeri d'Exteriors gal), mantenia una certa coherència en tant que França i Espanya compartien, suposadament, un desig comú però no declarat oficialment: eliminar la Mitra de l'escena andorrana. Amb aquesta voluntat, si els francesos adjudicaven i realment així era l'objectiu espanyol d'aconseguir la funció de la Mitra per al President de la República, París no es quedava curt en la insistència en rebaixar el paper del bisbe: «La primera es una postura de eliminación de España, para lo cual se establecen las actitudes siguientes: hay cosoberanía, porque hay copríncipes, pero se considera al Presidente francés como príncipe secular o temporal, y al Obispo meramente como potencia eclesiástica; de aquí, por una parte, la eliminación del Obispo como cosoberano político, y, por otra, su anulación como autoridad meramente moral carente de capacidad para mantener el orden en caso de necesidad.» Argument que era ampliat amb una consideració del tot fora de lloc, en tant que ningú restava obligat a ella: «La segunda consiste en cierta habilidad empírica para entenderse directamente con el Obispo de Urgel, de copríncipe a copríncipe, eliminando por tanto el Estado español en la práctica, de igual modo que se elimina en la teoría. Es evidente que, aquí, la debilidad de la postura española está en no tener suficiente atadura de autoridad sobre el Obispo.» Unes qüestions a les que l'ambaixador espanyol, Salvador de Madariaga, afegia una tercera consideració que s'aproximava a la crítica demagògica respecte a certes tàctiques d'intoxicació política utilitzades per França: «cierta tendencia a enconar la cuestión, mezclando con ella tendencias catalanistas de anexión de Andorra por parte de la Generalidad (que pueden no estar completamente injustificadas), y también intrigas alemanas, sobre las cuales parece aquí haber indicios, pero de cuyo fundamento

¹⁹¹ CADN, Ambassade Madrid, Série C, n. 220, 19-VIII-1933.

no puedo informar a V. E. [...]»¹⁹² Uns arguments que ja hem vist en reiterades ocasions i que ja havia estat remarcat pel mateix ambaixador en un informe d'uns dies abans i en el que comentant la visió de la premsa francesa, deia: «Dice que los jóvenes andorranos quieren simplemente emanciparse de Francia y que los catalanistas con su jefe Armengol, antiguo colaborador de Maciá, que guarda rencor a Francia, por haber sido expulsado de París en otros tiempos, quieren introducir una política anti-clerical sosteniendo que hay que sacudir el yugo del co-príncipe obispo de Urgel.»¹⁹³

D'aquesta manera hi havia, tres fets que conduïen Madariaga a una conclusió definitiva sobre els objectius francesos a Andorra: «una tendencia que me parece percibir muy clara a aprovechar esta situación, como todas las anteriores, para obtener de ella el máximo rendimiento posible (incluso, si las cosas vienen bien, el rendimiento definitivo) para completar la soberanía unilateral de Francia sobre este territorio. De aquí el hecho de autoridad consistente en mandar al territorio los 50 gendarmes.» I encara a una proposició molt arriscada i a la qual una Espanya empentida en l'escena diplomàtica internacional davant del gegant francès difícilment s'enfrontaria: «No es de mi incumbencia pronunciarme sobre tal o cual solución, [...] pero si las mejores autoridades, y en particular la de persona tan encariñada con el asunto como V. E., estiman que procede afirmar la cosoberanía del Estado español sobre Andorra, es mi opinión que cuanto más clara, terminante y enérgica se haga más probabilidades de éxito se tendrán y que en particular quizá conviniera estudiar un acto de autoridad ejecutiva (una vez asegurados de la aquiescencia del Obispo) consistente en meter en el territorio tantos guardias civiles como gendarmes ponga Francia.»¹⁹⁴ Certament, aquest comentari agosarat de Madariaga no seguit per cap resposta de Madrid situava un element de risc en una potencial, encara que improbable, acció armada espanyola. En aquest sentit, l'actuació més enèrgica de l'administració espanyola seria la publicació de la nota anteriorment anunciada explicant l'opinió del Ministre d'Estat, en la que expressava el seu punt de vista sobre la situació creada a Andorra amb l'entrada dels

¹⁹² AMAE, n. 829, R. 1316, Exp. 9, de l'informe sobre l'entrevista mantinguda per l'Ambaixador espanyol, Salvador de Madariaga, i el Secretari General del Ministeri francès d'Afers Estrangers, Mr. Bargeton, 22-VIII-1933. En les seves *Memorias (1921-1936)*, Madrid, Espasa-Calpe, 1974, Madariaga no fa cap comentari sobre la qüestió andorrana en parlar de la seva tasca d'ambaixador a París (vegi's ps. 268-271, 334-338 i 368-373, entre d'altres).

¹⁹³ AMAE, n. 829, R. 1316, Exp. 9, 10-VIII-1933. Sobre la visió expressada per la premsa francesa envers la possible participació catalanista en els afers andorrans des del punt de vista dels diaris barcelonins, veure: *El que diu dels fets la premsa francesa*, "La Humanitat", 23-VIII-1933.

¹⁹⁴ AMAE, n. 829, R. 1316, Exp. 9, de l'informe sobre l'entrevista mantinguda per l'Ambaixador espanyol, Salvador de Madariaga, i el Secretari General del Ministeri francès d'Afers Estrangers, Mr. Bargeton, 22-VIII-1933.

gendarmes francesos. Una nota en que Espanya remarcava la inexactitud dels arguments utilitzats des de França en el sentit de redefinir les funcions dels cosobirans: «Lo más extraordinario que hallo en las múltiples informaciones que se vienen publicando en periódicos extranjeros, y singularmente en algunas aparecidas en diarios de justificado renombre, es la tendencia a hacer creer que en la cosoberanía de Andorra corresponde a Francia el ejercicio del Poder secular, no quedando al otro soberano, el obispo de Urgel, sino una mera sombra de poder amigablemente consentida. La afirmación que esto implica no puede ser más falsa, ya que se trata de dos poderes ejercidos en lo secular con perfecta igualdad a través de magistraturas designadas por ambos cosoberanos. Por ello existen dos “veguers”, [...] por ello existen dos notarios [...].» Una nota que seguia i acabava manifestant l'interès amb que el govern espanyol seguia els esdeveniments andorrans, ahora que defensant les reformes polítiques operades a Andorra i la retallada, conjunta, del poder dels Coprínceps: «España sigue con un interés profundo cuanto acontece en los Valles andorranos, pueblo al que siempre ha dado todo género de facilidades a fin de que su vida económica y cultural pueda ser cada vez más prospera; [...] y sigue España con un inmenso interés cuanto allí sucede, porqué el Gobierno español, cualquiera que sea, no puede olvidar que los derechos de soberanía allí ejercidos por el obispo de Urgel los ejerce un español con todas las garantías que esto representa para España. Al sentirse la opinión andorrana metida en los engranajes de la evolución histórica es inevitable que surjan aspiraciones de reforma, y no seríamos nosotros ciertamente quienes lamentáramos que disminuyeses en modo conjunto el poder de los cosoberanos, pero, bien entendido, a condición de que ello tuviera lugar de modo simultáneo: pero en modo alguno podremos admitir la debilitación de las funciones de uno y la pervivencia de de la plenitud de poderes del otro. Yo tengo gran confianza en que el sentido político de los hombres de Andorra sabrá hallar una solución serena, pacífica y de plena salvaguardia para los intereses de los dos pueblos que de una manera explícita e implícita están interesados en la cosoberanía. [...] Por lo que atañe a la presencia temporal de unos gendarmes franceses, no es la primera vez que acontece, si bien es de desear que sea la última y brevísima.»¹⁹⁵ Un text que alarmaria

¹⁹⁵ *El ministro de Estado afirma que si disminuye el poder de los cosoberanos, nosotros no podemos admitir la debilitación de las funciones de uno y la pervivencia de la plenitud de poderes del otro*, “El Sol”, Madrid, 25-VIII-1933. Aquesta nota seria publicada per diferents diaris com, per exemple, “La Publicitat” de Barcelona el mateix dia.

París i que derivaria en una conversa entre l'ambaixador francès a Madrid i el director d'assumptes estrangers del Ministeri d'Estat.¹⁹⁶

Mentre totes aquestes discussions entre Madrid i París es desenvolupaven, per la seva banda, el Prefecte i Delegat francès, Taviani, que anunciava un viatge immediat a París afegia un altre problema important per a mantenir l'ordre públic a Andorra. I és que també situava la gravetat de la vaga dels obrers de la Fhasa que s'afegia a la dels respectius treballadors de Firmas y Construcciones. Fet davant el qual, el destacament de gendarmes podria resultar insuficient a parer del Prefecte. Tanmateix, al marge d'això, que tractarem en un altre apartat, el que més preocupava era la negativa de les autoritats andorranes a acceptar la destitució alhora que potenciaven assemblees populars il·legals: «Placards (apposés) nuit dernière dans vallées pour convoquer peuple à Andorre la Vieille protestant contre attitude France. [...] Encamp, Ordino, Canillo, Saint-Julia, sont interdits rassemblements sur place Andorre la Vieille et manifestations hostiles; pour le moment, aucun désordre.» I afegia un element reiteratiu en aquells primers dies de presència armada francesa que feia referència a l'actitud de la policia andorrana : «dans ensemble vallées, police local plus hostile que personne.»¹⁹⁷

“La Humanitat”, 24-VIII-1933.

¹⁹⁶ AMAE, n. 829, R. 1316, Exp. 9, 25-VIII-1933.

¹⁹⁷ CADN, Ambassade Madrid, Série C, n. 220, 21-VIII-1933.

La reacció de la premsa i el desenvolupament de l'ocupació francesa

«D'altra banda, comprendreu que França, que té un territori colonial amb 100 milions d'habitants, no pot interessar-se gaire per annexionar-se, com s'ha dit maliciosament, Andorra, que té 4.000 habitants. I encara una altra cosa: jo mateix reconec que Andorra té un caràcter català molt viu, i que si algun dia hagués de desaparèixer com a Estat independent, més natural semblaria que fos a Catalunya que s'annexionés.» Declaracions del Veguer francès a la premsa catalana, "La Veu de Catalunya", 3-IX-1933.

Les primeres hores, les primeres notícies

Mentre les autoritats franceses es preocupaven de les operacions dels gendarmes a les Valls, la preocupació gala també s'havia d'ocupar de la intensa campanya periodística que sobretot des de Barcelona s'estava organitzant contra l'acció de París. En aquest sentit, el Ministre d'Exteriors francès es dirigia al Veguer Samalens per a que procedís a conferenciar amb la Mitra a fi i efecte de rebre el seu total suport: «Dans les circonstances actuelles il importe plus que jamais que le Représentant de la Mitra demeure expressément associé à toutes mesures qui seraient prises au nom des Co-Princes, notamment lors de l'affichage d'avis ou de proclamations. La Mitra comprendra le souci que nous avons de répondre ainsi aux informations tendancieuses qui présentent l'action du Co-Prince français comme tendant à reléguer au second plan le Co-Prince d'Urgel.»¹⁹⁸ Una demanda que anava seguida de certs comentaris de les autoritats de la Mitra en les que es distanciaven de l'operació policial, alhora que de diferents avisos de la diplomàcia francesa sobre els articles de diferents capçaleres, entre les quals destacava la francofòbia adjudicada al diari britànic "The Times".¹⁹⁹ Una circumstància que era assenyalada, per exemple, pel Consolat francès de Barcelona: «Mon attention a été attiré sur l'animosité que paraissaient éprouver envers la politique française, dans l'affaire d'Andorre, le correspondant à Barcelone du journal anglais le Times et le journal catalan L'Opinió.»²⁰⁰ Una alarma que ja s'havia fet evident en la nota de la secció Europa d'Afers Estrangers de París del dia 11 d'aquell mes que

¹⁹⁸ CADN, Ambassade Madrid, Série C, n. 220, 26-VIII-1933.

¹⁹⁹ El 25 d'agost el Veguer episcopal feia unes declaracions que no s'ajustaven del tot a la veritat: «Creo que la Mitra era contraria a la intervenció policíaca francesa; pero ha tenido que inclinarse ante la realidad. Se han impuesto las impaciencias de la Delegación francesa.» *La intervención francesa en Andorra. La situación de Andorra vista por el "veguer" español*, "El Sol", 25-VIII-1933.

²⁰⁰ CADN, Ambassade Madrid, Série C, n. 220, 22-VIII-1933.

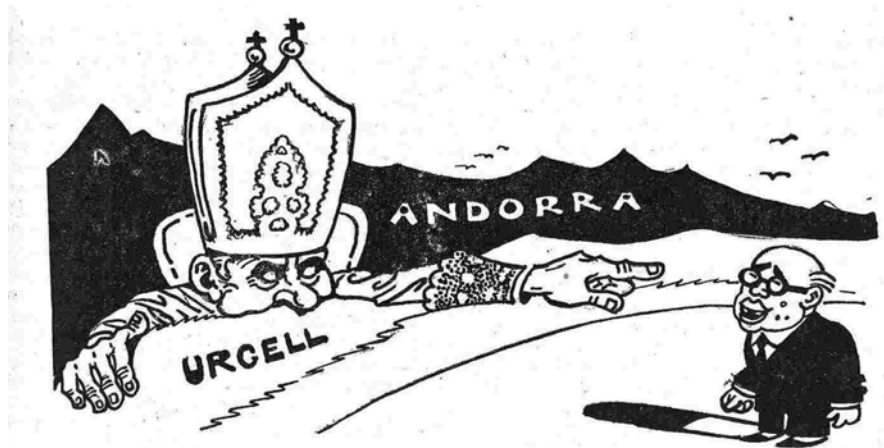
cridava l'atenció sobre els articles que argumentaven les apetències franceses sobre Andorra dels «correspondants du Times à Paris, à Barcelone et à Andorre même».²⁰¹ Amb aquesta estat de coses, el dia 20 d'agost la premsa barcelonina, i catalana en general, havien iniciat un desplegament sense precedents a Andorra, superant de llarg la cobertura desigual dels fets del 5 d'abril.²⁰² Un fenomen que era explicat en clau d'humor per diferents publicacions de la capital catalana que, com el “Be Negre”, feien sàtira de la situació de les Valls: «Sembla fatal una nova revolució. Aquest matí, en plena plaça major d'Encamp, un veí conegut pel “Joan Gepa” ha dit carcamal al President del Consell de les Valls. Aquesta alta autoritat andorrana ha respost a l'insult amb una escopinada de través, disparada amb aire despectiu. Tots els comentaris asseguren que ens trobem en els inicis d'un capgirament polític. L'efervescència és molt gran.» I continuava afegint: «En ésser coneguda al Bisbat la notícia de la invasió d'Andorra per les tropes franceses, l'emoció ha estat gran. Sa Il·lustríssima, que en aquell moment collia floretes a l'hort, ha rebut, però, la nova amb una serenitat exemplar. Andorra? –ha dit-, ¿I a mi què se'm en dona, d'Andorra? Sa Il·lustríssima no haurà oblidat –ha fet el secretari, abaixant els ulls fins a terra- que és copríncep d'Andorra. Ai! Tens raó... Des que he deixat de fumar, que Andorra se me n'havia anat del cap...» I encara afegia, seguint amb la sàtira política: «El Bisbe, el senyor Valls i Taberner i el Consell de les Valls (sense Taberner) estan d'acord que la culpa de tot la té l'Esquerra. Per això, han tancat a la masmorra centenària de la Casa de les Valls el diputat senyor Canturri, i han telegrafiat al senyor Macià dient-li que o bé cessava la seva actuació pertorbadora a Andorra, o bé afusellarien immediatament el senyor Canturri. Hom tem que aquesta darrera possibilitat sigui molt ben acollida en els medis de l'Esquerra, especialment entre els electors de la Seu.»²⁰³ Al marge d'aquest to irònic, d'altres, ja des d'un periodisme més seriós, narraven les presses d'alguns enviats especials per arribar a Andorra de la manera que fos.²⁰⁴

²⁰¹ CADN, Ambassade Madrid, Série C, n. 220, carta enviada de París a l'Ambaixada de Madrid, 11-VIII-1933.

²⁰² En aquest sentit és molt il·lustratiu de la poca atenció dedicada per la premsa espanyola, l'escàs seguiment que feu el diari monàrquic madrileny “ABC”. Entre el 20 d'agost i l'1 de setembre només podem localitzar tres notícies: *Acerca de lo ocurrido en Andorra*, 22-VIII-1933; *El Gobierno español envía a Andorra un delegado*, 23-VIII-1933; *En Andorra se celebraron ayer las elecciones, triunfando los partidarios de los copríncipes*, 1-IX-1933.

²⁰³ *La nova revolució d'Andorra*, “El Be Negre”, 22-VIII-1933.

²⁰⁴ *Mirador indiscret. Els amics són per les ocasions*, “Mirador”, 31-VIII-1933.

—Ja ho veu, senyor Azaña, de quina manera ho arreglo, encara que hi hagi República a Espanya.

Dibuix aparegut a “L’Esquella de la Torratxa”, 25-VIII-1933.

Al marge d’aquestes visions humorístiques, el cert és que la premsa de Barcelona informaria des del dia següent de l’ocupació de manera continuada i amb una àmplia cobertura dels esdeveniments andorrans. El dia 20 totes les capçaleres obrien amb l’entrada dels gendarmes. La principal capçalera de l’Esquerra, “La Humanitat”, donava mitja portada “al problema d’Andorra” explicant-ne l’actuació francesa i iniciant la crítica envers la Mitra: «La situació d’Andorra, de la qual ens hem ocupat repetidament aquests darrers temps, s’ha complicat extraordinàriament. Ahir, al matí, el territori andorrà va ésser ocupat per forces de gendarmeria francesa contra la voluntat i amb la protesta unànime del poble andorrà. Segons totes les nostres referències aquesta ocupació ha estat efectuada amb el consentiment o més exactament d’acord amb el bisbe de la Seu d’Urgell, el qual, com és sabut, exerceix el co-principat d’aquelles terres de llengua catalana. L’actitud del bisbe és blasmada per la totalitat dels ciutadans andorrans, que veuen en perill la integritat del seu territori, comentant-se en termes molt durs el servilisme davant de França.» Per altra banda, també s’afegia un primer comentari de la possible vinculació de la Fhasa i els seus problemes obrers amb l’actuació de la Gendarmeria, alhora que es criticava la convocatòria d’eleccions en un context com aquell: «Hom insinua la possibilitat, que nosaltres acollim a títol informatiu, que no sigui aliena al moviment la F.H.A.S.A. [...] que explota les esmentades forces i de la qual són principals accionistes els coneguts polítics francesos M. Tardieu i M. Forgeot i el senyor Miquel Mateu i Pla, de Barcelona. [...] Sigui com sigui, l’actitud del bisbe de la Seu d’Urgell no és gens clara. Per altra part, el fet de convocar eleccions per a finals d’aquest mes amb el territori envaït per les forces d’ocupació no és un símptoma que digui gaire a favor del liberalisme i de la

democràcia.»²⁰⁵ Aquell mateix diumenge, “L’Opinió” també publicava la notícia alhora que ja anunciava en portada l’enviament d’un enviada especial, Irene Polo, a les Valls per a cobrir la notícia: «Ahir, a la tarda, arribaren rumors que a la República d’Andorra havien ocorregut esdeveniments. Hom deia que les tropes franceses, a requeriment del co-príncep francès, havien entrat al matí a Andorra, detenint diversos membre de l’antic Consell de la Vall, el síndic general, el vice-síndic i un individu al qual s’acusa de promotor de les darreres alteracions d’ordre d’Andorra, anomenat Josà i que resideix a Sant Julià de Lòria.» Unes primeres informacions que anaven seguides d’un resum de l’evolució política andorrana durant la primera meitat del 1933 i que acabava amb unes informacions inexactes de les primeres hores d’actuació del destacament comandat per Baulard: «Aquestes forces s’han repartit per les parròquies i han ocupat tot el territori neutre, sense trobar cap mena de resistència. Immediatament han procedit a detenir el síndic i el vice-síndic [...] han estat col·locats en un camió i traslladats a França, on els han d’èsser aplicades les sancions corresponents.»²⁰⁶

D’altres diaris, com “La Vanguardia”, no donaven tanta importància a l’irrupció dels gendarmes reservant a la notícia un breu en les pàgines interiors i amb certes imprecisions en la xifra d’agents francesos: «A las ocho de la noche he regresado de Andorra, a donde fui por haber mandado Francia a los valles 101 gendarmes que llegaron a las 11 de la mañana al mando de un comandante para exigir el cumplimiento de la sentencia del Tribunal de Cortes. Se han incautado los gendarmes de las comunicaciones, de la Casa de la Vall y de la jefatura de Policía. También han efectuado varias detenciones; el subveguer francés ha pasado varias comunicaciones a los cónsules y alcaldes encargándoles el mantenimiento del orden y haciéndoles responsables de cuanto pueda ocurrir. Han ordenado la recogida de armas de los 7 policías activos y de los 86 que están en la reserva. También han ordenado que no se acate ninguna orden de la Sindicatura General y que se cuide de extender y visar los pasaportes dicho subveguer francés. A última hora todos los detenidos han quedado en

²⁰⁵ *Una situació que es complica. Andorra va ésser ocupada ahir, per forces franceses*, “La Humanitat”, 20-VIII-1933.

²⁰⁶ *Un afer greu. Les forces franceses han ocupat Andorra*, “L’Opinió”, 20-VIII-1933. La mateixa crònica era recollida per el portaveu d’ERC a Reus, “Foment”, aquell mateix dia (*Informació telegràfica i telefònica. La situació anormal d’Andorra*). Pel que fa al rumor de la detenció de les màximes autoritats andorranes i el seu trasllat a territori francès, també fou publicat per “El Matí” (*Un cop d’Estat a Andorra*, 20-VIII-1933). D’altres diaris recollien el rumor de que el Síndic, Roc Pallarès, es trobava a Barcelona després de ser expulsat d’Andorra per les autoritats franceses (*Roque Pallarès*, “La Vanguardia”, 22-VIII-1933). Una notícia que era desmentida en un altre breu (*El Síndic no ha desaparegut*, “El Matí”, 30-VIII-1933). Per a les cròniques d’I. Polo veure, *La passió del periodisme. Cròniques (1930-1936)*, Barcelona, Quaderns Crema, 2003.

libertad. El subveguer, en otra comunicación, ordena la convocatoria de elecciones generales para el próximo día 31. Las fronteras están vigiladas por los gendarmes que revisan toda la documentación de los transeúntes. El orden es completo.»²⁰⁷

Per la seva banda, la premsa espanyola publicava també diferents informacions aquell mateix dia 20. Mentre alguns diaris només ho feien de forma breu, com “El Noroeste” de Gijón, d’altres com el portaveu del Partit Nacionalista Basc a Donosti s’estenien més en les explicacions hi afegien alguns comentaris interessants parlant de certs sectors d’andorrans i les seves suposades gestions a Barcelona: «Los elementos disidentes han encomendado su defensa a personalidades del catalanismo, entre ellas al diputado Amadeo Hurtado. Se asegura que los detenidos piensan elevar una protesta a la Sociedad de las Naciones por la intervención armada de Francia.»²⁰⁸ En canvi el diari de Madrid, “El Sol”, publicava una entrevista amb el Conseller Major d’Andorra, Pere Font, en aquells moments a Barcelona i que definia l’operació francesa com el fruit de l’intent de frenar la democratització d’Andorra per part de la Mitra d’Urgell: «pero, en el fondo, lo que se pretende conseguir con ese golpe de estado, que no es otra cosa, es anular el espíritu democrático que empezó a manifestarse en Andorra, para que siga predominando la soberanía absoluta del obispo de Seo de Urgel.» Una resposta que no satisfieia al periodista que interpel·lava Font en el sentit de la suposada submissió francesa als desitjos del bisbe-príncep: «No es explicable –le hemos dicho- que para dar sólo satisfacción a un deseo del obispo de Seo de Urgel, hayan ido a Andorra fuerzas francesas. –Pues así es- nos ha replicado. Como haya conseguido el obispo esta cooperación, es cosa que no podría yo explicar ahora; pero me consta positivamente que la invasión de gendarmes se ha efectuado con la anuencia del obispo de Seo de Urgel, y probablemente accediendo a su demanda. No he calificar la conducta del obispo; son los españoles quienes han de juzgar el proceder de quien cede la parte de soberanía que a

²⁰⁷ *La situación de Andorra. Intervención francesa*, “La Vanguardia”, 20-VIII-1933. En aquella mateixa nota s’incorporava un breu firmat el mateix 19 a Perpinyà que feia esment de la sortida dels camions amb els gendarmes enviats a Andorra. En uns termes molt similars, sense comentari editorial, informava “El Correo Catalán” aquell mateix dia (*Los sucesos de Andorra. Penetran en la República cincuenta gendarmes franceses y detienen a varias personas*) o “El Día Gráfico” (*En Andorra. Tropas francesas de Gendarmería ocuparon ayer el territorio del Principado*).

²⁰⁸ *Atacando la independencia de un pequeño país. Francia interviene militarmente en Andorra*, “El Día”, 20-VIII-1933. Pel que fa al diari de Gijón, *Los sucesos de Andorra*, “El Noroeste”, 20-VIII-1933. D’altres capçaleres espanyoles com “El Diario de Navarra” també publicaven la notícia de l’entrada dels gendarmes.

España corresponde en Andorra, favoreciendo aquel golpe de fuerza de Francia en este país.»²⁰⁹

Mentrestant, des de París, els principals diaris de la capital francesa només publicaven breus informacions sense entrar a valorar el contingut polític de l'operació.²¹⁰ “Le Figaro” incloïa dues breus notes el dia 20 que deien: «M. Taviani, préfet des Pyrénées-Orientales, délégué permanent du gouvernement français en Andorre, a envoyé, cette nuit, par voitures automobiles, deux pelotons de vingt-cinq gendarmes en Andorre pour assurer le respect de l'ordre et l'exécution des arrêtés des co-princes.»²¹¹ Nota que era seguida per una altra: «Cette nuit, cinquante gendarmes sont partis en camion automobile de Perpignan pour l'Andorre afin d'assurer le maintien de l'ordre et l'exécution des arrêtés des co-princes.»²¹² Amb un to lleugerament crític amb l'actuació francesa, el portaveu del Partit Comunista Francès, “L'Humanité”, donava compte de la intervenció armada gala: «Nous avons parlé des affaires de la république ou principauté d'Andorre. Un fait est certain: c'est que le gouvernement français s'efforce d'empêcher la population du petit Etat de manifester son sentiment. L'envoi de 50 gendarmes dans les vallées le prouve surabondamment.» Per a continuació reproduir una nota de l'Agència Havas referent a les primeres hores posteriors a l'entrada dels gendarmes: «L'arrivée à Andorre de gendarmes français a provoqué, quelque impression, mais le calme n'a pas cessé de régner. La majeure partie de la population a accueilli cette arrivée avec satisfaction. Un agitateur nommé Joseph Riera, d'origine espagnole, a été arrêté, mais sur la demande de sa famille il a été remis en liberté à la condition qu'il réside à Seo d'Urgel, résidence qui lui a été assignée. Riera s'y est engagé par écrit. Les élections au Conseil général des Vallées auront lieu à la fin du mois.»²¹³ Unes notes que esdevindrien quasi bé les úniques aparegudes als grans diaris de París i que només eren seguits per una justificació publicada per “Le Temps” que afirmava aclarir el galimaties andorrà i el paper legal i positiu dels Coprínceps: «C'est un vent de réaction plutôt qu'un vent de révolution qui vient de passer sur les souriantes vallées d'Andorre, et les

²⁰⁹ *Un momento difícil para Andorra. La gendarmería francesa invade el territorio y ejecuta la sentencia del Tribunal de las Cortes*, “El Sol”, 20-VIII-1933. Aquesta mateixa entrevista era reproduïda, sense indicar-ne la procedència, pel diari republicà gironí “L'Autonomista”, *La invasión de la gendarmería a Andorra*, 21-VIII-1933. Per una altra crònica de l'ocupació i les primeres reaccions a la premsa espanyola veure, per exemple, *Un asunto del día. Las inquietudes de Andorra*, “La Noche”, 21-VIII-1933.

²¹⁰ La premsa de Barcelona subratllava la discreció dels diaris francesos pel que feia referència a l'enviament dels gendarmes a Andorra: *La premsa francesa ha adoptat la consigna del silenci*, “La Humanitat”, 24-VIII-1933.

²¹¹ *Des gendarmes en Andorre*, “Le Figaro”, 20-VIII-1933.

²¹² *La situation en Andorre. La République française envoie des gendarmes!*, “Le Figaro”, 20-VIII-1933.

²¹³ *Andorre. Le “co-prince” Lebrun envoie cinquante gendarmes*, “L'Humanité”, 21-VIII-1933.

informations tendancieuses ou simplement fantaisistes qui circulant depuis quelques semaines ont déformé le sens de ce mouvement dans lequel on crut discerner, bien à tort, un conflit entre la population et les coprinces. Il n'en est rien et à la lumière des faits est facile de rétablir la vérité sur les incidents de cette jeunesse montagnarde plus éprise d'indépendance que de politique, plus soucieuse de la prospérité de ses hauts pâturages que de noirs complots.»²¹⁴

En canvi, i deixant de banda la discreció francesa, en un sentit molt més similar al to utilitzat per la premsa catalana, el “New York Times” parlava, des de París, de l’enviament dels gendarmes com d’una nova etapa que feia més seriós un conflicte que semblava tragicòmic: «Andorra’s tragi-comic troubles took on a serious aspect today when de Prefect of the Eastern Pyrenees, the French Government’s permanent delegate to Andorra, sent fifty French gendarmes there to enforce the execution of the recent order of the co-Princes.»²¹⁵ Un dia després el mateix diari informava, ara des de Madrid, que el veritable motiu del conflicte era la concessió de l’exploració del joc en uns futurs casinos: «Impartial Andorrans discounted the so-called “republican” aspects of the latest political disturbance. The actual reason for intervention by the co-princes, they said, was to prevent the present authorities from signing a concession for opening of gambling houses and other related enterprises in an other Project to transform the country into “another Monte Carlo”, which France and Spain oppose. One of the State councilors, Pedro Font, said casinos and similar establishments were wanted by the people of Andorra.»²¹⁶ Una nota que anava seguida d’una altre breu molt interessant en que es destacava la no implicació espanyola en el conflicte, ni la voluntat d’actuar en cap sentit similar al francès: «Foreign Minister Rios said tonight that Spain had not considered intervening in the Andorran dispute. Spain an unofficially favoured the revolutionary group and would like to see the power of the bishop of Urgel broken,

²¹⁴ S. Arbellot, *A propos des incidents d'Andorre*, “Le Temps”, 22-VIII-1933. Després d’aquest article la premsa de París publicaria escadusseres notícies sobre Andorra, per exemple, i només de caire purament recordatori dels fets andorrans del 1933 veure *Les gendarmes français en Andorre*, “L’Illustration”, 26-VIII-1933.

²¹⁵ *France sends Gendarmes to Make Andorrans Obey*, “The New York Times”, 20-VIII-1933. Les principals rotatives dels Estats Units al marge de Nova York també recolliren la notícia de l’invasió francesa. Veure, per exemple, *French troops invade Andorra to quell Revolt*, “Chicago Daily Tribune”, 20-VIII-1933, *Gendarmes Bring Peace to Andorra*, “The Washington Post”, 21-VIII-1933 o *Andorra Elections Set*, “Los Angeles Times”, 22-VIII-1933. Per altra banda, tota la premsa europea publicaria breus notes sobre l’ocupació francesa. Serveixin com a exemple, el diari holandès “Het Vaderland”, *De Franschen in Andorra*, 22-VIII-1933.

²¹⁶ *Elections Set for Aug. 31*, “The New York Times”, 21-VIII-1933. Una crònica més extensa de les operacions i les primers hores d’ocupació, *French ‘invaders’ now rule Andorra*, “The New York Times”, 21-VIII-1933.

because since the separation of the church and State he no longer represents Spain. The government would like to have the Spanish President named in place of the Bishop as co-Prince of Andorra with the President of France, but it is difficult to adopt this as an official position.»²¹⁷ Un comentari que, certament, també era subratllat per algunes rotatives espanyoles que manifestaven la necessària inhibició espanyola per a un “millor” futur andorrà sense mitres: «Ahora es cuando puede decirse que la revolución está en marcha y que Andorra camina hacia su soberanía total. La República de los humildes se yergue y va a ser la República de los soberbios. La libélula se encara con el gallo francés. Nuestro león, hasta ahora, se limita a mirar. Quizá comprende que ésta no es faena para leones, y menos para defender la soberanía de un obispo. Todo señala una situación de descomposición que ha de producir fatalmente el triunfo de la libertad de Andorra.»²¹⁸ Posició espanyola que no era entesa per tothom però.²¹⁹

Amb un to encara més crític, el “The Times” de Londres explicava als seus lectors l’operació de la Gendarmeria, els precedents, i la creació d’una situació dictatorial per part francesa: «A kind of dictatorship appears to have been established in Andorra under the French Veguer, M. Samalens, and his assistant, M. Carbonell. M. Carbonell, who has been in Andorra for nearly two years as a French observer, is now reported to be wearing the uniform of an officer of the gendarmerie. He has notified the people that if they obey any orders of the deposed Andorran authorities it will be on their own responsibility. Another French agent, who has been quietly in Andorra during the past year, also turns out to be a gendarme. He is M. Larrieux, who is reported to have taken command of the armed forces.»²²⁰

Després d’aquestes primeres notícies recollides d’agències vàries o de fonts indirectes, els corresponals dels diaris de Barcelona començaven a arribar a les Valls d’Andorra. El primer en publicar un article era Joan Brugada de “La Rambla” que després de recordar el precedents immediats passava a aportar noves dades. Per una banda, Brugada afirmava que tots «els gendarmes que han ocupat Andorra, són catalans, i la totalitat sergents.» Un element que seria important en tant que facilitaria molt les relacions entre els agents i la població. Per altra banda, la «política d’ocupació»

²¹⁷ *Spain Is Not Involved*, “The New York Times”, 21-VIII-1933.

²¹⁸ E. Enderiz, *El punto sobre la i. ¡¡Andorra, en pie!!*, “La Tierra”, 21-VIII-1933.

²¹⁹ *Manifestaciones importantes. “Es lamentable que España no tenga intervención alguna en el pleito de Andorra”*, “El Sol”, 22-VIII-1933. Es tractava d’unes declaracions anònimes d’un suposat ciutadà espanyol amb interessos a Andorra.

²²⁰ *Invasion of Andorra. French in control Gendarmes descent in motor-cars*, “The Times”, 21-VIII-1933.

francesa havia tingut compte de no actuar contra els sectors més dinàmics de la societat andorrana, els joves: «Han tingut molta cura, per exemple, a no empipar la joventut. Saben que la joventut d'Andorra és quelcom i a més tenen els joves per "catalanistes" i els temen. No han molestat ni en el més mínim cap d'ells. La gent que han detingut és la que ells saben més o menys desqualificada entre el poble andorrà. Han volgut presentar-se com alliberadors d'Andorra dels mals administradors.» Tot i aquesta cura, i com explicava Brugada, les disposicions establertes pel decret del Comissari especial de les Valls, el Veguer francès, Samalens, d'acord amb l'episcopal, Enric Llorens, no havien agradat als joves: «Que tenen assegurat el lliure dret del sufragi i anuncia eleccions per al pròxim dia 31. Les eleccions es faran per sufragi universal i podran ésser electors tots els ciutadans d'Andorra des dels 25 i elegits des dels 30. La mesura, en la seva part dictatorial, no plau a la joventut: els joves volen poder votar i ésser elegits als vint-i-cinc anys, i per això varen fer el cop del 4 d'abril. Tota altra cosa no satisfà. Així, els joves per parlar d'això, han volgut fer reunions polítiques, però d'una manera molt discreta les forces d'ocupació han sabut impedir-les i les reunions no s'han fet. El jovent està molt excitat i un minyó d'uns divuit anys ens diu tot empipat: -Aquests francesos, si són tan braus, ¿perquè no envien els seus gendarmes a acabar amb el règim de Hitler, que em sembla que es molt més perillós que el Consell d'Andorra, malgrat els seus errors?» Seguint amb la seva crònica, Brugada publicava la que seria la primera d'una llarga sèrie d'entrevistes amb les autoritats andorranes (Síndic, Veguers, subveguers, etc.). Responent a les seves preguntes, el Síndic Roc Pallarès afirmava que s'havia negat al lliurar les claus de la Casa de la Vall als gendarmes, alhora que demanat vint-i-quatre hores per a prendre una decisió que seria: «Em negaré a donar les claus a ningú que no siguin els cònsols, autoritat genuïna de cada poble. A veure si els francesos que ens han destituït a nosaltres també s'atreviran a atacar l'autoritat que ells mateixos han proclamat.»²²¹

Una entrevista que era repetida per l'enviada especial de "L'Opinió", Irene Polo, al dia següent i en la qual el Síndic destituït li anunciava la preparació d'una manifestació «pacífica» dels Cònsols i el poble andorrà a la plaça d'Andorra la Vella per al matí d'aquell mateix dia 21 d'agost. I és que no podia ésser de cap altra manera: «Com voleu que sigui? No veieu que això que ens fa França és com si vós ventéssiu una bufetada a una criatura? La criatura no s'hi pot tornar. L'únic que pot fer és esperar que els grans

²²¹ J. Brugada, *Avui, el poble vol manifestar-se contra l'ocupació. Què passarà a Andorra?*, "La Rambla", 21-VIII-1933.

censurin aquesta valentonada...»²²² Una manifestació, com d'altres intents de protesta, que fou prohibit per les autoritats franceses com deia l'informe telegràfic del Prefecte al Ministre d'Afers Estrangers francès: «Placards (apposés) nuit dernière dans vallées pour convoque peuple à Andorre la vieille protestant contre attitude France [...]. Encamp, Ordino, Canillo, Saint-Julia, sont interdits rassemblements sur place Andorre la Vieille et manifestations hostiles; pour le moment, aucun désordre. Commission grève chantier Firmas y Construcciones envoie lettres menaces à ouvriers opposés à (grève) préparée par agitateurs espagnols pour 27 courant; forces police insuffisantes pour parer à toute éventualité; dans ensemble vallées, police locale plus hostile que personne.»²²³

Unes manifestacions que responien a la indignació andorrana que, com deia Pallarès i recuperant l'entrevista, com seguia dient Pallarès: «Perquè això que ens han fet, ha estat fet de la manera més ultratjant. El menys que podia haver fet el Prefecte, és avisar-nos i no sorprendre'ns d'aquesta manera. Igual que això de destituir-nos per ordre de la policia. Què és això? Els coprínceps estan facultats per a dissoldre els Consells de la Vall, però el decret de dissolució és als cònsols a qui l'han de lliurar. I és a aquests a qui el Consell destituït ha de traspasar els seus poders. I a ningú més.» Per altra banda, Pallarès reafirmava la idea (falsa) de que la demanda d'intervenció dels gendarmes havia sortit del Palau Episcopal de la Seu d'Urgell: «Però aquesta intervenció francesa d'ara; és el bisbe d'Urgell qui l'ha demanada... –Sí, sí; però el que passa és que França està buscant que el co-príncep espanyol cometi la major quantitat d'errors possible, per veure si un dia els andorrans l'engeguem. D'aquesta manera França seria l'única mestressa d'Andorra.» Opció davant la qual el Síndic reivindicava una impossible finalització de la cosobirania: «si intentéssim emancipar-nos, França se'ns tiraria al damunt. Nosaltres el que volem, únicament, és acabar d'una vegada amb aquest desori. Delimitar fins on arriben els poders dels co-prínceps i on comencen els nostres. Senzillament.»²²⁴

En aquell mateix exemplar de “L'Opinió” hi trobem també entrevistes amb el Veguer episcopal, el Sotsveguer francès, el Comandant Baulard i el catalanista Armengol. Pel

²²² I. Polo, *Roc Pallarès, el Síndic o President del Consell de la Vall es nega a reconèixer l'autoritat dels francesos*, “L'Opinió”, 22-VIII-1933. Per una altra entrevista a Pallarès veure, *En la República diminuta. Las inquietudes de Andorra. Roque Pallarés, sitúa, históricamente, el origen del disgusto actual*, “La Noche”, 22-VIII-1933.

²²³ CADN, Ambassade de Madrid, Série C, n. 220, 21-VIII-1933. La premsa recollia l'intent de celebrar una Assemblea General a Andorra la Vella impossibilitada pels gendarmes (*En l'Andorra envaïda... La intervenció francesa és unànimement censurada pels andorrans*, “La Publicitat”, 22-VIII-1933).

²²⁴ I. Polo, *Roc Pallarès, el Síndic o President del Consell de la Vall es nega a reconèixer l'autoritat dels francesos*, “L'Opinió”, 22-VIII-1933.

que fa referència al representant del bisbe a les Valls, Llorens feia unes curtes però contundents declaracions que dirigien els motius de tot el conflicte a l'exploració de les riqueses andorranes: «Aquest malestar d'Andorra –ens digué després-, és, com tots els malestans d'aquests indrets petits i arraconats, degut al desvetllament de les cobejances. Andorra hauria estat sempre un país tranquil si no hagués estat tan carregat d'aigua i no hagués temptat les grans empreses a venir a establir-s'hi per tal d'aprofitar-ne l'energia... Els andorrans estan ja atacats d'aquest terrible virus de l'ambició i es creuen que la política és un negoci. Per la seva banda, els francesos tenen ja a Andorra una infinitat d'interessos creats; el 60 per cent de les accions de la F.H.A.S.A., per exemple. El veguer francès també, per exemple, té un sou de 50.000 francs, mentre jo tinc el càrrec a títol purament honorari. Això és, en el fons, el que desencadena totes aquestes pugnes.»²²⁵ Unes manifestacions que eren ampliades, des del cantó de la Mitra, pel Vicari General de la diòcesis, el Dr. Fornesa que, contrariant els documents responia afirmativament a l'interrogant de la seva responsabilitat en la crida a la intervenció armada: «és ella, efectivament, la que ha cridat les forces franceses. [...] Perquè ella [la Mitra] en no tenir-ne [forces d'ordre públic] ni estar-li atorgat el manteniment de l'ordre.»²²⁶

Per la seva banda, i al marge de la Fhasa o l'actuació francesa, el catalanista Armengol que qualificava a tota la classe dirigent andorrana de cacics i afirmava que els joves no es resignarien a les condicions del Decret del Veguer francès: «Andorra –ens digué-, actualment no té cap Constitució. Es regeix per un seguit d'usos i costums que no tenen cap expressió legal. La nostra aspiració é aconseguir que aquest estat polític denigrant del nostre país, s'acabi. Per això, per tal de formar un Consell d'homes lliures, d'empenta, de voluntat i de perspectives, hem lluitat tat pel sufragi universal perquè poguessim votar i presentar-nos a les eleccions del Consell, nosaltres.» Fet que provocava una reacció contrària a la diferència d'edat entre els votants i els candidats: «Gràcies a tot el que vam fer i a què els vam arribar a amenaçar i tot! Però ara resulta que els coprínceps ens posen, segons diu l'edecte, el vot als 25 anys i el dret a elecció als 30. Això nosaltres no ho podem acceptar. Avui mateix redactarem una protesta que presentarem als cònsols. I si no fos que apartant-me a mi d'Andorra amb persecucions

²²⁵ I. Polo, *El que diu el Veguer català*, "L'Opinió", 22-VIII-1933.

²²⁶ I. Polo, *El problema d'Andorra. Parla la Mitra...*, "L'Opinió", 23-VIII-1933.

de tota mena i introduint la discòrdia i el desconcert entre el nostre grup, han aconseguit desfer tota la força que teníem, aquest decret dels coprínceps, no servirà per a res.»²²⁷

Per la seva banda, els representants francesos intentaven justificar la seva posició i aclarir els termes de la mateixa. Amb aquesta voluntat, el Sotsveguer Carbonell responia a les preguntes de Polo, en primer lloc, corregint la periodista en referir-se a la “intervenció militar” insistint: «Aquesta tramesa de policia, voleu dir! [...] Perquè fins ara no hem enviat a Andorra més que policia. Encara que hi poguem enviar tropes també!» Una possibilitat que trobava del més normal en afirmar: «”Naturellement!” Nous sommes en Andorre, chez nous!» Per a seguir afegint que el paper de la Mitra era purament espiritual i “decoratiu”: «La Mitra no és aquí més que per a perdonar els pecats d’Israel.»²²⁸

En darrer lloc, Polo entrevistà Baulard que subratllava la catalanitat de tots els gendarmes com a gent de bona voluntat envers els habitants de les Valls, alhora que avisava de les reserves d’homes existents a Perpinyà per a donar suport als gendarmes enviats a Andorra en cas d’èsser necessari.

L’enviament del delegat del govern espanyol al costat de la Mitra: Josep Buhigas

Com ja hem vist, el 23 d’agost, és a dir, quatre dies després de l’entrada dels gendarmes francesos a les Valls, el govern espanyol adoptava una nova posició i enviava un delegat del Ministre d’Estat a la Seu d’Urgell per a parlamentar amb el bisbe Guitart.²²⁹ Un canvi d’actitud que a ulls francesos era interpretat com el primer efecte intern espanyol de la campanya periodística i política desfermada a Catalunya. Una visió expressada pel Comissari extraordinari Samalens després de mantenir un interviu amb el Copríncep episcopal: «J’ai rendu visite hier soir à l’Evêque d’Urgel qui s’est montré satisfait s’il pourrait de la tournure prise par la situation. A l’occasion des grèves d’Avril, il avait demandé au Gouvernement espagnol s’il pourrait éventuellement compter sur un appui pour la protection des ouvrages nationaux et n’avait reçu alors aucune réponse. Cette fois, le Ministère d’Etat [espanyol] lui a envoyé un délégué pour lui offrir de mettre à sa disposition en Andorre un détachement de gardes civils. [...] Il a l’impression que la

²²⁷ I. Polo, *El cabdill dels joves ens parla de la qüestió del sufragi universal*, “L’Opinió”, 22-VIII-1933.

²²⁸ I. Polo, *França, Espanya o Andorra? “Nous sommes en Andorre chez nous! (A Andorra som a casa nostra!)*, ens ha dit el sots-veguer francès, “L’Opinió”, 22-VIII-1933.

²²⁹ *El Govern espanyol envia un delegat a parlamentar amb el bisbe de la Seu*, “L’Opinió”, 24-VIII-1933.

démarche de Madrid a pu être motivée par la crainte de voir la Catalogne prendre les devants.»²³⁰

Després d'una ràpida entrevista el delegat, Josep Buhigas, tornava a Madrid per a informar al govern sobre la conversa mantinguda amb el bisbe.²³¹ En l'informe que lliurava al Ministeri d'Estat i que es derivaria a l'executiu espanyol presidit per Manuel Azaña, Buhigas proposava una actitud de col·laboració total amb la Mitra un cop els ponts de diàleg s'havien reconstruït (reconeixent els errors propis) amb la finalitat d'evitar l'augment de la força policial francesa a les Valls: «El señor Buígas sugiere la conveniencia urgentísima de tomar las medidas necesarias para impedir, por lo menos de momento, el aumento de la fuerza francesa que ha penetrado en Andorra. Como se sabe, dicha fuerza entró en Andorra con el consentimiento del Coseñor Obispo de Urgel. Este había anticipado la posibilidad de que fuerza armada fuese necesaria en carta de 14 de abril, dirigida al Ministro de Estado y que no fue contestada.» Amb aquesta voluntat reconciliadora es pretenia que el bisbe d'Urgell s'oposés a qualsevol augment de la força francesa destacada a Andorra: «Si se consigue que el señor Obispo, completamente reconciliado con el Ministerio de Estado, después de la frialdad con que durante más de dos años ha sido tratado, comunique al Coseñor francés que en vista de la repercusión internacional que ha tenido la intervención de los gendarmes, agradeciéndola mucho, da su consentimiento o permiso por agotado y advierte por escrito al Coseñor francés que para el más mínimo aumento de la fuerza interventora es preciso que él en forma expresa manifieste su consentimiento, se consigue por lo menos limitar el mal causado.» Un objectiu que, com veurem més endavant, no es podria complir per l'actuació unilateral francesa d'augmentar els gendarmes en territori andorrà. I és que era força lògic que França argumentés un nou enviament de policies si es tenia en compte la impossibilitat de comunicació amb les Valls durant els mesos d'hivern i les creixents problemàtiques obreres: «Es de advertir que, cerrándose el paso de Francia a Andorra en cuanto empiezan las primeras nieves (hacia el mes de noviembre), si siguen las cosas como actualmente o se agravan por una huelga de los obreros de la Fhasa, quizá Francia pretenda aumentar la fuerza antes de que dicha época llegue, con el pretexto de que luego no podría hacerlo hasta la primavera.» Davant de

²³⁰ ADPO, DPA, 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Maintien de l'ordre, Elections, politique, grèves à Fhasa, Carpette Août 1933, Télégrammes Confidentiels, 25-VIII-1933.

²³¹ *El problema d'Andorra*, "L'Opinió", 25-VIII-1933. La premsa no recollia cap declaració sobre els assumptes tractats. Només "El Matí" afirmava que la reunió es desenvolupà en un clima de cordialitat (*Un delegat del govern espanyol s'entrevista amb el senyor bisbe d'Urgell*, 24-VIII-1933).

tot això, Buhigas proposava concedir al bisbe Guitart totes les seves demandes i algunes d'extres: «a) No pedirle ahora que gestione la supresión del Subveguer francés. Además, en los momentos actuales no cree el señor Buígas que Francia accediese. b) No pedirle tampoco nada respecto a lo que se había pensado con relación al Delegado permanente. c) Satisfacerle inmediatamente en sus peticiones respecto a las franquicias aduaneras. d) Lo mismo respecto a la franquicia postal. e) Ofrecerle sueldo para el Veguer [episcopal]. f) *Y sobre todo asegurarle que tiene a su disposición la fuerza de la Guardia Civil necesaria para equilibrar la que los franceses puedan tener (conviene tener presente que la fuerza enviada por los franceses es de verdadera selección, pues está compuesta toda de clase).*» Per aconseguir tot això, a més de temptar el bisbe, calia despertar en ell el «patriotismo español, lo que considero fácil, pues no cabe duda ninguna que la satisfacción que los Obispos de Urgel hayan sentido por se Coseñores de Andorra en su máxima parte ha sido siempre porque con ello han podido trabajar por el prestigio y los derechos de España.» Una posició espanyola, en un principi d'acord amb la Mitra que, a parer del delegat, podria comptar fins i tot amb el suport de Roma: «Para esta actitud, le parece al Sr. Buígas, aunque no está en interioridades, que podríamos contar con la disposición favorable del Vaticano, ya que no podría ver mal que sostuviéramos íntegramente las prerrogativas y prestigio de un Prelado soberano.»²³²

En una darrera nota, l'informe recomanava intentar evitar l'esclat d'un conflicte obrer greu entre la Fahsa i els seus treballadors, alhora que suggeria que el delegat Buhigas tornés a la Seu d'Urgell per a restar-hi fins a la celebració de les eleccions andorranes i, així, informar Madrid amb més precisió.²³³

Amb aquesta agenda, abans de sortir cap als Pirineus, el delegat rebia les ordres oportunes del seu Ministeri davant de l'actuació francesa: «1) La noticia que en Andorra han entrado diez gendarmes más franceses requiere saber si se ha hecho de acuerdo con el Obispo de la Seo. Si así no fuera, conviene hacer ver al señor Obispo que es absolutamente indispensable que Francia retire esos gendarmes que no han entrado con su anuencia. 2) Convendría asimismo que oficialmente hiciera saber al Veguer francés o al Prefecto que celebradas las elecciones, la fuerza francesa no puede permanecer un solo día en Andorra. 3) Si por razones sociales es necesario crear allí una fuerza que mantenga el orden, como quiera que los derechos titulados por el Cosoberano francés

²³² AMAE, n. 829, R. 1316, Exp. 9, informe presentat pel Ministeri d'Estat al govern espanyol, 25-VIII-1933.

²³³ A premsa recollia l'arribada de Buhigas a la Seu d'Urgell el 28 d'agost, *El delegat del ministeri d'Estat espanyol serà a Andorra fins després de les eleccions*, "L'Opinió", 29-VIII-1933.

expresamente excluyen la posibilidad de que con carácter permanente existan allí fuerzas francesas, será preciso crear un órgano garantizador del orden no previsto en los derechos de los Cosoberanos y a tal fin estos pueden acordar: a) que el Consejo de los Valles lo designe y si es preciso lo paguen ambos Cosoberanos (esta sería la tesis fructífera para la cosoberanía de Urgel y España) o bien, b) que lo designen de común acuerdo y por mitad si en ello convienen los andorranos, ambos cosoberanos.»²³⁴

Aquestes ordres, en forma de suggerència, eren transmeses immediatament al Copríncep episcopal en la reunió que seguiria a l'arribada de Buhigas a la Seu d'Urgell el matí del 29 d'agost. Una trobada que no feia res més que refermar els acords entre Madrid i la Mitra en la reconstrucció de les seves relacions, alhora que la coincidència en la voluntat de posar punt i final a la presència armada francesa a les Valls andorranes. En aquesta direcció, l'informe de Buhigas deia: «Empecé recomendándole que hiciese con toda actividad cuanto estuviera en su poder para que los gendarmes franceses se fuesen en cuanto se celebren las elecciones. Me dijo que era su más ferviente deseo [...]»²³⁵

Per tant, hi havia complert acord en la imperiosa necessitat d'evacuar els gendarmes un cop el nou Consell General hagués pres possessió dels seus càrrecs. Alhora que també es mostrava d'acord amb la proposta del Ministeri d'Estat espanyol de crear un organisme que vetlles per l'ordre públic a Andorra, mostrant-se partidari de la fórmula segona en que no s'especificava qui assumiria les despeses al mateix temps que es designava als Coprínceps com a organitzadors, a parts iguals, del dit organisme. Un nou servei que el bisbe veia del tot imprescindible, per una banda, perquè a Andorra existien moltes armes de foc en possessió de la població, i perquè calia controlar els obrers estrangers i les possibles introduccions de cap tipus d'arma dins del país.

Uns dies després les mesures proposades per Buhigas es començaven a aplicar, fet que la Mitra agraià a Madrid en data 1 de setembre, en una carta en la que constatava la solució al problema d'aduanes i correus i es felicitava pel restabliment de la cordialitat en les relacions entre Madrid i la Seu: «De ambas disposiciones me había informado previamente el enviado especial de ese Ministerio D. José Buigas; haciéndome constar el especial empeño de V. E. en amparar y defender los derechos de Soberanía, que la Mitra de Urgel comparte con el Presidente de la República Francesa en los Valles de Andorra. Es para mí un motivo de satisfacción el afianzamiento de la antigua cordialidad de relaciones entre el Gobierno español y esta Mitra en los asuntos de

²³⁴ AMAE, n. 829, R. 1316, Exp. 9, carta de A. Cruz Marín a J. Buhigas, 28-VIII-1933.

²³⁵ AMAE, n. 829, R. 1316, Exp. 9, carta de J. Buhigas a A. Cruz Marín, 29-VIII-1933.

Andorra; y lo es de una manera particular la designación de persona tan discreta y competente como el Sr. Buigas; para tratar con el que suscribe las delicadas cuestiones de orden político y social que vienen preocupando nuestra atención en estos días.»²³⁶

²³⁶ AMAE, n. 829, R. 1316, Exp. 9, 1-IX-1933.

*El desllorigament de la crisi: la cessió del poder als Cònsols*²³⁷

«El “Chicago Tribune”, parisino, como otros periódicos de esta capital, tiene un enviado especial en Andorra que le transmite informaciones sobre lo que sucede en aquel país. En su última crónica dice que los andorranos recibieron la “invasión” francesa con visibles muestras de desagrado, aunque luego renació en ellos la confianza al constatar que los gendarmes enviados por Francia hablaban la lengua catalana. Este hecho hizo que gendarmes y andorranos confraternizaran rápidamente.» *Otra información sobre los sucesos de Andorra*, “El Diluvio”, 26-VIII-1933.

Davant d'una situació en la que les màximes magistratures andorranes havien estat destituïdes dels seus càrrecs de facto per l'irrupció armada francesa, però sense renunciar explícitament als seus càrrecs, calia trobar una solució jurídica i política . Un element desllorigador que ja havia anunciat Roc Pallarès i que no era cap altra que la dimissió del Síndic i Vicesíndic i el traspàs dels seus poders als Cònsols. Una acte que es certificava després de l'assemblea celebrada a Andorra la Vella el 22 d'agost amb l'assistència de cent setanta andorrans i molts forasters, que aprovava un decret que es mantenia en una complicada posició envers els Comissaris extraordinaris francès i episcopal ja que contradeïa les disposicions d'aquest:²³⁸ «Primer.- Els honorables Cònsols es fan càrrec de la renúncia de la Sindicatura i els Il·lustres senyors síndics faran lliurament de les claus i els segells de la Vall als honorables Cònsols, els quals en faran lliurament a l'honorable Cònsol major de Canillo.

Segon.- Els Il·lustres Consellers majors lliuraran a l'honorable Cònsol major de cada parròquia la clau i els documents corresponents a la Vall, els quals hauran de fer-ne lliurament als nous Consellers elegits pel poble en les eleccions manades pels Cònsols.

Tercer.- El senyors Cònsols acorden fixar les eleccions per tot el dia 7 de setembre pròxim per tal d'elegir el nou Consell General, el qual elegirà també la Sindicatura tot seguit que hagi estat prestat jurament i hagin pres possessió dels respectius càrrecs. Els Consellers majors de cara parròquia elegiran, seguint el procediment establert, els titulars en la nova reforma.

²³⁷ Durant aquells dies la periodista de “La Vanguardia”, Mari Luz Morales, enviada especial a les Valls publicaria una sèrie d'articles sobre Andorra que no tractaven estrictament sobre els fets en qüestió tot i analitzar-los: *Carta de Andorra. I. Proporciones y Perspectivas*, 27-VIII-1933 (article reproduït a l'apèndix documental); *Carta de Andorra. Dice la gente*, 30-VIII-1933 i *Carta de Andorra. Folk-lore y finanzas*, 31-VIII-1933. En un sentit similar, veure J. Pinilla, *Excursionismo, con gotas políticas. Una expedición colectiva al territorio andorrano, entrando por la parte alta de la montaña*, “El Día Gráfico”, 29-VIII-1933 i M. Fernández Almagro, *Panoramas. En los valles de Andorra*, “El Sol”, 3-IX-1933.

²³⁸ *Asamblea en Andorra la Vieja. Se adaptan importantes acuerdos*, “La Vanguardia”, 23-VIII-1933.

Quart.- Els honorables Cònsols i majors contribuents protesten de l'entrada de la gendarmeria francesa a les Valls, ja que consideren aquesta com una violació i un atropell dels drets d'Andorra, i demanen la retirada de les esmentades forces i que es tornin les coses al seu primitiu estat.

Cinquè.- Som contraris a tota expulsió sense els requisits que marca la llei i volem que en el terme de vint-i-quatre hores es permeti l'entrada al país andorrà de l'expulsat Ventura Riera.»²³⁹

Aquest acord, a mig camí entre l'acceptació de la situació establerta pels gendarmes francesos i la persistència en la insubordinació, suposava la dimissió definitiva de Roc Pallarès i Agustí Coma i el traspàs del poder d'aquests als Cònsols, que el derivarien, com era tradició, al Cònsol Major de Canillo que s'erigia en el Síndic General provisional. Una reunió que alguns enviats especials feien més espectacular parlant d'una trobada secreta al bosc: «Se tomó el acuerdo de no atender ni acatar les

²³⁹ *Interessant decret dels cònsols d'Andorra*, "La Humanitat", 23-VIII-1933. Al marge d'aquest decret reproduït per la premsa catalana, en els arxius de la Delegació Permanent francesa hi trobem un altre acte de traspàs del poder dels Síndics als Cònsols que, reproduïda als anys setanta, suposadament redactada al despatx de la casa particular de Roc Pallarès a Encamp a les 11h del 23-VIII-1933, i amb la presència de tots els Cònsols de les Valls. Un document redactat amb un to diferent i amb una clara intencionalitat política: «Trobant-se l'Excel·lentíssim Senyor President d'Andorra, el Senyor Roc Pallerés amb la detenció del Vice-President Sr. N'Agustí Coma d'Ordino així com el Secretari de l'Excel·lentíssim Consell General –encara que per poc temps-, impossibilitat d'exercir el President els llegendats, sagrats i inalienables drets dels andorrans, que heretarem dels nostres avantpassats, per la coacció i amenaces de les forces armades franceses, en nombre de cent homes aproximadament, enviades pels senyors feudals èr fer complir una Sentència de destitució dictada pel tribunal de Corts contra el govern d'Andorra, i, rebutjada pel poble andorrà com a sobirà dels seus destins, reunit en Assemblea Nacional en data 29 de Juliol de 1933; Sent la primera vegada que forces militars de la República Francesa, que entren pel Pas de La Casa, violant així el terreny andorrà, com també les normes del Dret Internacional per les que es regeixent els pobles civilitzats, i, Coaccionat i intimat el President d'Andorra amb amenaces en nom dels Co-Senyors pel mateix Coronel de la força a casa seva particular, amb forces armades a la porta del domicili d'entrada, dient: Que té poders escrits i firmats i que no vol ensenayr, i que en nom dels Co-Senyors, que ell diu Co-prínceps, que se li doni les claus de la Casa de la Vall i els segells de la Presidència d'Andorra. Havent-li respost el president que no les hi volia donar i que no hi tenia cap dret a demanar-les. Responent el Cap de la força, que no volia dialogar i que només venia a complir el què li havien manant afegint noves amenaces. Havent manifestat els Honorables Cònsols de tot Andorra, junt amb el Consell General en reunió secreta el desig de donar una solució jurídica i honrosa, tot vetllant per la continuïtat andorrana de la Pàtria, i, Havent-se acordat traspassar els poders als Honorables Senyors Cònsols com a solució precedent, resultant així, també, la no acceptació del nomenament d'un consell Provisional de dotze membres fet pels Co-Senyors qyue ni els nomenats a tal fi acceptaren amb gran patriotisme. Vistes les greus circumstàncies, del President molt seré, amb plena identificació amb els presents convocats especialment en presència de tots, El President lliura les claus i segells, símbols del poder dels andorrans: acceptant el Sr. N'Antoni Casal primer Cònsol de Canillo, al que queda reconegut President per tots.» El document adjunta un darrer comentari que diu: «Aquesta acta, degut a les circumstàncies, no fou transcrita en els llibres oficials d'Andorra. Es prengué els apunts i l'orientació política del moment no fou propícia per a formalitzar l'acta. Malgrat tot, després de molt temps, el Sr. En Roc Pallerés, manifesta amb energia de la necessitat de redactar-la i així es feu. Mercés a la diligència d'ell se'n pogué guardar còpia. Noti's que se'l nombra sempre President d'Andorra i sadobtà el títol amb tota intenció puig s'havia trencat tot lligam o relació amb els Co-Senyors.» (ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Evénements de 1866 et de 1933).

disposiciones del síndico nombrado por el delegado francés, por entender que la intervención de éste es anticonstitucional y, por consiguiente, ilegal. También se decidió que las elecciones para designar el Consejo General se celebren el día 7 de septiembre y no el día 31 como había ordenado el delegado del Veguer francés. Se basa esta decisión, además de en la resistencia a aceptar ninguna orden o disposición que no emane del mismo Consejo general, en que los días señalados por el delegado francés, los andorranos se hallan ocupados en las faenas agrícolas, que precisamente adquieren en tal momento su mayor actividad.»²⁴⁰

Uns acords que rebien quasi completament el beneplàcit dels Comissaris extraordinaris. I és que després de reunir-se tant el comandant Baulard com el Comissari Samalens amb els Cònsols, l'autoritat dels Coprínceps acceptava els punts anteriors excepte el retorn al país de Riera.²⁴¹ De la mateixa manera que rebia una comissió de joves que veia com era rebutjada la seva protesta.²⁴² Per tant, tot i petits desacords, les autoritats especials dels copríneps i les andorranes es posaven d'acord de manera definitiva pel que feia referència a la celebració dels comicis que havien de renovar el Consell General el dia 31 d'agost. Un acord que la premsa francesa transmetia sense fer esment de la participació de les autoritats andorranes: «On sait que les co-princes (le président de la République française et l'évêque d'Urgel) ont en plein accord décidé que les nouvelles élections prévues pour le 31 août auraient lieu non plus au suffrage restreint, mais sur la base du suffrage universel, avec publicité des séances et des décisions du Conseil des Vallées. La préparation des nouvelles listes électorales se poursuit activement avec la collaboration des municipalités. Le calme est absolu et la population andorrane entretient les meilleurs rapports avec le détachement de gendarmes français, parlant tous catalan, qui a été envoyé dans la petite République pour veiller au maintien de l'ordre.»²⁴³

En aquet context, i mentre el membre del Tribunal d'Apel·lacions d'Andorra, Ferran Valls i Taberner, era cridat a Madrid al costat del govern espanyol, les autoritats dels

²⁴⁰ *Los representantes de los Valles adoptan acuerdos importantes*, "La Vanguardia", 24-VIII-1933.

²⁴¹ Aquest acord era comunicat per Samalens a Perpinyà per telegrama el 23-VIII-1933: «Les Consuls publieront les listes et les élections auront lieu le trente et un août, sur leur demande le droit d'éligibilité sera réserve aux majeurs de trente ans offrant garanties prévues par reforme stop le Consul Major de Canillo et celui d'Andorra la Vielle recevront de moi Délégation pour signature des actes administratifs.» (ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Andorre 1933, Elections Conseil Général 31 Août 1933. També veure del mateix arxiu, 1723 W, n. 148, Carpette Destitution Conseil Général, l'informe del Veguer francès al Delegat del 8-IX-1933)

²⁴² *A Andorra s'accentua la tranquil·litat*, "La Publicitat", 24-VIII-1933.

²⁴³ *En Andorre*, "Le Figaro", 26-VIII-1933.

coprínceps arribaven a un acord amb els Cònsols per a celebrar els comicis el dia 31 d'agost.²⁴⁴

Dos comitès d'amics d'Andorra a banda i banda dels Pirineus

Mentrestant, a banda i banda dels Pirineus s'havien format dos grups de suport a Andorra fets públics a partir de dos manifestos però sense una actuació pràctica i real. Per una banda, a la Catalunya autònoma el 25 d'agost s'anunciava la creació d'un Comitè Català d'Amics d'Andorra liderat per l'intel·lectual i impulsor juvenil i cultural catalanista, Josep Maria Batista i Roca: «Sabem que està a punt de constituir-se a Barcelona un “Comitè [...] integrat per personalitats pertanyents a diversos organismes polítics, l'objectiu del qual, segons s'exposarà en un manifest que aviat es farà públic, serà la defensa de la independència andorrana. Cal tenir present que Andorra és l'única terra de llengua catalana que s'ha mantingut secularment independent. Defensar Andorra de les intromissions dels països estrangers, és defensar la independència d'un territori català.»²⁴⁵ Un Comitè que feia públic el seu manifest a pocs dies de les eleccions andorranes i que deia: «L'ocupació d'Andorra per forces franceses ha causat a Catalunya una fonda i penosa impressió. La identificació de raça i de llengua, la comunitat geogràfica i el veïnatge, uneixen els dos pobles de manera tan íntima que compartim alhora els sentiments que inspiren les circumstàncies adverses o venturoses de la vida d'ambdós pobles. En aquest moment, doncs, en què les forces franceses ocupen Andorra ens cal fer present la més càlida i fervent simpatia dels catalans a aquests altres homes pirinencs amb els quals ens sentim units pels lligams sagrats de la llengua i la sang.

I més viva encara és la simpatia sortida per nosaltres que aspirem a l'alliberament nacional de Catalunya, pel fet que Andorra és avui l'únic territori de la nacionalitat catalana que ha mantingut la seva independència a través de les vicissituds de la Història.

No posseeix Catalunya cap títol jurídic que li permeti intervenir en la vida política interior d'Andorra, ni sent cobejança de cap mena sobre el seu territori. Per contra

²⁴⁴ F. Valls i Taberner era cridat a Madrid pel govern espanyol, segons deia la premsa, per a conèixer la seva opinió sobre els esdeveniments andorrans (*El señor Valls y Taberner*, “La Vanguardia”, 24-VIII-1933). Per a l'acord de celebrar els comicis el 31 d'agost, *Las elecciones se celebraran en Andorra el día 31, observándose que se acrecienta la adhesión al Consejo General*, “El Día Gráfico”, 26-VIII-1933.

²⁴⁵ *Notes polítiques*. “Comitè Català d'Amics d'Andorra”, “La Publicitat”, 25-VIII-1933.

creiem que els destins d'Andorra han d'ésser regits pels mateixos andorrans i les institucions de govern que preveu llur consuetudinària Constitució.

I ens plauria que aquestes institucions asseguressin per elles mateixes un bon govern d'Andorra, just, honest i lliure d'influències estranyes, sense que mai les discòrdies internes no poguessin constituir un pretext aprofitat per a intervencions alienes, ni una desigualtat en l'exercici dels poders de cadascú dels dos coprínceps devingudes un portell a través del qual poguessin ésser exercides tals intervencions damunt la sobirania andorrana.

No podem intervenir a Andorra, però els catalans podem fer ofrena als andorrans de l'exemple de Catalunya: dividits caiguérem sota la influència forastera –la més perillosa sempre per a tot poble- i units avui per un comú ideal de recobriment nacional veient com aquell va cedint als drets del nostre poble.

A part de les qüestions d'ordre interior, als catalans ens cal expressar, en l'aspecte internacional del problema, un fermíssim desig nostre en aquests moments difícils que travessen els andorrans que Andorra mantingui la seva personalitat, les seves fronteres i la seva independència efectiva lliure de tot ingerència estranya, francesa o espanyola.

Com a catalans, nacionalment identificats amb els andorrans, hem de fer sentir per tot la nostra veu expressar d'una manera clara i enèrgica el profund disgust que ha causat a Catalunya l'ocupació d'Andorra per forces no estrictament pròpies dels coprínceps, sinó pertanyents a la República francesa. El respecte a la independència d'Andorra exigeix no tan sols la retirada d'aquestes forces, sinó que, si l'ocupació fos precedida de maniobres que la feren possible, vagi ara seguida llur retirada d'una esmena absoluta de tals procediments que comporti l'acabament de tot maneig que tendeixi a crear o aprofitar pretextos per fer sentir la influència d'una potència estrangera damunt el lliure determini de la voluntat d'Andorra.» Un manifest que seria signat per una destacada representació del nacionalisme català més proper als principis pancatalanistes. Així, hi trobem els diputats al Parlament català, Joan Soler i Pla d'ERC, el diputat d'Unió Democràtica de Catalunya, Pau Romeva, l'historiador proper a UDC, Miquel Coll i Alentorn, l'occitanista Josep Carbonell, el poeta J. V. Foix i l'impulsor polític i fundador de Palestra, Josep Maria Batista i Roca.²⁴⁶ Més endavant s'hi incorporarien

²⁴⁶ El manifest apareixeria en múltiples diaris. Jo el trobo en primer lloc a *Creació del Comitè Català d'Amics d'Andorra*, "La Publicitat", 29-VIII-1933. També es pot localitzar el mateix dia a "El Matí", el 31-VIII-1933 i a "La Humanitat", al "Diari de Sabadell", 3-IX-1933 a "L'Opinió", el 5-IX-1933 a "L'Autonomista", el 8-IX-1933 a "Foment" o el 17-IX-1933 a "Ceretania". El Comitè centralitzava les adhesions a la Gran Via de les Corts Catalanes, 592, principal, de Barcelona.

d'altres il·lustres noms com els del geògraf Pau Vila, i els dels diputats a les Corts republicanes Josep Riera i Puntí (ERC) i el mallorquí de la Lliga Catalana, Joan Estelrich, a més de les adhesions que «Fruit del manifest llançat fa uns dies per aquest Comitè, hom ha rebut un gran nombre d'adhesions de persones, entitats, corporacions en les quals palesen llur simpatia pel poble andorrà i llur desig que aquest conservi la seva independència efectiva, lliure de tota ingerència estrangera.»²⁴⁷ En definitiva, una iniciativa que aconseguí una remarcable transversalitat entre els diferents corrents del catalanisme del moment, però que no tindria una aplicació pràctica més enllà del suport moral.

A l'altra vessant dels Pirineus, a la Catalunya Nord o francesa, concretament a Prada de Conflent, i sota l'impuls del diputat Joseph Rous que ja hem vist anteriorment, es feia públic un "Comitè de Defensa d'Andorra" que feia públic el següent manifest sota el títol *Pour la défense du peuple andorran*: «Una société financière franco-espagnole "La F.H.A.S.A." (siège social, 30 rue du Sentier, Paris)s'est emparé, il y a trois ans, des richesses hydrauliques, touristiques et minières de l'Andorre.

Elle veut aujourd'hui achever de coloniser le peuple Andorran en le dépouillant de ses libertés politiques. Les Gouvernements qui so sont succédés lui ont prêté main forte.

Le Gouvernement Tardieu avait déjà nommé en violation formelle de la Constitution Andorrane un sous –viguier qui n'a jamais été reconnu par les autorités officielles du pays, et qui s'est d'ailleurs borné a une action de garde-chiorme et de mouchard.

Aujourd'hui les Co-princes (Président de la République français et Evêque d'Urgell viennent de destituer sans motifs plausibles le Conseil des Vallées, représentation du peuple Andorran, pour lui substituer un Conseil croupon aux ordres.

Bien plus; alors que le cliquetis des armes n'avait pas retenti dans les Vallées depuis les antiques querelles des Comtes de Foix et de l'Evêque d'Urgell, la France vient d'introduire dans ce pays essentiellement pacifique un corps de Gendarmes armés de pied en cap pour rétablir un ordre qui n'a jamais été troublé que par les Viguiers.

Devant cet acte d'impérialisme particulièrement odieux puisqu'il il s'agit d'un des peuples plus petits et des plus faibles peuples de la terre, des Catalans français de toutes tendances réunis a Prades (Pyrénées-Orientales) au siège de l'Association d'Unité d'Action des Travailleurs "L'Avant-Garde" ont décidé sur la proposition de M. Joseph

²⁴⁷ *El Comitè Català d'Amics d'Andorra*, "L'Opinió", 3-IX-1933.

Rous, Député des Pyrénées-Orientales, al constitution d'un Comité de défense de l'Andorre.

Ils font appel a tous les travailleurs et à tous les vrais républicains et les invitent à se joindre a eux en adressant leurs adhésions au Comité d'Initiative, siège "L'Avant-Garde", Prades (Pyrénées-Orientales).

Pour la défense des libertés du Peuple Andorran. Pour une constitution démocratique de l'Andorre avec autonomie politique, administrative et économique du Conseil des Vallées. Contre la Politique d'oppression impérialiste de France et de l'Evêque d'Urgell.

Pour le Comité.- Jean Rous, Michel Boix.»²⁴⁸

Un Comitè nordcatalà liderat pels socialistes rossellonesos que, setmanes després, rebria les crítiques dels sectors conservadors de Perpinyà que l'acusaren, no sense una gran part de raó, de manipular els esdeveniments andorrans en clau demagògica esquerrana. Des del setmanari "Le Roussillon" es deia sobre el punt de vista de Rous: «D'après ce comité (!) ce serait les partisans du Conseil destitué, les adversaires des Co-Princes, les ennemis de la France, si chers aux socialistes de Prades, qui reraient élus en majorité. Ces resultats auraient été obtenus "malgré l'occupation armée, malgré la pressions et la corruption des Co Princes et de la F.H.A.S.A (!)"»²⁴⁹

²⁴⁸ Pour la défense du peuple andorran, "Le Populaire", 29-VIII-1933. També la premsa catalana el publicà íntegrament, A Prades s'ha format una comissió per la defensa d'Andorra, "Alt Urgell", 28-VIII-1933. El manifest era comentat positivament en diferents articles: Un acte de protesta a Prades, per la invasió francesa d'Andorra, "L'Opinió", 29-VIII-1933, En Prades se celebra un acto de protesta contra la invasión francesa y se constituye un Comité de defensa de Andorra, "Hoja Oficial del Lunes", 29-VIII-1933, Intromisión, "El Correo Catalán", 29-VIII-1933 i Un Comitè francès per la defensa d'Andorra, "La Publicitat", 31-VIII-1933. Alhora que també era comentat a la premsa nord-americana: 600 on strike in Andorra, "The New York Times", 28-VIII-1933. La diplomàcia espanyola també es faria ressò d'aquest manifest que era transmès per la seva Ambaixada a París al Ministeri d'Estat (AMAE, n. 829, R. 1316, Exp. 9, 29-VIII-1933).

²⁴⁹ T. Ripoull, "Les amis de l'Andorre!", "Le Roussillon", 23-IX-1933. Sobre la difusió de la posició de Rous a Espanya i l'estranger veure del mateix periodista, Les événements d'Andorre, "Le Roussillon", 30-IX-1933.

La vaga de la FHASA, la campanya electoral i l'enviament de més gendarmes

«L'expectació per a les eleccions ha minvat bon xic per l'interès amb què és seguit el conflicte plantejat per la F.H.A.S.A., que és el que en realitat ha donat origen a la intervenció armada francesa per tal de resguardar els copiosos interessos invertits en les obres [...]» *La situació a Andorra*, “La Humanitat”, 29-VIII-1933.

Des d'un altre flanc de la qüestió andorrana, les problemàtiques entre els treballadors de i les dues grans empreses actives a Andorra, Fhasa i Construcciones y Firmas, anaven *in crescendo*.²⁵⁰ Un afer que en aquells moments no podia sinó posar més llenya al foc de ja del per si prou complicat escenari andorrà. Amb unes eleccions que s'havien de celebrar el dia 31 d'agost i amb el país sota el control dels gendarmes francesos, les vagues i protestes obreres dels treballadors catalans i espanyols que treballaven a les Valls afegien encara més complexitat a la situació.²⁵¹

En aquest sentit, el 26 d'agost el diari de la anarquista Confederació Nacional del Treball (CNT) de Barcelona, “Solidaridad Obrera”, publicava un article en el què es deia que el principal motiu de l'entrada dels gendarmes era els problemes de la Fhasa per a complir els seus compromisos amb el Consell General: «Como quiera que la F.H.A.S.A. no tiene tiempo material para terminar los trabajos de construcción de la precitada carretera, en virtud del contrato existente, perdería dicha Sociedad un depósito de 500.000 pesetas oro que se halla depositado en un Banco de Barcelona. Como ya hace meses comprendió la empresa de referencia que no podría acabar los trabajos dentro del tiempo estipulado en el contrato, empezó a tomar pretexto de algunas gestiones realizadas por el Consejo de los Valles para destituirlo y constituir otro integrado por las personas adictas a la empresa, por cuanto algunos miembros hasta son empleados de F.H.A.S.A, misma. Ante la resistencia del viejo Consejo, los copríncipes tomaron la determinación de llamar a la gendarmería francesa para crear una situación confusa y hacer nuevas elecciones de las que esperan salgan elegidas personas que no pongan obstáculos a sus designios.» I afegia per tancar el raonament: «Cuanto acabo de exponer es la pura realidad, y se confirma por la presencia de capitalistas franceses y españoles en el seno de la F.H.A.S.A., que son los que, respectivamente, han llamado a

²⁵⁰ Per a una visió del Comandant Baulard sobre les diferents vagues dels obrers de la Fhasa veure la seva obra: *La Gendarmerie Française dans les Vallées d'Andorre*, ps. 72-88.

²⁵¹ Veure en aquest sentit, per exemple, l'article de J. Lladó i Casanoves, *L'ocupació d'Andorra. Tenim interessos i ciutadans a protegir*, “L'Opinió”, 30-VIII-1933, en el que es reclamava l'actuació decidida d'Espanya davant dels greus problemes que originaven els obrers i el capital estranger a les Valls.

las puertas del copríncipe español y de su colega francés.»²⁵² Certament, com era evident a tota persona que conegués la realitat andorrana, ni que fos lleugerament, el paper polític i social de l'empresa explotadora dels salts d'aigua de les Valls era de gran transcendència.²⁵³ Era impossible d'amagar i tampoc es camuflà mai. Una altra qüestió era la implicació directa de l'empresa, mitjançant pressions polítiques, en l'invasió de la gendarmeria per a tapar l'incompliment dels contractes contrets amb el Consell General. Uns pactes que obligaven la companyia a realitzar les obres de diferents carreteres en un termini ja superat l'estiu de 1933, a canvi de l'explotació dels rius andorrans. Una afirmació, aquesta, que no es pot acreditar a través de la documentació consultable i que, per tant, deixa sense confirmació aquesta rumor tant estès. Tanmateix, l'objectiu de la "Soli" no era cap altre que situar la qüestió andorrana en el marc d'una lluita entre capitalistes, obrers i uns andorrans que eren els convidats de pedra de l'obra.

Així, aquell dia 26 d'agost esclatava la vaga dels obrers de la Fhasa llargament covada, i després de que no s'arribés a cap acord entre l'empresa i els treballadors en diferents qüestions salarials.²⁵⁴ Una vaga però que no era total ja que els obrers del Pas de la Casa no la secundaven.²⁵⁵ Un fet però que no deixava d'alarmar al Comissari Samalens que demanava l'enviament de vint gendarmes suplementaris per a controlar els possibles incidents: «Viguiet français m'informe que le travail a cessé ce matin sur tous les chantiers. L'estime que l'envoi du renfort prévu de vingt gendarmes s'impose pour éviter troubles possibles. Je prends donc toutes dispositions pour que ce détachement arrive en Andorre demain au début de la matinée.»²⁵⁶ Una petició que es feia efectiva

²⁵² *La verdad sobre Andorra. Un informador extranjero explica los hechos como resultado de la poderosa presión de loa F.H.A.S.A. para impedir el cumplimiento de compromisos contraídos, "Solidaridad Obrera", 26-VIII-1933.*

²⁵³ En un sentit similar el portaveu del comunisme francès, "L'Humanité", culpabilitzava els grans capitalistes dels problemes andorrans, veure, per exemple: *L'Humanité en Andorre. L'orage au-dessus des vallées*, 30-VIII-1933 i *L'Humanité en Andorre. Mitre episcopale, sufrage universel et... forces hydrauliques*, 31-VIII-1933. Tanmateix, cal tenir en compte que aquests articles confonien els obrers espanyols o catalans que treballaven a les companyies Fhasa i Construcciones y Firmas, amb andorrans. Fet que desvirtua en gran mesura un anàlisi basat en la vinculació entre aquest conflicte i el del sufragi universal d'abril de 1933.

²⁵⁴ *La situación en Andorra. La huelga de los obreros de la F.H.A.S.A.*, "La Hoja Oficial del Lunes", 29-VIII-1933. Només cal seguir les notes aparegudes als diaris durant els dies anteriors a l'esclat de la vaga per resseguir els constants anuncis de la mateixa: *Els obrers de la Fhasa volen declarar la vaga malgrat tot*, "L'Opinió", 25-VIII-1933; *Els obrers de la Fhasa han anunciat que avui aniran a la vaga*, "L'Opinió", 26-VIII-1933.

²⁵⁵ *La situación en Andorra. Los obreros de la F.H.A.S.A. han iniciado la huelga anunciada*, "Las Noticias", 27-VIII-1933.

²⁵⁶ CADN, Ambassade Madrid, Série C, n. 220, 26-VIII-1933, Telegrama enviat pel Prefecte al Ministre d'Afers Estrangers i d'aquest al President del Consell de Ministres, Ministre de la Guerra i al Gabinet francès.

dos dies després amb l'arribada d'un contingent extra de vint gendarmes per a reforçar els ja estacionats a Andorra i per evitar mals majors en la vaga obrera.²⁵⁷

Mentrestant, per a pressionar els obrers l'empresa decidia aturar del tot el treball, pagar els sous endarrerits i clausurar els dormitoris i menjadors pels obrers tot afirmant que els salaris eren els legals a la província catalana de Lleida i que, per tant, no pensava augmentar les xifres.²⁵⁸ En aquest sentit l'empresa feia públic un manifest imprès com a fulletó solt en que informava que havien estat els obrers els que havien trencat les negociacions: «Les noves bases han estat detingudament examinades, i volguent Forces Hidroelèctriques [...], evitar altres pertorbacions al país –en les bases es diu que sinó s'aproven es declararà la vaga general- i volguent també no enfondir la crisi que es travessa, s'ha imposat un ou sacrifici i va proposar a la Comissió, en la reunió tinguda el dia 25 a la tarda, una transacció que consistia en *fer un prudencial augment de salaris, que beneficiava a tot el personal obrer* [...]. A l'acabar la reunió, va convenir-se que la Comissió parlaria amb els companys i que ahir a les dues de la tarda es continuaria la conversa. No obstant a la matinada els obrers abandonaren el treball i a l'hora convinguda, la Comissió va dir que no podia acceptar la transacció i que es mantenia en les bases presentades [...].»²⁵⁹

Mesura que derivava en la sortida de les Valls de més de dos-cents cinquanta obrers que després de cobrar els salaris pendents travessaven la frontera espanyola desobeint les directrius del Comitè de vaga. D'aquesta manera, tot i les previsions pessimistes, alguns dies després s'anunciava a París el desenvolupament pacífic de la vaga alhora que s'informava dels moviments de la Guàrdia Civil espanyola a la zona fronterera: «De même qu'en Avril dernier le Gouvernement espagnol a renforcé de trente grades civiques le détachement de police de la Seo d'Urgel.»²⁶⁰ Una consideració sobre la baixa eferescència dels obrers que no duraria molt i que el 30 d'agost provocava certs enfrontaments entre treballadors i gendarmes: «Les meneurs de la grève se sont montrés

²⁵⁷ *La situació a Andorra. Ahir hi arribaren vint gendarmes més, per tal d'incorporar-se a les forces que comana el comandant Baulard*, "Full Oficial del Dilluns", 29-VIII-1933 o *Les événements d'Andorre. Les ouvriers espagnols de la Fhasa en grève. Un renfort de gendarmerie est dirigé sur Andorre-la-Vella*, "L'Indépendant", 27-VIII-1933.

²⁵⁸ *La situació d'Andorra. La F.H.A.S.A. està disposada a paralyzar el treball "sine die", si els obrers no presenten una fórmula d'avinença satisfactòria*, "El Full Oficial del Dilluns", 29-VIII-1933.

²⁵⁹ AMAE, n. 829, R. 1316, Exp. 9, *Forces Hidroelèctriques d'Andorra*, S. A., 27-VIII-1933.

²⁶⁰ CADN, Ambassade Madrid, Série C, n. 220, 28-VIII-1933, Telegrama del Veguer Samalens al Ministeri d'Afers Exteriors. La premsa ho recollia fent esment de les mesures adoptades pel Governador Civil de Lleida, Sr. Ventós, que el 29 d'agost es desplaçava a la Seu d'Urgell on es reunia amb el delegat del Ministre d'Estat, Josep Buhigas de Dalmau (*La situación en Andorra. Ayer estuvo en Seo de Urgel el gobernador de Lérida, señor Ventós*, "El Día Gráfico", 30-VIII-1933).

agressifs à Canillo vis-à-vis des gendarmes et le détachement de ces derniers qui sont assistés de la police locale a été renforcé. Des mesures d'expulsion seront prises vendredi si ces faits se renouvellent. La majorité des ouvriers sont de langue espagnole mais les agitateurs sont arrivés (de) Barcelone.»²⁶¹ Una vaga que a ulls francesos es complicava per moments per l'actuació de la CNT dirigida des de la seva central, de Barcelona, i l'equivoca actitud de les autoritats espanyoles que en aquells moments havien decidit reprendre una bona relació amb la Mitra d'Urgell. Fet pel qual havien ofert el concurs de la Guàrdia Civil al bisbe Guitart en cas de necessitat: «Il semble que le Délégué du Ministre d'Etat renouvellera ses instances auprès de l'évêque d'Urgel pour que celui-ci fasse appel au concours de la Garde civile en cas d'incidents de (grève). Par un retour à un régime aboli depuis la Révolution espagnole, il a été décidé que le certificat d'origine andorrane pour les Espagnols serait de nouveau signé au nom de l'Evêque d'Urgel.»²⁶²

Mentrestant, la premsa confederal anarquista justificava la seva posició per les males condicions laborals a les que eren sotmesos els treballadors: «La F.H.A.S.A se ha hecho célebre en pocos días. Todos los periódicos se ocupan de ella. Por su actuación caritativa. Hace trabajar a sus 700 obreros once horas diarias; les alimenta a base de un plato de judías y una raspa de bacalao podrido. En sus cantinas se ha declarado guerra a la higiene. Y sus capataces han sido investidos de la magistratura de cabos de vara. Los obreros –las víctimas de siempre- han protestado. Y la F.H.A.S.A., integrada por capitalistas franceses y españoles, ha recurrido a la gendarmería gala. La escuela del militarismo francés ha manchado el silencio secular del feudo de dos copríncipes o “compinches”.»²⁶³ Uns dies després, i rebutjant els suposadament minsos augments de sou proposats per l'empresa, el mateix diari es preguntava que farien les autoritats ocupants franceses amb els treballadors espanyols: «¿Qué se proponen hacer en Andorra con los obreros españoles que, faltados de trabajo en España, han acudido a la pequeña República pirenaica para ganar el pan de sus hijos? ¿Se prestará el Gobierno francés a las maniobras de la F.H.A.S.A. que intenta arrojar de Andorra a los obreros

²⁶¹ CADN, Ambassade Madrid, Série C, n. 220, 30-VIII-1933, Telegrama del Veguer Samalens al Ministeri d'Afers Exteriors. Aquell mateix dia el portaveu de la CNT donava per començada la lluita: *La C.N.T. en Andorra. Ha comenzado la lucha contra la F.H.A.S.A. Ochocientos obreros en huelga*, “Solidaridad Obrera”, 30-VIII-1933.

²⁶² CADN, Ambassade Madrid, Série C, n. 220, 2-IX-1933, Telegrama del Veguer Samalens al Ministeri d'Afers Exteriors.

²⁶³ *Actualidad. F.H.A.S.A.*, “Solidaridad Obrera”, 1-IX-1933.

que signifiquen un transtorno para su explotación inicua, despertando las conciencias de la juventud andorrana?»²⁶⁴

Mentrestant, el gerent de la Fhasa, Miquel Mateu, juntament amb el comandant dels gendarmes destacats a Andorra s'havien reunit amb el bisbe Guitart per a tractar de la vaga sense que en transcendís res.²⁶⁵ Una reunió que anava seguida poc després de la demanda de l'empresa de gaudir de la protecció dels gendarmes per a reprendre les obres. I és que com deia en carta l'administrador-gerent de la companyia, els obrers que volien treballar restaven amenaçats pels vaguistes necessitant l'actuació dels agents de policia francesos desplegats a les Valls: «Dans le premier cas il est indispensable de former une équipe de conservation d'une vingtième d'hommes, pour éviter des dégâts sur les routes et dans les sections de construction de la chute d'Escaldes, ce qui exige une protection correspondante; dans le deuxième cas cette protection est indispensable jusqu'à ce que le travail se soit normalisé, les grévistes désarmés et les meneurs éloignés. Tout le développement des travaux et la termination dans les délais fixés dépendant de cette question fondamentale, nous nous permettons par la présente, Monsieur le Viguiet, de vous prier d'avoir la bonté de nous communiquer si vous pouvez nous garantir pour les deux cas exposés, la liberté du travail en Andorre et la protection nécessaire des ouvriers contre toute agression.»²⁶⁶

Una situació que el Comissari Samalens resumia explicant les demandes dels obrers i la importància determinant en la possible finalització del conflicte, de l'actitud dels treballadors de les empreses que Miquel Mateu tenia a Catalunya.²⁶⁷ I és que, si la CNT pressionava Mateu amb iniciar vagues o mobilitzacions a d'altres fàbriques o empreses de la seva propietat a Catalunya, per a pressionar en les seves demandes a Andorra, el futur alcalde franquista de Barcelona no podria fer res més que cedir. Encara que no deixés de demanar l'actuació contundent de Samalens i Baulard davant de la pressió obrera. Una demanda que era contestada amb aquests termes pel Comissari extraordinari francès: «Je suis naturellement prêt a prendre toutes les dispositions qui

²⁶⁴ *La actualidad en Andorra. La ocupación francesa de la tan traída y llevada República Patriarcal*, "Solidaridad Obrera", 6-IX-1933.

²⁶⁵ *Les eleccions d'Andorra*, "La Publicitat", 2-IX-1933; *El cap dels gendarmes*, "El Matí", 2-IX-1933.

²⁶⁶ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Grèves, révoltes 1933, 8-IX-1933.

²⁶⁷ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Grèves, révoltes 1933, informe del Veguer francès al Delegat Permanent francès, 8-IX-1933. El 22-IX-1933 la companyia Fhasa enviava per carta còpia de l'acord amb els obrers a la Delegació Francesa.

sont en mon pouvoir pour assurer la protection du travail dans les deux hypothèses que vous envisagez.»²⁶⁸

Tot i això, la mobilització obrera no s'aturaria i seguiria fins a finals de setembre amb l'èxit dels obrers i de les seves demandes aconseguint un augment dels salaris per a totes les categories laborals, el sustentament per part de l'empresa d'una escola pels fills dels obrers alhora que el reconeixement del Sindicat i la CNT com a representants dels treballadors davant la patronal.²⁶⁹

*I la campanya electoral andorrana?*²⁷⁰

Però que havia passat amb la campanya electoral? S'havia desenvolupat algun tipus de debat públic entre els diferents candidats com es podria entendre a la resta d'Europa? La veritat, és que durant aquell any 1933 Andorra aniria donant tombs, imposant-se en la centralitat de la seva realitat uns fets per sobre dels altres sense ordre ni concert. D'aquesta manera, quan s'havia de celebrar una campanya electoral que venia condicionada per la inexistència de partits polítics, la vaga de la Fhasa i els seus efectes passarien per davant de l'exigua activitat electoral del país. D'aquesta manera, la premsa de Barcelona donava compte de la realitat de les eleccions andorranes: «No us penséssiu que preparar unes eleccions a Andorra sigui la mateixa cosa que preparar unes eleccions a Corts o a la Generalitat. Fins avui, tot havia estat qüestió de posar en candidatura els amics d'en tal o d'en tal altre, i com que els electors eren pocs i amb interessos prou definits, era cosa de poques taules. No era difícil saber per endavant els qui guanyarien. Tampoc no tenien necessitat de cap mena de campanya. Se la feia cadascú del Consell durant tot l'any creant amics i reconeguts, o espaordint, que en certa manera és molt sovint la mateixa cosa.»²⁷¹

Tot i aquest clima de novetat, el conjunt de la premsa transmetia una imatge de calma i serenor en els dies anteriors als comicis, només alterada per la vaga obrera i l'activitat

²⁶⁸ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Grèves, révoltes 1933, carta de Samalens a M. Mateux, 9-IX-1933.

²⁶⁹ *Luchas obreras. La C.N.T. triunfa en Andorra*, "Solidaridad Obrera", 24-IX-1933.

²⁷⁰ Una setmana abans de les eleccions del 31 d'agost l'Amicale Franco-Andorrane de Beziers es dirigien al Prefecte dels Pirineus Orientals i Delegat francès per Andorra, per a preguntar-li si podrien exercir el dret a vot recentment concedit als andorrans (ADPO, DPA, 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Elections, politique, grèves à Fhasa, Carpette Août 1933, Rapport du Commissaire Central de Béziers, 22-VIII-1933). Els arxius no contenen però, cap resposta. Tot i que es tracta d'una qüestió certament rellevant ja que, com en el cas dels andorrans residents a Barcelona, aquesta podrien haver variat els resultats substancialment. En el cas dels residents a la capital catalana, la premsa recollí la seva presència en les eleccions, el cas dels de Béziers i França en general no meresqué cap comentari.

²⁷¹ *La campanya electoral a la "República" d'Andorra. El ressorgiment polític d'un poble*, "La Humanitat", 3-IX-1933.

del diputat francès Joseph Rous: «Los ánimos aparecen ahora más aquietados, y en todas las parroquias se aprestan los ciudadanos de la pequeña República para la lucha electoral, que probablemente transcurrirá con toda tranquilidad.»²⁷² Una visió que compartia el comandant de les forces franceses a les Valls: «Les jours qui les precederent furent très calmes, sans réunions publiques, ni affichés électorales et, jusqu'au dernier moment, plusieurs parmi les candidats ne se dévoilèrent pas;»²⁷³ I és que tot i la calma existent, la presència de Rous provocava certa intranquil·litat en alguns sectors que es dirigiren en diverses ocasions a les autoritats franceses per a que evitessin la seva actuació.²⁷⁴

Una realitat que es completava amb la divisió de les dues tendències que, aparentment i segons la premsa, es presentaven als comicis: «A medida que se acerca el día de las elecciones, aumenta en Andorra la expectación. Los partidos de las dos candidaturas que lucharán trabajan intensamente para lograr los sufragios de los electores. Según parece, la candidatura que ofrece más garantías de éxito es la de los antiguos consejeros cuya significación derechista es vista con simpatía por la mayoría del cuerpo electoral. Se da por descontado el triunfo de cinco de las seis parroquias que constituyen el Principado de Andorra. La otra candidatura que luchará tiene una tendencia más izquierdista, si bien mejor le cuadraría la calificación de centro. De todas maneras, los dos partidos se muestran partidarios de la tutela de las dos co-príncipes, habiendo

²⁷² *El conflicto de Andorra*, “El Correo Catalán”, 29-VIII-1933. D’altres diaris també parlaven de la tranquil·litat, *Andorra preparing for elections statement by French Vieguer*, “The Times”, 29-VIII-1933. Per a l’actuació del diputat Rous durant aquells dies, en els que demanà la dimissió del Ministre d’Estat francès per les suposades il·legalitats comeses en ocupar Andorra veure: I. Polo, *La França liberal s’aixeca contra la invasió d’Andorra pels gendarmes. Dimetirà el ministre d’estat francès?*, “L’Opinió”, 1-IX-1933. Unes declaracions que foren desmentides i criticades des d’alguns diaris francesos com per exemple l’article del catalanòfil J. Bachés, *Lettre de Barcelone. Paroles impies*, “L’Eclair”, 7-IX-1933. Al marge de Rous, el Veguer adjunt, Carbonell, informava el 22-VIII-1933 de la presència a Andorra del diputat espanyol i filòsof, José Ortega y Gasset.

²⁷³ R. Baulard, *La Gendarmerie Française dans les Vallées d’Andorre*, p. 65.

²⁷⁴ El mateix dia de les eleccions les autoritats franceses a Andorra transmetien a París un telegrama de protesta per l’activitat de Rous signat amb els cognoms de Cairat i Pujol de Sant Julià de Lòria: «Andorrans fidèles au CoPrince protestent énergiquement de l’introduction du député des Pyrénées Orientales Monsieur Rous aux affaires politiques d’Andorre en engageant la populations contre la France et contre les procédés de vos dignes représentants.» (ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Suffrage Universel 1933, Janvier à Août 1933, Octobre 1933, 31-VIII-1933). També sobre el mateix veure l’informe del 31-VIII-1933 que tractava la propaganda antifrancesa difosa per Rous a través de la publicació “L’Avantgarde” repartida a les Valls. Uns dies després de les eleccions andorranes el Ministre d’Exteriors francès informava al Prefecte dels Pirineus Orientals de la sol·licitud de Rous de rebre certes informacions sobre la despesa francesa a les Valls, els impostos recaptats i el pressupost (ADPO, DPA, 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Elections, politique, grèves à Fhasa, Carpette Août 1933 Suffrage Universel, 5-IX-1933).

fracasado cuantas tentativas se han hecho por determinados elementos para que se declararan los izquierdistas netamente independientes.»²⁷⁵

Uns corrents, unes tendències, que farien públics alguns manifestos electorals que ens poden ajudar a definir, si més no a grans trets, els diversos grups existents.²⁷⁶ En primer lloc, i representant la Joventut Andorrana, és a dir, els sectors que havien protagonitzat els fets del 5 d'abril es reclamaven una sèrie de mesures reformadores i modernitzadores: «1er. Jutgem imprescindible que la primera tasca a realitzar és la revisió total de l'obra dels anteriors Consells i també la d'aquells homes que amb llurs assessories han contribuït a portar a la nostra pàtria el malestar polític que tots lamentem.

2on. Estructuració d'una Constitució ben democràtica, on quedin ben delimitats els drets dels Iltres. Coprínceps i el Poble Andorrà.

3er. Volem llibertat de consciència, pensament i paraula.

4art. Garantia dels drets individuals i col·lectius.

5è. Registre civil i registre hipotecari.

6è. Incautació, pel Consell, dels protocols notariaus.

7è. Reglamentació de tots els individus nascuts a les Valls d'Andorra puig creiem que cal acabar amb aquesta vergonya fent-los andorrans amb tots els drets que els pertoqui.

8è. Ampliació de la llei electoral amb dret a ésser elector als 23 anys i elegit als 25, amb la salvetat que si la Nova Reforma, qui, que per això cal tenir "arraigo i responsabilitat material" nosaltres direm que serà suficient amb que hi hagi "dignitat, moralitat i vergonya". A França, són electors als 21 anys i elegits diputats als 25. A Espanya electors i elegits als 23.

9è. Proclamació de candidats 15 dies abans de les eleccions. Ho diem per acabar amb aquest caciquisme vergonyós que ens ofega.

10è. Compliment estricte de la contracta de la Concessió.

11è. Reglamentació de les sessions del Consell General:

- a) Ordre del dia de les sessions, quatre dies al públic abans de la sessió.
- b) Acta del Consell, vuit dies al públic, constant els vots en pro i en contra si és que no hi ha hagut unanimitat.

²⁷⁵ *Los conflictos de Andorra*, "El Correo Catalán", 31-VIII-1933.

²⁷⁶ Aquest manifest era anunciat en una data tan avançada com el 29 d'agost per part de la premsa: *Els joves preparen un manifest*, "L'Opinió", 29-VIII-1933.

- c) No començar cap sessió que no es donin abans entrada al públic, si és que n'hi hagi per entrar.
- d) Tota concessió, tot contracte que faci referència als interessos generals, se'n donarà una còpia a cada conseller, 15 dies abans de celebrar-se el Consell, ja que el Conseller si vol complir amb el seu deure, ha de saber el què defensa; però, per això cal que s'assessori bé.
- e) Qualsevol ciutadà andorrà podrà demanar la nul·litat dels acords d'una sessió del Consell, quan no s'hagin observat les bases més amunt exposades.
- f) Pressupost públic i fixat a totes les Parròquies.

12è. Regularització immediata de les vies de comunicació: telèfon, etc.

13è. Gestionar participació a concurs.

14è. Protecció i desenrotllament del turisme. Per això ens cal:

- a) Ajudar el Sindicat d'Iniciativa.
- b) Neteja de carrers i places.
- c) Posar en bones condicions i a l'abast dels turistes les fonts i aigües termals.
- d) Gestionar per arribar a poder asfaltar els trossos de carretera referents a les entrades i sortides dels pobles.
- e) Facilitar la visita als turistes dels monuments i curiositats que hi puguin haver en aquestes Valls.

15è. L'ensenyança ha d'ésser a base de la llengua catalana, sense posar cap vet per aprendre qualsevol altra llengua.

16è. Desenrotllament cultural i benèfic.

17è. Ensenyament de la noia.

18è. Reglament del treball i fer possible que l'obrer guanyi un sou adequat a les necessitats de la vida.

19è. El Consell General ha de buscar els recursos necessaris per a portar a cap una reforma com cal.

- a) Sanejament de l'hisenda.
- b) Reforma contributiva, que tothom pagui pel que tingui.
- c) El Turisme ben explotat és una font de riquesa.
- d) Beneficis obtinguts de concessions i traspessos.
- e) Serà benefici del Consell si la policia de reserva la paga la FHASA
- f) Austeritat i moralitat dels molts Iltres. Consellers i Secretari.

Heus ací, doncs, un resum ço que procedeix fer si volem posar Andorra al nivell dels altres pobles.»²⁷⁷

Un manifest curt comparat amb un programa electoral d'avui en dia, però extraordinàriament complet pel que era la política andorrana. Un programa que presentava les bases d'un nou estat, d'una nova administració i d'una estructuració moderna de la societat andorrana. Unes propostes que es basaven en uns indubtables principis democràtics, en l'aprofitament públic de les possibilitats econòmiques del país, especialment del turisme, i del control de la gestió pública de les autoritats de les Valls. En definitiva es pretenia fer del país dels Pirineus un nou centre de riquesa a través de tres elements: l'explotació dels recursos naturals, la bona gestió i la baixa xifra de població. Un element, aquest darrer, que es pretenia regular amb la concessió de la ciutadania als infants nascuts a les Valls, fos quina fos la nacionalitat dels seus progenitors.

Un manifest que es completava, des d'un altre angle, amb un altre llançat a l'opinió pública de les Valls pels andorrans residents a Barcelona. Un manifest que posava l'accent en criticar el Consell General destituït pels Coprínceps un mes abans: «Ciutadans! Abans que tot tingueu en compte que el Consell suara dimitit i el Consell anterior són els culpables del malestar polític que regna a Andorra. De molt temps ençà que la majoria dels andorrans venen demostrant llur descontent davant la seva desastrosa actuació. Ciutadà conscient jutja per uns moments l'obra de conjunt realitzada d'ençà del seu nomenament, i podràs constatar que, per ésser desastrosa, aquests homes sols es fan acreeadors al teu menyspreu, jamai del teu vot!

Els son qui en moments tan oportuns i veient una joventut ben preparada, , amb ànsies de renovació, i frisoosa per intervenir en la cosa pública, es negava, fins a l'últim moment, a cedir el sufragi universal. En Massó, l'home indigne, que a tots els andorrans repugna, troba en l'Iltre. Consell el seu més ferm defensor. El mateix que ha realitzat un negoci tan a fosca llum, com el dels grans i farines.

Malgrat que la tresoreria de la Vall està en fatal crisi, segons declaracions dels propis ex-consellers, Massó, Bota i alguns altres es permeten el luxe de fer viatge a Madrid, amb avió, vivint amb tot confort en els millors hotels i malgastant unes mils pessetes que la Vall paga, amb tota resignació. Que malgrat tots aquests viatges no saberen

²⁷⁷ *La campanya electoral a la "República" d'Andorra. El ressorgiment polític d'un poble*, "La Humanitat", 3-IX-1933. Aquest mateix manifest també fou publicat per "La Nova Andorra", n. 14, setembre 1933.

resoldre l'assumpte dels autos, taxis i autoòmnibus que ells mateixos espatllaren. Mireu com estan els telèfons. Dos o tres anys que no es pot comunicar d'un poble a l'altre. Peguem una ullada per la carretera construïda. Compareu-la amb la que s'eixampla des del Pas de la Casa fins al contorn de la Llata. Fixeu-vos en la diferència de l'una i l'altra. Es d'aquesta forma que els ex-consellers han vetllat pel compliment de la contracta de la Concessió. No sols no han fet sinó que carregen el mort al mateix concessionari. Amb la carretera del Port, passarà, igual com l'altra: pendents sobtades i llosa per grava.

Actualment tenim per mestres, a les escoles oficials andorranes, homes que desconeixen la nostra parla. Això, després d'haver fet renúncia, per iniciativa de Massó, a la subvenció de la Generalitat i que permetia als andorrans nomenar uns mestres adequats a llur conveniència. Per obra i gràcia d'una fama mal continguda hem hagut de passar per la vergonya de veure com tot un *Cap de Govern* expedia guies d'exportació de fruita, procedent d'Espanya, com a producte natural d'Andorra.

No oblideu jamai que part de l'ex-Consell i Consell anterior, obrant de dictador, va treure la nacionalitat a quatre compatriotes vostres pel greu delictes de dir les veritats en defensa d'Andorra. Igualment que abans del 5 d'abril només feia que amenaçar la joventut pel sol fet que propugnava un avenç més i criticava l'obra que realitzava. El que amb la dèria de les Concessions hagués acabat per vendre's, al millor postor, l'última pedra que restava damunt el sòl *patri*.

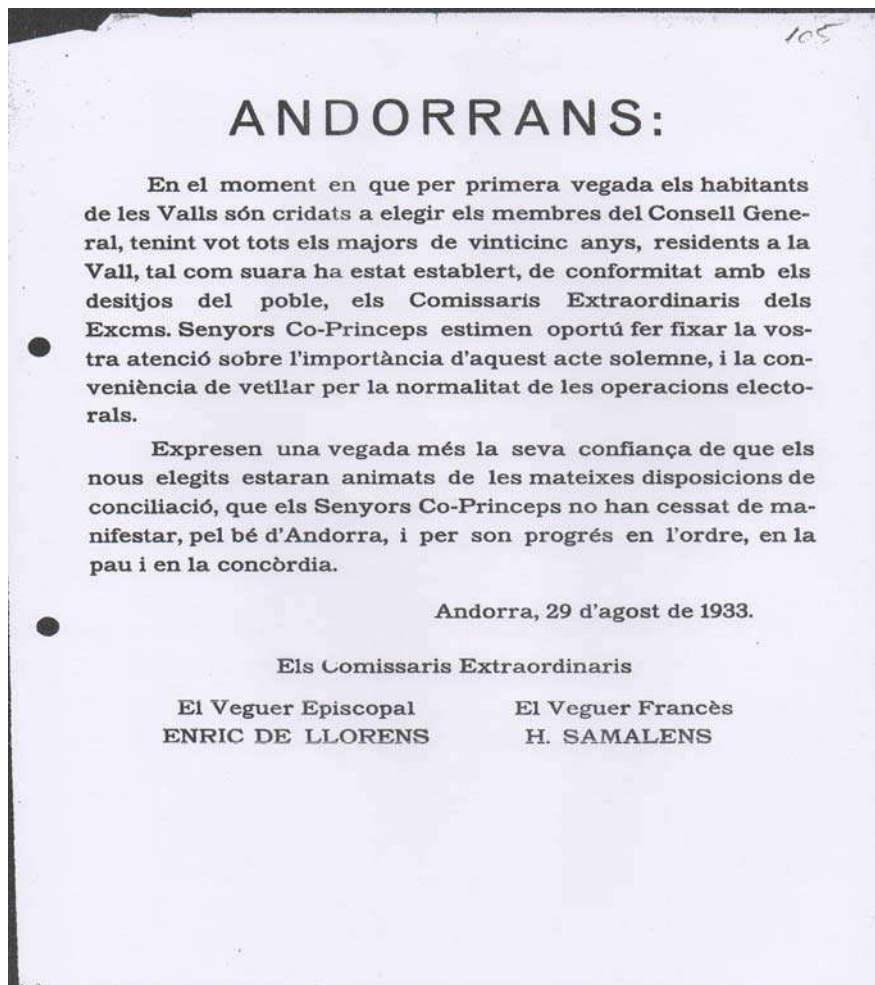
Doneu el vostre sufragi a aquells homes que sabran honorar la nostra Pàtria; que tindran suficient criteri per obrar per si sols i que, en el cas de necessitar assessor, tindran cura de cercar persones de més honorabilitat que en Massó, Josa, Bota i tota aquesta sèrie de cacics que pul·lulen al vostre costat a la recerca de vostre vot. Voteu homes no fracassats, imparcials, de reconeguda moralitat i *Patriotes*.

Andorrans!! Penseu que Andorra està al cap de l'abisme! Del vostre bon criteri, en emetre el vot, depèn el salvar-la. Ara nosaltres cridem: *Visca Andorra!* Abaix els cacics!»²⁷⁸

Per la seva banda, sembla que els partidaris de la Mitra repartirien diferents fullets de propaganda sota un suposat nom de Grup Nacionalista Integral. Mentre que d'altres breus textos de propaganda molt més directe eren recollits per la premsa a Les Escaldes en contra dels Coprínceps que deien: «Fora tenorios presumits, mossos del Cintet i mals

²⁷⁸ *La campanya electoral a la "República" d'Andorra. El ressorgiment polític d'un poble, "La Humanitat", 3-IX-1933.*

andorrans. Visca Andorra! la terra dels andorrans i de ningú més. Els pobres han de donar una lliçó als rics.» Mentre que d'altres: «Volen Candidat? Trieu entre els que vosaltres teniu per bons andorrans, per exemple: Leandre Altimir, Parilla, pare; Miquel Espel, Parilla fill i altres que n'hi ha. Però mai cacics que l'únic que volen és poder presumir.» I encara un darrer: «Electors de Les Escaldes d'Engordany, del Barri i del Nogués: No voteu: ni gossos d'Andorra, ni mossos dels Frares, ni criats del Bisbe. Voteu andorrans de debò i prou. Si no ho feu així prepareu-vos a perdre, les vostres llibertats i a ésser esclaus.»²⁷⁹

Manifest dels Veguers-Comissaris extraordinaris previ a la celebració de les eleccions.²⁸⁰

²⁷⁹ *La campanya electoral a la "República" d'Andorra. El ressorgiment polític d'un poble, "La Humanitat", 3-IX-1933.*

²⁸⁰ AMAE, n. 829, R. 1316, Exp. 9.

Andorra com a escenari de les polèmiques alienes: Església Catalana i catalanisme

«Què passa a Andorra? Les tranquil·les i idíl·liques valls pirinenques s'han vist envaïdes pels gendarmes francesos sota el signe de *Liberté, Egalité, Fraternité* i del respecte a la llibertat dels pobles, que invocaven els invadits de 1914 i els invasors d'avui. D'altra banda, els fins avui feliços d'habitants d'Andorra havien començat a sofrir la inevitable invasió murciana, contra la qual fracassen tots els paranys i insecticides [...]» *Esquellots*, L'Esquella de la Torratxa, 25-VIII-1933.

El 25 d'agost, el director de "La Vanguardia", Agustí Calvet "Gaziel", publicava un article en el que es sorprenia de la dimensió que havia assolit l'afer andorrà i es preguntava si responia a un impacte raonable: «¿Que pasa en Andorra? La minúscula república patriarcal, encerrada entre las altas cumbres pirenaicas, da que hablar a medio mundo. Allá van reporteros, enviados especiales y fotógrafos. [...] ¿Será excesivo tanto estruendo?» Interrogant davant del qual Gaziel anava desgranant els motius pels quals Andorra havia anat caient a la "trampa" de la temptació. És a dir, als projectes de casino, de fortunes fàcils i ràpides i dels obrers "murcians" de la Fhasa. Elements andorrans que, des de Catalunya, s'havien aprofitat per a fer una etapa més de l'aquellarre polític col·lectiu que significà la II República com ja hem analitzat anteriorment: «En Cataluña me parece que hemos tomado el caso con harta exageración. Unos lo han aprovechado para desfogar, absurda y extemporáneamente, su anticlericalismo. Otros lo han enfocado con una exasperación nacionalista netamente infantil. Algunos pocos han sabido guardar la proporción y la medida. ¿Cuando adquiriremos el conjunto de los catalanes el don del tacto político, la sensibilidad diplomática, esa gracia suprema en el ver, el situarse y el actuar, factor más decisivo en el mundo que las mismas batallas sangrientas, y que tanta falta nos hizo y aun nos está haciendo a lo largo de nuestra adversa y desagradable historia?...»²⁸¹

²⁸¹ Gaziel, *Andorra. Un paraíso perdido*, "La Vanguardia", 25-VIII-1933. En uns termes similars s'expressava la corresponsal especial de "La Vanguardia" a Andorra, Mari Luz Morales, quan afirmava que a le Valls no s'estava produint cap revolució: « Y así vemos ahora como el actual incidente de derecho feudal, se obstina la Prensa en darle el pomposo -¿tartarinesco?- título de "revolución"...— Vocablo, no sólo desproporcionado en relación de magnitud, sino que en absoluto impropio para designar lo que en los Valles ha sucedido, está sucediendo y aún -dentro de las estrictas líneas marcadas por el actual conflicto- puede suceder. ¿Revolución...? No hay en estas alturas ningún Diccionario de la Lengua que nos refresque la fría exactitud de la definición oficial del vocablo. Mas, en verdad, no hace falta. El uso o acepción general y el sentido común nos dicen claramente que, para justificar su empleo, es preciso que existan, o, en lo externo, manifestaciones clamorosas, expresión pública de rebeldía o descontento, actos de violencia encaminados a lograr la subversión de términos y valores establecidos, o, siquiera, en lo puramente Interno y espiritual, anhelo vivo de ese cambio, y voluntad decidida de aquella subversión... Y, en Andorra, externamente, nadie ha manifestado nada -como no sea el descontento por la llegada de los gendarmes, eso sí- y la vida, en los picos y en- los Valles, en las "turísticas" Escaldes como en la

I és que com hem avançat i, com veurem a continuació, els partits polítics catalans aprofitaren la qüestió andorrana d'aquell estiu de 1933 per a llençar-se, una altra vegada, els plats pel cap. En un país on el sistema polític autonòmic era extraordinàriament bipartidista, ERC i la Lliga utilitzaran Andorra com un element més de discussió.

De la suposada substitució de Monsenyor Guitart al capdavant de la Mitra d'Urgell

Com fou habitual durant l'any 1933, tot allò que mantingués una mínima relació amb Andorra provocaria la implicació de múltiples actors polítics, periodístics i diplomàtics. Com hem anat veient en repetides ocasions l'element catalanista era un de les principals preocupacions per a les diplomàcies de França i Espanya en referència a la seva possible entrada a l'arena política andorrana. En aquest context, hi haurà dos discussions o debats que relacionaran la sort andorrana amb el nacionalisme català. Per una banda, la possible substitució del bisbe d'Urgell, Justí Guitart, pel canonge catalanista Carles Cardó. Mentre que, per altra banda, Andorra generarà una disputa política entre les dues principals forces polítiques catalanes al voltant de la definició o no de la culpabilitat de la Mitra en l'entrada del cos de policia francès a les Valls. Un element, aquest segon, que ja hem anat veient en diverses interpretacions.

Pel que fa al primer aspecte, el 24 d'agost d'aquell any, és a dir quatre dies després de l'entrada dels Gendarmes a les Valls, Josep Maria Lledó publicava al portaveu d'Esquerra Republicana de Catalunya, "L'Opinió", un rumor que s'aniria ampliant segons el qual una part destacada de la jerarquia de l'Església catalana estava actuant en pro de rellevar Justí Guitart al capdavant de la diòcesis d'Urgell.²⁸² En un article en què s'intentava crear un enfrontament entre sectors del clero català, es deia: «Per les manifestacions del vicari general de la Seu d'Urgell, inserides ahir, a L'Opinió, tothom ha pogut donar-se compte del joc del bisbe cosobirà de la Vall. Avui, entre els medis catòlico-catalanistes, ja ningú no dubta que si les forces armades franceses han trencat la sobirania de la petita República, com un dia els alemanys trencaren la del Gran Ducat de Luxemburg, la responsabilitat ha d'ésser atribuïda al prelat urgellenc que les ha cridades.» Ampliant la rumorologia, i després d'adjudicar una responsabilitat directa

vetusta Andorra Vieja, en la lejana Ordino como en la pastoril Encamp, sigue su ritmo habitual de calma, por sus acostumbrados cauces de placidez.» (*Carta de Andorra. I. Proporciones y perspectivas*, "La Vanguardia", 27-VII-1933).

²⁸² Per a un ja clàssic anàlisi d'aquesta qüestió veure l'article ja citat de M. Batllori, *La crisi política d'Andorra el 1932-1933 i la seva repercussió a les diòcesis catalanes*, dins de *L'Església i la II República Espanyola*, València, Edicions 3 i 4, 2002, ps. 33-61.

inexistent al bisbe com ja ha esta més que documentat, l'article situava en boca de certs sectors al voltant de la formació demòcrata cristiana i nacionalista, d'Unió Democràtica de Catalunya, moviments polític-eclesiàstics en contra de Guitart: «Entre els elements separatistes que representa el senyor Carrasco i Formiguera i fins dintre de l'ortodòxia integralment nacionalista dels que beuen en les pures aigües del "Matí", l'actuació del Copríncep ha caigut com una bomba. Cap bon catalanista no pot admetre que sigui trepitjada la independència secular andorrana, primer país de la nostra llengua i de la nostra nissaga, que havia pogut assolir-la.» Motivació per la qual aquests sectors, aparentment, impulsaven una corrent d'opinió: «No seria res d'estrany, i així ho asseguruen els coneixedors de l'ambient que respiren els catòlics separatistes, que un clam vigorós s'adrecés a la Santa Seu demanant la sanció adequada per al bisbe anticatalà i que amb la cura natural que l'Església sap posar en aquestes coses, un altre prelat el substituís. Si el triomf coronés els esforços dels fidels descontents, sembla que la mitra aniria de dret al canonge catalanista doctor Cardó, víctima, sobretot en els temps de la dictadura, del poc afecte de l'episcopat monàrquic espanyol.»²⁸³

Aquest primer article de Lledó generaria una notícia que s'aniria fent gran els dies següents com una bola de neu. D'aquesta manera el dia 25 el mateix diari publicava en portada la notícia d'una suposada reunió mantinguda per part de la jerarquia catòlica catalana amb l'arquebisbe de Tarragona, el Cardenal Francesc Vidal i Barraquer, al capdavant per a decidir les accions prèvies a la substitució de Guitart com a bisbe d'Urgell i, per tant, Copríncep d'Andorra: «Com a confirmació de la notícia que donava ahir L'Opinió i que tant rebombori ha produït podem avui comunicar als nostres lectors que a Collsacabra s'hi celebren, des de fa dos dies, unes reunions eclesiàstiques destinades a reorganitzar l'episcopat català. En la darrera reunió hi assistiren els doctors Lluís Carreres, P. Miquel d'Esplugues, Carles Cardó, Llobera i Valentí Comella, bisbe de Solsona, sota la presidència del cardenal-arquebisbe de Tarragona, doctor Vidal i Barraquer. En aquesta reunió sembla que es destinà el doctor Lluís Carreres a regir la diòcesi de Barcelona: el P. Miquel d'Esplugues, al de Lleida; el doctor Llobera, la de Girona. Al doctor Carles Cardó, segons els nostres informes, als quals concedim tot el crèdit, hom el reserva per a cenyir la mitra de la Seu d'Urgell, la qual quedarà vacant de

²⁸³ J. M. Lledó, *El problema d'Andorra. Deixarà la Mitra, el bisbe d'Urgell*, "L'Opinió", 24-VIII-1933.

resultes de la dimissió –que s’espera per dintre de pocs dies- del seu actual ocupant, el doctor Guitart.»²⁸⁴

Seguia encara els dies 26 i 29 d’agost les notícies d’una suposada confabulació interna del sector més nacionalista de l’Església catalana per a substituir Guitart, però ara ja amb suposades implicacions directes d’alguns membres del govern català. Segons es publicava: «El tema principal de les conferències esmentades és, naturalment, la substitució del doctor Guitart, actual bisbe de la Seu d’Urgell i príncep d’Andorra per dret propi. Hi ha qui assegura que en els assumptes debatuts a ple camp no hi són dels tot aliens determinats Consellers de la Generalitat, els quals recorden la simpàtica i liberal actuació del doctor Vidal i Barraquer i dels seus amics a favor dels principis democràtics i catalanistes.» Unes suposades reunions que tot i existir, no tindrien com a ordre del dia els debats que el diari d’Esquerra els adjudicava. No obstant, el diari barceloní arribava a publicar una suposada entrevista amb un anònim membre de l’alta jerarquia catòlica catalana en el que es situava una divisió entre un sector vaticanista i un de catalanista. Una divisió entre dues tendències en la qual la qüestió andorrana jugava un paper central en la lluita per a reorganitzar les diòcesis catalanes i els seus ocupants. Per al suposat sector catalanista l’Urgell i el copríncipat andorrà havien de canviar de mans: «A propòsit de la qüestió d’Andorra, que probablement produirà la substitució de l’actual bisbe de la Seu d’Urgell, doctor Guitart, en aquelles entrevistes hom tracta d’arribar a una combinació de bisbats catalans que acabi amb la pugna establerta entre les dues tendències manifestades en el si de la nostra clerecia.»²⁸⁵

Cloent la sèrie d’articles, el 29 d’agost Lledó situava un nou element que suposadament donava credibilitat a les seves informacions i, de pas, les tancava a través de la intervenció de l’arquebisbe de Toledo, Gomà, i del Nunci apostòlic a Espanya, Federico Tedeschini: «No és possible formular judicis concrets abans d’ara. Però no és aventurat suposar que, comptant com compta el doctor Guitart, amb l’incondicional afecte del Pontífex i del seu representant acreditat, el nunci apostòlic, serà molt difícil obtenir la seva dimissió. A desgrat, encara, de la dissortada intervenció que ha tingut en la qüestió que tan directament afecta la República d’Andorra.»²⁸⁶

²⁸⁴ J. M. Lledó, *El problema d’Andorra. Sota la presidència del Cardenal Doctor Vidal i Barraquer s’ha celebrat una important reunió per tractar de l’actual bisbe de la Seu D’urgell, Doctor Guitart*, “L’Opinió”, 25-VIII-1933.

²⁸⁵ J. M. Lledó, *El problema d’Andorra. Cada dia és més segura la dimissió del bisbe de la Seu d’Urgell*, “L’Opinió”, 26-VIII-1933.

²⁸⁶ J. M. Lledó, *El plet d’Andorra. Els problemes de l’Església catalana*, “L’Opinió”, 29-VIII-1933.

Unes informacions que eren seguides amb interès per la premsa i per les diplomàcies espanyola i francesa que es mostraven preocupats per qualsevol canvi en la Mitra d'Urgell en un sentit catalanista que pogués afectar Andorra. Al marge de la premsa espanyola (se'n feren ressò breument "Luz" i "El Sol" de Madrid), el "New York Times" també en feia referència: «Andorra's Spanish Co-Prince, the Bishop of Urgel, is expected to resign as a consequence of the Andorran difficulties that have resulted in the sending of French Gendarmes into the country, it was learned today. It is known that a conference of Catalan ecclesiastical dignitaries under Cardinal Vidal of Tarragona has been considering his replacement by another Bishop.»²⁸⁷

Per la seva banda, des de l'Ambaixada gala a Madrid s'informava a París en aquests termes: «je vous signale des informations de presse qui peuvent être utiles sur les efforts que tenteraient certains membres du clergé catalan pour remplacer plusieurs évêque dont celui d'Urgel, par des prélats catalanistes. Les promoteurs de ce mouvement semblent se placer sous le patronage du Cardinal Vidal, archevêque de Tarragone, qui est représenté comme méconnu par le Vatican et comme opposé à la politique de celui-ci.»²⁸⁸ Mentre que, per la seva banda, la diplomàcia espanyola, es feia ressò de la preocupació francesa per la campanya de premsa iniciada per "L'Opinió" en l'informe de l'ambaixador espanyol a París després d'entrevistar-se amb el Ministre d'Afers Estranger gal, Joseph Paul-Boncour, quan deia: «De la conversación con Mr. Paul-Boncour, saqué la impresión muy clara de que lo que preocupa al Gobierno francés en Andorra es la posibilidad de que Andorra pueda constituir un puente para que el catalanismo pase de España a Francia. Me aludió a los rumores de que se va a reemplazar al Obispo actual por un Canónigo catalanista, haciéndolo con verdadero horror y temor del porvenir.»²⁸⁹

Però que hi havia de cert en totes aquelles informacions? Era realment veritat que s'havia produït un intent de desallotjar Guitart de la Mitra d'Urgell avortat per la influència vaticana? Una resposta que només es respondria des del portaveu de la Lliga Catalana de manera taxativa qualificant d'absoluta invenció qualsevol connexió amb la

²⁸⁷ *Andorra Prince may quit*, "The New York Times", 26-VIII-1933. També d'altres diaris com "El Día Gráfico" del 26-VIII-1933 (*Mientras en Andorra se preparan las elecciones para el día 31, en Barcelona se insinúa la posibilidad de la dimisión del obispo de Seo de Urgel*) es feren ressò dels articles de "L'Opinió".

²⁸⁸ CADN, Ambassade de Madrid, n. 220, Série C, 29-VIII-1933. Seguia un informe reproduït l'article de "L'Opinió" del 26 d'agost.

²⁸⁹ AMAE, n. 829, R. 1316, Exp. 9, 31-VIII-1933, informe enviat a Madrid.

realitat.²⁹⁰ La realitat és que es tractava d'una invenció, ja que ni la reunió a Collsacabra era cap concili encobert, en realitat era una concentració de boy scouts catalans, ni s'arribà a discutir mai de la substitució de Guitart. Un fet que era prou visible si veiem el tractament proGuitart que el diari "El Matí" aniria seguint durant l'agost de 1933 i que desmentia els articles de Lledó. Alhora, des d'un altre diari catalanista però no catòlic com "La Publicitat" es criticava els articles de Lledó i se'ls qualificava com el resultat de la «sopitesa de l'estiu no gens favorable a la recerca de temes periodístics reals».²⁹¹

La pugna Esquerra Republicana de Catalunya-Lliga Catalana al voltant de l'ocupació francesa d'Andorra

Si l'episodi de la polèmica periodística que generà els articles de Josep Maria Lledó tingué una àmplia repercussió a la resta de premsa catalana fou, al marge de les pròpies informacions, degut a la lluita política que els dos principals partits polítics catalans desenvoluparen al voltant d'Andorra com ja he anat explicant anteriorment. Una diatriba que en aquest cas, i durant 1933, es desenvoluparia a la premsa en forma d'articles i rèpliques d'uns als altres. Una disputa que versaria sobre la culpabilitat o no del bisbe Guitart en l'entrada dels Gendarmes i el paper de França, la oportunitat de substituir-lo pel President de la Generalitat com a Copríncep o la necessitat de fer desaparèixer les cosobiranies de les Valls per a procedir-se a la total independència del país.

Iniciant el foc, l'historiador i polític d'Esquerra, Antoni Rovira i Virgili, començava atacant la posició adoptada per França que, segons afirmava el tarragoní, feria la Catalunya francòfila: «La premsa de París i dels departaments francesos pot trobar en els fets de la revolució andorrana un tems de fàcils ironies estiuenques. El moviment polític d'aquell poble, d'uns quants milers d'habitants; el conflicte amb els dos coprínceps; l'entrada més o menys triomfal d'un exèrcit d'ocupació format per un centenar de gendarmes; les mesures enèrgiques adoptades pel sotsveguer protegit per la gendarmeria francesa... tot això es presta a bromes de tertúlia i a ressenyes humorístiques.» Una consideració que vista des de Barcelona, i des d'un intel·lectual marcadament pancatalanista generava anticossos: «Però per sota de la prosa lleugera i

²⁹⁰ M. Brunet, *Comentari. El Concili de Collsacabra*, "La Veu de Catalunya", 1-IX-1933.

²⁹¹ F. S., *El plet d'Andorra i les fantasies d'una informació periodística*, "La Publicitat", 29-VIII-1933. M. Batllori insinua sense afirmar-ho que l'autor de l'article podria ser l'historiador Ferran Soldevila les inicials del qual coincidien amb la signatura del mateix.

del comentari frívol, hi ha un acte de la República francesa que, no per ésser aplicat a un territori minúscul, deixa d'ésser un error d'un considerable calibre. [...] No solament França s'haurà guanyat, per un llarg temps, l'animadversió de la quasi totalitat dels andorrans, ans encara haurà produït una altra ferida –i no serà pas la primera- en els sentiments de Catalunya, la qual per veïnatge, per comunitat de raça i de llengua i per afinitat d'ideals polítics, ha vist amb cordial simpatia els darrers esforços dels andorrans per a donar-se un règim polític propi dels nostres temps.» I seguia afegint, en un to de lament: «Molt petita és Andorra. Molts pocs són els seus habitants. Però l'error de França no ha estat pas petit. Els qui han aconsellat el cop de força –francesos o no francesos- han causat a França un perjudici moral incomparablement major que el benefici material que pugui reportar-li la seva co-sobirania damunt Andorra. Ho diem amb dolor, com a catalans i com a desinteressats amics de França.» I conclouia desmentint les acusacions d'annexionisme que, des de mitjans oficials i periodístics francesos i espanyols, s'adjudicaven a Catalunya: «En el cas d'Andorra, la Catalunya del vel Principat no té les intencions anexionistes que alguns periòdics parisencs i madrilenys li han atribuït. Sent, això sí, pel moviment andorrà, la simpatia que sent per tots els moviments democràtics, i molt més tractant-se d'un territori que pertany al domini de la nostra llengua nacional. [...] Alguns senyors de París i de Madrid trobaran que això d'Andorra és una opereta, i riuran. Però els francesos diuen que riurà bé qui riurà el darrer. I els catalans diem que de les rialles venen les ploralles.»²⁹²

Certament, com bé afirmava Rovira i Virgili, a París i Madrid estaven preocupats per la possible introducció del catalanisme a les Valls. Però sens dubte, a les cancelleries dels dos estats ningú reia amb la qüestió andorrana, sinó que es prenia de manera molt seriosa. Les implicacions catalanes, però també l'aparició d'Alemanya pel mig no feien res més que alarmar el Quai d'Orsay.

Tanmateix, el diputat d'Esquerra al Parlament de Catalunya, no centraria les seves crítiques només a la part francesa del plet andorrà, sinó que també publicaria diferents editorials extremadament crítics amb el paper de la Mitra d'Urgell: «El present conflicte andorrà és una de les conseqüències –i no serà pas l'última- del manteniment, en aquelles valls, d'un règim polític anacrònic. La cosa natural era la substitució de les supervivències feudals d'Andorra per un règim adequat a la vida dels temps moderns,

²⁹² A. Rovira i Virgili, *Errors de França. El cop de força d'Andorra*, "La Humanitat", 22-VIII-1933. Aquesta article seria reproduït, entre d'altres, pel diari d'ERC a Reus, "Foment", el 23-VIII-1933 i "Alt Urgell" a la Seu, el 28-VIII-1933.

que també han arribat per a altes valls pirinenques. [...] ¿Per què el bisbe d'Urgell ha de tenir damunt Andorra, com a tal bisbe, un poder temporal que rebutgen els andorrans i que és una excepció en els nostres dies? [...] La Mitra d'Urgell no té cap veritable dret humà, ni tampoc cap veritable dret cristià, per a exercir damunt Andorra funcions de sobirania. El sentit moral, si no fos prou el sentit polític, imposava temps ha la fi d'aquestes funcions que han d'exercir-se contra la voluntat d'un petit poble.» I afirmava: «Ni per part de l'Estat francès ni per part de l'Estat espanyol es donà al problema d'Andorra, quan era hora de fer-ho, una bona solució liberal i democràtica. Es mantingue un *statu quo* que era cada dia més absurd i més vexatori. Després els interessos econòmics i les cobejances d'algunes companyies industrials han vingut a complicar i a enverinar el problema. Això és un altre motiu per a l'eliminació de la Mitra d'Urgell en el règim del poble d'Andorra. Si hi ha d'haver cosobirania, ha d'ésser plenament civil. El millor de tot, el més just de tot, seria la sobirania única del poble andorrà. Les Mitres no tenen avui res a fer en el govern dels pobles, grans o petits.»²⁹³

Un missatge en defensa de l'eliminació de la Mitra que era contestat des de “La Veu de Catalunya” que acusava Rovira i Virgili d'ajudar a l'annexió francesa de les Valls: «El senyor A. Rovira i Virgili [...], escriu ara, sota l'epigrafi “Poble i Mitra”, un article verament lamentable sobre el problema d'Andorra, enverinat per imprudències demagògiques que revelen alhora una inconsciència i una ignorància. Tot el seu article es recolza en la hipòtesi gratuïta d'uns suposada incompatibilitat entre el poble català d'Andorra i la mitra catalana d'Urgell. Però el més greu encara del dissortat article és que el senyor A. Rovira i Virgili voldria eliminar la mitra catalana d'Urgell en el règim del poble català d'Andorra. És a dir, voldria eliminar en el règim del poble d'Andorra l'element català, el que històricament s'ha oposat a l'anexió d'aquell territori a França i n'ha mantingut la independència a través dels segles. [...] no pot ignorar que, eliminada la mitra catalana d'Urgell en el règim del poble català d'Andorra, queda automàticament, aquell territori, incorporat de fet a l'Estat francès.»²⁹⁴

²⁹³ A. Rovira i Virgili, *El problema d'Andorra. Poble i Mitra*, “La Humanitat”, 25-VIII-1933. Aquesta posició també era defensada per d'altres formacions esquerranes catalanes, com el Partit Republicà Federal Nacionalista, del qual el seu portaveu a les comarques de Girona ho feia amb molta més contundència: «El poble andorrà, ara, com abans tots els pobles d'Europa, han de veure un enemic en les oligarquies eclesiàstiques; han de veure en elles un element d'opressió; han de veure en elles un instrument propici a estrangular uns drets naturals que deriven, segons ells, immediatament de Déu, com a autor i font de la vida. Però entre Déu i el Cèsar, deuen pensar que és millor servir a aquest que viu més a prop i té un bastó que pega o una mà que dóna, mentre que Déu és a les altures.» (*Croquis. En el cas d'Andorra*, “Acció Ciutadana”, 25-VIII-1933).

²⁹⁴ Editorial. *El problema d'Andorra*, “La Veu de Catalunya”, 26-VIII-1933.

Interpretació tergiversada de l'article del tarragoní que no feia res més que reclamar l'eliminació dels dos cosobirans i no pas només la del mitrat català, alhora que proposava una altra solució: «Només la indignència mental o la deslleialtat polemicista d'algun subaltern periodista de dreta pot explicar l'afirmació absurda que eliminar la cosobirania del bisbe equival forçosament a annexionar Andorra a França. La nostra tesi és ben clara. Proposem a una d'aquestes dues solucions: la plena sobirania del poble d'Andorra, és a dir, l'eliminació del doble principat, o bé, mentre això no sigui, al cosobirania plenament civil. Així, la Mitra d'Urgell hauria d'ésser substituïda per un representant del poder públic. ¿I quin representant millor, en aquest cas, que el President de la Generalitat de Catalunya? Coincidim, en aquest punt, amb el setmanari "Mirador". Però opinem que la cosobirania del President podria ésser directa, com és la del bisbe, i no delegada. [...] Creiem que el copríncep episcopal hauria d'abdicar. Millor si ho fes en companyia de l'altre copríncep. Cas de no poder-ho fer acompanyat, ho hauria de fer tot sol.»²⁹⁵

Tanmateix, aquelles no eren les úniques crítiques que suscitava la possibilitat de l'eliminació de la Mitra d'Urgell. En aquesta mateixa línia interpretativa, diferents capçaleres de la premsa comarcal catalana addicta a la Lliga acusarien a ERC d'utilitzar la qüestió andorrana com a arma de lluita partidista en pro del seu discurs anticlerical. Per exemple, el "Diari d'Igualada" deia: «Els elements pertorbadors, sobretot els sectaris de l'Esquerra Republicana, han aprofitat el conflicte andorrà per a fer una mica més d'anticlericalisme. I com sempre llurs armes han estat la calúmnia i la insidia. Els revolucionaris ultrancers de l'Esquerra, no satisfets de trasbalsar la pau del camp català, han intentat explotar la bona fe dels andorrans convertint en un conflicte transcendental una lleu desavinença. Les embestides dels fracassats agitadors tenien un doble objectiu: fingir un patriotisme històric per a "escandalitzar-se" davant de la intervenció dels gendarmes francesos per a mantenir l'ordre, essent així que el co-príncep francès no s'ha excedit en res en les seves atribucions; i per altra part, atacar i desprestigiar el copríncep espanyol, per la única raó d'ésser un bisbe.»²⁹⁶ En una mateixa línia d'opinió el portaveu proper a la Lliga a la localitat de Rubí sentenciava: «La manera com la premsa esquerrana de Catalunya ha anat tractant els afers d'Andorra revela la ignorància,

²⁹⁵ A. Rovira i Virgili, *El problema d'Andorra. Un príncep que hauria d'abdicar*, "La Humanitat", 29-VIII-1933. L'article feia referència al text *Supervivències. Jurisdiccions feudals dintre la República*, "Mirador", 24-VIII-1933.

²⁹⁶ *La veritat sobre l'origen del conflicte d'Andorra. El règim polític del Principat*, "Diari d'Igualada", 28-VIII-1933.

absència de patriotisme i odi, males qualitats per a informar d'un afer i endegar-lo justament. És d'ignorància, car la més elemental coneixença del com és l'autoritat principesca a Andorra, dels drets que hi tenen la Mitra d'Urgell i França, i l'històric del governament de la Vall, faria canviar el criteri sustentat. [...] En Rovira i Virgili sap deixar sovint les veus imparcials del bon historiador substituïnt-les per les enverinades del sectari, malgrat que fent-ho així amagui el saber i es presenti ignorant com els seus confreres en política.»²⁹⁷

En aquest mateix sentit, des del separatisme català molt crític amb el “tebi” nacionalisme d'ERC es blasjava l'actitud del partit del govern català en contra del Copríncep català d'Andorra: «Veritablement molts dels periòdics que es diuen catalanistes tracten la qüestió sota un punt de vista completament anticatalà, ja que portats per un sectarisme veritable o suposat, ataquen desconsideradament al bisbe d'Urgell, acusant-lo davant del govern espanyol, sense adonar-se que aquesta conducta pot donar peu a que la república espanyola vulgui assolir el caràcter de copríncep d'Andorra, subjectant directament aquell poble a la doble influència imperialista d'Espanya i França, anul·lant per sempre més el dret indiscutible que Catalunya sempre ha tingut, ja que si la mitra catalana d'Urgell té un dels principats, els comtes de Foix, que tenien l'altre, també eren occitans. Nosaltres desitjaríem que tots els catalans tractessin els afers andorrans amb tot patriotisme, que no es deixessin portar mai per les conveniències imperialistes de França ni d'Espanya, car que avui és difícil que la República d'Andorra constitueixi un Estat amb totes les característiques de sobirania, pel menys tots els catalans procurem amb les nostres forces, que conservi i intensifiqui totes aquelles virtuts que constitueixen la grandesa de la nostra raça.»²⁹⁸

Seguint aquest de punt de vista, i també des d'un sector catòlic, però en aquest cas carlista, “El Correo Catalán”, insistia en criticar la campanya periodística endegada per Esquerra en contra del bisbe d'Urgell i l'oblit sistemàtic (sense referir-se a Rovira i Virgili) de l'actuació determinant del Copríncep francès i del seu delegat en tota la qüestió andorrana: «La invasión ha sido de gendarmes franceses y a las órdenes directas y exclusivas del co-príncipe francés antedicho. Pero ellos ya han dado con el principal culpable: ¡el señor Obispo de Urgel! [...] Por no atreverse a combatir a la “democrática” Francia los que siempre la enaltecieron y para disimular esa cobardía, ¡se atreven con un

²⁹⁷ Eme, *Andorra*, “Endavant”, 3-IX-1933.

²⁹⁸ *L'afar d'Andorra*, “La nació catalana”, 28-VIII-1933. Cal subratllar que les publicacions separatistes catalanes no prestaren una especial atenció als afers andorrans. Ni fent referència a la independència o semiindependència andorrana.

señor Obispo! que saben desamparado de quienes, por el prestigio de España, más debieran ponerse y haber estado a su lado.» I continuava remarcant el missatge llançat per la premsa esquerrana catalana: «Prensa republicana de Cataluña, en cambio, y hasta la oficial se revuelve apriorística e insidiosamente contra el cosoberano español en aquella República, aunque nadie haya podido señalar culpa ni participación en la violencia empleada, al fin, en la defensa de un fallo de la Justicia andorrana.»²⁹⁹

²⁹⁹ *Los sucesos de Andorra. Al paso de una insidia*, “El Correo Catalán”, 22-VIII-1933. En un mateix sentit, també veure l’editorial del dia següent: *Con pluma ajena. Algo sobre lo de Andorra*, 23-VIII-1933.

*El resultat de les eleccions del 31 d'agost*³⁰⁰

«Se celebraron ya las elecciones andorranas que tanta y tan desproporcionada expectación han despertado. Para quienes quisieron atribuirles una trascendencia desmesurada y fuera de lugar habrán constituido, probablemente, una decepción, que ojalá fuera al menos aleccionadora.» F. Valls i Taberner, *Conclusión lógica. El caso de Andorra*, “La Vanguardia”, 5-IX-1933.

«Les Elections se déroulent dans le calme Stop On ne signale aucun incident jusqu a midi.» Telegrama del Comissari Extraordinari francès al Delegat Permanent a Perpinyà, 31-VIII-1933.³⁰¹

Deixant al marge totes les polèmiques indirectes generades, després d'una jornada electoral tranquil·la, i amb comptats incidents, els primers resultats que es conegueren i publicaren el dia 1 de setembre repartien els sufragis de la següent manera: 14 escons pels conservadors identificats amb els Coprínceps, 5 d'Unió Andorrana partidaris del Consell destituït i 4 socialistes. Un repartiment d'escons que provenia dels següents resultats obtinguts pels candidats entre els 815 electors: *Andorra la Vella*: Josep Coma (conservador), 54 vots; Antoni Cerquedes (conservador), 54; *Les Escaldes*: Joan Serra (Unió Andorrana), 39; Josep Pla (conservador), 35; *Canillo*: guanyadors els candidats de la Unió Andorrana, Josep Areny, Jaume Borrell, Antoni Truada i Antoni Torres; *Encamp*: Antoni Picard (conservador), 51; Antoni Puig (conservador), 49; Antoni Mussol (conservador), 46; *La Massana*: Guillem Areny Teixidor (conservador), 30; Bonaventura Torres Capdevila (conservador), 30; Gil Font Robert (conservador), 30; Pere Montan (conservador), 30; *Ordino*: Bonaventura Abelloc (conservador), 78; Miquel Pujol (conservador), 46; Manuel Font (conservador), 40; Bonaventura Coma (conservador), 47; *Sant Julià de Lòria*: Antoni Turó (socialista), 61; Bonaventura Sarrac

³⁰⁰ Diverses revistes franceses publicarien durant aquells dies diferents articles que no feien res més que explicar la situació andorrana amb una lleu referència a l'acció armada francesa i sense cap comentari editorial. Veure, per exemple, *L'effervescence andorrane*, “L'illustration”, 9-IX-1933 o J. Vassall, *L'Andorre en révolution*, “Mercure de France”, v. 246, 15-IX-1933.

³⁰¹ Tot i la placidesa de la jornada electoral, Samalens informava d'un incident succeït a Encamp i en el que restaren implicats els fills del Síndic General destituït: «Aucun incident dans la journée d'hier sauf a Encamp ou les fils du Syndic révoque qui est cure en Espagne a été frappe assez violemment au cours d'un incident avec les personnes qui s'opposaient a ce qui votât.» Informació a la que afegia un comentari per a eximir-se de qualsevol responsabilitat: «C'est exclusivement la police locale qui a veille a l'ordre aux abords des salles de vote, la Gendarmerie n'a pas eu a intervenir.» (ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Andorre 1933, Elections Conseil Général 31 Août 1933).

(socialista), 61; Manuel Areny (socialista), 61; Bonaventura Turó (socialista), 61.³⁰²

Unes xifres de sufragis que donaren com a composició oficial del nou Consell General els següents representants (a excepció encara no coneguda de Sant Julià de Lòria):

Canillo: Josep Areny a) Calbó; Jaume Bonell a) Hostet; Anton Duedra a) Conxal; Anton Torres a) Toni del Forn; *Encamp*: Antoni Picart a) Picart metge; Antoni Mussoy a) Manresa; Antoni Puig (o Puy) a) Canart; *Ordino*: Bonaventura Adellach a) Fijat fill; Miquel Pujol a) Gené d'Arans; Manuel Font a) Sucarà; Bonaventura Coma a) Ventura de Ramon-Guem; *La Massana*: Guillem Areny a) Teixidó; Bonaventura Torres a) Capdevila d'Anyós; Gil Font a) Raubert d'Escàs; Pere Muntaner a) Aymà d'Arinsal; *Andorra la Vella*: Josep Coma a) Ñerro fill; Anton Cerqueda a) Farré; Josep Pla a) Prat fill; Joan Serra a) Parrilla.³⁰³

Tanmateix, aquestes primeres dades publicades per la premsa no eren del tot exactes. D'aquesta manera, immediatament després de celebrar-se els comicis els representants francesos demanaven al Cònsol Major de Canillo que els informés dels resultats exactes a cada parròquia per a poder-ho comunicar al Copríncep francès.³⁰⁴ En aquest sentit, l'endemà de la celebració de les eleccions el Delegat Permanent francès informava París en els següents termes trets d'una comunicació de Samalens: «Les résultats ne sont pas encore connus officiellement à vingt heures une majorité importante semble assurée en faveur du parti de l'ordre un seul ancien conseiller serait réélu communications télégraphiques et téléphoniques interrompes par orage.»³⁰⁵ Al dia següent, una nota del Prefecte i Delegat Taviani considerava, en termes de Samalens, que els resultats eren un èxit al adjudicar-se entre 17 i 19 seients als partidaris dels Coprínceps, tot i que encara no havien estat oficialitzats pel Cònsol Major de Canillo.³⁰⁶ Poc després les autoritats franceses tenien uns primers resultats, encara no oficials, que, aparentment, eren favorables a la posició dels Cosobirans.

³⁰² *A favor del Consell destituït*, "L'Opinió", 1-IX-1933. Els electors estaven dividits en les següents xifres per comuns: Sant Julià de Lòria, 121; Andorra la Vella, 115; Encamp, 111; Escaldes, 84; Ordino, 115; Canillo, 155; Massana, 114 (*Les eleccions d'ahir a Andorra*, "La Publicitat", 1-IX-1933).

³⁰³ ANA, Llibre d'Actes del Consell General, 1933, p. 282.

³⁰⁴ CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes, Elections 1933-1937-1939, 1-IX-1933.

³⁰⁵ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Andorre 1933, Elections Conseil Général 31 Aout 1933, 1-IX-1933.

³⁰⁶ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Andorre 1933, Elections Conseil Général 31 Aout 1933, 2-IX-1933, 11,30 h.

ANDORRE

ELECTIONS DU 31 AOUT 1933

RESULTATS NON OFFICIELS - Le Consul major de Canillo ne m'a pas encore envoyé les renseignements qu'il m'avait promis: j'ai reçu seulement des Consuls des Escaldes et d'Andorre-la-Vieille (bien disposés pour nous) les deux lettres ci-jointes(avec prière de retour) fort incomplètes.

CANILLO - 115 électeurs - 11 votants.

Joseph ARENY (a)	CALVO, nouveau	- 11 voix ,	propriétaire ,	élu
J. BONNELL, (a)	HOSTET	id.	id.	id.
A. TORRES		id.	id.	id.
A. DUEDRA (a)	Coucha		, Conseiller réélu.	

ENCAMP

A. PICART,	médecin,	nouveau,	élu
A. MUSEY;	épiciier,	nouveau	d°
A. PUIG ;	propriétaire	d°	d°

Ballotage (Père FONT Fils, nouveau)n'ont pas obtenu
(Père TORRES (a) Treza, nouveau)la moitié des voix

Le Scrutin de ballottage aurait été fixé par le Comè au 6 Septembre.

ESCALDES

SERRE (a)	PARILLA Père, nouveau,	39 voix,	élu
Juan PLA PRAT Fils	nouveau	34 voix	élu
M. TILLARI,	Conseiller révoqué,	a obtenu quelques voix.	

ANDORRE-la-VIEILLE

A. CERQUEDA,	nouveau,	propriétaire -	54 voix -	élu
J. COMA	nouveau,	commerçant -	54 voix -	élu

Une liste d'opposition a obtenu 30 voix.

LA MASSANA

EL FONT (a)	Raubert, d'Escas,	nouveau ,	élu.
GUILHEM ARENY (a)	Teixidor ,	nouveau ,	élu.
CAPDEVILA (d'Aujos)		nouveau ,	élu.
Père MONTANE (a)	Arnia (d'Arinsal)	nouveau,	élu.

Délégation Permanente
pour l'Andorre du
Gé-Pince Français
ARCHIVIS

Le peuple avait décidé officieusement que le Comè désignerait les Conseillers, aussi aucun électeur ne s'est-il présenté pour voter jusqu'à 15 heures. A ce moment une douzaine d'électeurs sont venus et ont élu les quatre personnes indiquées ci-dessus. Le premier seul était parmi les candidats désignés par le Comè.

ORDINO

nouveau - Bonaventura COMA (a) Ventura, d'Ordino - 47 voix - élu
d° - SUCARA M. FONT BARO de la Cortimada - 45 voix - élu
d° - Miq. PUJOL ADELLACH (a) Gener, d'Arans - 46 d° - d°
d° - Bon. ADELLACH (a) Féjat, de Llus - 78 d° - d°
Ce dernier était également porté sur la liste formée
par M. Agusti COMA, Syndic révoqué.

SANT JULIA DE LORIA

propriétaire - A. DURO, Conseiller révoqué - 60 voix - élu
d° - B. FARRE d° d° - 60 d° - d°
d° - B. DURO nouveau - 60 d° - d°
rétameur - M. ARENY nouveau - 60 d° - d°

Délégation Permanente
pour l'Andorre du
Co-Prince Français
ARCHIVES

Resultats provisionals (ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpetta Andorre 1933, Elections Conseil Général 31 Aout 1933).

Resultats contradictoris si fem cas de la repartició de tendències polítiques, desfavorable als Coprínceps, d'un document sense datar de la Delegació Permanent francesa que adjudicava la següent correlació de forces al nou Consell General:

Canillo: 4 antiepiscolps

Andorra: 2 episcolps

Andorra (Les Escaldes): 2 antiepiscolps; 1 jove

Encamp: 1 episcolp; 2 joves

Sant Julià de Lòria: 4 antiepiscolps

Ordino: 1 jove; 3 episcolps

Total (23): 12 antiepiscolps; 3 joves; 7 episcolps; 1 independent (mancant 1 resultat d'Encamp)³⁰⁷

Tot i aquesta intriga, quan el 4 de setembre el Cònsol Major de la Parròquia de Canillo comunicava oficialment els resultats al Veguer francès, aquest no feien res més que

³⁰⁷ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpetta Andorre 1933, Elections Conseil Général 31 Aout 1933, sense data.

confirmar el que ja havia avançat dies abans la premsa catalana. Això si, amb la precisió dels vots obtinguts pels candidats electes. D'aquesta manera, eren escollits els següents Cònsols:

Canillo

. Josep Areny a) Calvó	11 vots
. Jaume Bonell a) Hortet	11
. Anton Duedra a) Concha	11
. Anton Torres a) Toni del Forn	11

Encamp

. Antoni Picart a) Picart	51 vots
. Antoni Puy a) Canart	49
. Antoni Mussoy	46

Sant Julià de Lòria

. Anton Duro	60 vots
. Ventura Fanus	60
. Ventura Duro	60
. Manuel Areny	60

La Massana

. Guillem Areny a) Teixidó	34 vots
. Gil Font a) Raubert	34
. Ventura Torres a) Capdevila	34
. Pere Montané a) Aima	34

Ordino

. Ventura Adellac	78 vots
. Ventura Coma	47
. Miquel Pujol	46
. Manuel Font	45 ³⁰⁸

³⁰⁸ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Andorre 1933, Elections Conseil Général 31 Août 1933, 4-IX-1933.

Però, fins i tot després de rebre els resultats oficials, els representants francesos no s'atrevien a analitzar de manera precisa el significat dels mateixos. En aquest sentit, en un informe del Delegat gal enviat al Ministre d'Afers Estrangers el 7 de setembre es podia llegir: «notre Viguier fait observer, non sans raison, qu'il serait prématuré et quelque par aventureux d'essayer de dégager le véritable sens des élections du 31 Août avant le nouveau Conseil Général se soit réuni pour designer les Syndics [...]»³⁰⁹

Uns comicis que s'havien desenvolupat sense grans problemes després dels quals el Veguer adjunt francès, Joseph Carbonell, declarava a la premsa catalana que gràcies a la intervenció francesa s'havia evitat una veritable guerra civil andorrana: «El que volem és evitar una lluita sagnant al país. [...] A trets haurien anat per aquestes muntanyes. Com es veu que no sou del país i no els coneixeu els andorrans. La major part d'ells són honrats i treballadors que no volen embolics; però ha sorgit ací una petita minoria que ho ha enredat tot i vol pescar, com sigui, i aquests han desassossegat tant els ànims que si no vénen els gendarmes corrents hauríem vist coses horribles.»³¹⁰ Una possibilitat força qüestionable, però que fos o no per la intervenció francesa no s'arribà a produir ni a insinuar.

En un altre ordre de jerarquia, el Delegat informava al Veguer Samalens de les diferents irregularitats que s'havien produït el dia de les eleccions i que li havien estat transmeses.³¹¹ Unes irregularitats que impedièn que es constituís ràpidament el nou Consell i es procedís a la retirada dels gendarmes. Un fet que preocupava al Copríncep episcopal i al delegat del Ministeri d'Estat espanyol que es reunia amb Guitart el 7 de setembre després de tornar a la Seu d'Urgell. Una realitat que Buhigas adjudicava a la intenció del Cònsol major de Canillo d'aconseguir els vots necessaris per a guanyar les actes que quedaven a l'aire a favor dels candidats més propers als Coprínceps.³¹²

³⁰⁹ ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Andorre 1933, Elections Conseil Général 31 Aout 1933, 7-IX-1933.

³¹⁰ *Després de les eleccions d'Andorra. Els sots-veguer M. Carbonell també opina*, "La Humanitat", 2-IX-1933. En aquell mateix exemplar es publicava també una entrevista al diputat francès, Joseph Rous.

³¹¹ CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes, Elections 1933-1937-1939, 7-IX-1933. En conjunt es tractava de queixes menors referents a la impossibilitat d'exercir el dret de vot d'alguns ciutadans. Només cal assenyalar com a remarcable, la petició d'un «certain nombre d'électeurs» de Sant Julià de Lòria que demanaven l'anul·lació de les eleccions a la seva Parròquia. El document de la queixa oficial dirigida als Cònsols es presentà el 13-IX-1933 i acusava les autoritats d'aquell Comú de no haver complert el decret dels Veguers del 19-VIII-1933 (CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes, Elections 1933-1937-1939).

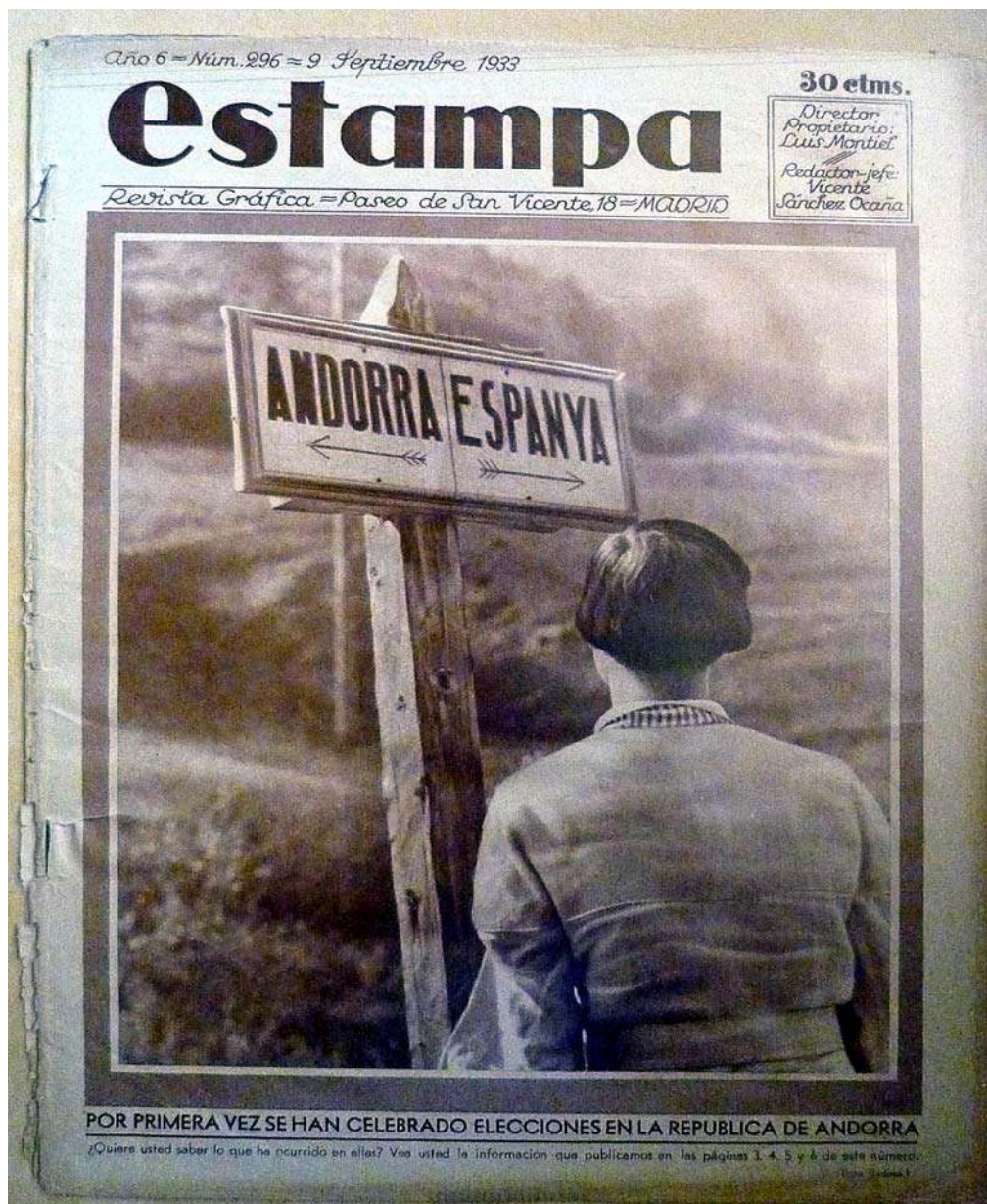
³¹² AMAE, n. 829, R. 1316, Exp. 9, carta de J. Buhigas a A. Cruz Marin, 7-IX-1933.

Tanmateix, després de diferents desacords referents als resultats electorals sortits de l'escrutini de les urnes andorranes, el 13 de setembre els Còsols donaven per definitius i bons els resultats. Fet que era informat a París el 14 al matí: «Aux termes d'une communication officielle qui m'ha été remise hier soir à 22 heures, les Consuls ont décidé à l'unanimité d'approuver les résultats des élections dans toutes les paroisses en considérant comme également élu le quatrième candidat d'Encamp. Cette approbation n'a pas un caractère définitif pour les élections de Sant Julià en égard aux réserves contenues dans la lettre écrite le cinq Septembre par le Docteur Fornesa au nom des deux délégation. Le Conseil Général se réunira Lundi pour la prestation de serment.»³¹³

Document que era completat per la comunicació oficial dels Còsols al Veguer francès referent a l'acceptació dels resultats: «Per la present los Hbles. Srs. Còsols de les respectives Parroquies de la Vall tenen l'honor de posar en son coneixement que reunits avui dia 13 de septembre de 1933 en sessió extraordinaria, han acordat per unanimitat aprobar les actas o resultats de las elecciones celebradas en llurs Parroquies a excepció n'obstant la de la Parroquia de Sant Julia, qui no se ha pogut aprobar ab caracter definitiu, degut a les circunstancias accidentals que poden derivarse de la comunicació emanada de les M. I. Delegacions y de data 5 Septiembre corrent. A més se posa també en coneixement que dilluns dia 18 corrent se ha acordat prendre de Jurament y en la foma acostumada a les Valls als nous elegits, y els qui debessin desempñar el carrech de Consellers de la Vall de les respectives Parroquies y en la hora de Reglament en la Casa de la Vall, y en cual acte los Hbles. Srs. Còsols de les resopectives Parroquies pendrà el Jurament als seus elegits respectivament. Tot lo que se posa en coneixement de aquesta alta Autoritat pels efectes à son govern.»³¹⁴

³¹³ CADN, Ambassade Madrid, Série C, n. 220, 14-IX-1933, Telegrama del Veguer Samalens al Ministeri d'Afers Exteriors.

³¹⁴ CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes, Elections 1933-1937-1939, 13-IX-1933. Carta enviada posteriorment al Delegat Permanent francès.

Portada de la publicació espanyola "La Estampa" del 9-IX-1933.

Però quins eren realment els resultats? Qui havia guanyat les eleccions? I és que aquesta no era una pregunta fàcil de respondre vista la inexistència de partits polítics a Andorra i la vinculació dels Consellers a uns grups d'opinió que podien variar. Un interrogant del qual la premsa es feia ressò i, en algun cas, per a realitzar una remarcable autocrítica: «Si alguna vegada la premsa ha servit precisament per tot el contrari del que és la seva veritable i única finalitat, notificar els fets aclarint amb comentaris neutrals i desapassionats el cas que es comenta, és precisament aquesta vegada que Andorra ha passat uns moments, per fortuna, de molt poca durada, de bullici i de moviment polític inusitat.» I seguia preguntant-se: «Hom, es formula, encara!, preguntes elementals com

aquestes: El moviment andorrà, era promogut pels faistes murcians que treballaven a la FHASA, obeint al pla general de proclamacions de “comunismo libertario”, o bé era atiat pel jovent andorrà que no volia mantenir relacions amb els co-prínceps? [...] En fi, quina és la filiació política dels nous veguers elegits [entenguis Cònsols], i quina tendència ha resultat guanyadora en les eleccions? »³¹⁵

Uns dies després, i completant el que semblava una pacificació progressiva però sense aturador de la situació política i social a Andorra, el Veguer francès comunicava a París que els treballadors de la Fhasa reprenien la seva feina. Alhora que afirmava que els resultats electorals, tot i que incerts en la direcció política que prendrien els nous dirigents, semblaven tranquil·litzar els ànims de la població. Fets pels quals es podia pensar, segons suggeriment del comandant Baulard, a retirar trenta gendarmes de les Valls: «Le Commandant de gendarmerie estime avec moi que la reprise des travaux de la F.H.A.S.A. permettra d'envisager le renvoi de (30) hommes de son détachement, les autres étant prêts à partir dans un court délai suivant les instructions de Votre Excellence; la situation politique, sans être complètement rétablie en raison des appréhensions et des ressentiments insurmontables consécutifs à la lutte électorale ainsi que des tentatives faites de part et d'autre pour en modifier les résultats, n'inspirent pas d'inquiétude pour le moment. Je pense que ce n'est pas avant plusieurs semaines que l'on pourra discerner les véritables tendances du nouveau Conseil Général.»³¹⁶

Weilenmann i la protesta andorrana davant la Societat de les Nacions

Tota aquesta calma s'alterava en certa mesura, el 8 de setembre de 1933 quan l'Ambaixador francès a la capital suïssa, Berna, informava de la protesta que en nom de les autoritats andorranes havia presentat el suís, sovint qualificat d'alemany, Frederic Weilenmann davant de la Societat de Nacions: «La République d'Andorre a déposé une protestation auprès de la S.D.N. contre l'occupation d'Andorre par les troupes françaises. Le Conseil Général voit dans ce fait une violation du Pacte Kellogg. Le Suisse Federico Weilenmann à Opfikon près Zurich a été désigné par le Conseil Général

³¹⁵ Noe, *Buirat. El cas d'Andorra*, “Diari de Sabadell”, 10-IX-1933. Per a una altra mostra del complicat anàlisi dels resultats electorals andorranos, veure, *Le récit d'un témoin oculaire. Une intéressante étude de la situation électorale en Andorre*, “L'Indépendant”, 5-IX-1933.

³¹⁶ CADN, Ambassade Madrid, Série C, n. 220, 21-IX-1933, Telegrama del Veguer Samalens al Ministeri d'Afers Exteriors.

d'Andorre expert et délégué plénipotentiaire pour cette affaire devant la S.D.N. a Genève.»³¹⁷

Un text que signat pel Síndic primer, Roc Pallarès, i pel segon Síndic, Agustí Coma, i redactat a Barcelona el 28 d'agost de 1933 era rebut a la Societat de les Nacions a Ginebra dies després. Un document que ja es podia preveure abans de la invasió francesa i que, suposadament, s'havia redactat en una reunió secreta mantinguda en un hotel de Barcelona i revelada per la premsa nord-americana:³¹⁸ «Today the deposed Council General met secretly at a hotel in Barcelona and issued an appeal to the League of Nations wherein they protested that armed occupation of Andorra was a violation of the Kellogg-Briand peace pact. They named as their plenipotentiary to the League, Frederick Weilenmann, a Swiss citizen.»³¹⁹

El text s'expressava en els següents termes: «Excelentísimos Señores, En sesión secreta celebrada el día 10 de Junio de 1933 el Tribunal Supremo de Andorra dictó sentencia condenatoria contra el Excelentísimo Consejo y sus Síndicos Presidentes de la

³¹⁷ CADN, Ambassade Madrid, Série C, n. 220, 8-IX-1933, Telegrama enviat des de Berna al Ministeri d'Afers Exteriors. El nomenament de Weilenmann havia estat comentat per la premsa un mes abans (*Andorra havia nomenat un representant a la Societat de Nacions?*, "L'Opinió", 22-VIII-1933). La premsa recollí l'arribada de la protesta a la SDN la primera setmana de setembre de 1933 (*París. Un conflicte internacional*, "L'Autonomista", 1-IX-1933, *La protesta d'Andorra*, "L'Opinió", 10-IX-1933). També: *Una reclamació del Consell d'Andorra a la Societat de Nacions*, "La Humanitat", 2-IX-1933. Un altre diari com "El Matí" desautoritzava la protesta en tant que l'havia cursat un Consell General destituït, alhora que ja rellevat després de les eleccions (*D'una nota de protesta a la Societat de Nacions*, 3-IX-1933). La notícia es va conèixer ràpidament a tot el món si prenem com a exemple el diari del comtat de St. Lawrence, de l'estat de Nova York als EUA, "Ogdensburg Advance & Ogdensburg Advance-News", que el mateix 1-IX-1933 publicava una breu nota, *Appeals to League*, fent referència a la protesta andorrana: «Andorra's general council apealed to the League of Nations today to invoke the Kellogg non-aggression pact against France for sending an army of 30 gendarmes to keep order at the national elections. Because the French supervisors were armed, the council maintained, they constitute an invading army.» Per a un article dedicat al ciutadà suís on es comentava el seu projecte de comercialitzar una loteria a Andorra, veure: R. Latour, *Tempête sur une République d'opérette. Andorre tel que je l'ai vu*, "Paris-Midi", 27-XII-1933. Sobre aquesta qüestió cal dir que el 23-VIII-1933, el Veguer francès interceptava un telegrama dirigit al Síndic General destituït, Roc Pallarès, en el que, suposadament Weilenmann, li oferia la possibilitat de portar el cas d'Andorra a la Corts Internacional de la SDN. El telegrama interceptat deia: «Adressez our Internationale Haye si désirez démarches immédiates. Télégraphiez Hofmanns, Badgastein, Austra-Hotel. J'irai Berne rencontrer Cour Président Dimanche. Envoyez procuration Berne Suisse Hotel Hofmannsthal.» (ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Suffrage Universel 1933, Janvier à Août 1933, Octobre 1933, 23-VIII-1933, 8,55 h).

³¹⁸ En donar-se a conèixer la sentència de destitució del Consell General per part del Tribunal de Corts, la publicació favorable al Consell, "Acció Andorrana", publicava un extens article d'E. Bonell, *La Societat de Nacions* (n. 2, agost 1933), en què es reivindicava el paper de l'organisme internacional i se'n reclamava la incorporació d'Andorra.

³¹⁹ *Appeal to League made by Andorrans. Deposed Council Says Armed Occupation Is Violation of the Kellogg Pact*, "The New York Times", 31-VIII-1933. La premsa de Barcelona publicaria la notícia dos dies després: *Una reclamació del Consell d'Andorra a la Societat de Nacions*, "La Humanitat", 2-IX-1933. Un altre diari com "El Matí" desautoritzava la protesta en tant que l'havia cursat un Consell General destituït, alhora que ja rellevat després de les eleccions (*D'una nota de protesta a la Societat de Nacions*, 3-IX-1933).

República de Andorra en una causa instruida contra dichas autoridades por rebelión contra los Copríncipes, declarándoles culpables y destituidos sin darles un margen de defensa, sin que se hubieran enterado siquiera que existiera acusación contra ellos.

Los siguientes puntos sirvieron de causa fundamental para la acusación:

1º) Clausura de las Escuelas Episcopales: Antecedentes: Según el Derecho Consuetudinario de Andorra la esfera administrativa es la de la exclusiva competencia del Consejo General de Andorra, el cual toleró durante aproximadamente un año el funcionamiento de escuelas episcopales, hasta que se vió obligado a ordenar su clausura, habiendo podido comprobar que desde el punto de vista pedagógico no resultaron provechosas para los niños y siendo que el Obispo de Seo de Urgel Copríncipe de Andorra, le negaba el derecho de inspección.

2º) No reconocimiento de un Notario episcopal. Antecedentes: Según el Derecho Consuetudinario de Andorra, ejercen dos Notarios, nombrados uno por el Obispo y otro por el Copríncipe francés, los cuales han tenido de ser elegidos de entre dos candidatos presentados por el Consejo General. En el caso que nos ocupa el Obispo nombró por propia y particular disposición un Notario que no le había sido presentado por el Consejo General según lo exigen los usos y costumbres de Andorra e incluso confirmado por el Santísimo Padre con obligación de observarlo a perpetuidad y el Consejo General en cumplimiento de su deber de hacer respetar las Leyes de Andorra, se vio precisado a oponerse a este nombramiento que de hecho significaba la invasión de la jurisdicción del Consejo.

Pero los verdaderos motivos de la Sentencia, no residen en estas supuestas causas. El Consejo General estaba preparando una nueva Constitución a base de la Democracia y de acuerdo con los modernos principios culturales. Los Copríncipes, por tal de impedir la viabilidad de la referida Constitución, construyeron el proceso contra el Consejo General con el fin de intimidar al Pueblo y a las autoridades de Andorra y previendo los copríncipes que el pueblo y el Consejo se opondrían a la ejecución de la injusta Sentencia, esperaban aprovechar esta resistencia para justificar una ocupación del país. Según los dictámenes de varios jurisconsultos extranjeros, la Sentencia del Tribunal de Corts, constituye una múltiple infracción de las Leyes de Andorra. El día 29 de Julio de 1933 el Consejo General convocó una Asamblea Nacional con el fin de poder conocer la opinión del pueblo respecto a la referida Sentencia. Esta Asamblea popular, a la cual asistieron todas las Autoridades de Andorra, así como los 12 Consejeros provisionales nombrados por los Copríncipes, rechazó unánimemente la Sentencia del Tribunal de

Corts, como injusta e ilegal, y ratificó la confianza al Consejo General y a sus Síndicos, acordando la permanencia en sus respectivos cargos hasta las próximas elecciones. Conforme a una propuesta del Consejo General, la Asamblea Nacional acordó por unanimidad celebrar elecciones a base de sufragio universal dentro de un brevísimo plazo para dar a todo el pueblo una nueva ocasión para confirmar ante los Copríncipes su soberana voluntad.

Publicadas ya las listas electorales, el día 19 de Agosto del 1933 entraron en Andorra fuerzas armadas francesas, por sorpresa equipadas con pertrechos de campaña; es decir, revolver, casco de guerra, mochila fusil y bayoneta, sorprendiendo, el puesto andorrano de la frontera de Soldeu, al cual arrestaron, desarmándolo al igual que los demás policías andorranes con que se encontraron en su marcha hacia el interior del país e impidiendo la circulación por las carreteras.

Dueños de la situación, pusieron los edificios públicos bajo su custodia o los ocuparon, estableciendo la censura telefónica y telegráfica a la vez que procedieron con violencia e intimidaciones, (amenazas con confiscación de bienes y condena de el Tribunal de Corts, etc.) contra autoridades y pueblo de Andorra, efectuando detenciones y prohibiendo al Consejo así como al Pueblo el celebrar reuniones.

Hemos de hacer constar que los derechos de los Copríncipes, que representan una supervivencia anacrónica de la edad media residen exclusivamente en las personas de los Copríncipes, o sea en el Obispo de la Seo de Urgel (España) y en la persona del Presidente de la República francesa.

No existe ningún tratado de Estado, ni con Francia ni con España que establezca una dependencia de Andorra de cualquiera de estos dos Estados.

Andorra es un estado independiente que se gobierna y administra por si mismo y el litigio existente entre los Copríncipes y el Consejo General es un asunto interior del país que únicamente puede resolver el Pueblo Soberano.

Según las Leyes y el Derecho Consuetudinario de Andorra corresponde a los Príncipes, como lo que son, al margen de su jerarquía además la misión de proteger los intereses de Andorra en el extranjero. Desde hace años los copríncipes redoblan sus esfuerzos para revivir nuevamente derechos caducados siglos ha, y puede afirmar-se de buena fe, por parte de Francia, persiste el intento de colonizar Andorra.

La invasión de Andorra, por fuerzas armadas francesas no puede justificarse de ninguna manera, siendo que en el momento de producirse la invasión, como mucho tiempo

antes, reinaba en el país, la más completa tranquilidad lo que queda claramente comprobado por el hecho que en las cárceles de Andorra no existe ni un solo preso.

La invasión del territorio de Andorra por las tropas de ocupación francesas, responde únicamente al fin de poder realizar bajo su coacción las aspiraciones de los Copríncipes. Con el único fin de ostentar un poder ilícito y circunstancial el “Veguer” del Copríncipe francés, delegado permanente, anticipó unos días la fecha de las elecciones que el Consejo General había convocado.

A nuestro juicio, estos hechos constituyen una violación del Pacto Kellog, puesto que de remotísimos tiempos, la República de Andorra, es un estado independiente y neutral, desprovisto de todo armamento militar y con un territorio en absoluto independiente del de Francia.

El Consejo General, y el Pueblo de Andorra protestan enérgicamente contra esta violación.

Rogamos a esta Supremo Organismo Internacional influya para que Francia retire “ipso faxcto” de Andorra sus tropas de ocupación, y otorgamos por la presente a nuestro ciudadno honorario Sr. Federico Weilenmann de Opfikon (Suiza) como experto y conocedor de la Constitución, leyes y costumbres así como de los problemas políticos de Andorra, Poderes Generales para que en nuestro nombre y representación del Pueblo de Andorra, y por el presente asunto se refiere intervenga cerca de la Sociedad de Naciones, como representante de los intereses de Andorra, siendo que es de tener y más que probable que Francia empleará otros medios para impedir la promulgación de la nueva constitución, así como la reforma de todas las leyes que el pueblo de Andorra tiene la firme e irrevocable decisión de llevar a cabo.

El día 31 de Agosto de 1933 se celebraron elecciones en Andorra bajo coacción de las fuerzas de ocupación.

Esta protesta ha sido redactada en el extranjero (Barcelona) a donde se desplazó la mayoría del Consejo General así como los Síndicos-Presidentes de la República de Andorra en vista de que las tropas de ocupación francesas les impedían en Andorra el ejercicio de sus funciones.

Adjuntamos a la presente protesta una copia de los dictámenes de los jurisconsultos consultados, así como también, una copia de las resoluciones tomadas por el pueblo de Andorra reunido en magna Asamblea Nacional junto con todas las autoridades de la República de Andorra el día 29 de Julio de 1933.

Por orden del Consejo: El Secretario, Firmado: Eduardo Bonell.»³²⁰

Sense cap mena de dubte, com hem pogut comprovar, el text lliurat a Ginebra a la Societat de Nacions responia a una clara i evident intencionalitat política. Amb les tropes franceses ocupant les Valls el Consell General enviava a la comunitat internacional un document ple d'imprecisions totalment voluntàries. En primer lloc, cal posar en dubte que els elements del Consell aconseguissin sortir d'Andorra en plena actuació dels gendarmes dirigits per Baulard i reunir-se a l'exili barceloní. Si més no, aquesta serà l'única ocasió en la que es farà una referència d'aquest possible però improbable exili que amb tota seguretat hauria estat recollir per la premsa de la capital catalana o reflectida en algun dels múltiples informes francesos.

Per altra banda, els redactors del document persistien en l'utilització de l'apel·latiu de República per a parlar d'Andorra alhora que ho feien d'un Estat independent no reconegut de facto i que tenia en els seus Coprínceps els únics representants internacionals. Anant encara més enllà, es situava una voluntat antireformista a la Mitra i el Delegat francès que, com em vist anteriorment, no existia. I si en algun extrem es podia argumentar no es podia oblidar que el mateix Consell hagué d'ésser forçat per la joventut andorrana a concedir els canvis democràtics i electorals que les delegacions havien acceptat. Per tant, si algú pretenia no acceptar aquestes reformes, semblaria més apropiat parlar del Consell General destituït pel Tribunal de Corts que no pas dels Coprínceps.

³²⁰ Citat a A. Morell, *52 dies d'ocupació?...*, ps. 277-280.

L'elecció del nou Síndic General de les Valls: de Francesc Cairat a Pere Torres. La sortida dels gendarmes i l'eliminació del càrrec de Veguer adjunt francès

«Je désirerais vivement, après ces quelques mois d'agitation, prendre un peu de repos, et il ne serait sans doute pas mauvais que j'abandonne pendant un certain délai les Vallées [...]» El Veguer Samalens al Ministeri d'Afers Exteriors francès, 26-IX-1933.

Tot i que després dels comicis les travesses polítiques semblaven donar a Cairat les majors possibilitats d'esdevenir el nou Síndic General, la correlació de forces internes dins del Consell General es decantà en el darrer moment per a donar el seu suport al comerciant de 69 anys d'edat, Pere Torres. Tant era així, que el 16 de setembre el Veguer Samalens enviava un telegrama a París afirmant la victòria de Cairat i la bona predisposició d'aquest envers França: «L'élection aux fonctions de syndic général paraissait assurée ces jours derniers en faveur de M. Cairat, ancien vice-syndic, (qui) offr(ait) tant de garanties de loyalisme et d'honnêteté.»³²¹ Un fet que de donar-se per segur es transformaria en un contratemps pels representants francesos i episcopals en produir-se un canvi en la correlació de forces dels candidats.³²²

Una notícia que no agradà als representants francesos a Andorra: «L'élection de M. Cairat aux fonctions de Syndic Général des Vallées, qui avait paru compromise ainsi que je l'avais signalé par mon télégramme du 16 Septembre, avait été ensuite, après plusieurs démarches auprès de Conseillers généraux, considérée comme assurée, avec un minimum de 13 suffrages, et au dernier moment ses partisans en escomptaient 16. Aussi la surprise causée par l'élection de M. Pierre Torres, dit Treza, a-t-elle été très vive. Les tenants de l'ancien Conseil m'étaient pas, de leur cote, restés inactifs, et ils avaient réussi à gagner les voix de deux Conseillers, l'un de la Massana, l'autre des Escaldes.» Una sorpresa negativa ja que segons l'informe francès, Cairat, era un home

³²¹ CADN, Ambassade Madrid, Série C, n. 220, 16-IX-1933.

³²² Després d'èsser escollit en el càrrec el nou Síndic de les Valls saludava per carta al Delegat francès en demanar-li la concertació d'una reunió que hauria de ser l'inici d'una nova i cordial relació: «Ayant été élu Syndic Major du Très Illustre Conseil Général, j'ai pour ce motif le Très Grand honneur de vos saluer bien affectueusement; par la même occasion, je souhaiterais de toute mon âme que cette salutation affectueuse fut le présage d'une parfaite cordialité et entente, base unique pour la paix et la tranquillité à laquelle nous sommes attachés.» La resposta de Perpinyà seguia el mateix to i deia: «Très sensibles aux sentiments que vous voulez bien m'exprimer, je souhaite à mon tour votre désignation aux fonctions de Syndic Général soit le présage des relations cordiales et confiantes que de désire vivement voir s'instituer entre les nouvelles autorités Andorranes et la Délégation Permanente, pour le plus grand bien des populations des Vallées qui nous sont également chères.» (ADPO, DPA, 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Elections, politique, grèves à Fhasa, Carpette Octobre 1933, Situation intérieure en Andorre, 23-IX-1933).

que inspirava confiança «est un home parfaitement honorable, intelligent, mesuré dans ses propos et dans ses actes. [...] L'entente avec lui eut été facile et, j'ai lieu de le penser, fructueuse.» En canvi la impressió que es tenia del nou Síndic, Pere Torres, no era gens positiva: «Il n'est malheureusement pas possible de compter sur une collaboration efficace de la part de M. Pierre Torrès, vieillard obtus [...] comme ils l'ont fait de son prédécesseur l'on affirme que son honorabilité ne serait pas à l'abri de tout reproche.»³²³

Per altra banda, pel que feia referència a l'elecció del Síndic segon o Vicesíndic, l'informe francès es mostrava prudent en exposar una visió molt marcada de Francesc Molné (posteriorment Síndic el 1936). Qualificat d'adepte a la Mitra i d'aliat de Cairat, el text no s'acabava de "mullar": «Le second Syndic, M. François Molné, a été élu, comme le Syndic Général, par 13 voix ; il était également le candidat du parti Cairat, qui s'est abstenu dans les deux scrutins. Il est regrettable que ce dernier n'ait pas, lorsqu'il a vu ses chances compromises, présenté pour les fonctions de Syndic général M. Molné, qui aurait probablement été élu à une forte majorité. Car c'est contre Mr. Cairat qu'ont voté les dissidents, parce qu'il est considéré comme trop inféodé à L'Évêché; ce reproche est certainement exagéré, ais il eut été prudent d'en tenir compte. Je m'en étais expliqué librement tant auprès de la Délégation Episcopale que de quelques amis surs, auxquels j'avais fait part de mes craintes, mais je dois avouer qu'elles avaient disparu devant la confiance dont mon entourage était pénétré.»³²⁴

En darrer lloc, l'informe donava compte de la reunió que havien de celebrar a La Seu d'Urgell, el Síndic General i la Mitra, senyal, a parer francès, de la total reconducció de les relacions entre les autoritats andorranes i el Copríncep episcopal. És a dir, de la recuperació de la jerarquia i reparació del trencament de les relacions entre aquests dues instàncies de poder a les Valls d'Andorra: «La demande d'audience adressée par le Syndic général au Co-Prince Evêque, avec lequel le Conseil général avait rompu toutes relations depuis plus d'un an, me parait un signe plutôt favorable.»³²⁵ Una impressió

³²³ CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes, Elections 1933-1937-1939, 22-IX-1933.

³²⁴ CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes, Elections 1933-1937-1939, 22-IX-1933. Als arxius de la Delegació Permanent francesa trobem l'acta d'una sessió secreta del nou Consell General en la que es protestava per la ocupació de la Gendarmeria francesa, s'exigia la substitució de Samalens, Carbonell i Larrieu, l'anul·lació de diverses actes electorals, no acceptació del notari episcopal Jordana, entre d'altres (ADPO, DPA, 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Elections, politique, grèves à Fhasa, Carpette Août 1933 Suffrage Universel, document sense datar).

³²⁵ CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes, Elections 1933-1937-1939, 26-IX-1933. El nou Síndic enviava un telegrama al President de la Generalitat, Francesc Macià, en el que li comunicava la seva elecció (*Telegramas*, "La Vanguardia", 27-IX-1933). Mesos després una representació del Consell General liderada per Molné i Picart acudiria a Barcelona al funeral del President Macià.

que li transmetria directament el Veguer francès el mateix bisbe Guitart en una reunió mantinguda el dia 27 de setembre. Una trobada de la qual Samalens n'extreia una impressió molt negativa, ja que adjudicava al bisbe una actitud molt pessimista i mancada d'esperit de concòrdia amb les noves autoritats andorranes. Així, Samalens afirmava haver-se trobat amb un bisbe «découragé, et même déprimé [...]». Un estat d'ànim provocat per l'elecció de Torres a la Sindicatura : «il avait évidemment fondé de grands espoirs sur l'élection de M. Cairat, qu'il croyait certaine.» Situació davant la qual Guitart es negà a parlar de temàtiques tant importants com la reorganització de la policia andorrana o dels acords del Sindicat Únic de La Seu d'Urgell amb la Fhasa. I encara, segons la versió de Samalens, li comunicà que pretenia no accedir a la demanda de la reunió sol·licitada pel nou Síndic General: «Et il m'a déclaré, à propos de la demande d'audience que lui a adressée le Syndic, que son intention était de ne recevoir désormais les Andorrans, qui jusqu'à présent avaient libre accès auprès de lui, que “dans les mêmes conditions que Monsieur Lebrun”. Il se disposait à faire répondre au Syndic général, M. Pierre Torrès, dans une lettre qui lui serait adressée à titre privé, qui son élection étant contesté, il paraissait préférable que toute entrée en relations fut différée jusqu'à ce qu'une décision ait été prise sur la validité de l'élection de Sant Julia.» Una actitud que Samalens li recomanava de no seguir en uns moments en que semblaven recompondre's les relacions entre la Mitra i les autoritats andorranes, circumstància que es posaria en dubte si Guitart procedia d'aquella manera: «Je me suis permis de faire observer au Co-Prince Evêque qu'un tel refus repètrait tout en question [...]»³²⁶ Uns arguments que no convencien la Mitra que confiava en un canvi de poder immediat a la Sindicatura andorrana a través de la invalidació dels resultats de Sant Julià de Lòria, i un capgirament de la situació en la següent reunió del Consell General en què els Còsols d'aquella parròquia no poguessin votar i, per tant, donant la majoria als partidaris d'un Cairat que procediria a convocar noves eleccions. Una operació que Samalens no dubtava de qualificar de difícil realització i d'un optimisme exagerat per part del bisbe i enfront de la qual comunicava a París que «la situation est donc plus complexe que jamais, et je serais heureux de recevoir des directives de Votre Excellence, à moins qu'Elle ne juge plus opportun d'en instruire le Délégué Permanent

³²⁶ CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes, Elections 1933-1937-1939, 27-IX-1933.

Français, en vue de tractations directes avec son Collègue Episcopal. Sauf instructions contraires, je compte me rendre de nouveau samedi au Palais d'Urgel.»³²⁷

Per altra banda, i col·laborant en el tancament de ferides obertes entre les autoritats andorranes i el Copríncep francès, després de mesos de polèmica per la legalitat o no de la figura del Veguer francès adjunt, càrrec desenvolupat per Joseph Carbonell, a principis d'octubre de 1933 el govern de París procedia a eliminar-lo. D'aquesta manera, amb plena voluntat d'accontentar les autoritats andorranes i d'acabar amb un element de discòrdia constant França renunciava al manteniment d'una figura de control i vigilància. D'aquesta manera, quan el 26 de setembre el Delegat Permanent informava París de que Carbonell s'havia desplaçat a Prada de Conflent i que pensava tornar a Andorra el 4 d'octubre següent, la resposta del Ministeri d'Afers Estrangers era la de comunicar-li que s'havia decidit acabar amb el càrrec en qüestió. Comunicació que el Prefecte Taviani enviava al Veguer Samalens en els següents termes: «Le Ministre vous prie d'aviser officieusement M. Carbonell, des son retour dans les Vallées, que sa mission prendra fin à partir du 15 de ce mois. L'avis officiel lui en sera donné incessamment par le Ministère.»³²⁸ Una decisió que Samalens comunicava a Carbonell en primera instància el dia 4 d'octubre de 1933 en una breu carta: «Mon cher collègue et ami, Je comptais vous voir hier à Andorre avant mon départ pour Perpignan, ou m'appelle une affaire urgente. Il meut été moins pénible de m'acquitter verbalement d'instructions dont j'ai été chargé par un télégramme de la préfecture du 2 de ce mois, m'invitant à “vous aviser officieusement, des votre mission prendra fin à partir du 15 de ce mois et que l'avis officiel vous sera donné officiellement par le Ministère.»³²⁹

³²⁷ CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes, Elections 1933-1937-1939, 27-IX-1933. Ja en una reunió anterior Samalens s'oposà a l'intent de la Mitra de suspendre les eleccions de Sant Julià de Lòria. Per a la qüestió de les reclamacions, que acabarien essent desestimades en bloc el febrer de 1934 per les dues Delegacions tot i les insistents demandes en sentit contrari, veure la Carpette: ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Recours sur les élections du Conseil Général 31 Août 1933.

³²⁸ CADN, AVFA, n. 56, Série Correspondance (Correspondance 1932-1934), 26-IX-1933 i 3-X-1933.

³²⁹ Telegrama publicat pel diari “l'Eclair”, *Pyrénées-orientales. Les affaires d'Andorre. Le viguier-adjoint Carbonell*, 7-XII-1933. L'article, abans de reproduir aquest telegrama, feia el mateix un del 7 de novembre del Ministeri a Carbonell i un de les autoritats andorranes a l'ex-Veguer adjunt, introduïa els documents amb el següent text: «Nos lecteurs n'ont pas perdu le souvenir de la relation impartiale que nous avons faite des malheureux événements qui se sont récemment déroulés en Andorre. Ne nous inspirant que du souci des intérêts de la France dans les Vallées, notre seule préoccupation étant de maintenir dans l'antique co-principauté l'influence et le prestige séculaires de la France, nous avons relevé de nombreuses erreurs, opposé des démentis énergiques +à des informations de modération et de fermeté à la fois. Grâce à Dieu, à la suite d'une intervention énergique de la France que nous ne cessions de réclamer, avec la collaboration toujours plus confiante et plus étroite de la Mitre d'Urgell, la pacification des esprits s'est faite dans les Vallées et la raison finit par reprendre ses droits. Nous avons conscience d'accomplir aujourd'hui un devoir de justice en exposant, avec documents à l'appui, les conditions exactes dans lesquels notre excellent ami Joseph Carbonell, viguier-adjoint d'Andorre, a cessé

Sis dies després el Delegat enviava l'ordre oficial de París en la que es decretava el cessament del càrrec desenvolupat per Carbonell instaurat segons el decret del 9 de juny de 1931.³³⁰ Ordre que era comunicada per Samalens al mateix Carbonell en carta del 12 d'octubre que era rebuda i contestada amb la següent nota: «Pour le bon ordre j'ai l'honneur de vous accuser réception de vos deux lettres des 4 et 12 octobre courant. La première m'a été remise par le Commandant de Gendarmerie Baulard; elle m'annonce "que l'avis officiel" de la fin de ma mission me "sera donné officiellement par la Ministère" et exprimé à mon endroit des sentiments flatteurs, pour les quels je suis avous écrire mes remerciements sincères.»³³¹ D'aquesta manera es tancava la polèmica que havia provocat el nomenament d'un nova figura administrativa que, segons alguns, responia a l'excessiu acostament del Veguer francès, Charles Romeu, amb les autoritats andorranes. Ja que de fet, amb el nomenament d'Henrie de Samalens com a nou Veguer en substitució del difunt Romeu aquella problemàtica restava closa.

La sortida dels gendarmes francesos

Un cop a principis d'octubre de 1933 la realitat políticossocial andorrana restava calmada, amb el nou Consell General en funcions i el conflicte obrer de la Fhasa solucionat, els representants francesos decidien posar punt i final a la presència armada a les Valls. Un fet que era molt ben sintetitzat en una nota enviada pel Ministre d' Afers Estrangers al Delegat Permanent a Perpinyà del 29 de setembre: «L'élection du Conseil Général et la désignation des nouveaux Syndics marquant le retour à une situation normale la présence des forces de police françaises dans les Vallées n'est plus indispensable. J'ai l'honneur de vous confirmer la nécessité de rappeler le détachement qui t'avait été envoyé le 19 Août.»³³²

Una ordre de París que explicava el mateix protagonista de l'operació i estada de les forces policial franceses al país explicava de la següent manera: «Ainsi se terminaient, à un jour près, dans le même temps, comme si elles dépendaient l'une de l'autre, les

ses fonctions. A la lecture de ces textes, nos lecteur pourront apprécier le rôle véritable, tout de patriotisme et de bon sens, qu'a joué M. Carbonell dans les Vallées et combien odieuses étaient les calomnies qui avaient été répandues sur son compte.» Per a un altre article sobre la figura de Carbonell, veure: R. Latour, *Tempete sur une République d'operette. Andorre tel que je l'ai vu. Bridge, cinéma et conversations...*, "Paris-Midi", 26-XII-1933.

³³⁰ CADN, AVFA, n. 56, Série Correspondance (Correspondance 1932-1934), 9-X-1933.

³³¹ CADN, AVFA, n. 56, Série Correspondance (Correspondance 1932-1934), 13-X-1933.

³³² ADPO, DPA, 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Elections, politique, grèves à Fhasa, Carpete Septembre Octobre 1933, Communications téléphoniques relatives au détachement de Gendarmerie, 29-IX-1933.

opérations électorales de l'Andorre et la grève générale. L'ordre était partout rétabli et la vie pouvait désormais reprendre son cours normal. Le Viguier-commissaire extraordinaire estimait alors ma mission remplie et avisait, dès le lendemain 22 septembre, le Ministre des Affaires Etrangères et le Préfet Délégué permanent, qui n'avait cessé durant tout le séjour de se tenir en étroite relation avec nous, que la moitié du détachement de gendarmerie pourrait quitter les Vallées le dimanche suivant 24; le reste devait suivre, suivant instructions qu'il sollicitait.» Una retirada que, segons ordres de París, calia fer de manera esglaonada i sense grans ostentacions i s'havia d'iniciar el 23 de setembre: «Je préparerai, en conséquence, le renvoi en France d'un premier échelon, composé du capitaine Sansa, de trois maréchaux des logis chefs et de vingt-cinq gendarmes et j'avais, à la grande joie des intéressés, déjà donné les ordres de départ lorsque le samedi 23, vers six heures du soir, je fus avisé d'avoir à ajourner toute décision au lendemain. Dans la nuit, le Préfet Délégué permanent faisait connaître au Viguier-commissaire extraordinaire les instructions du Ministre des Affaires Etrangères relativement à notre départ: le retrait d'Andorre de la gendarmerie française devait être progressif et se faire de la manière la moins apparente, par petits groupes et à des intervalles irréguliers; il était même recommandé de procéder au rassemblement et à l'embarquement de ces petits groupes en dehors des centres et d'éviter toute cérémonie d'adieu.» I continuava amb la seva crònica: «Mes effectifs avaient été à l'origine de cinquante unités, puis de soixante-dix le 27 août, deuxième jour de la grève générale, mais avaient été ramenés à la fin de la grève à une soixantaine par le jeu des renvois individuels pour maladie, ou motifs personnels urgents. Puis, ils tombèrent à cinquante hommes le 25 septembre, quarante-trois le 27, trente-deux le 28 et vingt le 1 octobre. La veille de ce jour, je demandai au Viguier d'aviser le Préfet des Pyrénées-Orientales et le Ministre des Affaires Etrangères qu'en continuant ce rythme de départ, tout le détachement aurait quitté l'Andorre pour le 6 octobre.»³³³ Una possibilitat que s'endarreriria tres dies. El dia 3 d'octubre els quinze gendarmes restants es concentraven a Andorra la Vella, poc després s'ordenava a Baulard que organitzés un cos de deu gendarmes que restarien a les Valls fins que s'hagués fet efectiva una necessària reorganització de la policia andorrana. Una ordre que era transmesa per Perpinyà al Comissari extraordinari Samalens: «Vous confirmant entretien téléphonique

³³³ La premsa de Barcelona informà de la retirada progressiva dels gendarmes: *La situación en Andorra. Los gendarmes franceses abandonan los Valles*, "La Vanguardia", 26-IX-1933. Només podem trobar-ne comentaris a la premsa comarcal del Pirineu català: *La gran victòria francesa. Invasió d'Andorra*, "Alt Urgell", 14-X-1933.

de ce jour vous prie; conformément instructions Affaires Etrangères, vous entendre avec Commandant Baulard pour surseoir au rapatriement de quelques gendarmes en attendant la réorganisation devenue nécessaire et urgente de la police locale stop.»³³⁴ Qüestió davant la qual el mateix Baulard es preguntava si ell podria ésser la persona indicada per aquella tasca.³³⁵ Una opció, la de la permanència d'un reduït nombre de gendarmes que no s'arribà a consumir ja que, tot i l'acord inicial per a que restessin set o vuit gendarmes a Andorra, finalment es decidia que no era justificable políticament: «Vigüier français venu conférer avec moi à ce sujet signale que ce maintien présente les plus sérieux inconvénients et est susceptible de provoquer incidents graves dont répercussions internationales doivent être envisagées Stop. Présence prolongée de nos gendarmes alors que situation est calme et grève terminée est difficile à justifier tant auprès autorités andorranes que du Co-Prince Evêque qui désire également évacuation complète des Vallées Stop. Maintien gendarmerie est au surplus contraire à la promesse solennellement faite par Commissaire extraordinaire au début occupation Stop. Enfin détachement pourrait se trouver en situation difficile tant en raison de son très faible effectif que de la prochaine fermeture de la frontière par suite chute de neiges.»³³⁶

Un cop presa aquesta darrera decisió només quedava procedir a la sortida dels restants gendarmes: «le dimanche 8 octobre [...] c'était pour me faire connaitre, d'ordre du Ministre, que tout le reste du personnel détaché en Andorre devait être rapatrié lendemain le plus discrètement possible. Le Syndic général et son vice-syndic nouvellement élus, qu'accompagnait une délégation du bouveau Conseil général, quittaient justement ce dimanche-là les Vallées pour aller faire une visite de courtoisie à M. François Taviani, [...] Effectivement, le lendemain, lundi neuf octobre 1933, au début de la matinée et cinquante-deux jours après notre entrée dans les vallées, le reste

³³⁴ ADPO, DPA, 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Elections, politique, grèves à Fhasa, Carpette Septembre Octobre 1933, Communications téléphoniques relatives au détachement de Gendarmerie, 3-X-1933.

³³⁵ Com a mostra de la intensa relació que establiria Baulard amb les Valls d'Andorra el 1933, durant l'estada de les tropes franceses entre juliol de 1936 i juny de 1940 en plena Guerra Civil Espanyola i fins a la rendició de França davant de la Wehrmacht d'Adolf Hitler. El setembre de 1940 un grup d'andorrans demanava que, en el cas de quedar vacant el lloc de Veguer francès, aquest fos encarregat a René Baulard (citat a A. Soriano, *Andorra durant la Guerra Civil Espanyola*, Andorra, Consell General, 2006, p. 388).

³³⁶ ADPO, DPA, 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Elections, politique, grèves à Fhasa, Carpette Communications téléphoniques relatives au détachement de Gendarmerie, telegrama enviat pel Delegat francès al Ministre d'Afers Estrangers, 6-IX-1933.

du détachement et moi-même quittions Andorre-la-Vielle et les Escaldes, notre mission remplie.»³³⁷

Un cop l'evacuació total dels agents de policia francesos s'havia efectuat, la Mitra enviava una carta a Perpinyà per a felicitar al Delegat per l'operació. Una comunicació en la que es lloava la professionalitat dels agents comandats per Baulard, alhora que s'intentava restablir l'equilibri de les forces de les dues cosobirànies: «Acabades de retirar d'Andorra, les forces de policia franceses, la presència de la qual consideraren necessaria els Srs. Co-Prínceps, per a imposar l'ordre i el respecte al principi d'autoritat; entenc inexcusable i en honor a la justícia, expressar a V. S. la complacència de la Mitra en reconeixer que els policies francesos han acomplert la seua delicada missió a les Valls d'Andorra amb una discreció, serenitat i comprensió correctíssimes; lo qual ha fet innecessari adoptar mesures de violència, evitades amb intel·ligència i tacte exquisit, havent-se distingit en tan laudable i meritoria actuació el Comandant de les citades forces, el pundorós militar Mr. Boulard, qui, abans d'abandonar Andorra, tingué la delicadesa de complimentar a S. E. el Bisbe Co-Príncep, i fer acte de presència en aquesta Delegació.»³³⁸

Poc després es produïa la primera visita oficial d'una delegació del nou Consell General al Delegat Permanent Francès, completant-se la normalització i el restabliment de les relacions entre les autoritats de França i d'Andorra.³³⁹

³³⁷ R. Baulard, *La Gendarmerie Française dans les Vallées d'Andorre*, ps. 89-93. La premsa informà escassament de la sortida dels gendarmes d'Andorra.

³³⁸ ADPO, DPA, 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Elections, politique, grèves à Fhasa, Carpette Octobre 1933, Retrait des forces de police françaises d'Andorre, Indemnité aux gendarmes détachés en Andorre, 10-X-1933. Cal dir que el gruix dels oficials que comandaren el cos policial francès a Andorra rebrien ascensos i compensacions econòmiques per la seva actuació a les Valls.

³³⁹ Sobre la visita de cortesia del nou Consell: *El nuevo Consejo de Andorra. Visita de cortesía*, "La Vanguardia", 13-X-1933. La visita es desenvolupà en un ambient de cordialitat absoluta, si fem cas de la nota de premsa de la Delegació Permanent, que oferí, fins i tot, un dinar als representants andorrans (ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Andorre 1933, Elections Conseil Général 31 Août 1933, Presse, 10-X-1933). La delegació andorrana estava formada pel Síndic General, Pere Torres, el segon Síndic, Francesc Molné, el Conseller Major de Canillo, Josep Areny, i el Conseller d'Encamp, Antoni Camp (*Le Préfet des Pyrénées-Orientales a reçu cordialement les délégués d'Andorre*, "Le Petit Meridional", 11-X-1933).

La vaga de la Fhasa del 27 de novembre de 1933 i la reorganització de la policia andorrana

«Després d'una temporada un bon xic llarga de –diguem-ne de convulsions- ha ressorgit per les nostres Valls aquella pau, aquella quietud que tan addient és al nostre país, i que malgrat la mala fe de molts homes que es diuen i es tenen per progressistes tornarà a reinar anys [...]» *Noticiari*, “Andorra Agrícola”, n. 8, desembre 1933.

El maig de 1933 la revista “Andorra Agrícola” publicava una fotografia dels cos policial andorrà amb una definició de la seva naturalesa i necessitat: «La República Andorrana, des de temps immemorial ha ofrenat al món l'exemple únic de pau i de civilitat. La garantia de l'ordre públic, font de tantes preocupacions, despeses i angúnies per a tot Govern; a Andorra jamai ha existit com a tal problema. L'esperit patriòtic que ha fet de tots i cada un dels andorrans un defensor del Dret, la Pau i la Justícia l'havien fet innecessària. Però els temps canvien i encara que l'esperit dels andorrans sigui igual que les de llurs avantpassats, el progrés, el modernisme, la necessitat de fer carreteres que facilitin la vinguda a nostra terra, del Turisme desitjós d'admirar belleses que enlloc com ací trobarà. La necessitat d'oferir-los Hotels, Comerços, etc., on res hi manqui, i el grau de prosperitat d'Andorra han fet imprescindible la vinguda i sojorn entre nosaltres, de molts cents d'obers procedents de les més diverses contrades, on malauradament, no impera la tranquil·litat d'esperit de nostra terra. Per evitar que les tendències socials modernes, que commouen actualment tot el món, facin ressò en nostra terra, s'ha vist obligat el Consell General de la Vall a nomenar un Cos de Policia format per sis prestigiosos andorrans i un honorable Cap, costejats per la Companyia F.H.A.S.A., complint un dels pactes estipulats en el contracte de Concessió. Cal esperar que tots ells perseverin en l'encert per la pau, la tranquil·litat i benestar d'Andorra.»³⁴⁰ Per tant, des del punt de vista de la “gent d'ordre” andorrana “l'Arcadia” necessitava protecció per evitar les pertorbacions arribades des de fora.

Així, segons s'establia en el contracte de concessió a la Fhasa de l'explotació dels recursos hidroelèctrics de les Valls d'Andorra aprovat pel Consell General el març de 1929, s'havia de crear un Cos de Policia format per sis homes que garantís el manteniment de l'ordre públic al país.³⁴¹ Aquesta necessitat, derivada de l'arribada de centenars d'obers espanyols al Principat, es portaria a la pràctica a partir de la proposta

³⁴⁰ *Cos oficial de Policia Andorrana*, “Andorra Agrícola”, n. 1. maig 1933, p. 13.

³⁴¹ Cal recordar que Andorra mai ha tingut un exèrcit per reduït que fos.

del Consell General del 6 de juny de 1931 i del decret dels Coprínceps de l'11 de juliol d'aquell mateix any. Posant tot l'èmfasi en les més que possibles perturbacions que podrien crear els ciutadans estrangers arribats al país com a mà d'obra, el decret deia: «Atenent al desenrotlló econòmic de l'Andorra i especialment a que la construcció de carreteres i l'explotació de salts d'aigua faran precisa l'intervenció de la mà d'obra estrangera cada dia més nombrosa. Vist l'article 17 de la concessió de 27 de Març de 1929, que preveu la participació dels concessionaris als gestos necessaris per l'organització d'un servei d'ordre fins al pagament de sis agents. Atenent que per a la distribució dels serveis a prestar per a aquestos sis agents de policia es necessària l'existència d'un Cap director. Atenent que la presència d'elements estrangers en les Valls es susceptible d'alterar la vida pacífica i ordenada dels seus habitants; que en aquestes condicions els conflictes del treball poden donar lloc a desordres. I que és precís en conseqüència reglamentar l'estada dels estrangers en Andorra i prendre d'una manera general les mesures necessàries per a garantir la seguretat de les poblacions andorranes i mantenir l'ordre en les Valls.»³⁴² Després de desgranar tots els suposats perills que amenaçaven “la pacífica” vida dels habitants de les Valls, s'iniciava l'articulat del decret que donava per inaugurada la història de la policia andorrana. D'aquesta manera, davant de l'arribada d'obriers catalans, certament en una gran proporció anarquistes militants de la CNT-FAI i habituats a les vagues i la violència revolucionària, es constituïa un cos policial format per sis agents incloent-hi el cap. Una força d'ordre públic realment exigua per a una població d'obriers que superaria els cinquants i que en poca cosa podia actuar com a element de dissuasió davant de les possibles protestes obreres com ja hem vist anteriorment.

D'aquesta manera, el cos policial andorrà s'havia d'encarregar amb els seus sis agents, d'obligada nacionalitat andorrana i entre els vint-i-cinc i cinquanta anys d'edat, de vetllar pel compliment de les ordres dels Coprínceps i del Consell General. Però del que s'havien d'encarregar especialment era, segons deia l'article 5 del decret fundacional, «especialment de la vigilància dels elements estrangers que per qualsevol concepte s'encontrin en les Valls i denunciaran tots els delictes de que tinguin coneixement.» I insistint sobre aquest aspecte s'afegia en un full annex al decret: «Un servei de vigilància serà assegurat pel Cap de Policia per a vigilar el personal estranger.»³⁴³ Totes aquestes prevencions, certament no foren exagerades, però sí que restaren sense eficàcia

³⁴² CADN, AVFA, Carton 465 (216), *Police andorrane*.

³⁴³ CADN, AVFA, Carton 465 (216), *Police andorrane*.

en constituir-se un cos policial tant reduït, tot i comptar, amb la mobilització de part de la població de les diferents parròquies en cas de necessitat.

En aquest estat de coses i després d'un any 1933 on les vagues dels obrers de la Fhasa havien estat una constant i en el que s'havien ratificat les prohibicions del dret de vaga i de reunió dels estrangers, el 15 d'octubre el Síndic General, Pere Torres, ordenava al Veguer francès que ho derivava en el Batlle francès, Anton Casal, que impedís la celebració d'un míting anarquista a Les Escaldes³⁴⁴: «Enterat per confidències de que el diumenge pròxim dia 15 dels corrents a les quatre de la tarda, tindrà lloc a la plaça d'Escaldes de Andorra un míting que diuent tindrà caràcter anarquista i no essent el del meu coneixement que s'hagi sol·licitat el corresponent permís per a que tingui efecte tal reunió i com que això pot considerar-se en aquesta forma com una alteració de l'ordre públic que totes les Autoritats estem obligats a fer guardar i d'una manera especial els Srs. Veguers, tinc l'honor de posar-ho en coneixement de V. Il·lustre. Sr. per a que prengui les mesures que cregui necessàries per a que s'eviti tota alteració d'ordre públic ni se celebri cap classe de reunió sense el corresponent permís d'aquesta Il·ltre. Sindicatura, [que] declina tota mena de responsabilitat que pogués capiguerli per el consentiment indirecte de la celebració de reunions legalment clandestines.»³⁴⁵

Una «Assemblea Magna» organitzada per CNT-FAI que no responia a cap tipus de manifestació sinó que es tractava d'una simple reunió per a decidir l'actuació conjunta dels obrers de la FHASA i de Firmas y Construcciones en la pugna amb les respectives empreses: «Camaradas: Acudid como un solo hombre a la asamblea que se ha de celebrar e las 10 de la mañana en el Teatro Andorra de las Escaldes, todos los trabajadores [...] en la que os dirigirán la palabra, tres compañeros afines.» Reunió en la que, segons l'ordre del dia, es podia constatar que no es tractava de la primera assemblea sinó que en continuava una d'anterior, i en la que es pretenia discutir les bases dels acords arribats amb l'empresa i tractar del paper dels obrers que s'acabaven d'incorporar a la feina. Per tant, una reunió que tot i el caràcter ideològic del sindicat, no responia a cap acte de violència o desordre públic. En aquest context, en aquells dies, i davant de la creixent problemàtica obrera, les diferents administracions andorranes començaven a discutir la necessitat d'una reforma del cos policial andorrà per a

³⁴⁴ El 18 de setembre el Consell General es negà a legalitzar el dret de vaga (F. Badia i Batalla, *El Copríncep Mons. Guitart i el seu temps (1920-1960)*, p. 202). Per altra banda, com recollia la premsa de Barcelona, el 17 de novembre (refermada el 21 i comunicada als batlles) el Consell General decretà la prohibició als ciutadans estrangers de celebrar reunions de caire polític (*Crònica d'Andorra*, "La Veu de Catalunya", 29-XI-1933).

³⁴⁵ CADN, AVFA, Carton 465 (216), *Police andorrane*.

ampliar-lo i adequar-lo a la quantitat d'obrers estrangers existents al Principat i més després de la sortida del contingent de Gendarmes comandat per Coronel Baulard, sense que s'hagués complert el que Samalens afirmà en diverses ocasions, en el sentit de que un reduït grup de gendarmes restaria a Andorra per a controlar els conflictes laborals entre la Fhasa i els seus treballadors.³⁴⁶ Una proposta de permanència que alguns mitjans de comunicació adjudicaven al delegat espanyol al costat de la Mitra (tot i contrariat pel govern de Madrid): «Sembla que el govern espanyol ha refusat la proposta que el senyor Bohigues ha fet, en nom dels co-prínceps d'Andorra, encaminades a què els gendarmes francesos puguin quedar-se al país per a garantir l'ordre. Davant la negativa del govern de Madrid, sembla que els gendarmes abandonaran les Valls tan bon punt acabi la vaga de la Fhasa [...]»³⁴⁷

En aquesta direcció ja el 7 de setembre en un informe del delegat del Ministeri d'Estat espanyol es deia que el bisbe Guitart estava treballant en l'ampliació de la policia andorrana, fet que s'intentà discutir en una reunió mantinguda pel Veguer Samalens i la Mitra el 27 de setembre per part francesa rebent la negativa del bisbe Guitart.³⁴⁸

Per la seva part el 26 de novembre la diplomàcia espanyola s'ho prenia més seriosament i a través del Ministre de Governació espanyol transmetia al seu col·lega d'Estat un telegrama del Governador Civil de Lleida en el que s'assenyalava «cierta efervescencia que parece haberse producido entre los elementos obreros de los Valles de Andorra y como consecuencia de la cual y de haberse negado por aquellas autoridades locales determinadas autorizaciones pedidas por dichos elementos obreros para reunirse y tomar ciertos acuerdos, parece existe el temor de que pudiera turbarse el orden público. El Consejo andorrano ha puesto en pié sus reservas de policía y hombres armados y se propone expulsar del territorio de los valles a los elementos dirigentes del movimiento obrero de que queda hecho mérito.» Davant d'aquesta nova situació en què semblava que es podia produir una nova entrada de Gendarmes a les Valls, el Ministre d'Estat espanyol ordenava al seu delegat davant de la Mitra d'Urgell que fes saber al bisbe

³⁴⁶ Veure per exemple: *Camí de retorn i conversa amb el Veguer francès*, "La Veu de Catalunya", 3-IX-1933; *M. Samalens, Veguer francès, declara que a conseqüència de la situació social, no es retiraran encara els gendarmes*, "El Matí", 5-IX-1933.

³⁴⁷ *La situació d'Andorra. Sembla que el Govern espanyol no vol permetre que els gendarmes restin al país*, "La Humanitat", 9-IX-1933.

³⁴⁸ AMAE, n. 829, R. 1316, Exp. 9, carta de J. Buhigas a A. Cruz Marin, 8-IX-1933. CADN, AVFA, n. 225, Série Elections Andorranes, Elections 1933-1937-1939, 27-IX-1933. La mateixa qüestió formaria part de l'ordre del dia de la reunió del Consell General del dia 11-X-1933. Aquesta necessària reforma policial ja s'havia fet present insistentment en diferents informes del Comissari extraordinari francès, Henri de Samalens, a partir de setembre de 1933.

«discretamente al dicho Sr. Obispo el deseo del Gobierno de la República de que en el caso de que por el Príncipe Co-soberano de los Valles de Andorra, se considere indispensable el concurso de fuerzas armadas, en el país para imponer el orden en un momento determinado, se interese del Gobierno español al propio tiempo que eventualmente interesarse del Gobierno francés, el envío de un núcleo de guardias civiles o de agentes de policía exactamente igual en número a los que pudiera enviar Francia al mismo objeto.»³⁴⁹ Unes ordres que eren acomplertes per Buhigas que es reunia amb el bisbe el dia 30 de novembre, només un dia abans de que s'arribés a la finalització de la vaga. Tot i aquesta circumstància, el delegat espanyol es reuniria en dues ocasions més amb el bisbe per a contrastar l'opinió de la Mitra sobre possibles fets similars. Una eventualitat davant la qual Guitart hauria afirmat: «El Señor Obispo me dio la absoluta seguridad de que no autorizará por ningún concepto intervención armada alguna en Andorra que no sea mixta, es decir Franco-española o española solo durante el invierno época en que (como sucede ahora), el acceso a Andorra es imposible por la frontera francesa por las nieves. El Señor Obispo me encargó hiciese presente a V.E. su gratitud por el ofrecimiento del número de Guardias Civiles que fuera preciso para mantener el orden en Andorra.» Tot seguit, Buhigas transmetia la complaença del bisbe amb la nova actitud empresa pel Consell de les Valls alhora que demanava a les autoritats espanyoles si podien filtrar els obrers que entraven a Andorra: «que la presencia en Andorra de un núcleo obrero tan numeroso (más de mil) era motivo de preocupación constante y me preguntó si no sería posible que el Jefe de vigilancia de Seo de Urgel impidiese la entrada en Andorra de agitadores y gentes indeseables.»³⁵⁰ Demanda a la que Buhigas responia que era imprescindible que fos el Consell General andorrà el que definís els requisits per entrar al país, a partir del qual les autoritats espanyoles podrien actuar. És a dir, que eren les autoritats andorranes les que, com feien en expulsar obrers del seu territori, havien de marcar les condicions d'entrada a les Valls.

Unes decisions fermes i taxatives d'expulsar obrers que eren celebrades per la revista “Andorra Agrícola” que ho resumia en l’afirmació que resava «Ha tornat la pau».³⁵¹

³⁴⁹ AMAE, Exp. 9, R. 1316, 829, *Asunto Andorra*, 27-XI-1933.

³⁵⁰ AMAE, Exp. 9, R. 1316, 829, carta del delegat Buigas al Ministre d’Estat espanyol, 5-XII-1933.

³⁵¹ *Noticiari*, “Andorra Agrícola”, n. 8, desembre 1933, p. 15.

En aquest mateix sentit, el 30 d'octubre de 1933, el Veguer francès comunicava al Prefecte dels Pirineus Orientals, una conversa mantinguda amb el Delegat Permanent Episcopal, Ricard Fornesa, sobre la possibilitat d'una reorganització policial. Opció que segons transmetia Samalens havia estat rebutjada per un Fornesa que no creia necessari modificar els serveis d'ordre públics andorrans.³⁵² Una actitud que, segons explicava Samalens, venia marcada pels contactes iniciats per la Mitra amb el govern espanyol per a rebre suport en l'àmbit de l'ordre públic i que, per tant, no era necessari augmentar la dotació policial andorrana.³⁵³ Una posició que no era compartida ni pels representants francesos ni pels interessos empresarials privats existents al país. En aquesta direcció el gerent, Miquel Mateu, un dels màxims accionistes de la Fhasa escrivia al Prefecte Taviani (cosa que ja havia fet anteriorment) per a comunicar-li la seva preocupació per les mobilitzacions obreres davant de les quals era imprescindible prendre certes mesures que incloïen una reorganització policial. La missiva de Mateu, que intentava alarmar al Delegat francès, s'expressava en els següents termes: «Venant de rentrer de ma visite périodique à nos travaux en Andorre, je prends la liberté de m'adresser une fois de plus à vous pour insister encore sur la gravité de la situation sociale dans les Vallées. En ce qui concerne l'aspect matériel, il est vrai que les travaux se continuent et se développent normalement; on pourrait peut être exiger des ouvriers un rendement supérieur, rendement qui, aujourd'hui n'arrive pas à être normal. Cependant, bien que cet aspect soit très important pour notre Société il n'est pas celui qui me préoccupe le plus ; ce qui vraiment ne peut pas nous laisser tranquilles c'est l'esprit d'indiscipline et anarchique qui, en maintes occasions, se manifeste dans les négociations de nos directeurs avec la représentation ouvrière.» Una actitud d'indisciplina, mai vinculada per Mateu a les condicions laborals que podien tenir els obrers i sempre relacionada al simple esperit anàrquic que, segons creia l'empresari, els podia empènyer a iniciar un moviment de violència revolucionària: «Nous craignons la possibilité qu'un jour cet esprit d'indiscipline se traduise en agitation révolutionnaire sans moyens de contenir puisque la police andorrane, comme vous le savez, est loin d'être efficace en un cas semblable; nous craignons encore de nous trouver en un sérieux conflit qui mette en danger nos éléments dirigeants tout en portant de graves préjudices aux nombreux intérêts que notre Société a déposés en Andorre.» Mateu encara hi afegia una breu descripció de la

³⁵² CADN, AVFA, Carton 465 (216), Sant Julià de Lòria, 30-X-1933.

³⁵³ ADPO, DPA, 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Elections, politique, grèves à Fhasa, Carpette 1933, Grèves aux chantiers de la F.H.A.S.A., Février, Avril, Août, 30-X-1933.

militància sindical dels obrers i d'alguns fets concrets succeïts en els dies precedents: «Il y a quelques jours, à Escaldes, des éléments communistes ont organisé un meeting auquel, profitant du jour férié mensuel concédé à nos ouvriers, ceux-ci furent convoqués et s'y rendirent au nombre de cinq cents environ sur les 1000 que nous avons engagés. D'autre part, comme nous sommes vue dans l'obligation de traiter avec la "Confederación Nacional del Trabajo" pour éviter, durant la dernière grève, des complications de caractère politique, cette organisation, d'essence nettement anarchique, compte en Andorre plus de quatre cents affiliés qui constituent toujours un danger pour l'ordre, dans un pays comme l'Andorre qui se trouve complètement sans défense.»³⁵⁴ Una carta amb la qual Mateu no feia res més que demanar mesures urgents al Delegat francès en forma de renovació d'aquella policia "incapaç" de controlar l'ordre públic.

La policia andorrana als anys trenta.

Una carta que era comentada per Taviani al Veguer Samalens vint dies després i de la qual n'extreia la imperiositat de la reforma policial: «l'agitation qui se manifeste derechef sur les chantiers de la F.H.A.S.A. et qui vient de se traduire par une nouvelle grève, rend indispensable et de plus urgente l'organisation d'un corps de police andorran qui soit susceptible d'assurer effectivement le maintien de l'ordre et de parer à toute éventualité.»³⁵⁵ Afirmació a la qual adjuntava l'ordre d'iniciar una negociació amb el Veguer episcopal per a posar-se d'acord en les mesures a prendre. Una

³⁵⁴ CADN, AVFA, Carton 465 (216), carta enviada des de Barcelona el 7-XI-1933. El 9-XI-1933 M. Mateu s'excusava per carta al Veguer francès per haver-se dirigit directament al Delegat. El 9-IX-1933 el Veguer Samalens contestava una carta de Mateu (de la qual no he trobat còpia) en la que li demanava la reforma de la policia andorrana (ADPO, DPA, 1723 W, n. 148, niveau 4, travée 460, 33 Suffrage Universel, destitution Conseil, grèves et révoltes. Carpette Grèves, révoltes 1933, 9-IX-1933).

³⁵⁵ CADN, AVFA, Carton 465 (216), Prefecte Taviani a Veguer Samalens, 29-XI-1933.

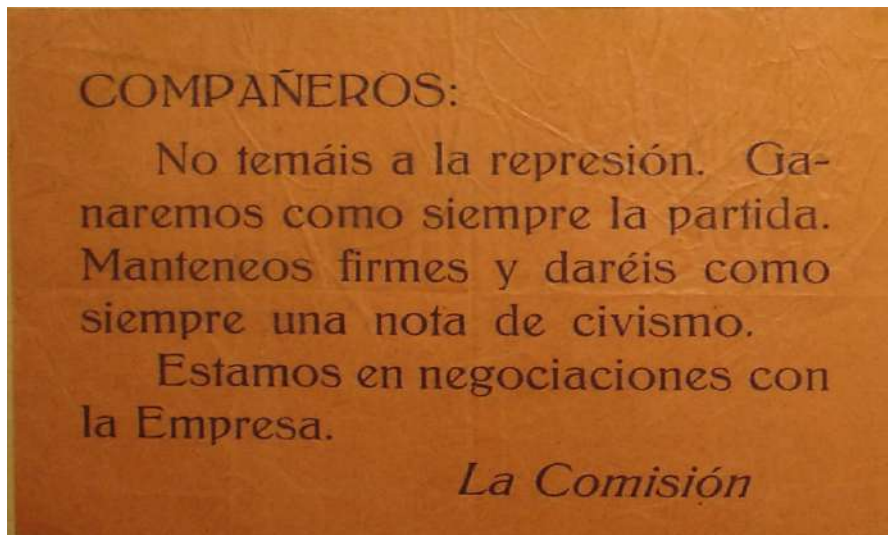
reorganització policial que es podia dissenyar a partir de l'estudi que havia realitzat el Coronel Baulard després de la seva estada a Andorra (estava datat el 26 d'octubre) i que podia servir de model a adoptar. Un estudi que introduïa múltiples modificacions al decret de creació de la policia andorrana de juliol de 1931.

Dels principals punts que s'hi contemplaven, el primer sota el títol d'«Efectius necessaris al cos de policia andorrana», assenyalava la necessitat d'ampliar la xifra de policies dels sis existents fins als onze: «Tenint en compte, les nombroses atribucions de la policia, i l'extensió del territori a vigilar, a l'ensem que la dificultat en recórrer l'esmentat territori semblaria notoriament insuficients l'efectiu de sis homes de que actualment es compona. L'efectiu mínim, si hom vol obtenir eficàcia hauria d'ésser de onze homes a més del cap, que podien repartirse [de] la següent manera: 2 homes a Sant Julià, 5 homes a Andorra la Vella, 1 home a cada una de les demés Parroquies» I afegia: «Cal no perdre de vista, la necessitat de que un numero relativament considerable, amb relació als efectius totals, es trobi concentrat normalment, per a fer front a les necessitats del manteniment de l'ordre en tot moment, ço que naturalment requereix en molts casos el desplaçament de varis agents, els quals convé per tant, que normalment, es trobin concentrats sota la immediata disposició del cap.»³⁵⁶ El projecte de reforma introduïa també algunes altres consideracions referents a la definició d'un reglament on s'establís l'exclusivitat laboral dels policies andorrans, la dotació d'un local i un vehicle pagats pel Consell, alhora que l'establiment d'unes condicions més precises per a enrolar-se al cos policial i un salari més alt.

Mentrestant, i confirmant la necessària reforma els incidents entre els obrers i les autoritats andorranes s'havien reproduït provocant l'expulsió del país de més d'una quarantena de treballadors. Segons la crònica elevada pels batlles al Veguer francès, el 10 de novembre una «comissió d'obers estrangers es dirigí amb súplica [...], al Iltre. Sr. Síndic de les Valls, demanant autorització per celebrar una assemblea mensual (cal fer remarcar de passada que aquesta sollicitut ademés dels membres de la Comissió la signaren altres elements estrangers residents a les Valls i algún andorrà, sense contar amb la previa autorització, que's requereix segons costum). La referida sollicitut fou decretada en el Consell del dia 23 de novembre, en el sentit de que passés als Hbles. Batlles de les Valls, perquè desestimat en absolut la pretensió dels recurrents i atenent

³⁵⁶ Per a la versió original en francès, *La Police Andorrane, ce qu'elle est, ce qu'elle devait être*, veure ADPO, DPA, 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Elections, politique, grèves à Fhasa, Carpette Octobre 1933, La Police Andorrane-Rapport du Colonel Baulard, 26-X-1933.

ademés lo disposat anteriorment, es practiquessin totes les diligencies e informacions judicials necessaries, castigant als obrers o comissió per la falta de recollir firmes sense l'autorització de l'autoritat competent, e impedint tingués lloc l'assemblea sol·licitada.» Davant d'aquesta situació i vistes les comunicacions del Delegat francès i del Veguer de la Mitra que avisaven de l'expulsió dels pertorbadors estrangers i d'ésser portats davant del Tribunal de Corts els andorrans, els batlles ordenaren la mobilització de la policia i de cinquanta reservistes de cada parròquia per a evitar la celebració de l'assemblea prevista pel al 26 de novembre de 1933.³⁵⁷ Objectiu que s'acomplia en aquella ocasió, però que no podia impedir la celebració de la reunió el dia següent. Fet que derivaria en una nova mobilització combinada de policia i reservistes el dia 28 i en l'expulsió d'Andorra de quaranta-dos obrers.

Pasquí de propaganda de la CNT a Andorra.

Tot i la ferma actitud de les autoritats andorranes, encara dos dies després representants de la CNT intentaven dirigir-se al Consell General: «El dia 30, quatre individus delegats segons manifestaren de la C.N.T. sol·licitaren pactar amb [les] autoritats andorranes i Fhasa; a la frontera tingué lloc l'entrevista i tenint en compte les seves absurdes pretensions de deixar retornar als expulsats i de pujar ells a Andorra a parlamentar amb

³⁵⁷ La comunicació del Delegat francès es remetia directament al seu Batlle ja que en aquells moments el Veguer francès restava absent d'Andorra cominant-lo a acordar amb el Batlle episcopal les mesures a prendre, alhora que a informar al Síndic General de les mateixes (CADN, AVFA, Carton 465 (216), 25-XI-1933). La premsa francesa informava d'una nova prohibició per a celebrar un míting obrer per part de les autoritats andorranes durant aquelles jornades (*A Andorre. Les forces de police viennent d'être renforcées*, «Le Petit Méridional», 27-XI-1933).

els obrers, s'els digué que en quant a lo primer, no es toleraria de cap manera, que en quant a pujar a Andorra podien fer-ho amb caràcter particular com a ciutadans espanyols, però que com a delegats de la C.N.T. les autoritats andorranes no ho admietien. El dia 31 la situació es normal havent reprès el treball la quasi totalitat dels obrers residents a les Valls, les forces de policia practiquen serveis encaminats a procurar acatament a les disposicions de les autoritats.»³⁵⁸

Alhora, de la mateixa manera que provocava l'actuació de les autoritats andorranes la vaga de la Fhasa reactivaria les gestions de les diplomàcies espanyola i francesa envers Andorra al voltant de la necessitat d'enviar, una altra volta, un destacament de policia exterior per a garantir l'ordre públic a les Valls. Per una banda, la diplomàcia francesa només remarcava i es felicitava de la poca incidència de la vaga en la premsa espanyola: «D'après les renseignements obtenue, quelques journaux ont publié ces tours derniers un télégramme très bref d'agence annonçant une grève des ouvriers de la F.A.H.S.A. Le journal "La Humanitat" a été le seul à publier à ce sujet une note un peu plus détaillée, un "suelto".»³⁵⁹

Una circumstància real però què, tanmateix, tot i no tenir una continuació, si que cal subratllar un article signat per J. Puig del Real, i aparegut a "L'Opinió" de Barcelona uns dies després de la vaga i dels incidents. En aquell text, l'autor dedicava una extensa crítica a la concessió que el Consell General atorgà a la Fhasa el 1929, i específicament a l'empresari Miquel Mateu: «La política dels pobles la regulen les finances llurs, i no cal oblidar que el capital és sempre egoista i absorbent, i els petits interessos particulars o de la col·lectivitat no poden ésser més que feudes dels grans trusts o monopolis, i un país petit, com és Andorra, que no té vida pròpia ni es basta ella mateixa, en fer una concessió vital per al país i de tant envergadura per a la Societat concessionària, podem afirmar sense recels, que renuncia a la seva sobirania i se sotmet a les exigències i fins als seus capricis.» Seguint aquesta argumentació, Puig afirmava que els interessos de Mateu estaven passant per davant dels del país i situava la solució de la vaga en un suposat l'acord consensuat per l'empresari amb els líders de la CNT a Barcelona. Alhora que relacionava l'anada d'una comissió anarcosindicalista a Andorra amb el mateix Miquel Mateu: «¿No acabem de veure recentment el poble andorrà en peu de guerra els dies 26, 27 i 28 del passat novembre, per a defensar l'autoritat del Consell General en front de les exigències dels centenars d'obers de Fhasa disciplinats sota les

³⁵⁸ CADN, AVFA, Carton 465 (216), carta dels Batlles al Veguer francès, 2-XII-1933.

³⁵⁹ CADN, Ambassade Madrid, Série C, n. 220, Consulat Barcelone, 5-XII-1933.

ordres de la C.N.T. de Barcelona? No havem vist com, després d'haver procedit el poble andorrà a l'expulsió dels capdavanters i delegats del Sindicat, el dia 30 el senyor Martí, secretari d'En Mateu, gerent de la Companyia, es presenta a la frontera d'Andorra amb el president i el secretari de la C.N.T. amb tot i saber que les autoritats andorranes no estaven disposades a doblegar-se davant les proposicions ni les amenaces d'un sindicat estranger?»³⁶⁰

Alhora, pel feia referència a l'única publicació informativa editada a les Valls, "Andorra Agrícola", es mostrava preocupada però sense estranyar-se de que les problemàtiques modernes arribessin al petit país dels Pirineus. Comentant les teories anarquista i comunista i els efectes que tenien en el conjunt d'Europa, la publicació andorrana es lamentava de la inexistència d'una autoritat eficaç que pogués assegurar l'ordre públic, tot fent referència a la Gendarmeria francesa: «A Andorra, totes aquestes estrebades que es produeixen arreu del món estan agreujades per la manca d'una autoritat que vetlli pels interessos del poble andorrà, que fins fa poc temps vivia al marge de totes aquestes convulsions que flagel·len al món. No és en realitat que estigui mancada d'autoritat, sinó que aquesta està massa distant del lloc on és necessari, car aquesta té d'ésser cridadad i mantes vegades saben que no s'hi és a temps per sofocar disturbis, que si és veritat hi ha vegades que semblen no ésser greus, però, que al deixar-los embolicar, és causa que el remei aplicable, més tard, sia molt més dolorós. A més, el poble, el vertader poble andorrà, senzill de si mateix, s'alarma excessivament quan veu aparèixer un grup de gendarems, i, desseguida, li fan posar el crit al Cel, els interessants, a que no hi hagi allí l'Autoritat per a controlar els seus quefers.» Una visió que finalitzava amb una clara crida a França a intervenir de manera decidida o a instal·lar els seus serveis d'ordre públic al Principat: «És necessari que el poble andorrà es llevi la bena que té sobre els ulls, i que no li deixa veure el perill que totes aquestes convulsions obreres, que si bé amb el nom de reivindicacions, amaguen una baixa maniobra d'uns sers desaprensus, reaccionin, i si és necessari, es demani a França que la gendarmeria vigili i estigui alerta i no sigui després massa tard per demanar auxili i es vegin embolcallades aquestes Valls amb aquella atmosfera que ha portat la ruïna i el dolor als pobles que no han sapigut ésser enèrgics en les hores decisives.»³⁶¹

³⁶⁰ J. Puig del Real, *Reportatges d'Andorra. Andorra es juga la independència*, "L'Opinió", 5-XII-1933.

³⁶¹ *Les qüestions socials a Andorra*, "Andorra Agrícola", n. 8, desembre 1933. En el mateix exemplar es podia trobar un breu sobre la vaga i l'intent d'entrar a Andorra de la comissió de la CNT.

Així, si ha excepció d'aquest crític article, era certa la no repercussió en els diaris catalans i espanyols, la premsa internacional si que se'n feu ressò, tot i que també amb certa discreció. Així, per exemple, el "New York Times" i el "The Times" de Londres publicaven el 28 de novembre una nota molt similar del seu corresponsal a Barcelona. Mentre el titular del diari londinenc era més moderat, el nordamericà ho feia parlant d'una revolta anarquista a Andorra: «Little Andorra, wich so recently wound up a popular rebellion against the authority of the country's Spanish and French co-princes, was faced today with an anarchist movement. Fourteen hundred Spanish workmen engaged on a power plant defied the authorities, declared a general strike, and marched to the town of Escaldes, where they held a revolutionary mass meeting. They scoffed at the authority of the mobilized Andorran militia of 300 peasants, augmented by the uniformed police force of seven...» Segueix l'article explicant que els obrers restaven sota el control dels sindicats anarquistes de Barcelona que no reconeixien les autoritats andorranes amb l'objectiu d'assolir el control d'Andorra on hi instaurarien «the world's first anarchist State.»³⁶² Deixant al marge la incongruència teòrica d'aquesta afirmació, la crònica acabava situant les autoritats fronteres espanyoles a l'espera d'una demanda d'ajuda del Consell General andorrà per a procedir a entrar forces d'ordre públic. Tres dies després el "New York Times" donava compte del final de la vaga de la Fhasa.³⁶³

De la modernització de les estructures institucionals andorranes

Com hem anat repetint al llarg de la present obra, l'any 1933 significà per Andorra un punt d'inflexió en l'acceptació de l'irrupció de la modernitat i els seus efectes polítics, socials i econòmics. Perquè si ja era evident anys abans de l'inici de les obres d'explotació hidroelèctrica dels rius andorrans, alhora que la influència política catalana-espanyola posterior a la proclamació de la II República espanyola, no fou fins a 1933 quan aquesta còctel de circumstàncies explotà. Tots aquestes circumstàncies que com hem vist generaren una corrent de renovació en el conjunt dels àmbits de la societat de les Valls, des del sistema electoral a l'ampliació i professionalització de la policia, no podia deixar d'afectar a les estructures de govern interiors d'Andorra. En aquest sentit, des de la seva aparició el maig de 1933, la publicació "Andorra Agrícola" desenvolupà una insistent campanya en la que reclamava la modernització del funcionament del

³⁶² *Anarchist workers revolt in Andorra*, "The New York Times", 28-XI-1933. Pel que fa referència al diari britànic, *Strike in Andorra*, "The Times", 28-XI-1933.

³⁶³ *Andorra ends strike*, "The New York Times", 1-XII-1933. La breu nota feia referència a l'expulsió de diferents obrers i a l'intent de dialogar amb les autoritats andorranes per part de la comissió de la CNT.

Consell General de les Valls. Unes demandes que, en gran mesura, ja hem vist reclamades en els diferents manifestos electorals elaborats per la joventut andorrana i els residents a Barcelona.

És a dir, la seva estructuració com un veritable òrgan de govern d'un Estat i no pas com un ajuntament decimonònic d'una població rural i petita. Es reclamava l'estructuració d'una institució que s'igualés als governs europeus un cop acabats els fets de l'estiu de 1933: «El Consell Nou es prendrà a pit la tasca d'augmentar el benestar del poble i pacificar els esperits, reorganitzant els serveis, creant un Institut de Santitat andorrà, fent una Constitució que, guardant lo tradicional, respongui a les necessitats imposades per la vida moderna, codificant el dret i els costums, reduint tot el cos jurídic en la lletra d'un Còdic de lleis, usos i costums ben estudiat, i sobretot, donant exemple de moralitat en l'administració i d'imparcialitat en la justícia, i exigint de les corporacions subordinades el mateix esperit de respecte a les Institucions i de responsabilitats de llurs gestions?» Una modernitat de gestió però, que semblava no anar vinculada a la modernització del sistema polític del país: «A Andorra no hi fan falta partits polítics; sols deu haver-hi dos grups de polítics; el dels que treballen pel bé públic, i el dels que cerquen l'interès llur; el poble els assenyalarà desseguida als segons i els pagarà amb el menyspreu, eliminant-los per sempre dels llocs de representació.»³⁶⁴

Insistent en aquesta qüestió, però ara ja amb una pla més definit del que es reclamava, al mes següent la mateixa publicació proposava al Consell General: «En totes les nacions del món civilitzat, el govern que regeix llurs destins, divideix les tasques que li són confiades, en seccions diverses, per a millor administrar la cosa pública. Andorra, és potser l'única nació del món, que no ha intentat tan sols la formació de seccions en el govern interior de la mateixa, ja que confia tots els problemes que surgeixen dins de les alls, administrativament, a tot el Consell de la Vall.» Situació davant la qual proposava una divisió de les temàtiques en diferents comissions dins del govern: «Creiem sincerament, que la divisió del treball ha de portar un millorament, i si aquesta divisió en fem aplicació a l'administració pública d'Andorra, estem més que segurs que'ls beneficis que s'obtidrien redundarien en profit dels andorrans i dels estrangers que la visitin. [...] Podria constituir-se el Consell de la Vall en diferents comissions encarregades, quiscuna, dels diferents rams d'administració local, [...]. Formarien sis departaments o seccions constituïts per Consellers cada secció. Serian aquestes:

³⁶⁴ J. Puig del Real, *Endavant!*, "Andorra Agrícola", n. 5, setembre 1933.

Governació, Justícia, Turisme, Agricultura, Hisenda i Sanitat.» Una divisió de les tasques de govern que es proposava amb les funcions següents per a cada departament: «Governació: Tindria al seu càrrec tot ço que fa referència a l'ordre interior de les Valls, sens envadir per a res les atribucions dels Coprínceps, ans bé, cooperar a llur obra. Justícia: Li serien confiades les qüestions judicials del Tribunal de Visura, així com intervenir en el Tribunal de Corts com a raonadors. Turisme: Es sens dubte una de les comissions que pot tenir més importància per aquest país i que convindria molt la seva regularització, doncs el turisme ben organitzat, pot ser que sigui una quantiosa font d'ingressos, portant cap en aquestes Valls a estrangers; en tota època de l'any i molt especialment que els estrangers vinguin a Andorra, trobin un bon servei turístic, que els faci agradable l'estada en aquest país. Una propaganda ben feta, i una serietat alambinada en el tracte, pot enriquir el país, i per tant, l'administració pública.» I seguia en les següents seccions del govern: «Agricultura: Aquesta rama pot comprendre també la ramaderia i boscos, que com bens comunals, aquests, necessiten una vigilància especial. La ramaderia, també vol una cura especial, per millorar la raça, els afanys que cal esmerçar per l'economia dels que viuen d'ella i els tractes que anyalment se celebren per a péixer els ramats estrangers. I l'agricultura general no hem de ponderar la seva importància com a riquesa privada que reporta el seu benefici en la cosa pública. Hisenda: En totes les nacions el Ministeri d'Hisenda o de Finances es sens dubte el més important; perquè és la clau que tanca i obre la caixa dels cabals i el que dóna importància financiera a la nació. L'administració d'una nació, és com la d'una casa particular. Si el que remena els cabals no té cura en la seva aplicació, va a la bancarrota. Andorra cal que sàpiga administrar els cabals de la cosa pública, i el Consell de les Valls cal que posi seny en l'inversió de les quantitats que recull per a presentar al poble andorrà, els comptes ben clars a fi de que no hi hagi mai cap dubte en l'inversió. Sanitat: És indispensable la creació de dita secció encarregada per a vetllar per l'estat sanitari del país, fent complir les disposicions que rigorosament han de dictar-se, inspirades precisament per dita secció.»³⁶⁵

Unes demandes que, tot i que encara en un estat molt inicial, semblaven ésser ateses pel nou Síndic General, Pere Torres, que en una entrevista concedida al diari madrileny "Ahora", afirmava: «de continuar yo en la Sindicatura; se hará el correspondiente proyecto de presupuesto de ingresos y gastos para el próximo año. Este deseo también

³⁶⁵ F. Simó Amorós, *L'Agricultura i el Consell de la Valls*, "Andorra Agrícola", n. 6, octubre 1933.

lo tienen los copríncipes, que aspiran, al igual que nosotros, saber de cuanto podemos disponer para poder rendir en su día las debidas cuentas, y que el pueblo vea en que hemos gastado su dinero.» En un altre àmbit de l'actuació del govern andorrà, Torres deia: «Espero emprender una campaña a favor de la sanidad pública, comenzando por la construcción del servicio de alcantarillado, para el cual solicitaré de los Ayuntamientos una ayuda que estoy seguro no ha de faltarme.»³⁶⁶

³⁶⁶ Fontanals, *Las pintorescas supervivencias de Andorra. Un jefe de Estado que gana dos reales diarios y al que cuando preside un Consejo de ministros le dan dos duros*, "Ahora", 4-X-1933.

*El seguiment italià dels fets andorrans (1933-1934)*³⁶⁷

Al llarg del bienni 1933-1934 en el que Andorra saltaria al centre de l'actualitat política internacional, la Itàlia feixista de Benito Mussolini prestaria una especial atenció a l'evolució dels esdeveniments de les Valls. Una atenció vinculada a la pugna que Roma mantenia amb França en diferents fronts territorials com era, especialment, el domini del Mediterrani occidental, les colònies europees del nord d'Àfrica i certs territoris francesos reclamats per Itàlia com la Savoia, Còrsega o Tunis. Un interès que es concentraria en l'àmbit diplomàtic i que suposaria l'enviament de diferents informes per part de les legacions italianes existents a diverses localitats de França i d'Espanya. Una visió exterior als propis actors internacionals que participaven directament de la política andorrana que ens permetrà veure amb uns altres ulls, en gran mesura condicionats per la premsa, la imatge que es pogué arribar a transmetre a l'opinió pública internacional i a la diplomàcia europea d'uns esdeveniments que, tot i que menors en la convulsa història continental d'aquella dècada, no deixaren d'interessar al conjunt de les cancelleries.

Tanmateix, deixant totes aquestes consideracions grandiloqüents al marge i tot i que pugui semblar increïble, serà la figura d'Andreu Massó la que iniciarà l'interès transalpí envers Andorra. Com a exemple i nova mostra de la omnipresència de Massó en tot allò que mantingui relació amb Andorra en aquells primers anys de la dècada dels trenta, l'advocat barceloní era qui provocava el primer informe de l'Ambaixada italiana a Madrid sobre les Valls.

Concretament, tot derivava de la petició cursada per Massó a l'Ambaixada per a que se li concedís una ajuda econòmica per a la constitució d'una suposada Societat d'Amics d'Andorra que pretenia evitar l'absorció francesa del Principat.³⁶⁸ Segons explicava l'Ambaixador, Raffaele Guariglia, el mateix Massó s'havia personat a la legació «per chiedere l'aiuto dell'Italia contro l'invasione francese in Andorra.» Tot i això, la petició de Massó, sota el títol de «Repubblica di Andorra», no rebria resposta tot i que era remesa a Roma on entrava al Ministeri d'Exteriors només tres dies abans de l'arribada dels Gendarmes a les Valls. El text deia el següent: «Excelencia: desde mis tierras donde paso temporada de relativo descanso me permito dirigirme a su Excelencia, con

³⁶⁷ Aquest capítol inclou l'anàlisi de la documentació italiana referent a l'any 1933, però també la de 1934. He cregut que pagava la pena introduir la de 1934 tot i que la monografia es centra en l'any anterior, tot i algunes referències obligades a moments anteriors o posteriors.

³⁶⁸ Aquest document ja el vaig reproduir al meu article, *Un personatge polèmic: Andreu Massó i López en la cruïlla andorrana dels trenta. Ensenyament i política*, "Papers de Recerca Històrica", n. 4, 2007, ps. 59-62 (article complet ps. 47-63).

motivo de la organización de la “Oficina de los Amigos de Andorra en Madrid” cuya finalidad estriba en balancear la influencia francesa en ella, cada día más imperialista y absorbente. Y como el minúsculo Estado andorrano es todavía hoy pobre de solemnidad, es por ello, que para lograr nuestro humanitarista y patriótico objetivo, nos vemos precisados a dirigirnos a cuantos valiosos elementos creemos simpatizan con nuestra idea, para solicitar de ellos, su poderosa asistencia. La oficina se ocupará del Turismo entre España y Andorra; de cuanto afecte a las relaciones políticas y económicas y ante todo y por encima de todo de todo cuanto afecte a la aproximación espiritual entre España y Andorra para prevenir posibles contingencias en caso de guerra entre España y Francia. Francia de acuerdo a Su entidad aparentemente industrial y comercial “Fuerzas Hidroeléctricas de Andorra S.A.” “FHASA” está invadiendo Andorra y construyendo en ella verdaderas pistas al parecer turísticas por el lado de su frontera, que en un momento dado, si cuenta con la SIMPATIA ABSOLUTA Y TOTAL DEL PUEBLO DE ANDORRA Y DE SUS AUTORIDADES, pueden ser utilizadas para invadir España por una puerta falsa. Desembocando en los llanos de Seo de Urgel fulminantemente. En cambio, con una Andorra Españolizada eso será imposible, porque las estrechas gargantas de sus Valles y las tremendas pendientes de sus riscos y cimas, resultan impracticables ante una ínfima defensa de ellas, una vez volados los numerosos puentes de sus carreteras y cortadas estas en los sitios más estratégicos. Y siendo legendario el amor a su tierra y a su independencia del Pueblo andorrano, claro que atraído en tiempo de paz, por España, en tiempo de guerra conservará cuando menos su neutralidad. Y esto es lo que interesa a España. Y también a otros países. Apuntado lo expuesto me permito interesar a Su Excelencia, como socio protector calificado de la “Oficina de los Amigos de Andorra” la cuota mensual de pesetas Cien, con lo que Andorra se sentirá confortada y asistida por su gloriosa y caballerosa gran hermana de raza, la nación italiana [...].» Demanda que acababa amb la no menys que sospitosa afirmació de que aquesta organització «no tendrá carácter alguno oficial ni público, ni de entidad social de ningún género, siendo solo una Oficina personal y privada a disposición de los Amigos de Andorra en Madrid y a mi exclusiva cargo.»³⁶⁹

Un cop llegit la carta-manifest que Massó dirigia a l’Ambaixador italià, barreja de fantasia política, futuribles guerres i certes idees amb possibilitats d’erigir-se en realitat,

³⁶⁹ ASMAE, *Rapporti Politici (R.P.)*, Spagna 1930-1945, n. 4, 1933, III Semestre, Ambasciata Madrid, *Repubblica di Andorra*, 31-VII-1933.

un es pregunta ben bé que pretenia. És a dir, si només aspirava a aconseguir un estipendi a través d'utilitzar el nom d'Andorra, fos amb alguna intencionalitat política o no, o pretenia fer una tasca real de protagonista de la vida pública del Principat. Perquè, certament es podia argumentar que França estava actuant de manera tendenciosa a Andorra, fent certes passes que podien indicar una voluntat més o menys annexionista. Tot i això, afirmar a mitjans de 1933 que es podia desencadenar una conflagració entre Espanya i França en la qual la posició estratègica de les Valls jugaria un paper determinant, això ja era política ficció. I fer aquesta mena de prediccions per a atraure unes quantes pessetes de la diplomàcia italiana era una acció, com a mínim, sorprenent. I és que si Massó hagués pogut llegir els informes que la mateixa Ambaixada a la que demanava diners escrivien a Roma, hagués comprovat com, des del punt de vista italià, l'Espanya republicana era la més fidel aliada de França. I per tant, per als observadors diplomàtics del règim feixista a Madrid o Barcelona, no es podia concebre cap mena de guerra o desacord greu entre els dos estats veïns. Res més a prop dels desitjos transalpins però alhora tant lluny de la realitat.

Pocs dies després d'aquesta petició de Massó que no tingué cap recorregut, un cop Andorra ja restava sota l'ocupació francesa, era l'Ambaixada italiana de París la que informava al seu govern sobre la realitat dels fets. En primer lloc, i abans de demanar un informe més detallat al Cònsol de Toulouse, l'informe de l'ambaixador Pignatti situava sintèticament les raons de la situació: «Da qualche tempo la stampa francese specialmente quella estremista, accenna a una situazione anormale che si verrebbe creando nella Repubblica di Andorra per un acuto contrasto sorto fra la popolazione ed i rapresentanti, in luogo, dei Principi che sono, com'è noto, il Presidente della Repubblica francese e il Vescovo Spagnuolo [sic] d'Urgel.» Per a seguir amb la constatació de l'entrada d'un cos de Gendarmes per a mantenir l'ordre públic: «Frattanto i giornali di stamane informano che forze armate di polizia, della Francia, hanno occupato le parrocchie andorrane. A spiegazione del fatto, inusitato, il "Petit Parisien" scrive che la polizia e la Milizia andorrane si sono dimostrate insufficienti al mantenimento dell'ordine interno della Repubblica, funestato già da due scioperi e minacciato da un terzo, per la prossima settimana. Si dice pure che i movimenti sociali che turbano il Paese sono dovuti a elementi stranieri affluiti a Andorra per lavori di elettrificazione

intrapesi da una Società per lo sfruttamento delle forze idroelettriche. Seguirò la questione, riferendo.»³⁷⁰

Només tres dies després d'anunciar a Roma l'informe consular, el representant italià a Toulouse i futur Cònsol a Barcelona, Gino Berri, trametia a París un extens text de vuit pàgines en les que analitzava la realitat andorrana. Un text que s'iniciava d'una manera quasi poètica: «La piccola repubblica di Andorra, svegliatasi dal suo sonno secolare, da qualche tempo fa parlare di sè: la rivoluzione, finora pacifica, che vi si sta svolgendo, non sarebbe in apparenza che l'affermarsi di un movimento sociale manifestatosi nello scorso maggio capeggiato dalla “Joventud Andorrana” e diretto ad ottenere maggiori diritti per i giovani e lo svecchiamento dell'amministrazione. Il 31 corrente avranno luogo le elezioni col suffragio universale [...]»³⁷¹ Seguia el text amb una explicació de l'estructura política andorrana, la cosobirania i la manera de procedir de les seves institucions, per a entrar de ple en els elements polèmics que desencadenaren els fets de 1933: «Fra le ultime deliberazioni prese dal Consiglio della Valli ricordo le seguenti che provocando l'intervento dei vicari offrirono con la conseguente reazione del Consiglio, maggior alimento al movimento in corso: concessione in monopolio al suddito tedesco Weilmann dei francobolli, telegrafo e telefono e autorizzazione a impiantare una stazione radio nel territorio della Repubblica; autorizzazione a prendere domicilio in Andorra alla società australiana “Brown Syndicate” avente per scopo la vendita di biglietti di lotterie basate sui risultati delle corse di cavalli; concessione al suddito spagnolo don Andrés Maso y Lopez di realizzare certi suoi grandiosi progetti che avrebbero dato alla Repubblica la più grande prosperità, fra di essi la costruzione di un Casino che avrebbe fatto seria concorrenza a quello di Montecarlo. La deliberazioni riguardanti le prime due autorizzazioni furono annullate dai Vicari: per la terza, non ancora formulata in forma definitiva, i Vicari fecero in tempo a diffidare il consiglio dal concederla e nello stesso tempo facevano espellere lo spagnolo che sobillava Consiglio e popolazione contro i Vicari stessi, i quali, secondo lui, respingendo i suoi progetti vietavano che Andorra diventasse il paese più felice del mondo.» Un cop situats els principals elements, el text del Cònsol Berri posava l'èmfasi en el paper dels joves andorrans: «E durante lo svolgersi di tali avvenimenti che matura l'azione della gioventú andorrana la quale, con la richiesta del suffragio universale, mirava con un

³⁷⁰ ASMAE, R.P., Spagna 1930-1945, n. 4, 1933, III Semestre, Ambasciata di Parigi, *Situazione Andorra*, 23-VIII-1933.

³⁷¹ Per a l'informe complet veure l'annex documental.

primo passo a prender parte diretta all'amministrazione del Paese. Gli anziani del Consiglio delle Valli, dopo ripetute dimostrazioni di piazza, accordarono ai giovani quel che avevano chiesto e concretarono tale promesse in una deliberazione che però non aveva alcun valore perchè il potere legislativo spetta ai Principi.» Per tant, segons la interpretació italiana trasmessa a la seva capital, la concessió del dret de sufragi als homes majors d'edat concedit pel Consell General, s'havia realitzat, tot pensant que era un acte il·legal, ja que no corresponia a aquella instància l'aprovar o denegar un canvi d'aquesta naturalesa. Tanmateix, la decisió del Tribunal de Corts de destituir el Consell, per aquella qüestió juntament amb d'altres greuges a l'autoritat dels Coprínceps, derivaria en un nou escenari que el Cònsol italià de Toulouse interpretava de la següent manera: «Questa resistenza del Consiglio delle Valli, che mirava a scuotere dalle spalle la pesante tutela dei Principi, acquistava sempre più il favore della popolazione: ai giovani piaceva assai che gli anziani continuassero a non prendere in considerazione i decreti promulgati dai Principi e tenessero questi ultimi in iscacco.» I afegia, en referència a la suposada voluntat dels joves andorrans uns horitzons de trencament amb els cosobirans: «In realtà i giovani chiedevano il suffragio universale non solo per poter prender parte al potere, ma per andare più oltre: cioè per ottenere l'indipendenza della repubblica o l'autonomia con l'annessione territoriale alla Catalogna (non si sa, finora, delle due quale sia la corrente più forte) aspirazioni note e coltivate da tempo a riacesse in questi ultimi tempi da una sperta propaganda condotta sistematicamente da comitati locali, con riunioni famigliari, comizi pubblici, opuscoli, edizioni speciali di quotidiani spagnoli, d'accordo con altri comitati operanti a Barcellona e a Madrid.»

Una visió italiana que no feia res més que donar suport a les interpretacions hispanofranceses, però sobretot de París, en que es feia especial ressò del suposat perill català. I què, vinculat amb la revolta dels joves andorrans, feia que França es mostrés especialment atenta als esdeveniments: «L'ateggiamento, quindi, del Consiglio ostile ai Principi, ma soprattutto alla Francia che vi predomina, scaturito inopinatamente dalla campagna condotta dai giovani contro gli anziani era accolto come un preludio, di lieto suspicio, all'aspirata conquista della libertà e considerato nello stesso tempo, un esempio di fierezza e d'indipendenza, il primo nella storia andorrana, che i giovani applaudirono ed esaltarono.» Una mostra de la voluntat d'alliberar-se de la tutela dels Coprínceps, la primera en la història del país segons l'informe, que demostrava que França no restava al darrera de manera directa o indirecta del moviment dels joves per a aconseguir el trencament amb la Mitra i l'annexió d'Andorra. Sinó que havia hagut

d'acceptar l'ampliació del sufragi i la resta de demandes per a no entrar en una contradicció que ja durava massa temps, entre la seva mateixa estructura política democràtica i la que mantenia a les Valls: «Non è quindi –como si era creduto o voluto far credere- che la Francia, per mezzo del suo rappresentante, sia intervenuta di fianco ai Giovanni per assecondarli nelle loro aspirazioni: essa ha dovuto concedere per forza il suffragio universale, dati gli stessi principi democratici che la reggono, ma sta bene in guardia che dietro il suffragio non vi sia altro.» Tot i això, l'actitud de rebel·lia del Consell General negant-se a acceptar la destitució, feia que França decidís actuar amb fermesa. En primera instància anunciant que no pensava renunciar a la seva sobirania sobre les Valls, alhora que minimitzant el paper de la Mitra. Així, l'informe italià recollia: «A questo atteggiamento costantemente negativo e intransigente fomentato dalla campagna dei partigiani dell'indipendenza o dell'autonomia, fattasi ognora più ardente a scapito del prestigio dei Principi, rispondeva, secco, il giorno dopo un comunicato ufficiale datato da Perpignan nel quale si leggeva che “la Francia la quale ha la vera sovranità su Andorra perchè l'altro Principe non è che il Vescovo di Urgel, personalmente, e non la Spagna, non intende rinunciare ai suoi diritti su Andorra. Gli andorraní hanno sempre vissuto d'accordo con i loro Principi e devono continuare a mantenere tali rapporti. E dieci giorni dopo entravano nel territorio della Repubblica cinquanta gendarmi inviati dal Prefetto di Perpignan a mantenere l'ordine [...]»

Uns fets que conduïen al Cònsol Berri a afirmar de manera taxativa que en les immediates eleccions no es podia concebre cap altra victòria que no fos la dels sectors joves que havien protagonitzat els esdeveniments: «Non dovrebbe esservi alcun dubbio sulla vittoria dei giovani nelle imminenti elezioni: in tal caso esse assumeranno un'importanza eccezionale per il Paese perchè potranno segnare l'inizio di una serie di avvenimenti tali da produrre un mutamento profondo nel destino della piccola Repubblica.»³⁷²

Una setmana després el mateix consolat informava la seva Ambaixada a París dels resultats electorals dels comicis del 31 d'agost o, més aviat, de les diverses interpretacions i visions que cada actor polític en feia. Així, mentre des de Perpinyà es deia que dels «24 consiglieri eletti, 14 sono partigiani del regime dei co-principi, 5 partigiani del consiglio destituito, (Unione Andorrana), 4 socialisti. Un eletto non è stato convalidato per irregolarità.», des d'Andorra i Espanya es transmetia una altra realitat:

³⁷² ASMAE, R.P., Spagna 1930-1945, n. 4, 1933, III Semestre, Consolato Generale Toulouse, *Gli ultimi avvenimenti nella Repubblica di Andorra*, 26-VIII-1933.

«dei membri del disciolto consiglio solamente tre si presentarono e furono eletti; elementi fidati dei Principi non si possono considerare che l'eletto di Encamp quello di Ordino e i due di Andorra-La Vecchia: tredici avrebbero assicurato il loro atteggiamento ostile ai Principi, quattro non si sarebbero pronunciati. Secondo questi calcoli i Principi disporrebbero a loro favore di soli otto membri del nuovo Consiglio generale presumendo che i quattro incerti passino –come pare- dalla loro parte.»³⁷³

Un cop ja celebrats el comicis, i encara amb uns resultats incerts, era el torn de l'Ambaixada italiana a Madrid que informava directament a Roma, i per darrera vegada durant aquell any, de la campanya periodística que la premsa catalana estava portant a terme per a forçar la substitució del Copríncep episcopal: «La calma è stata immediatamente ristabilita, ma la Stampa spagnola, soprattutto quella catalana, ha gettato le più alte grida invocando dal Governo spagnolo un'attiva partecipazione negli avvenimenti andorranici che traggono la loro origine dalla penosa situazione economica in cui si dibatte questo piccolo Paese.» I especificava qui eren els protagonistes d'aquesta campanya: «Gli organi della “esquerra” catalan hanno cercato di adossare la responsabilità degli avvenimenti al Vescovo della Seo d'Urgel ed hanno prospettato l'opportunità della sua sostituzione, nella carica di “coprincipe”, col Presidente della Generalità di Catalogna.» De manera paral·lela a aquesta campanya fracassada portada a terme pel catalanisme esquerrà, *il rapporto* de Raffaele Guariglia afirmava que, tant la premsa com la classe política espanyola, havien perdut l'interès en l'actualitat andorrana per a passar a qüestions de política interna. Fet que, des del punt de vista de l'Ambaixador italià, facilitaria que tot acabés «tranquillamente secondo la volontà ed i desideri della Francia.»³⁷⁴

1934: l'interès italià segueix més enllà de l'ocupació

Amb posterioritat a aquest darrer informe de la legació transalpina de Madrid de 1933, haurem d'esperar a la primavera de 1934 per a retrobar un cert interès de la diplomàcia italiana per les qüestions andorranes. Un primer document que no era res més que un

³⁷³ ASMAE, R.P., Spagna 1930-1945, n. 4, 1933, III Semestre, Consolato Generale Toulouse, *I risultati delle elezioni nella Repubblica di Andorra*, 4-IX-1933.

³⁷⁴ ASMAE, R.P., Spagna 1930-1945, n. 4, 1933, III Semestre, Ambasciata di Madrid, *Agitazione nella Repubblica di Andorra*, 9-IX-1933.

resum d'una plana dels esdeveniments del 1933 redactat per l'Ambaixada a Madrid per al Servizio-Storico Diplomatico del Ministeri d'Exteriors.³⁷⁵

Seguidament trobem dues notes del Consolat italià a Barcelona en les que posava en coneixement de l'Ambaixada a Madrid, la publicació de la sèrie de quatre articles d'Àngel Marsà al diari de Barcelona, "La Vanguardia", sota el polèmic títol de "Entre Francia y España. ¿Un Gibraltar en los Pirineos?".³⁷⁶ D'aquesta manera, no serà fins al 18 de juny del 1934 que podem localitzar un informe que aporti una nova interpretació italiana, bàsicament basada en els articles de premsa apareguts durant aquelles setmanes, sobre l'actitud de la premsa i la política catalanista envers Andorra: «ho l'onore d'informare Vostra Eccellenza che da circa 15 giorni ha riprese negli ambienti catalani la campagna tendente a combattere la sempre più invadente influenza francese in Andorra, ed a dimostrare la necessità di sostituire al co-principe Vescovo della Seo de Urgel per un co-principe laico, che si vorrebbe fosse il Presidente della Repubblica Spagnola, o, come preferirebbero i catalani, il Presidente della Geeralità di Catalogna.» Una represa de la campanya de l'estiu anterior que es fonamentava en diferents incidents entre les autoritats andorranes i alguns ciutadans espanyols i que havia derivat en la publicació d'articles de clara francofòbia segons el Cònsol Alessandro di Probizer: «La stampa catalana di sinistra e "La Vanguardia", giornale moderato, iniziarono una energica campagna; e "La Vanguardia" specialmente pubblicò quattro articoli tanto francofobi che un giornalista francese giunse ad insinuare che fossero pagati da parte interessata.» Uns atacs de la premsa que es centraven en aconseguir «un controllo su Andorra più efficace di quello esercitato dal Vescovo della Seo de Urgell, il quale è impotente di fronte al rappresentante del co-principe francese, appoggiato all'organizzazione di un grande Stato. Non si vede d'altra parte come potrebbe essere ottenuto un tal risultato di fronte all'opposizione francese a qualunque mutamento allo statu quo.»³⁷⁷

Davant de la reobertura de la campanya periodística, el Ministeri d'Exteriors demanava informació de com s'havia rebut a França, fet que derivava en un informe del Consolat

³⁷⁵ ASMAE, R.P., Spagna 1930-1945, n. 6, 1934, I Semestre, *Andorra Repubblica*, 30-V-1934. El 20-III-1934 l'Ambaixada espanyola de París demanava a Madrid informació detallada dels canvis polítics esdevinguts a Andorra per a subministrar-los a l'Ambaixada italiana a la capital francesa que els pretenia incorporar al seu Anuari diplomàtic d'aquell any (AMAE, n. 830, R. 1379, Exp. 11).

³⁷⁶ ASMAE, R.P., Spagna 1930-1945, n. 6, 1934, Consolato Barcellona, *Repubblica di Andorra*, 12 i 13-VI-1934.

³⁷⁷ ASMAE, R.P., Spagna 1930-1945, n. 6, 1934, Consolato Barcellona, 18-VI-1934. Aquest informe fou enviat a l'Ambaixada a Madrid que el reenvià, com a propi, al Ministeri d'Afers Exteriors a Roma amb data del 22-VI-1934. Allora, des de la capital italiana es va transmetre a l'Ambaixada a París.

de Toulouse en que es manifestava la indiferència de l'opinió pública gala: «La campaña ripresa negli ambienti catalani e dal Heraldo di Madrid contro l'invasione francese in Andorra non ha avuto notevole ripercussione nel pubblico tolosano, né, in generale, nell'opinione pubblica del sud-ovest della Francia. La Dépeche, in seguito alle pubblicazioni dei giornali estremisti di Barcellona, invio due redattori ad Andorra, i quali, nelle corrispondenze che inviano al giornale non fanno che del colore e rievocano i noti fatti dell'anno scorso, senza aggiungere nulla di nuovo, né, tantomeno, senza lasciarsi andare a smentite o a polemiche. Rilevano solamente che qualche critica è mossa al co-principe francese, in seguito a taluni errori commessi per mancanza di tatto, ma che “gli amici della Francia sono sempre numerosi nella piccola Repubblica.» Una visió que, des de França, igualava l'amenaça annexionista però situant-ne com a protagonistes els espanyols i catalans: «Dall'altra parte dei Pirinei, naturalmente, non può essere accettata la prevalenza dell'influenza del co-principe francese a scapito dello spagnolo e si chiede che il Vescovo [...] sia sostituito [...]: in tutti e due i casi con cleate annessioniste, dato che si tratta di territorio spagnolo, anzi catalano. Però gli estremisti catalani –mi assicurava una personalità spagnola qui residenti per ragioni d'ufficio- parteggiano di più per l'indipendenza completa di Andorra, la quale diventerebbe –se il caso si presentasse in avvenire, ciò che non è da escludere del tutto- un sicuro rifugio per i fuorusciti sovversivi e un comodo e vicino centro di propaganda contro il Governo vittorioso.» És a dir, que el Cònsol Berri, responsable d'una legació en una ciutat on certament hi residien molts catalans i espanyols, situava la posició del catalanisme envers Andorra com a part de la preparació del moviment federalista i revolucionari del 6 d'octubre de 1934. Una acció que ja a mitjans de juny d'aquell any s'estava preparant i que enfrontaria la Generalitat de Catalunya liderada per Lluís Companys contra el govern espanyol del Partido Radical presidit pel valencià Ricard Samper. En aquesta disputa, producte de les pugnes dreta-esquerra a nivell espanyol en les que Catalunya s'havia erigit en el “baluard de la República”, ergo de les esquerres, Andorra podia jugar-hi un paper important com a territori de refugi en cas de fracàs del moviment. Era a partir d'aquella premissa que, segons Berri, el catalanisme d'esquerres defensava el trencament de la cosobirania andorrana i l'establiment d'un Estat andorrà totalment independent en l'escena internacional. Seria a partir del microestat andorrà des d'on es podrien desenvolupar tasques de propaganda contra les autoritats espanyoles.

Tanmateix, aquesta voluntat havia de xocar amb la posició intransigent d'una França que no pensava abandonar els seus drets sobre el Principat: «Ma è propio l'indipendenza di Andorra che la Francia non vuole, perchè essa comporterebbe con sé il pericolo che vi si installi una Potenza straniera, mediante l'azione di un privato, che fornito di mezzi, sappia conquistare l'adesione degli andorraní facendosi nominare Principe, Re, o Presidente. Esempi ve ne sono stati, anche recentemente, di avventurieri che, con offerte oltremodo generose tentarono di assicurarvisi un predominio: un messicano, che si dice fosse un emissario dei Soviet, un tedesco che già aveva stretto patti e contratti col Consiglio delle Valli, che furono poi fatti annullare dai co-principi. Avventurieri dicevo, ma fino a un certo punto: un tedesco che comandi in Andorra, vuol dire la Germania installata fra Spagna e Francia, in una posizione ottima come osservatorio, come centro di propaganda, di raccolta d'informazioni, con installazioni di radio e altri servizi. Solamente pensando a queste probabilità, o possibilità si può essere sicuri che tutte le campagne presenti e future, aventi lo scopo di mutare lo stato attuale delle cose in Andorra, si abatteranno contro la più recisa opposizione della Francia.»³⁷⁸

Certament, com es desprèn del to d'aquest darrer paràgraf, les apetències internacionals que podia despertar Andorra en l'Europa dels anys trenta prèvia a l'esclat de la II Guerra Mundial, eren més que notables. Si l'amenaça de que qualsevol potència estrangera, entenguis aliena a Espanya o França, s'instal·lés a Andorra preocupava als mateixos actors implicats, encara ho feia més amb països com Itàlia. I ho feia, com hem pogut veure, remarcant el perill que suposaria que l'Alemanya nazi, en aquells moments encara no aliada i prou enfrontada amb la Itàlia de Mussolini, gaudís d'un territori que oferia un gran privilegi geoestratègic al oest d'Europa només comparable amb el de les Illes Balears i Pitiüses.

Amb posterioritat a aquest inquietant informe, només podem trobar una breu nota de l'Ambaixada a Madrid del 21 de setembre de 1934 en la que es constata el lliurament d'un memoràndum al ministre francès de l'interior, per part del Comitè Català d'Amics d'Andorra.³⁷⁹

³⁷⁸ ASMAE, R.P., Spagna 1930-1945, n. 6, 1934, Consolato Generale Toulouse, *Repubblica di Andorra*, 18-VII-1934. Aquest informe, originalment enviat a l'Ambaixada de París, seria reenviat respectivament a Roma i d'aquesta a legació de Madrid amb data 20-VIII-1934.

³⁷⁹ ASMAE, R.P., Spagna 1930-1945, n. 6, 1934, Ambasciata Madrid, *Repubblica di Andorra*, 21-IX-1934.

Conclusions

Després d'analitzar de manera detallada l'evolució política de l'any 1933 a les Valls d'Andorra es fa necessari traçar unes breus conclusions que donin una perspectiva més transversal a la temàtica aquí tractada.

Com hem anat veient en els diferents capítols de l'obra, la història d'Andorra durant aquell any concentraria un conjunt ampli d'elements diversos que la fan extraordinàriament interessant. La conjunció de factors obrers, diplomàtics i polítics junt amb la modernització de les estructures sociopolítiques i econòmiques d'un microcosmos com era l'andorrà, converteixen l'any 1933 en un impàs en la història del país. Un país que tot i les seves reduïdes dimensions, tant territorials com humanes, no deixava d'erigir-se en un exemple a petita escala dels problemes i conflictes que afrontà Europa al llarg dels segles XIX i XX. La irrupció de la modernitat, tant lenta en arribar al Principat, impactarà aquell any amb tots els seus principals elements. Des de l'esclat de l'obrerisme, fins a les demandes democratitzadores d'una part de la població, passant per les disputes diplomàtiques d'una Europa d'entreguerres que veia en Andorra un bastió estratègic de gran vàlua. Tot això, afegint-hi un element de multiple nacionalisme: català, espanyol, francès i andorrà, que intentarà definir el futur identitari del Coprincipat.

Certament, els factors que confluïran l'any 1933 a Andorra com a producte d'un caldo de cultiu que ja feia anys que es coïa, tindran un origen extern, però que es podia esperar d'un territori com Andorra on les dinàmiques pròpies començaren a trencar-se a principis del segle XX? Sens dubte que les Valls s'havien mantingut al marge de les grans transformacions del món occidental d'ençà de la Revolució Francesa de 1789 o de la Revolució Industrial, alhora que les guerres que assolaren el vell continent no l'afectaren directament. Però també era cert que des de principis del XIX, Andorra era pas obligat dels refugiats polítics catalans i espanyols que, tot sovint, havien de sortir d'Espanya. Al mateix temps, que en el tombant del XIX al XX s'inicià una emigració andorrana cap a diferents ciutats del sud francès, Beziers, però especialment cap a la capital de Catalunya, Barcelona. Si la problemàtica política ja afectà les Valls entre el 1866 i el 1881 exigint canvis polítics modernitzadors, a partir dels anys vint del segle posterior, els canvis es feien ianjornables. Quan els grups d'andorrans de Barcelona ja s'havien consolidat, quan la gran economia capitalista arribà a les Valls en forma d'explotació dels rius del país, quan centenars d'obersers estrangers irromperen al seu territori ja res podia ser igual. Andorra ja no vivia només cara endins, amb un univers

exclusivament propi i sense interferències externes. Un món on les muntanyes servien d'aïllant de qualsevol idea que vingués de fora. A partir d'aquells moments, res és ja exclusivament andorrà. El capital econòmic francoespanyol que construirà la Fhasa formarà part de la vida andorrana internacionalitzant-la, els obrers i aportaran les problemàtiques laborals de la vida industrial, mentre que els andorrans barcelonins i una part dels residents a les Valls hi pretendran importar la democratització liberal i representativa existent a Catalunya, Espanya i França. Una llista a la que caldrà afegir l'esclat inicial del turisme, conseqüència lògica de la creació de les primeres infraestructures de comunicació del país.

Un còctel d'elements nous, que tot i la ja de per si complexa estructura institucional andorrana, no s'havien presentat a la porta de les Valls fins ben entrat el segle XX, tot i algunes escaramusses anteriors. Vull dir que, tot i la cosobirania del President de la República francesa i del Bisbe de la Seu d'Urgell, en cap moment els dos cosenyors havien pretès realitzar reformes de caire modernitzador. Per una banda, perquè des del mateix país no s'havein exigit, ni des de la població ni per part del Consell General. Però per altra banda, perquè qualsevol tipus de canvi semblava qüestionar el poder dels Coprínceps i, sobretot, la validesa, en ple segle XX, d'una herència d'un mil.leni abans. En aquest sentit, al marge de la posició continuista de la Mitra seguint la voluntat de permanència de l'Església catòlica, era el paper de França el que podia resultar més criticable. El país de la Revolució contra l'Antic Règim, la França democràtica, el referent europeu en tants aspectes de la modernitat política i cultural, però que seguia mantenint el seu rol de Cosenyora medieval d'un territori que vivia a "anys llum" de la III República.

Tanmateix, com hem vist abastament, no seran els factors de la política interna francesa els que afectaran i influenciaran el curs de l'evolució andorrana, sinó que ho faran els esdeveniments al sud de la frontera de Sant Julià de Lòria. És a dir, a Catalunya i Espanya, on el pas de la Dictadura del general Primo de Rivera en el marc de la monarquia borbònica d'Alfons XIII a la II República, democràtica i parlamentària, marcarà l'inici de la necessària reforma de la política andorrana. Hi ho farà perquè el model espanyol era l'influent a les Valls i no pas el francès. Així, no serà fins al gir de la política espanyola el 1931 que s'inciaràn els fets que havien de conduir als episodis reformistes i democratitzadors andorrans de 1932-1933. Amb un omnipresent element d'influència personal en la figura d'Andreu Massó López.

Una realitat que calia analitzar des de diferents punts de vista. Per una banda, la política andorrana anterior a 1933 era el producte d'un reduïdíssim nucli dirigent que desenvolupava l'acció política i pública com el resultat de lluites internes i personalistes. La manca de formacions polítiques o d'agrupacions definides, convertia el debat polític andorrà en el resultat de les enemistats personals, familiars o de les dinàmiques caciquils. És a dir, el mateix que podia succeir a Espanya, o en major mesura a les circumscripcions catalanes, posem com a exemple, durant l'etapa caciquista de la Restauració monàrquica iniciada el 1875. Una realitat que, en el cas andorrà, no era qüestionada pels dos poders exteriors i externs que supervisaven i cogestionaven la vida del país. Però que, com hem vist, tampoc era defensat ni per la Mitra ni pel Delegat Permanent francès en el seu funcionament real. Com ja ha estat explicat reiteradament, tant des de la Seu d'Urgell com des de Perpinyà, a principis de la dècada dels anys trenta del segle XX, es tenia una llarga llista de greuges contra l'actitud i funcionament de les autoritats andorranes. Un Consell General que, per una banda, es modernitzava i començava a pretendre actuar com a govern d'un estat independent, però que per altra no contemplava amb bons ulls la democratització de la societat andorrana i l'entrada de nous actors al petit clos de la política local.

Així, quan es presenti la petició d'ampliació del sufragi (cal recordar que deixant fora a les dones), no serà ni la Mitra ni la Delegació de Perpinyà qui s'oposarà o exercirà dil·lació sobre la demanda, sinó que serà el Consell General el que dubtarà més. Contrariant totes les campanyes periodístiques realitzades des de Barcelona principalment, el Príncep Episcopal es mostrarà disposat a sancionar la reforma electoral i les mesures democratitzadores de la vida política i pública andorrana demandades. Hi ho farà de ple acorda amb els representants francesos que, tot i els dubtes del Subveguer Carbonell, semblaran adonar-se de l'anacronisme del model andorrà en, clar i evident contrast, amb el francès.

Per tant, l'anàlisi dels fets esvinguts a Andorra durant l'any 1933, ha de fer-se des de diferents perspectives en gran mesura paral·leles però no convergents. És a dir, que no es pot establir un únic punt de debat on les vagues de la Fhasa, la implicació política de l'empresa, les demandes d'ampliació del sufragi i l'ocupació andorrana siguin un tot. Certament, que tots aquests factors convergiran en un breu període de temps i, evidentment, tots col·laboraran en propiciar la intervenció policial francesa. Però, també és cert, que no es poden barrejar situacions i problemàtiques que segueixen el seu propi

itinerari. Perquè sinó establirem una ràpida conseqüència en que l'explicació seria d'allò més simple.

Sens dubte que l'arribada d'obrers espanyols a Andorra per a treballar a les obres de la Fhasa, vinculada amb la importància dels interessos econòmics de grans grups financers francoespanyols, faran que el govern francès es mostri especialment interessat en mantenir l'ordre públic a les Valls. Per altra banda, és evident que els canvis polítics espanyols influenciaran als andorrans residents a Barcelona i a les pròpies Valls en el sentit de demanar reformes que els permetessin accedir als llocs de representació pública. Uns càrrecs que estaven ocupats per una reduïda èlit conservadora que havia permès l'establiment de les empreses hidroelèctriques.

Però d'aquesta concatenació d'afirmacions, no en podem deduir que els gendarms francesos intervingueren l'agost de 1933 per a defensar els interessos econòmics i financers dels grups francoespanyols. Perquè llavors, com hauríem d'analitzar l'acceptació i aprovació de les reformes democratitzadores i modernitzadores per part dels Coprínceps, alhora que la destitució del Consell General? La realitat és més complexa i més compartimentada tot i les imbrincacions mútues que, en un país tant petit, es feien obligades.

I és que mentre que era certa la preocupació francesa per l'ordre públic a les Valls, impulsada per la Fhasa insistentment, també ho era el fer complir l'estricta, i no per això justa o no, repartiment de funcions polítiques entre els Coprínceps i el govern interior del país encarnat pel Consell General. Els Coprínceps veïeren com l'arribada dels conflictes moderns a Andorra els complicava la tasca tant tranquil·la que venien desenvolupant, alhora que propiciava "l'excessiva" llibertat d'acció del Consell General i d'alguns dels seus membres. Per una banda, a partir de 1931 la Mitra començaria a ésser ignorada per les autoritats andorranes, en tant que havia perdut el suport de l'extingida monarquia espanyola, i del pressumible relleu en el càrrec per part de la naixent República Espanyola o, fins i tot, per la Generalitat de Catalunya. Mentre que això passava en relació al cosenyor del sud, la relació amb França també començava a qüestionar-se, tot i que en menor mesura. França, i el President de la República, no eren un bisbe sense forces coercitives, L'Elisi no era el Palau Episcopal de la Seu d'Urgell.

Tot i això, si recordem els informes francesos de 1932-1933 podem comprovar com es feren constants els desacataments de les autoritats andorranes a les decisions del Delegat Permanent francès per Andorra, des de la insistència en la instal·lació de casinos fins a la negativa d'acceptar al Subveguer Joseph Carbonell. Fets als quals calia afegir

diferents factors que venien a complicar la situació: els conflictes obrers, l'omnipresència del nacionalisme català i les disputes diplomàtiques entre Madrid i París al voltant d'Andorra.

Així, durant els anys 1932 i 1933, amb el poder de la Mitra qüestionat des d'Andorra però també des de Madrid i Barcelona, caldrà dilucidar si es produïa algun tipus de canvi en l'estructura de poder de les Valls. Seria substituïda la Mitra pel President de la República Espanyola seguint el model francès de manera totalment manipulada? Es delegaria el càrrec al President de la Generalitat de Catalunya? Preguntes que encengueren les alarmes a París i que desembocaren en una remarcable activitat diplomàtica que aniria evolucionant amb el pas dels mesos i dels esdeveniments. Mentre França es negarà taxativament a discutir cap tipus de canvi en la correlació de forces a les Valls, Espanya passarà d'exigir, en menor o major intensitat el Coprincipat de la Mitra a donar-li suport directe a partir de l'ocupació de la Gendarmeria l'agost de 1933. Canvis que vindran propiciats pels constants errors estratègics espanyols i per la interessada i inetel·ligent introducció de l'element catalanista per part de la diplomàcia francesa. Ni França tenia interès d'annexionar-se Andorra, com semblen dir-nos els documents, ni el perill catalanista era tal com el definien.

D'aquesta manera, el manteniment de l'estatus quo andorrà es gestarà en la por de francesos i espanyols. Mentre els primers no volien que la República Espanyola jugués un paper determinant a les Valls, ahora que temien l'entrada del catalanisme al país i a la Catalunya Nord (o francesa), des de Madrid el temor a l'annexió francesa provocarà un gir copernicà que acabarà amb la protecció total de la Mitra per part de les autoritats espanyoles. Una por a l'element catalanista, ampliat intencinadament per la diplomàcia francesa però que, realment preocupava a banda i banda dels Pirineus, però que a la pràctica, campanyes periodístiques al merge, no jugarà un rol de protagonista.

Per tant, la irrupció francesa d'agost de 1933, després d'utilitzar un Tribunal de Corts certament mancat d'unes mínimes garanties d'imparcialitat, serà el producte de la defensa de la legalitat, de la voluntat d'implantar les reformes democratitzadores i de foragitar els sectors dominants de la política del país. És a dir, per a mantenir l'ordre públic qüestionat pels conflictes obrers als que era impossible que fes front el cos de policia local, d'imposar de manera definitiva (i en certa mesura restrictiva) les reformes polítiques, ahora que convocar unes eleccions que renovessin la vida local del país, això sí, a favor dels Coprínceps. Una realitat que anirà acompanyada d'una evolució en l'actuació del Consell General encapçalat per Roc Pallarès i Agustí Coma que passaran

d'oposar-se a les mesures reformistes a esdevenir els seus paladins, intentant aconseguir el suport de la població andorrana davant de la invasió francesa.

Canvis i més canvis de posició que marcaran la difícil interpretació que dels fets andorrans de 1933 es faria més enllà de les fronteres de les Valls, però també a la mateixa Andorra. A Barcelona, Madrid, Perpinyà, París o Londres el que succeirà a Andorra no s'acabarà d'entendre de manera clara i precisa. I és que la manca de partits polítics definits complicarà sobremanera l'anàlisi i interpretació. Tot i això, la premsa mundial, des de la més propera a la més llunyana, a partir de la "Revolució" del 5 d'abril de 1933 convertirà Andorra en un nom habitual en els seus titulars. Mai fins a aquell moment Andorra havia obtingut tanta atenció política i periodística com aquell any. I ho farà per una suma "d'exotisme", de romanticisme i de fantasies polítiques en una Europa plena d'intrigues diplomàtiques on els mitjans de comunicació irrompien amb titulars espectaculars un dia rere l'altre. Síntoma d'aquest estat de coses seràn els rumors de possibles activitats nazis a les Valls o, fins i tot, de la mateixa formació d'un partit nazi andorrà. No serà l'interès per Andorra el producte de l'ensopiment de l'actualitat política europea o del món occidental. Ja n'erenm prou d'entretingudes i atractives, per no dir inquietants, les notícies provinents de l'Alemanya liderada per Adolf Hitler des de d'aquell mateix instant, la crisi econòmica mundial producte del crack del 1929, la guerra sinojaponesa a l'extrem orient o el joc de pactes militars existent a l'Europa oriental amb l'Unió Soviètica de fons.

Per tant, Andorra interessarà perquè esdevindrà una notícia fora del corrent en aquells moments en què un petit país desconegut de tothom realitzava una sèrie de transformacions problemàtiques ja realitzades dècades abans per la resta del continent. Així, tot i l'enviament d'enviats especials i les desenes d'articles publicats, molts elements quedaran sense aclarir de manera definitiva com serà, per exemple, el resultat de les eleccions al Consell General del 31 d'agost de 1933.

De fet, aquelles eleccions, suposaren la síntesi perfecta del que havia passat al llarg de l'any, des de la "Revolució" del 5 d'abril, passant per al desobediència del Consell i l'enfrontament institucional amb els Coprínceps, fins a la conquesta pacífica de la Gendarmeria. Qui guanyà els comicis? Quins canvis propicià? La veritat és que no canviaria gran cosa, però alhora sí que ho faria. En primer lloc, des d'aquell moment tothom tingué present que França no dubtaria a intervenir en qualsevol situació conflictiva, i de fet ho feu durant la Guerra Civil espanyola. Alhora es transformà el mapa política andorrà possibilitant l'entrada d'una part substancial dels homes, al

mateix temps que es certificava el pas a la modernitat del país. Una evolució que, a partir d'aquell moment, ja seria inqüestionable.

Apèndix documental

1.- Informe del Copríncep Justí Guitart enviat al Nunci Apostòlic a Espanya Monsenyor Tedeschini (8 de juliol de 1933)³⁸⁰

Excmo. Sr. Nuncio Apostólico.

Excelencia Reverendísima:

El día 20 de Mayo último recibí su amable carta (n. 6153), con el alegato dirigido a V. E. por el Consejo General de los Valles de Andorra.

De propósito demoré la contestación, esperando el fallo del Tribunal de Corts, supremo tribunal de los Valles, que había de reunirse el día 6 y siguientes del mes de Junio, para conocer, entre otros asuntos, de diferentes actos del Consejo General, en relación con los Sres. Príncipes Co-Soberanos.

Las referencias que hace V. E. al Sr. Ministro de Estado, me obligan a informarle cumplidamente de las comunicaciones que en el curso del año 1932, y en lo que va del actual, he dirigido a aquel Ministerio sobre asuntos de Andorra. Téngase la presente, en esta parte, como continuación y complemento de la que tuve el honor de dirigir a V. E. en 22 de Septiembre del año último.

La primera de mis aludidas comunicaciones, de 10 de Marzo de 1932, se refiere a la franquicia postal, de que venía disfrutando la Mitra para su correspondencia oficial con el Principado, y que, por parte de la Administración de Correos de Seo de Urgel, se consideró suprimida por el decreto general de 4 de Febrero anterior. Acompaño copia literal, Anexo 1.

Las otras tres comunicaciones, se refieren al que se titula Delegado del Consejo General de Andorra. D. Andrés Masó y López, repetidamente citado en mi carta a esa Nunciatura, de 22 de Septiembre 1932. Van reproducidas en los Anexos II, III y IV.

A mis reclamaciones de 10 y 15 de Marzo de 1932 contestó el Sr. Ministro, en 8 de Abril siguiente, que ambos asuntos pasaban a estudio de los organismos competentes del Ministerio; y que, tan pronto como se resolvieran, me sería comunicado. Ha transcurrido más de un año, y no ha llegado todavía la comunicación.

³⁸⁰ ASV, Nunziatura di Madrid, n. 942, Situazione del Coprincipe di Andorra, Vescovo di Urgel.

La mía de 3 de Octubre, notificando la expulsión del Sr. Masó, y rogando al Gobierno español le mantuvieran alejado de la frontera andorrana, no mereció siquiera acuse de recibo.

Ello me movió a redactar en términos más enérgicos, apremiado además por las circunstancias, mi última de 8 de Abril del corriente año, que tampoco ha merecido respuesta.

Algún efecto, sin embargo, debió de producir esta última en el ánimo del Sr. Ministro; pues lo cierto es que el Sr. Masó se ha marchando definitivamente de Seo de Urgel, donde estableció su residencia al ser expulsado de Andorra. La circunstancia de haberse pedido informes sobre dicho sujeto al Jefe de Vigilancia de esta Ciudad, quien los dio totalmente desfavorables, induce a creer que su marcha fue motivada por orden superior. Tanto más, cuanto que, según noticias fidedignas, se hizo alguna indicación en igual sentido de parte de Francia, por mediación de la Embajada en Madrid.

Para que mejor pueda V. E. apreciar la actitud del Sr. Masó respecto de la Mitra de Urgel, y personalmente con el infrascrito, creo oportuno enviarle copia de dos artículos que publicó a raíz de su expulsión del territorio andorrano. Van como Anexos bajo los números V y VI. El primero está tomado directamente de EL PAÍS, diario republicano de Lérida. El segundo es copia de unas cuartillas que el propio Sr. Masó envió por correo a un funcionario español de Seo de Urgel, con la nota al pié: Enviado a la Prensa de Madrid, Barcelona y Lérida.

Ruego a V. E. se tome la molestia de leer estos dos escritos, y repasar luego el que en nombre del Consejo General de Andorra le fue dirigido con fecha 4 de Abril último. Salta a la vista que los tres son debidos a la misma pluma. Los mismos cargos, las mismas frases, las mismas insolencias; sin guardar siquiera en el dirigido a V. E. el más elemental respeto a su Augusta Representación.

Un sujeto que se expresa en esta forma, y un Consejo General que le tiene por Asesor y Delegado suyo, y suscribe dócilmente los documentos que aquel redacta, quedan juzgados por sí mismos.

No creo necesario, ni decoroso, contestar a ninguna de las imputaciones que se me hacen en el escrito del Consejo, que V. E. ha tenido la amabilidad de trasladarme para mi conocimiento; como no contesté a los correspondientes artículos periodísticos, ni a tantos otros embustes propalados por el Consejo de Andorra y por su Abogado-Asesor D. Andrés Masó.

El motivo principal que ha soliviantado al Consejo contra la autoridad de los Co-Príncipes, y más en particular contra la Mitra, ha sido la firme resistencia que en ellos ha encontrado, para la realización de sus reiterados proyectos de establecimiento del juego en los Valles de Andorra. Tales proyectos, uno de ellos muy reciente, han sido objeto de notas y comentarios en la prensa.

El mismo Sr. Masó alude a ellos muy claramente en el segundo párrafo del artículo publicado en EL PAÍS, número de 25 de Octubre 1932 (Anexo V), “El Consejo General (dice), en el tiempo de la Dictadura, tuvo oportunidad y deseo de hacer concesiones y otorgar exclusivas o monopolios de índole administrativa que hubieran reportado pingues beneficios y saneados ingresos al país, con los que se hubieran podido cubrir adecuadamente perentorias e ineludibles necesidades de beneficencia pública y asistencia social, hoy inatendidas por falta material de medios presupuestarios. Y a pesar de entrar también esto de lleno dentro de las facultades y atribuciones del Consejo General, según las leyes todas y costumbres de Andorra, el actual obispo de Urgel, con la conformidad por él lograda del representante del coseñor francés, consiguió impedir arbitrariamente que tuvieran efectividad práctica los propósitos del Consejo General. Y las loterías, carreras de caballos, y demás que en España y otros países existen, no ha podido tenerlos Andorra, claro que cuanto más mísera y pobre material y espiritualmente, más fácil de sojuzgar.»

La persistente rebeldía del Consejo General contra los Ser. Co-Príncipes y sus respectivas Delegaciones permanentes, ha llevado a Andorra a un estado de completa anarquía, contra el cual se imponía por momentos una enérgica represión. El Tribunal de Corts, formado por el Sr. Juez de apelaciones, con los Sres. Vegueres episcopal y francés, conoció del asunto en las sesiones últimamente celebradas, y en su virtud dictó sentencia, de fecha 10 de Junio de 1933, acordando la destitución de todo el Consejo, e imponiendo particularmente a los Sres. Síndicos D. Roque Pallarés y D. Agustín Coma, como principales responsables, la pena de inhabilitación por un año para el desempeño de cargos públicos.

Según los términos de la misma sentencia, las Delegaciones de los Sres. Co-Príncipes deben disponer lo procedente para llevar a efecto la destitución, y convocar las correspondientes elecciones para la substitución de los Consejeros. Estos se resisten a dejar el cargo, y es de temer se promuevan nuevos conflictos antes no quede normalizada la situación.

Me dice V. E., en su venerada de 9 de Mayo, que “parece ser intención de l Señor Ministro de Estado el que se busque una fórmula para salvar los derechos del Obispo de Urgel, y las pretensiones de la República Española.”

Ignoro cuáles sean estas pretensiones. Lo que puedo afirmar rotundamente es que al República Española no tiene en absoluto derecho alguno sobre Andorra.

Es un error crasísimo, harto repetido en estos últimos tiempos, el suponer que la Soberanía sobre Andorra, está compartida entre España y Francia, y que el Obispo de Urgel es un simple delegado o representante de la supuesta Co-Soberanía de España.

La Soberanía diez veces secular de la Mitra de Urgel no se debe a España. La intervención de España en los asuntos interiores de Andorra, dimanaba puramente del derecho de Patronato que por concesión Pontificia tenía la Corona sobre la Mitra de Urgel, a la que está vinculada por derecho propio la Soberanía de los Valles.

Este es el criterio constantemente seguido por esta Curia, y por nadie desmentido; criterio que yo mismo, en más de una ocasión, he sostenido en mis relaciones con el Ministerio de Estado.

Invitado por el Sr. Ministro, en el año 1926, con motivo de un incidente ocurrido con el Gobierno francés, a manifestar mis puntos de vista sobre la materia, senté textualmente aquel aserto, añadiendo por vía de explicación el siguiente párrafo: “A la manera que, según los sagrados cánones, incumbe al Patrono defender los derechos del Beneficio, y dispensar su protección y apoyo al obtentor (en lo relacionado con su título) cuando al efecto fuese rogado o requerido; así también la Corona de España, y en su representación el Gobierno de Su Majestad, puede –y en ocasiones debe- intervenir en los asuntos interiores de Andorra, a ruego del Obispo Príncipe, ya para defender su Soberanía y derechos inherentes, ya para facilitarles los medios, de diferentes clases, que sean necesarios o convenientes para ejercer su elevada Autoridad, con el decoro y el prestigio que le corresponde, y a beneficio general del país.” (Carta al excmo. Sr. Ministro de Estado, 2 Agosto 1926).

Lo mismo sostuve en la serie de comunicaciones que mediaron con el propio Ministerio de Estado, entre los años 1927 y 1928, con motivo de la implantación del servicio postal de España en Andorra. Después de larga discusión sobre ele derecho que pudiera tener España para organizar tal servicio, el Presidente del Consejo y Ministro de Estado, Excmo. Sr. Marqués de Estella, reconoció plenamente el criterio sustentado por la Mitra; estimando aquella organización, no como ejercicio de un derecho, sino como un favor que el Gobierno español dispensa al Principado, de acuerdo con el Obispo, en

beneficio del País, y para mantener en él los altos e inseparables prestigios de España y de la Mitra. (R. O. de 16 Abril de 1928).

Si, pues, en el tiempo de la Monarquía, no hubo de parte de España otro derecho sobre Andorra, que el de nominación o presentación para la Mitra de Urgel; extinguido el Real Patronato, es evidente que no queda a España derecho alguno respecto del Principado.

Sólo queda en pié una consideración, que el Gobierno de la República, aun separado de la Iglesia, debiera tener en cuenta.

Quien comparte la Soberanía de Andorra con el Sr. Presidente de la República francesa, es, al fin y al cabo, un ciudadano español. El prestigio del Obispo cerca del Sr. Co-príncipe francés, y ante sus súbditos de los Valles, va inseparablemente unido al prestigio de España.

Si algún influjo quiere ejercer España en Andorra, sin que pueda excitar protestas o recelos de ninguna clase, ha de hacerlo precisamente de acuerdo con el Obispo de Urgel, y por su mediación. Lo que se haga en otra forma es inadmisibile, así por parte de Andorra como de Francia.

Por todo lo dicho, termino la presente rogando a V. E. se sirva llamar la atención del Sr. Ministro de Estado, cuando lo estime oportuno, sobre la necesidad de restablecer las relaciones con la Mitra, en su calidad de Co-Soberana de los Valles; reconociendo en ella, como siempre fue reconocida, la única representación legítima de Andorra cerca del Gobierno español.

En la confianza de que la prestigiosa intervención de V. E. pondrá término a la deplorable anomalía presente, quedo a sus órdenes devotísimo servidor y Capellán.

Que besa su mano,

[Signatura de Justino Ob. De Urgel]

Seo de Urgel, 8 de Julio de 1933.

2.- Informe del Copríncep Justí Guitart enviat al Nunci Apostòlic a Espanya Monsenyor Tedeschini (6 d'octubre de 1933)³⁸¹

Excmo. y Rdmo. Sr. Nuncio de su Santidad
Madrid.

Excmo. y Rdmo. Señor:

Nuevamente tengo el honor de dirigirme a V. E., para informarle de los asuntos de Andorra, que tanto juego han dado de dos meses a esta parte.

Terminaba mi anterior, de 8 de Julio, rogando a V. E. se sirviera llamar la atención del Sr. Ministro de Estado, sobre la necesidad de restablecer las relaciones con la Mitra de Urgel, en su calidad de Co-Soberana de Andorra, reconociendo en ella la única representación legítima de los Valles cerca del Gobierno español.

El resultado de las gestiones, que no dudo hizo esa Nunciatura, ha sido un éxito insospechado, como es de ver por lo que paso a relacionar.

Referiré ante todo los hechos dimanantes de la destitución del Consejo General de los Valles, decretada por sentencia del Tribunal de Corts en 10 de Junio último.

Como apuntaba en mi anterior, los Consejeros destituidos se resistieron a dejar el cargo; y fue necesario adoptar medidas cada vez más apremiantes para llevar a ejecución la sentencia.

Los Delegados Permanentes de los Sres. Co-Príncipes, a quienes, según los términos de la misma sentencia, correspondía la ejecución, y la convocatoria de nuevas elecciones, publicaron un decreto, con fecha 17 de Julio, cuyos dos primeros artículos (traducidos del catalán) dicen así:

“Artículo 1º: El régimen electoral será modificado y establecido sobre una base más amplia que la actual. Luego que estén acordados los extremos de esta reforma, en asunto tan delicado y de tanta importancia, se harán las elecciones el día fijado por ambas Delegaciones Permanentes, al objeto de sustituir definitivamente a los Consejeros Generales destituidos por la sentencia dada a diez de Junio último por el M. I. Tribunal de Corts de los Valles.”

³⁸¹ ASV, Nunziatura di Madrid, n. 942, Situazione del Coprincipe di Andorra, Vescovo di Urgel.

“Artículo 2º: Funcionará entretanto un Consejo provisional, compuesto por dos representantes de cada Parroquia, nombrados por ambas Delegaciones. Los miembros de este Consejo procederán a la elección de Síndicos provisionales.”

Siguen luego algunas disposiciones relativas a formalidades que en lo sucesivo deberán guardarse en la sesiones del Consejo.

La modificación del régimen electoral, que se anuncia en el art. 1º, obedecía a un deseo reiteradamente manifestado por la juventud andorrana, de que se concediera voto a todos los mayores de veinticinco años. Es de advertir que hasta ahora solamente lo han tenido los cabezas de familia (caps de casa).

El nombramiento del Consejo provisional, tenía por objeto proveer interinamente a la administración de los Valles, en cuanto se hiciera efectiva la destitución de los antiguos Consejeros, y preparar todo lo referente a la definitiva elección del nuevo Consejo.

La designación de los Consejeros provisionales se hizo con todas las consideraciones de la más exquisita prudencia; aun incluyendo en la lista a algunos del antiguo Consejo destituido, de quienes constaba que personalmente no estuvieron conformes con los actos o cuerdos que motivaron la destitución.

Particularmente consultados, se manifestaron conformes en aceptar el cargo. Pero, gracias a los manejos y coacciones de los destituidos, en vísperas de la posesión se excusaron casi todos, y no fue posible constituir el Consejo provisional proyectado.

No pudiendo consentir que con estos manejos se retardara por más tiempo el cumplimiento de la sentencia, los señores Vegueres, en nombre de las respectivas Delegaciones, el día 29 de Julio acordaron y publicaron la definitiva destitución de los Síndicos y antiguo Consejo.

Continuó por parte de éstos la resistencia; mostrándose conformes, no obstante, a retirarse de sus cargos, en virtud de nuevas elecciones que ellos mismos habían de convocar. Convocárolas, en efecto, ordenando publicar las listas electorales el día 10 de Agosto, y declarando traidores a la Patria a todos los que obedecieran a otra Autoridad que la suya.

La cuestión fue llevada entonces personalmente al Sr. Co-Príncipe francés, el Excmo. Sr. Presidente de la República; quien, después de informarse detenidamente de las circunstancias del caso, propuso a la Mitra (por mediación del Sr. Ministro de Negocios extranjeros y de la Delegación Permanente de Persignan): 1º La conveniencia

de designar un Comisario extraordinario o confiar este cargo a los mismos Vegueres.- 2º Fijar el día 27 de Agosto para las elecciones del nuevo Consejo General.

Manifestó además el Sr. Co-Príncipe que, en vista de la gravedad de la situación, se proponía enviar a Andorra la policía necesaria para asegurar el orden durante el período electoral: que era necesario proceder con toda energía para acabar con aquel estado de cosas; y que dejaba al criterio de su Veguer la detención del Síndico Roque Pallarés, del Secretario Picart y demás cómplices, por la usurpación de funciones públicas y por su actitud de rebelión.

De conformidad con lo propuesto, fueron nombrados Comisarios extraordinarios los Sres. Vegueres, D. Enrique de Llorens, de parte de la Mitra, y Mr. Henrie Samalens, de parte del Sr. Presidente de la República.

La fecha de las elecciones pareció mejor señalarla para el 31 de Agosto. En cuanto a las medidas para asegurar el orden, presté también mi conformidad, por entender que la gravedad del caso lo reclamaba; reiterando, empero, ciertas observaciones hechas anteriormente (y que más abajo referiré) acerca del envío de policía francesa.

Con fecha 19 de Agosto los Comisarios Extraordinarios publicaron un decreto, por orden de los Sres. Co-Príncipes, cuya parte dispositiva (traducida) es de este tenor:

“I. Las elecciones para el Consejo General tendrán lugar el jueves 31 del presente Agosto. Los Comunes procederán inmediatamente a la publicación de los nombres de todos los andorranos mayores de 25 años de edad, y residentes habitualmente en Andorra, los cuales serán electores. Podrán ser elegidos para el Consejo General todos los andorranos mayores de 30 años, residentes habitualmente en los Valles. La publicación de esas listas terminará el día 27 del corriente, a las seis de la tarde. Las reclamaciones podrán presentarse los días 28, 29 y 30 siguientes, a los Cónsules de las Parroquias; los cuales decidirán bajo su responsabilidad.”

“Una reforma más completa y estudiada de la ley electoral será decretada ulteriormente, después de consultar a los representantes legales del pueblo andorrano.”

“II. Los M. I. Señores Vegueres Francés y Episcopal, nombrados Comisarios Extraordinarios para la administración provisional de los Valles, desempeñaran estas funciones hasta que el Consejo General elegido designe los nuevos Síndicos. Quedará también hasta este momento en Andorra la fuerza de policía venida a los Valles, para mantener el libre voto de todos en las próximas elecciones, y en auxilio de la legítima

autoridad de los Co-Príncipes. El Gobierno francés espera poder retirarla seguidamente después de las elecciones.”

El mismo día, 19 de Agosto, por la mañana, entró aparatosamente en Andorra por el Pas de la Casa (frontera francesa) una compañía de cincuenta gendarmes, a las órdenes de un Comandante, ocupando todas las poblaciones de los Valles. Su entrada produjo verdadero pánico en el país, que no creía se llegara a tomar tan grave resolución.

Pero conste, en honor de la verdad, que la fuerza francesa se ha portado correctísimamente durante su estancia. Incluso hubo, por parte de las Autoridades que los enviaron, el cuidado de escoger gendarmes oriundos del mediodía de Francia, de lengua catalana, para que así más fácilmente pudieran alternar con los andorranos.

La noticia, llegada a Madrid a las pocas horas, causó grave sensación en el Gobierno de la República. El Sr. Ministro de Estado se apresuró a informarse de si la ocupación se había hecho con la anuencia de la Mitra; y se le contestó que ambos Co-Príncipes estaban perfectamente de acuerdo.

A este propósito quiero hacer una aclaración.

A primeros de Abril del corriente año, con motivo de haberse declarado en huelga los obreros de la sociedad “Fuerzas Hidroeléctricas de Andorra, S. A.” (F.H.A.S.A.) y hallarse ya el Consejo General en actitud de rebeldía contra los Co-Príncipes, el Gobierno francés pensó que probablemente llegaría el caso de tener que enviar fuerza de aquel país, para el mantenimiento del orden en los Valles.

Vacante el cargo de Veguer francés, el Subveguer Mr. Carbonell, de regreso de un viaje a París, me visitó para comunicarme este pensamiento. Le contesté que veía la necesidad de hacer frente a los peligros que amenazaban a Andorra; pero que debía meditar bien la trascendencia de aquella resolución, por lo odiosa que había de resultar a todos los andorranos, incluso a los adictos a los Co-Príncipes. Que a mi juicio debían apurarse antes todos los recursos; y sólo en caso de manifiesta necesidad se debía acudir a la introducción de fuerza francesa.

Insistió Mr. Carbonell en la gravedad de la situación, que por mi parte reconocí; y por fin me dijo sinceramente que el objeto de su visita era explorar mi ánimo para que, si el caso había de llegar, no considerase dicha medida como una extralimitación del Sr. Co-Príncipe, o un agravio a mis derechos de co-soberanía.

En este sentido le contesté sin reparo, que, supuesta la necesidad, no había de ofenderme lo más mínimo; y que me bastaba la atención que el Sr. Subveguer había tenido en comunicármelo de parte de su Gobierno, para que me diese pro satisfecho. No obstante, repetí, téngase buena cuenta de la trascendencia de tal acuerdo.

Coincidió esta visita con otra del Jefe de Vigilancia de esta Ciudad y frontera andorrana, interesándome, de parte del Sr. Gobernador Civil, la adopción de medidas para que la huelga de Andorra no tuviese lamentable repercusión en esta provincia de Lérida. Contesté resueltamente que nada podía hacer, por hallarme desatendido del Gobierno de la República, que, lejos de amparar mis derechos, estaba apoyando a los promotores del desorden.

Fue entonces cuando acordé dirigirme al Sr. Ministro de Estado, con la enérgica carta de 8 de Abril, cuya copia envié a V. E. como anexo n. IV de mi última.

Aunque dicha carta quedó sin contestación, algún efecto produjo, como dije a V. E. El día 10 de Mayo recibí la visita del señor D. José Buidas de Dalmau, Ministro Plenipotenciario de 1ª clase, que vino por orden del Sr. Ministro de Estado a informarse sobre los asuntos de Andorra, y preparar mi ánimo para restablecer las relaciones con el Gobierno español.

El Sr. Buidas estuvo atentísimo, y reconoció sin reservas la razón que me asistía en mis reclamaciones, pendientes de contestación. Cumplidamente informado regresó a Madrid, ofreciendo comunicarme a no tardar el resultado de su gestión cerca del Sr. Ministro de Estado.

Al poco tiempo cesó en su cargo el Ministro Sr. Zulueta, y el asunto quedó paralizado, sin que al parecer tuviera otro efecto la visita que el haber retirado el Gobierno la protección que otorgaba al indeseable Sr. Masó, y ordenarle que se marchara definitivamente de Seo de Urgel.

El nuevo Ministro, D. Fernando de los Ríos, no pareció ocuparse de momento en los asuntos de Andorra. He de creer que no llegó a enterarse de mi carta de 8 de Abril, en que anunciaba al Sr. Ministro Zulueta la posibilidad de que Francia enviara su fuerza a los Valles. Lo cierto es que la noticia de la entrada de los gendarmes, el día 19 de Agosto, le sorprendió y contrarió extraordinariamente.

Envió en seguida otra vez al Sr. Buidas, quien se presentó en ésta el día 22, con encargo terminante de ofrecerme, en nombre del Gobierno español, todo el apoyo necesario para el mantenimiento de los derechos políticos de la Mitra de Urgel en los

Valles de Andorra, y dándome toda clase de excusas y satisfacciones por el trato innmercido que anteriormente recibí del Ministerio.

La permanencia del Sr. Buidas en esta Ciudad, alternada con algún viaje a Madrid, continuó hasta el nuevo cambio de Ministro, a mediados del pasado Septiembre.

Efecto se sus gestiones, el Gobierno atendió mis antiguas reclamaciones sobre franquicia postal, y sobre el régimen de franquicias aduaneras, reconociendo otra vez a la Mitra como única representación legítima de Andorra cerca de España.

La nota que el Ministro D. Fernando de los Ríos dio a la prensa el día 24 de Agosto, es elocuente expresión del recto criterio, -que a pesar de todos los sectarismos ha debido imponerse al Gobierno de la República-, acerca de las relaciones de España con Andorra, y de los derechos de Soberanía anejos a la Mitra de Urgel.

El 26 de Agosto se declararon nuevamente en huelga los obreros de la Sociedad “Fuerzas Hidroeléctricas”, agravando de tal manera la situación que precisó la entrada inmediata de otros veinte gendarmes para asegurar el orden.

Gracias a ese aparato de fuerza, y sin necesidad de emplear medios violentos, los antiguos Síndicos y Consejeros rebeldes fueron c3ediendo de su actitud, y la huelga no ocasionó perturbación alguna del orden público.

El 31 de Agosto se efectuaron las elecciones, con pequeños incidentes que motivaron un retraso en la posesión del nuevo Consejo. Este, por fin, se posesionó el 18 de Septiembre, y procedió seguidamente a la elección de Síndicos; quedando con ello restituido a la normalidad el Gobierno de los Valles.

A los pocos días empezó a retirarse paulatinamente la gendarmería francesa, de la cual quedan en la actualidad pocos números, que acabarán de salir luego que se realice la proyectada reorganización de la policía andorrana.

Ha sido necesaria esta precaución, por el peligro que encierra la existencia en los Valles de centenares de extranjeros, ocupados en las obras de la repetida Sociedad “Fuerzas Hidroeléctricas de Andorra, S. A.”

La cuestión política puede darse por solucionada. Quedan en el Consejo algunos elementos díscolos: pero tengo la confianza de que, retirado el apoyo que les prestaba el Gobierno español, y reconocida por éste la Soberanía de la Mitra, no volverán a levantarse contra la legítima autoridad de los Co-Príncipes, ni a perturbar en otra forma la tranquilidad del país.

Me es grato comunicarlo a V. E., mientras, con votos muy sinceros por el buen estado de importante salud, quedo suyo devotísimo servidor y Capellán, q. b. s. m.

[Signatura Justino Ob. Urgel]

Seo de Urgel, 6 de Octubre de 1933.

3.- Fulletó anònim i sense datar: *La defensa d'Andorra és urgentíssima, inaplacable*³⁸²

Amagat sots un tou de petita política, l'enemic traïdorament va cuetejant esperant i preparant l'hora de fer-ne de les seves, qui miri desinteressadament la situació actual, ha de veure una sèrie d'escaramusses i treballs de capa que fan témer, amb fonament, l'imminència d'un atac perillós. Deixant apart el suprem interès de la Pàtria

**tots els partits es mou'en
com deu moure's el llop
moments abans del carnatge**

No ens atrevirem pas a dir que els mes de llurs components saben amb certesa on s'encaminen; ja dèiem en el full anterior, que som petits i ens deixem enganyar fàcilment. Però els directors si que ho saben i si no ho saben, tenen el deure de saber-ho. Des del lloc de centinella els denunciem. Uns corren, per que ja han fet pressa; altres defensen a reganyadents lo que ja creuen ésser; i els mes, volteixen mal hurmorats perquè no els hi toqui res.

Andorra confiada! Andorrans de bona voluntat voleu veure'ls

Aixís els coneixeràs i sabràs defensarte'n.

En primer lloc, aquí tens el partit de França

Després ja vindran els altres, aquest partit, potser el més potent i arrelat a casa nostra, i millor dit, França a qui referent, no es pot negar que ha portat a l'Andorra grans beneficis i millores. Andorra ho reconeix i n'està i estarà agraïda. Però aquesta corrent d'afectuosa admiració que una gran part d'andorrans hem sentit per França, aquesta no hi ha correspost amb aquella cura i generositat que la caracteritzen, i nosaltres tenim dret a esperar, ja que es un dels nostres Co-prínceps; abans al contrari; amb sa tortuosa diplomacia recent, ha donat cos a les sensacions constants, que fan els influenciats per la política espanyola de que

³⁸² ADPO, DPA, 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Carpette Fullet 1933, Tract.

**França, per tots els medis,
intenti afrancesar l'Andorra,
i fer-ne una colònia seva.**

Passeu, sinó revista de tots els serveis establerts per ella a les Valls, i podreu convencer-vos en abastament *Telegraf*; propietat francesa; funcionaris pagats i dependents únicament de França. *Escoles* netament franceses; pel text, per la literatura patriòtica, per l'inspecció, per l'exclusió total de les autoritats locals. Veritat es que part del mestratge es del país; però us diran, que ho es per diplomàcia, altrament no s'hi haurien pas arrelades. Lo mateix diuen del *Col·legi Perpinyà*. Hi es preferit l'hereu, per què demà serà cap de casa, i serà element d'influència a favor de França, amb tot aquestes places no serán mes per a cobrir les places vacants a Andorra; faltant o no vacants aquestes, no els negaran els drets promesos, pero fastidiaran els col·legials per que ho deixin. I que direm dels *Correus*? Primer únicament del Veguer, i per favor la correspondència andorrana; després semi-oficial correus francesos; i després vulguis o no, contra la voluntat d'Andorra, clarament manifestada, servei amb tota forma, amb la consegüent

**emissió de segells, i
corresponent negoci a
l'esquena d'Andorra**

¿Perquè no protesta, com era el seu deure, quan l'imposició dels correus d'Espanya, com li fou demanat per la Comissió del Consell enviat a Perpinyà? Si es buscava l'explotació d'un negoci, perquè una part dels quantiosos beneficis no es lliuren a l'Andorra, per fins benèfics, com astutament va ésser promés per M. Leray, aleshores Prefet? Serà que ens sobren salut i diners? No diguem res de les *Carreres de Cavalls*. Es massa fonda i fresca encare la llaga i facilment s'aguareix; ja sabem que replicarà França i els seus; *Sou massa petits per organitzar-ho vosaltres, i fé que cal*; Be prou que ho sabem i pena que en tenim; però us direm com el *Nacionalista GANDI*; responent a l'Anglaterra avassalladora, *Totes les coses actualment grans han començat per ésser petites i no haurien eixit d'allí, si no les hagués ajudat, d'una manera o altre a fer-se gran.*

**Doneu'nos la ma per a no
caure, i ajudeu-nos a fer-
nos grans. Aquesta és vostra
feina i vostre deure.**

S'ha fet així? S'ens ha donat la ma per a no caure? Si mireu l'actuació vostre, mes que mes d'aquests últims temps, francament no ho sabem veure. És per això que no té d'estranyar-vos aquest ambient d'oposició i d'exaltament que tant de peu va prenent a Andorra.

Als bons temps de Napoléon Bonapart, diuen que un general li proposà l'annexió d'Andorra. A lo que ell contestà: «Això no! La petita Andorra gardeu-la com un *echantillon*.» És possible que França actual, hereva de l'esperit de Napoleó, pensi semblantment i la vegi com un *echantillon* com una joia d'art vell catalogable al seu imperialisme; i mes ara amb l'increment desordenat que hi agafa el turisme, i amb els molts i valuosos interessos que s'hi van creant, bona part dels quals pertanyen a ella, aquesta es la corrent que quasi sempre hem trobat en autors i periodistes francesos, que França salvaguardi els seus drets, i vetlli pels seus interessos? Conformes, que s'oposi també al destroçament d'aquest retaule mig-eval, amic ja en l'Europa moderna, i qual merit els mes dels andorrans desconeixen. També conformes, pero basantse en nostre ignorància i bonhomia, treure'l-nos dintre mans; establir una política de colonització, que avui retalli un trocet i demà un altre; fent indirectament el joc d'uns quants malcontents, que sembla no tenen altre feina que promoure conflictes al país, per a després escombrar-los de fora, i voler esperar que el poble andorrà ho miri indiferent, i encara gustos s'hi ajupeixi... això es imposible; aixó no será mai, entre la nostra joventut, principalment la que redique a *Catalunya*, que es la mes, ja heu pogut observar

**un ferment d'alt nacionalisme,
encomenat i apoyat per
certs fins de política catalana.**

I noteu bé; tot pas que es donésen aquell sentit, atigar-lo i provocar-lo a l'atac; i en aquella hora; esteu-ne ben segurs; Andorra en pes estaria al costat d'ells. Però aixó no será; França mateixa n'ha sofert massa els despotismes. Li sagnen encara les ferides sofertes en la defensa del dret i de les petites Nacionalitats trepitjades; i te de recordar com en aquella hora de pena, la petita Andorra compartia angoixosa la sort de la lluita, i el Consell de la Vall, a vots del poble sollicitiva i agraït rebia directament de París el part oficial de la Gran Guerra. No sembrem confusionismes: Andorra d'avui és aquella mateixa, França té d'ésser igualment noble. Si tenim de lamentar certs entrebancs,

**si no sempre s'ha mirat el nostre
be, la culpa no es pas tota seva. És
del partit que diu representar-la.**

Es tan lluny París, i tan petits nosaltres que, encara que no ens ho sembli, difícilment poden veure'ns. Creieu lo que us deia un bon amic que està molt ben relacionat amb la Prefectura de Perpinyà. Tots els assumptes son embrollats allí mateix (Andorra) per alguns malintencionats i si arriben a la Prefectura no passen d'allí, quan aquesta no atent degudament els interessos d'Andorra, és deure del Consell acudir directament al ministre d'*affaires etrangers*. Aleshores si que podrien culpar la França. Repetim doncs, la culpa és del partit que diu representa la França, però que de fet i per damunt de tot defensa el seu profit i egoismes. Creiem però que això no durarà, que el nou Veguer M. Desmalin [Samalens] amb sa llarga residència a les Valls, sabrà informar-se millor, retornant, per be de tots, a la vella i bona política francesa.

4.- Fulletó anònim i sense datar: *La petita Andorra atropellada per França*³⁸³

La República francesa, que fou una de les primeres a declarar la llibertat dels pobles petits i que durant la gran guerra fingia defensat els pobles petits, està atacant i maltractant el més petit poble del món. Des d'algun temps posa en joc tota classe de paranys per apoderar-se de l'administració andorrana i per a lograr més aviat el seu fi, nomenà el Sub-Veguer un tal Carbonell, cosa no permesa per la Constitució, obligant-lo a viure a Andorra junt amb un instructor de policia francesa.

La França, que cada dia es fa més imperialista, ha fet per mitjà d'aquests espies, diversos atropellaments, intentant darrerament apoderar-se dels telèfons, dissoldre la policia andorrana per a implantar-hi la francesa. Més tard, nomenà un Veguer que tenia a la mà posar la pau al país; però res d'això. Tots aquests empleats són clericals, reialistes, i són fabulosament pagats per a atropellar-nos.

El Carbonell és el que en realitat fa de Veguer i pretén civilitzar-nos, però no s'ha donat compte que fa uns crits i una veu de salvatge. El Veguer Zamalin [Samalens], que ja està donat de baixa per la seva edat caducada, ho veu tot de color de rosa; escolta el Carbonell i mitja dotzena escassa de clericals com si fossin profetes, prescindint dels altres cinc mil andorrans que li han girat l'esquena. No veieu, senyor Veguer, que aquests que us llepen i raspallen us ridiculitzen dient que us agrada el beure i que a la festa de Canolic els uns cantaven i vós feieu el ball de l'ós? Esteu

³⁸³ ADPO, DPA, 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Carpette Août 1933, Destitution du Conseil Général, Tracts.

fracassats i fareu bé re retirar-vos, a no ésser que el vostre fi sigui acabar d'implantar la inquisició dins el país.

L'apoi del Delegat Francès

El senyor Prefecte actual no fa altra cosa que apoiar cegament els capricis dels empleats i individus dalt nomenats. No sabeu, senyor Delegat, que alguna vegada s'han distribuït propines aquí a Perpinyà sobre els assumptes d'Andorra? No us haveu adonat que Carbonell diu un dia, en un raport, que determinada cosa és ben negra, i que uns mesos més tard diu que és completament blanca? Examineu la correspondència dels qui hi eren abans de vosaltres i veureu la veritat de les coses. Examineu també amb deteniment la qüestió andorrana i feu conèixer als coprínceps, no als ministeris, les vertaderes aspiracions del poble, en lloc de deixar-les a la mà de persones incapacitades i, per últim, no deixeu comunicar a totes les altres nacions els atropellaments de què som víctimes i, en especial, de la destitució del Consell, si teniu interès a que la França no quedi burlada davant de tot el món.

L'enemic dins de casa

La *destitució del Consell* no és obra dels coprínceps, sinó de l'enemic andorrà que fa ballar els Delegats i el Tribunal de Corts de la manera més capriciosa i indigna. Els traïdors són:

- 1.- El Cap és Esteve Nequi, fracassat com a home i com a polític i fent veure que no es cuida de política; home fals i perjur, perquè havia jurat en nom de tots els déus haguts i per haver que no es posaria mai més en política. Aquest hipòcrita i maliciós individu és el que serà jutjat el dia de demà, no per cap tribunal, sinó pel poble andorrà.
- 2.- Francesc Cairat, que solament té per amics els seus enemics d'ahir i li han fet creure que és l'únic home intel·ligent que pot salvar Andorra. Senyor Cairat, si voleu ésser Síndic, és necessari valer-se dels vots, en lloc de crear disturbis, i tampoc no permetrem que amb el pretext d'ésser Sub-Veguer o de pagar els favors que vós i el vostre cunyat haveu rebut de la Mitra, barregeu el clericalisme amb la política.
- 3.- El metge Picart, que diu que en Nequi és un infeliç i li fa fer tot el que vol, afegint que ha posat el vet als Delegats que nomenaran els Consellers provisionals, els individus que ell ha indicat. No sigueu tan ruc, senyor Curandero, perquè vós sou la joguina i l'infeliç. No veieu que havent passat tota la vida a Barcelona, no haveu pogut arribar a ésser veterinari? Tothom sap que la vostra veu no arriba a ésser una veu, ni de

dona ni de criatura. Un xic més de serietat i procureu, en les reunions, posar la posició del cap com les altres persones.

Un altre dia continuarem la present i direm també quins són els que han fet viatges per fer destituir el Consell, quins són els que a altes hores de la nit anaven a trucar a portes pel mateix fi, i quins són els que buscaven elements per a fer una revolució.

Encara que En Cairat ha dit que esteu esperant el Veguer Zamalin [Samalens], que portarà a la butxaca la destitució del Consell, els bons andorrans esperem confiats que quatre clericals ignorants no es sortiran amb la seva.

A desgrat que el batlle episcopal hagi rebut una ordre dels seus superiors, que en el terme de vint-i-quatre hores procedeixi a la destitució dels Síndics, no penseu per això tenir-ho tot guanyat, perquè el poble andorrà, que porta en les seves venes sang andorrana, no permetrà que els coprínceps posin l'argolla al Consell, format per homes que també porte sang andorrana en les seves venes. Tingueu-ho per entès que la veu de la sang unirà tots els andorrans contra els traïdors de dins i els enemics de fora.

I mentrestant direm: Morin els traïdors i visca Andorra!

5.- Informe enviat pel Delegat Permanent francès al Ministre de l'Interior a París del 21 d'agost de 1933 resumint el perquè de la intervenció de la Gendarmeria³⁸⁴

Vous avez bien voulu, per une communication téléphonique du 19 Août, me demander des renseignements sur la situation en Andorre à la suite de l'envoi dans les Vallées d'un détachement de 50 gendarmes.

J'ai l'honneur de vous faire connaître, ci-après, comme suite à mes deux télégrammes du 19 août, les conditions dans lesquelles cette opération a été envisagée et réalisée.

A la suite d'actes délictueux et d'abus de pouvoir commis par le Conseil Général des Vallées au cours de ces derniers mois, les co-princes, confirmant une décision du Tribunal des Corts, avaient été amenés, par décret du 16 juillet, à destituer cette assemblée.

Un Conseil provisoire avait été nommé en attendant de nouvelles élections.

³⁸⁴ ADPO, DPA, 1723 W, n. 149, niveau 4, travée 460, Carpette Août 1933, Télégrammes confidentiels.

Or, ces décisions n'ont jamais été acceptées par la majorité du Conseil Général, qui a continué à se réunir et à voter des résolutions à tendance révolutionnaire, mettant ainsi en échec l'autorité des co-princes et risquant de porter une sérieuse atteinte au prestige de la France.

C'est dans ces conditions que M. le Ministre des Affaires Etrangères a été amené à envisager l'envoi en Andorre d'un corps de police destiné à maintenir l'ordre, à faire respecter les décisions des co-princes et à assurer le fonctionnement régulier des opérations électorales.

Le 10 août, M. le Ministre des Affaires Etrangères, m'adressait, pour le Viguiier, le projet d'instructions ci-joint, en vue de leur application, le cas échéant.

Le 12 août, M. le Ministre m'invitait à faire assurer l'exécution de des instructions, après accord avec Mgr. Guitard [Guitart], Evêque d'Urgel, co-prince des Vallées.

M. Samalens, notre Viguiier, était, d'accord avec la Mitre, nommé Commissaire Extraordinaire et chargé de l'Administration provisoire des Vallées.

C'est ainsi que le 19 août, à 6 heures du matin, un détachement de 50 gendarmes, dirigé par le Commandant de Gendarmerie de Perpignan, a pénétré en Andorre.

Vous avez été tenu informé, par les deux télégrammes précités, du processus de cette opération. Vous voudrez bien trouver, ci-après, le texte exact du dernier télégramme chiffré que m'a adressé notre Viguiier :

«Samalens à Préfet- Ensemble de la population est calme signale aucun incident dans la nuit. Mais les deux syndicats que l'on n'aurait pu arrêter hier sans risque de faire couler le sang résisteront jusqu'à extrême limite, dans l'espérance de l'appui de l'Allemagne: on n'a pu avoir encore les clefs de la Maison de la Vallée ni le sceau. Situation compliquée par menaces de grève des sept cents ouvriers Fhasa réclame des explications détaillées et des mesures immédiates en vue prochaines élections et aussi pour assurer les communications avec France. J'estime indispensable de me rendre à Paris ou arriverai demain matin lundi pour n'y rester que quelques heures.»

Je ne manquerai pas de vous tenir au courant de l'évolution de la situation.

Le Préfet des Pyrénées-Orientales
Délégué Permanent pour l'Andorre,

I.- Proporciones y Perspectivas

Valles minúsculos, cobijados bajo picachos gigantescos: ¿no parece el destino de Andorra marcado por el signo de la desproporción? Signo que preside también los juicios que acerca de Andorra se forman desde fuera, y, sobre todo, desde las tierras llanas que miran al mar bajo cielos rientes, y son naturalmente propensas a la exageración... Y así vemos ahora como el actual incidente de derecho feudal, se obstina la Prensa en darle el pomposo -¿tartarinesco?- título de “revolución”...—Vocablo, no sólo desproporcionado en relación de magnitud, sino que en absoluto impropio para designar lo que en los Valles ha sucedido, está sucediendo y aún -dentro de las estrictas líneas marcadas por el actual conflicto- puede suceder. ¿Revolución...? No hay en estas alturas ningún Diccionario de la Lengua que nos refresque la fría exactitud de la definición oficial del vocablo. Mas, en verdad, no hace falta. El uso o acepción general y el sentido común nos dicen claramente que, para justificar su empleo, es preciso que existan, o, en lo externo, manifestaciones clamorosas, expresión pública de rebeldía o descontento, actos de violencia encaminados a lograr la subversión de términos y valores establecidos, o, siquiera, en lo puramente Interno y espiritual, anhelo vivo de ese cambio, y voluntad decidida de aquella subversión... Y, en Andorra, externamente, nadie ha manifestado nada -como no sea el descontento por la llegada de los gendarmes, eso sí- y la vida, en los picos y en- los Valles, en las “turísticas” Escaldes como en la vetusta Andorra Vieja, en la lejana Ordino como en la pastoril Encamp, sigue su ritmo habitual de calma, por sus acostumbrados cauces de placidez. Los espíritus, sí, parecen algo más agitados, a juzgar por las conversaciones que con toda clase de gentes hemos tenido en estos días, y a pesar del natural silencioso de estos “hommes d’Airain. Mas no se divisa siquiera, por parte alguna, la posibilidad de un ideal colectivo o de una rebeldía unánime... Todo se queda en simple comentario, y aún éstos tan divididos, que, entre las infinitas, diversas opiniones que hemos podido recoger, se cuentan en partes casi exactamente iguales, las que acatan la autoridad suprema del “Tribunal de Corts” y ensalzan la actitud de los copríncipes, y los que, por el contrario, se suman al criterio del destituido Consejo general. ¿Revolución...? Recuérdese que el conflicto no se plantea entre defensores de viejos usos, y propugnadores de usos nuevos, sino que, de una y otra parte, su clave está -en apariencia, al menor- en un punto de celo respecto a legalidad de interpretación- de una ley ancestral. ¿Revolución...? ¿Independencia...?

Tampoco debería olvidarse-aunque desde fuera sea difícil lograr la perspectiva necesaria para juzgar las cosas de esta nidal de alta montaña- que cuando los andorranos hablan de libertad e independencia, se refieren a “ésta” de que han gozado hasta ahora, la que vienen disfrutando desde tiempos de Carlomagno, la que no deshizo el torbellino de la Revolución Francesa, y el propio Napoleón, barajador de tronos, demoledor de reinos, desmenuzador de imperios, no se dignó alterar. La que ha tenido por defensas las murallas inextrincables de los Pirineos, la pobreza de terreno y territorio, la tutela bondadosa de las dos naciones limítrofes, y aún, ¿por qué no?, esa su misma compleja ley feudal, jeroglífico tan difícil hoy de desentrañar. Y de la que ellos, no sólo no se quejan, sino que se muestran orgullosos. Como que en ella cifran la tan cacareada “flesté andorraine”. ¿Revolución...? Oyendo esta alarmante palabra, las gentes del país se sonríen, entre asombradas y divertidas; los turistas abren mucho los ojos, deseosos de siquiera entreverla por alguna parte; los gendarmes se encogen de hombros. Y siguen, en la plaza de Andorra la Vieja, las “ballades”, en la calle de las Escaldes el bullicio, en las tabernas los comentarios, en el campo las faenas agrícolas... Como el Valira su eterno curso y su canción eterna, sigue la vida por su cauce normal. ¡Revolución! Desmesurada voz que usamos ya con demasiada frecuencia; vocablo llamativo de un diccionario novecentista que parece de términos para expresar los actos de quienes viven a estilo de otras épocas... Frase grandilocuente. Verdad es que alrededor de esta cuestión, se han pronunciado también las de “Opresión” y “tiranía”. En un país donde no paga contribución la propiedad, y la tierra tributa un predio menos que exiguo; donde no existe régimen fiscal: donde cada cosoberano percibe únicamente el tributo -la “quistia”- de cien duros... ¡cada dos años!; donde no hay cárcel, ni pena de muerte ni ejército, ni más policía que siete individuos para las seis parroquias! y donde el moderno y pimpante sufragio universal, que tanta tinta, tanta saliva y tanta sangre ha costado a los pueblos, es otorgado por voluntad magnánima de los propios “opresores” a la primera indicación. ¡Revolución...! Alguien ha parecido querer significar que si no la hay ahora en Andorra— pues los tiempos la exigen—la debería haber... ¿Para qué? Si una firme voluntad, un auténtico anhelo de cambiar su estilo de vida por otro más moderno, existiera en los hombres de los valles, ese inminente derecho del sufragio puesto hoy en todas las manos, podría serles arma para lograr ese avance, esa modernidad, pero: ¿y si perdían en el cambio? Ellos se manejan bien entre las mil y una triquiñuelas de su viejo código. Y, tanto como silenciosos, son prudentes, estos “hommes d’airain”.

II. Un poco de historia. La paz andorrana

También existe desproporción -esto es, desconocimiento- entre la realidad y la ponderación de la bucólica, ancestral, “paz andorrana”. Si es verdad que en la Historia de este país, no hay campos de batalla, abundan, en cambio, las pendencias de familia y las querellas de vecindad. En los siglos XII y XIII, éstas surgieron entre los obispos y los condes, que procuraban mantenerlas fuera de inevitable partidismo de las gentes del país. Siglos más tarde, fueron las gentes del país las que se entretuvieron -ganosas de sacar las mayores ventajas, precisamente, al partidismo- en enzarzar a los condes y a los obispos. En el XIX, la idílica sencillez pastoril se envenena con el morbo de la política, al que se añade algún microbio de codicia. No faltan en las continuas escaramuzas, precedentes del pleito actual. En 1842, un tal Luís Napoleón Langlois obtiene de los consejeros de Canillo y de Encamp, una concesión sobre la llamada Solana de Andorra, situada del lado francés. Se trata de instalar allí un gran casino o, simplemente, una casa de juego. (¡Las malas lenguas, también aficionadas a la exageración, dijeron que una fabrica de moneda falsa!) El obispo -como ahora- se opuso, y los andorranos trataban de pasar sobre su autoridad, cuando también les puso el veto el copríncipe francés... No hubo, pues, moneda falsa ni prohibidos... pero continuaron las luchas, ahora entre reformistas y tradicionalistas. Los primeros promovieron una pequeña revolución -como la de ahora, seguramente-, se hicieron dueños de la Valle, nombraron nuevo Consejo y nuevo síndico, lograron del obispo la aprobación de un proyecto de constitución, llamado la Reforma, que está en vigor aún... Y, dueños del poder, otorgaron a un monsieur Dravivier una concesión -¿otro precedente?- sobre explotación de las aguas termales, los hoteles, cafés y “casas de juegos”. Parecían felices los miembros del M. I. Consejo, más... Surgió la querella de familia. Unos querían emplazar la concesión en las Escaldes; otros en la Solana. La cuestión se hizo grave. El veguer episcopal fue duramente perseguido. Tuvieron que intervenir el Padre Santo y la República francesa y formar un arbitraje en el que se reunieron el arzobispo de Tarragona y un descendiente directo de los condes de Foix. La “Reforma” fue aceptada en 1868. Pero los tradicionalistas promovieron otro conflicto en 1880. Consiguiente destitución de síndico y Consejo... y nueva concesión -ahora a tres señores, extranjeros siempre- para la explotación de aguas termales, minas y ¿cómo no? gran Casino. Anulación del acuerdo por los copríncipes... Y un batallón francés- este sí que es precedente directo- acampado en la Solana. Sumisión y hecho histórico: (¡Tratado del Pont dels Escalls!). Durante las elecciones generales de 1885, el veguer episcopal fue gravemente herido, en Canillo. -

En las de 1883 también- en Canillo, había salido lastimado el veguer francés-. En 1893 les elementos conservadores quisieron oponerse al trazado de caminos y al paso del telégrafo por el país. Era abrir Andorra al extranjero- decían (¡La fiesté andorraine!)- Y así en 1903; y en 1908; y en... así siempre, y en todas partes, donde haya hombres, pasiones, ambición. Aunque ésta se agarre a unos rudos peñascos y unas matas de tabaco descolorido, que son aquí los únicos posibles incentivos, al parecer.

III. — Voltaire lo dijo...

Precisamente, a propósito de Andorra, recuerda el escritor francés Gastón Combarrous una frase de Voltaire. “De todas las repúblicas -dijo el autor de «Candide»- la más pequeña debería ser la más dichosa... cuando su libertad estuviera asegurada por su situación y el interés de sus vecinos fuera conservársela... mas sucede, a veces, que un pequeño Estado sufre más agitación que uno grande. Andorra no es república, ni sus agitaciones son de magnitud alarmante. Pero la “paz andorrana” no es, precisamente, un ideal...

María Luz Morales.

Andorra la Vieja, 25 agosto.